

Stefan Zweig

GÜNLÜKLER



Almanca aslından
geviren
ILKNUR ÖZDEMİR

GÜNLÜKLER

Stefan Zweig

DÜNYA KLASİKLERİ

ISBN 975-510-756-8

1984 S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main / Williams Verlag AG /
Can Yayınları Ltd. Şti (1995)

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Özal Basımevinde basıldı. (1997)

Stefan Zweig
GÜNLÜKLER



Stefan Zweig

GÜNLÜKLER

Almanca aslından
çeviren
İLKNUR ÖZDEMİR

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33

Özgün adı
Tagebücher

STEFAN ZWEIG'İN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
ÖBÜR KİTAPLARI

AMOK KOŞUCUSU / *öykü*
DÜNÜN DÜNYASI / *anı*
FOUCHE (BİR POLİTİKACININ PORTRESİ) / *deneme*
LYON'DA DÜĞÜN / *öykü*
SATRANÇ / *roman*
YILDIZIN PARLADIĞI ANLAR / *deneme*

Stefan Zweig, 1881 yılında Viyana'da doğdu. Babası varlıklı bir sanayiciydi. Viyana ve Berlin'de eğitim gördü. Birçok ülkeyi dolaştıktan sonra Birinci Dünya Savaşı sırasında, Zürih'e geldi. Savaş karşıtı kişiliğiyle tanındı. 1919-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, 1938'de İngiltere'ye, 1949'da New York'a gitti, birkaç ay sonra da Brezilya'ya yerleşti. Avrupa'nın içine düştüğü duruma dayanamayarak 1942 yılında karısıyla birlikte intihar etti. Çok sayıda denemesi, öyküsü, uzun öyküsü ve romanı yanında, büyük bir ustalıkla kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür.

STEFAN ZWEIG
GÜNLÜKLER

İçindekiler

Sunuş	11
1912 Eylül'üyle 1913 yılı ilkbaharı arası (Paris)	
10 Eylül 1912-6 Mayıs 1913 ve 20-28 Mart 1914	17
1914'te, savaşın ilk yılında tutulan günlük.	
Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan ettiği günden başlayarak 30 Temmuz 1914-30 Nisan 1915.....	93
1915'te, savaş sırasında tutulan günlük.	
İkinci defter 1 Mayıs 1915-24 Şubat 1916	177
İsviçre günlükleri 13 Kasım 1917-Şubat 1918.....	271
İsviçre günlükleri 20 Eylül-13 Kasım 1918.....	323
1931 yılı günlüğü. 22 Ekim'de başladı	
6 Aralık 1931'e kadar sürdürüldü	353
New York notları 17-30 Ocak 1935	373
27 Eylül 1935 tarihli günlük sayfası	
Paris'ten Londra'ya Yolculuk	393
Brezilya ve Arjantin'e yolculuk	
8 Ağustos-1 Eylül 1936	403
İkinci Dünya Savaşı günlüğü 1 Eylül-17 Aralık 1939.....	425
1940 yılının günlüğü 22 Mayıs-19 Haziran 1940	447

Sunuş

Yüzyılımızın onde gelen aydınlarından *Stefan Zweig*'in Türkçede ilk kez yayımlanan *Günlükler*i, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının acılarını derinden yaşayan bu duyarlı insanın, içinde bulunduğu dönem ve ortamla ilgili duygu ve düşüncelerini, iç dünyasını açıkça ortaya koyan birer belge niteliğinde Varlıklı ve kültürlü bir ailenin ikinci oğlu olarak 1881 yılında Viyana'da doğan Zweig'in gençlik yılları Avrupa'nın "altın güvenlik çağı"na denk gelmişti. Viyana bitimsiz görünen barış kozasının içinde yaşayan bir kültür kentiydi. Yahudiler, Yahudi oldukları için okulda da, toplum yaşamında da, edebiyat dünyasında da hor görülüyorlardı. Zweig'in serveti çalışmadan yaşamasına, istediği gibi gezmesine izin veriyordu. Özgür ve mutluydu bu dönemde. Oysa Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte her şey değişti ve bir daha da düzemedi. Yaşamının son yıllarını, önce İngiltere'de, sonra da Brezilya'da gönüllü sürgünde geçiren, dünyanın çoküşüne, inandığı, koruduğu kavramların yıkılışına, bozuluşuna daha fazla katlanamayacağını düşünerek kansıyla birlikte 1942 yılında intihar eden Stefan Zweig, savaşın acımasızlığının ve acılarının kusursuz bir tanığıydı. Günlüğüne yazdıkları, çoğu kez, kişisel ya da siyasal bir heyecan ya da değişim ânına duyduğu tepkiyi o anda dile getirmektir; bunu yaparken özgür, kendisiyle baş başa ve yalnız olduğunun bilincinde olarak, salt düşüncelerini sayfalara geçirme amacını taşıyordu. Öyle ki, sonradan kimi kez bu yazdıklarını yırtıp atıyordu. Yaptığı önemli yolculuklar da Zweig'i günlük tutmaya heveslendiriyordu. Günlük tutma dürtüsünü besle-

yen nedenlerden biri de, günlük olayları, daha sonra üzerinde düşünmek için, bir kenara kaydetmek olduğu kadar, daha sonraki çalışmalarında bu notlarından yararlanmaktı da. Ama en önde gelen neden, kendikendine hesap vermek ihtiyacıydı. Bu sabırsız aydın, olaylar tekdüzeleşmeye, birbirinin benzeri olmaya başladığında, ölü zamanlara girdiğinde, günlüğüne ara veriyordu. "Hayatıma yeni bir şeyler katılmadıkça kurur giderim ben," dediği oluyordu. Elinizde tuttuğunuz *Günlükler*, 10 Eylül 1912'de başlıyorsa da daha öncekilerin de bulunduğunu, yazışmalarından ve bu ilk güne düştüğü nottan - "kaçıncı kez" demektedir- anlıyoruz. Ama bunlar ortaya çıkmamıştır.

Günlükler de 1918 yılının Kasım ayıyla 1931'in Ekim ayı arasında büyük bir boşluk vardır; tam on üç yıl. 1920'li yıllar, Stefan Zweig'in hayatında en önemli ve verimli yıllardır. Zweig, Birinci Dünya Savaşı sırasında içine düştüğü ve gitgide artan karamsarlığını, bu dönemde konferanslar, toplantılar, makaleler, yazışmalar ve kitap çalışmalarının yol açtığı yoğun çalışma ortamı içinde bastırabilmişti. 1912-1913 yıllarında olduğu gibi, en ufak günlük olayları bile günü gününe yazdığı olmamıştı. Savaş yıllarında siyasal ve savaşısal olaylar Zweig'in iç huzursuzluğunu artıran nedenler oldu. Bu dönemde Zweig, iki dünya arasında gidip geldi. Savaşa aktif olarak katılmak istememişti ama savaş arşivinde gönüllü olarak çalışıyordu; öte yandan da serbest gazeteci olarak gerçekleri özgürce, bağımsızca yazmak istiyordu. Denge kurmakta zorlanıyordu; öyle ki, gazete yazıları, haberler ve askerlik görevi, onu, doğasına hiç de uygun düşmeyen birtakım düşünce ve görüşleri, günlüğünde bile, bunlara inanıyormuş gibi açıklamaya itiyordu. Bu da içsel çelişkilere yol açıyordu. Zweig kurtuluşu, 1917 yılında İsviçre'ye gitmekte buldu. 1918'de ara verdiği *Günlükler*'ine 1931 yılında kısa bir süre yeniden döndü. Yolculuklarında tuttuğu notları saymazsak, İkinci Dünya Savaşı'na kadar günlük tutmadı. Savaş sırasında, İngiltere'de yaşarken ve İngiliz yurttaşlığına geçmişken *Günlükler*'ine yeniden başlaması, son karısı Lotte Altmann'la evlenmesiyle eşzamanlıdır. 1 Eylül-17 Aralık 1939 tarihleri arasında tuttuğu günlüğü, İngilizcesine çok güvenmediğini söylese de bu dilde kaleme almıştır; bunun nedeni, İngiltere'yle savaşa girmek üzere olan bir ülkenin eski

yurttaşı olarak ve Almanca yazılmış defterlerle üzerine kuşku çekmekten korkması olabilir Bu dönemde tuttuğu notlarda sürekli olarak çalışamamaktan, çalışma arzusundan söz etmektedir. Zweig yaşamının son on yılında gitgide artan bir umutsuzluğa düşmüştü. Sevdigi dünyanın çöküşüne dayanamıyordu. Bu karamsarlığa düşmesi yalnızca Hitler'in yüzünden değildi, kültür Avrupa'sının, Fransız-Alman dostluğunun, bağlandığı her şeyin yok olmasıydı onu yıpratan. Tutunduğu değerler silinip gidiyor, nefret, nasyonalizm, antisemitizm gibi güçler her şeye egemen oluyordu. Yaşadığı dünyayı tanıyamaz olmuştu Zweig. İçine düştüğü karamsarlık, melankoli sınırlarına giderken, çalışamamanın verdiği üzüntü de yazarı yiyip bitirmekteydi. Yabancı bir ülkede alıştığı, sevdiği insanlardan ve çevrelerden uzakta, yaşama zevkinden yoksun, kimi zaman ölümü düşleyerek hatta kabullenerek günlerini geçirmekteydi. Almanya'yla savaşa giren bir ülkede Alman asıllı olmanın ne demek olduğunu bilmekle birlikte, Almanların savaşı kazanması durumunda Yahudi olarak başına neler geleceğinin de bilincindeydi. *Günlükler*'ini, Avrupa'dan ayrılmasından bir hafta öncesine kadar sürdürdü. 1940 yılının Haziran'ının sonuna doğru da önce Amerika'ya, sonra ırkçılık gütmeyeceği için sevdiği Brezilya'ya gitti; bir daha dönmek üzere.

Zweig'in *Günlükler*'inde, yıllarla birlikte, üzerinde durduğu konular da değişmektedir. İlk defterlerde, küçük olaylar, gece eğlenceleri, tiyatrolar, çapkınlıklar, dostlarla buluşmalar, edebiyat çalışmaları bolca yer alırken, daha sonra bu gibi konular bu kadar ayrıntılı olarak not edilmez "Gençlik yıllarımın en güzel çalışması, dönemin en yaratıcı kişileriyle kurduğum ilişkiler ve dostluklardır," der Zweig. Ne var ki bu, kendisinin de dile getirdiği gibi, gerçek değerleri ona göstermesi yanında, verimliliğini tuhaf bir biçimde etkilemiş, onu çekingenleştirmişti. Gerçekten de kalıcı yapıtlarını otuz-otuz iki yaşından sonra ortaya koymuş, yazarlık yaşamının ilk yıllarında öne çıkmamayı yeğlemiştir. Erotizme ve cinselliğe düşkün bir yazardı Zweig; ilk *Günlükler*'inde bu düşkünlüğü ve kadınlarla olan ufak serüvenleri bolca yer tutar. Zweig geleceği olmayan ilişkilerden hoşlanıyordu; sokak kadınları, fahişeler, terzilerle günübirlik aşklar yaşıyordu. Zweig'in çift kişilikli diyebileceğimiz

bir özelliği vardı. Bir yandan iyi yetişmiş, bakımlı, nazik, saçının bir teli bile uçuşmayan bir Viyanalı centilmen, öte yandan da bu ağırbaşlı görünümün altında geceleri sokakları arşınlayan şehvet düşkünü bir erkek. Bu ikicilik, temelde, bütün yaşamına hükmeder yazanın. Birinci Dünya Savaşı sırasında tuttuğu notlarda, yazanın içinde yaşadığı döneme ilişkin duygularında da tutarsızlıklar görüyoruz; öyle ki bir gün Almanları yererken, yaptıklarını dehşetle karşılarken, birkaç gün sonra Almanların başarılı bir saldırısını kahramanlık olarak nitelendiriyor; bu da Zweig'ın yaşadığı günlerin siyasal değil, duygusal bir tanığı olduğunu gösteriyor. Örneğin savaş arşivinde gönüllü olarak çalışıyor, işini kusursuzca yapıyor, ordusunun zaferlerine sevinip yenilgisine yeriniyor, ama asla fanatik olmuyor, hep banşı sayıklıyordu. Zweig, yirmili yaşlarından başlayarak yaşamı boyunca hep banşçı ve hümanist olmuş, nasyonalizmin her türünü nefretle kınamıştır, siyonizmi de. Ancak ne militan oldu, ne de eylemci. Buysa siyasal tavırları konusunda bazı yanlış anlamalara yol açtı.

Stefan Zweig, uzun bir aradan sonra, 1912 yılının Eylül'ünde yeniden *Günlükler*'ini tutmaya başladığında, şöyle yazmıştı: "Nedeni şu: – Eski günlüklerimden birini okurken, birden belleğimin ne kadar donuklaştığını, tehlikeli, hastalıklı derecede donuklaştığını hissettim." Bundan yaklaşık otuz yıl sonra, özyaşamöyküsü olarak kaleme aldığı *Dünün Dünyası*' adlı yapının giriş bölümünde, yine aynı konuda şöyle demişti: "Hafızamız bazı anıları raslantısal olarak kaydederken, bazı anıları da raslantısal olarak kaybeden bir şey değildir, tam tersine onları bilinçli bir şekilde düzenleyen ve bilgece ayıklayan bir güce sahiptir." Bu iki tarih arasında, varlığının içsel ağırlığının bilincinde olan bir insanın zor günlerde geçen hayatı uzanıyor. Stefan Zweig, hayatına kendi eliyle son verdiğ i Brezilya'da, Rio de Janeiro yakınındaki Pétropolis kentinde anılarını kaleme alırken, *Günlükler*'i yanında değildi; onları Pétropolis'e gelmeden önce yaşadığı İngiltere'de, Bath'ta bırakmıştı. Hasta-

lıklı bir hal alan melankolisinden kaynaklanan tevekkülü içinde söylediği şuydu: "İnsanın kendi hayatında unuttuğu her şey içinden gelen bir güdüyle zaten çoktan unutulmaya mahkûm edilmiş olanlardır." Ama arkasından şunu ekliyor: "Başkaları için saklanabilecek şeyler ancak benim de saklamak istediklerimdir."

Stefan Zweig'in terekesinde bulunan dokuz günlükten oluşan bu kitap, ilk kez 1988 yılında Almanya'da yayımlandı. Kimi yeri aceleyle tutulmuş, kısaltmalar, yarım cümleler kullanılmış bu günlük sayfalarını, olduğu gibi, özgün üslubuyla aktarmaya gayret ettim, gerekli yerlerde dipnotlarla destekledim. Çağımızın bu büyük aydınının iç dünyasına ve özel yaşamının perde arkasına ışık tutan *Günlükler*'in, kendisini tanımamıza ve yapıtlarını besleyen temeli değerlendirmemize yardımcı olacağına kuşku yok.

İlknur Özdemir

1912 Eylül'üyle
1913 yılı ilkbaharı arası (Paris)

10 Eylül 1912-6 Mayıs 1913
ve 20-28 Mart 1914

Viyana, 10 Eylöl 1912 – Bugün, yani herhangi bir gün, yeniden başlıyorum –kaçıncı kez hem de!– günlük tutmaya. Nedeni şu: Eski günlüklerimden birini okurken, birden belleğimin ne kadar donuklaştığını, tehlikeli ve hastalıklı derecede donuklaştığını hissettim. İçsel yaşantıyı sözcüklere dökerek kaydettiğim şeyler, birer sözcükten, unutulmuş yabancı şeylerden başka bir şey değil artık; belleğimin derinliklerini ne kadar kaşıtırsam kaşıtırayım, o insanların yüzleri bir türlü aklıma gelmiyor. Benim her şeyi yeniden yaşamak için duyduğum bu hırsın nedeni, belki de geçmişteki şeylere sahip olamamam, her şeyin bir ölçüde akıp gitmesi ve hayatımın, herhangi bir şeyle beslenmezse, kuruyup gidecek olması. Kaybım, yani Paris ve Londra'da tuttuğum ve hayatımın en yoğun geçen iki yılını kapsayan günlüğümün çalınması, başıma gelen en korkunç şey; o deftere yeniden kavuşmayı umut edemiyorum bile. Bu yüzden yeniden başlıyorum – bakalım ne kadar sürecek! Bu kez irademi sınavacağım, irademin sertleşmesine gereksinim duyduğumu günden güne daha iyi anlıyorum. Hiç tadım yok. Ne tuhaf, kentteki bu kıpırılan, *Haus am Meer* [Deniz Kıyısındaki Ev] oyunum konusundaki bu heyecanı ben içimde hissetmiyorum o cinsel serüvenlerin biri bile

fazla geliyor bana, oysaki onların değeri tehlikeli olmalarından kaynaklanıyor. Tıpkı saatimi kurduğum gibi, her gece içimde çelik bir spiralin de bükümünü açabilecek ve —o adamakıllı miskin geçen günlerde bile— kendime söz geçirip kendi kendime hesap verebilecek, ifade verebilecek güce sahip olup olmadığını göreceğim. Önümüzdeki günlerde benim dışımda çokça karar alınacak ve ruhum —acaba hâlâ tepki verebilecek mi?— o zaman daha bilinçli hareket etmek zorunda kalacak. Ruhsal açıdan dumura uğramış olduğumu sanmıyorum, belki yalnızca çamura saplanmışımdır; Felix P aruk hayatımdan çıktığına göre, bir ölçüde yeniden tazelenebilir ruhum belki de. Denemek gerek.

Salı, 10 Eylül — Sabahı boşa geçirdim, çalıştım sayılmaz, çalışmaya hazırlandım denebilir. Sonra gezintiye çıktım; Liechtenstein; kahramanı çok genç, derin bir ilgisi yok henüz, şaşkın biri, doğru psikolojik noktaya varamamış henüz. Bu aslında daha az heyecan verici ama daha da tehlikeli, sakınmak gerek, tıpkı Liechtenstein gibi. Yemekten sonra Poppek'e (utangaçlıkla hırsı güzel birleştiriyor bu kız) mektup yazdırdım, sonra Evharistiya Bayramı dolayısıyla dolup taşan kentte gezindim. Akşam Shakespeare'in *Fırtına*'sı için bir önsöz ve sonsöz üzerinde çalıştım ama henüz yetersiz. Saat 11.30'da eve döndüğümde Petzolden'den bir mektup buldum, benimle önemli bir konuda konuşmak istiyormuş. Ağır bir verme yakalanan karısının Meran'a gitmesi gerekiyormuş, ona yardım sözü veriyorum (oysa bu yıl bu tip yardımlar için bütçemi çok aşan paralar harcadım). Şiirleri gerçekten şaşırtıcı, ondaki kadar bilinçli bir gelişmeye pek rastlamadım bugüne kadar. Ne var ki görüntüsü hep trajik; yanaklarındaki o yapay güneş yanığı, kamburunun içine gömülen o zeki yüz, astımlı gibi öten bir göğüs, ağır

adımlar (kalp zannın gelişmemesi), hepsi çok korkunç. İncecik eller, benzersiz berraklıkta gri gözler – her görüşümde içime dokunan bir yüz. Gece geç vakit bazı notlar aldım, okudum. Enerjimi sınıyorum.

Çarşamba, 11 Eylül – Annemle babamın gelmesi ve benzeri şeyler yüzünden sabahım boşa geçti. Öğleden sonra da Shakespeare üzerinde çalıştım değil de tembelce sayfaları çevirdim denebilir; ancak akşam olduğunda şiir yazmaya çalıştım, yarım yamalak bir şeyler yazabildim, beylik sözcüklerle dile getirilen, melankoli dolu üç-beş dörtlük oldu sanırım; nıtnı hüznü gizliyor, güzelleştiriyor. (Kaynağımız olan şeyle bizi bekleyen uyku arasında, gibi.) Öğleden sonra Thimig geldi, bayram kongresine gelen kalabalıkla birlikte sokaklarda yürümek istediğim için ona vakit ayıramadım.

Perşembe, 12 Eylül – Dostoyevski üzerinde çalıştım biraz, daha doğrusu bilgimi genişlettim. Gezintiye çıktım, öğleden sonra Milan Begović'le birlikteydim, bu adam zeki ve hayat dolu, ama korkarım ki sebatsız biri. Raskolnikov'u yeniden gözden geçirdim, Lareta'nın İspanyolca romanını okudum, İspanya'ya ait ne varsa içinde, hiçbir gücü yok. Akşam, çalışma konusundaki bütün planlarımı sevimli bir genç kız uğruna feda ettim, yalnızca otuz dakika ama hayal gücümü tembelleştirmeye yetti. Bir uşak tuttum.

Cuma, 13 Eylül – Bahr'dan *Inventur*'u aldım, uzun bir mektup yazarak teşekkür ettim kendisine, yüreğimde ona karşı beslediğim bütün duyguları dile getirdim. Öğleden önce Bertold Viertel geldi, bu adamın içtenliksiz, uyanık akıllılığı şaşırtıcı ama insanı huzursuz ediyor. Dostoyevski üzerine not tuttum, okudum, Shakespeare çalıştım. Çar-

İşmadan geçirdiğim bugünlerde hiç olmazsa iyi şeyler okuyorum, ama galiba yeteri kadar iyi değil bunlar. İrademin ipleri gevşemiş, keşke yeniden sıkılaştırabilsem onları. Grouchy üzerine yazdığım makale yayımlandı; boş gibi geldi bana, temposu da daha hareketli olabilirdi, üslubum hâlâ oturmadı, ele aldığım konuya göre biçimleniyor hep (konuşurken de karşımdakine uyuyorum, sanki karşımdakinin yansıması gibi oluyorum).

Cumartesi, 14 Eylül – Hiç çalışmadım. Hiç. Yalnızca okudum, daha doğrusu Shakespeare okudum (çok ilginçtir, bu adamı okumak cesaretimi kurtmıyor, tam tersine hep kıskırtıyor beni), sonra birkaç mektup yazdırdım, akşam da yine uzun uzun kitap okudum. Ama artık gerçekten başlamak gerek, geçmişle gereğinden çok ilgileniyorum.

Pazar, 15 Eylül – Yine uzun uzun ve iyi şeyler okudum ama başka bir şey yapmadım; akşam Dr. Kraus'la, bu olağanüstü akıllı ve iyi insanla birlikteydim, gençlerin arasında ondan daha çok sevdiğim biri yok. Ancak yeteneği öylesine çok yönlü ki, verimli olması çok güç olabilir, elbette ki sanatın amacı bu değil ama hayatın mayası yine de. Ona çok güveniyorum.

Pazartesi, 16 Eylül – Dostoyevski'nin elyazması elime geçti, çok sevindirdi beni. Bunun dışında gezintiden başka bir şey yapmadım, tek satır yazmadım. Bu değişmeli. Hemen yarın sabah kolları sıvayacağım, kendime söz verdim.

Salı, 17 Eylül – Kötü bir hafta. Beynim pelte gibi oldu, hiçbir şey düşünemiyorum, hiçbir çaba harcamadan anlamsız saatler geçiriyorum. Gezintiler, Liechtenstein, Pram Sokağı'na başarısız bir ziyaret. Frau Doktor Links'

le pastaneye gittim, akşam *Mirakel*'i izlemeden önce o tuhaf, ender rastlanır olaylardan biri oldu, P. kardeşlerle karşılaştım, alelacele görüştük ama etkili bir karşılaşma oldu. Sonra harika bulduğum *Mirakel* pantomimini izledik. Reinhardt orada kendini aşmış. Renkli bir ırmak gibi akan o kalabalıklar, cüretkâr değişimler, küçücük bir ayrıntıyla bir mekânı çağrıştırmak (yatak odasını, meyhaneyi), ölümsüz bir buluş. Fırsat olsaydı duyduğum hayranlığı kendisine bildirmek isterdim.

Çarşamba, 18 Eylül – Sabahın erken saatlerinden beri insanlar beni rahatsız ediyor. Durmadan kapı çalınıyor. Bense dinginlik istiyorum. Kafamı dinlemem için gerçekten de Viyana'dan uzaklaşmam gerek. Biraz olsun sessizlik içinde düşünebilmek için bir parka sığıyorum. Sonra okuyorum. Ama, Tanrı aşkına, ne zaman çalışacağım ben? Bir sonraki çalışmam, "Sanatçının Duası" olacak. Öğleden sonra ufak tefek işler görüyorum, akşam Shaw'un çok eğlenceli komedisine gidiyorum, Trebitsch'le. Sonra da Schnitzler'lerle Meissl & Schadn'a. Bu Schnitzler'lerin karşısında her zaman böyle umarsız kalmam çok tuhaf. Hem zihinsel, akılsal ilkelere dayanan konuların hem de cinsel konuların ağza alınmadığı, yani basmakalıp şeylerle sınırlı kalan bir sohbeti kesinlikle yürütemiyorum. Schnitzler nedense biraz buruk. Haylaz sözcüğünü öyle ortadan söylüyor, Reinhardt'ı kastederek; Horsetzky'ye karşı mağdur rolünü oynuyor, ama bu ona hiç de yakışmıyor. Yakından görüntüsü bozuluyor ama ben burada kibirli karısının etkisini hissediyorum (o kadının benden hoşlanmadığını da seziyorum.)

Perşembe, 19 Eylül – Öğleden önce yine puslu, sisli bir hava; öğleden sonra gösterişli E.O. Krauss'la güzel bir konuşma yaptıktan sonra "Dichter"e birkaç dörtlük ekli-

yorum. Pek kalıcı değil bu dörtlükler ama hiç olmazsa işe girişmiş hissediyorum kendimi. Bu soylu zevki (kim zaman kolaycacık aklıma düşüveriyor her şey) neden sıkıcı, uyuşuk, neşesiz saatlere feda ettiğimi anlayabilmiş değilim. Hırsımı körükleyecek bir şey bulmalıyım. Kärtnersstrasse' de coşkulu bir serüven, sonra Viertel ve Rosenbaum'la birlikteyim, sonra akşam ruhsal konuların düzene sokulması. İşte iyi bir gün diye buna derim ben – ne alçakgönüllülük!

Cuma, 20 Eylül – Az, az, az! Okudum, mektuplara (ne can sıkıcı şey!) baktım, tehlikeli bir biçimde ve güç kullanarak Liechtenstein'ı ziyaret ettim, öğleden sonra çeşitli işler ama doğru dürüst bir şey yok, Geyling, Rosenbaum, gece Begovic ve Soyka'yla birlikte. Bu sonuncusu tehlikeli biri çünkü ona olan hayranlığınızı önceden, hele de yazılı olarak kanıtlarsanız çekilir bir kişi oluyor. Kendine budalaca hayran olan bu olağanüstü akıllı insan, delice bir tahakküm hırsına sahip. Ama harika satranç oynuyor. Ondan önce, Kärtnar'a gittim.

Cumartesi, 21 Eylül 1912 – Yine sıkıcı bir gün, kötü uyuduğum için sabahları çok güçsüz oluyorum. Huber beni görmeye geldi, bu adamın iyilik simgesi mi, yoksa düzenbazın biri mi olduğunu hâlâ anlamış değilim. İnsanları önerirken daha dikkatli olmalıyım. Akşam Czinner'in galasına gittim: kısa güldürü tekniğiyle aşırı bayağılık. Ama yine de hareketli. Ancak seyircilerden hiç hoşlanmadım: *Onlarla* birlikte olmak iğrenç bir şey. Ne çare ki kitapları basılmaya başlayınca insan ödün vererek uzlaşmak zprunda kalıyor işte.

Pazar, 22 Eylül – Barnowski'yle birlikte Trebitsch'e gittik. Barnowski çok zeki, sağlam ve yalın biri. Fridell de

oradaydı, aslında bu adamdan ancak 12'den sonra zevk alabiliyorum, Hans Müller de vardı, bu adamın konuşmaları akıllıca olmaktan çok gürültülü. Susmasını bilmiyor, bağıra bağıra konuşuyor, tükürüyor. Çoğu zaman acıyorum ona: Nasıl da gereksinim duyuyor başarıya ve akla gelen her yolu deneyip zorla kabul ettirmeye çalışıyor kendini. Bu adamdan hoşlanıyorum ama yazdıkları pek bana göre değil. Akşam Kärtnar'a. Kafede oturup bulmaca çözdüm.

Pazartesi, 23 Eylül – Galası adamakıllı yaklaşan *Haus am Meer*'i yeniden gözden geçiriyorum. Sonra şu kaçak Herbert Steiner'i görmeye gittim, bu adam baştan ayağa serinkanlı, kibar mutfağı da gözüme neredeyse küstahça görünüyor. Ama bu adamda gerçekten iş var belki, beş yıl önceki erken gelişmesi şaşırtıcıydı. Davranışları bana zoraki gibi geliyor. Öğleden sonra Frau von Wi.yleydim¹. Gerçekten duyarlı bir kadınla iyi bir görüşme oldu, bu kadar narin bir kadın olabileceğini düşünemezdim ama o kadar içtenlikli biri ki bu onu yüceltiyor. İnsanın yalnızca bir tek erkekten çocuk sahibi olmasının trajik bir şey olduğunu nasıl da söyledi. Bunu nasıl da serinkanlılıkla, soylulukla dile getirdi. Bu gibi anlarda, insanların açılmalarını sağlamanın, bütün utanç duygularını bastıran bir içtenlikle (bu konuda çok serbest düşünüyorum) en gizli düşüncelerini bile söyleme ihtiyacı uyandırmanın benim en doğal yeteneğim olduğunu bilmek, büyük mutluluk veriyor bana. Karşımdakinin benimle ilk kez konuşmaya cesaret ettiğini ve bunun onu çok mutlu ettiğini hissetmek, ilk kez kendini gökyüzüne bırakan ve kanatları kendisini taşıdığı için sevinçle haykıran bir kuşa

1. Frederike Marla von Winternitz: Yazar ve çevirmen. Stefan Zweig'la uzun yıllar birlikte oldu. 1920'de evlendiler. 1938'de boşandılar. (Ç.N.)

benzediğini hissetmek ne müthiş bir düşünce. Hem kadınların hem de erkeklerin içinde bir şeyleri özgür bıraktığımı biliyorum. Ama bundan erotik çıkarlar sağlamaktan sakınıyorum; bu özgürlüğü daha çok sessizce belli ettiğim bir kaçışla destekliyorum. Burada, böyle kırılgan bir yaratığın karşısında bu çok kolay oldu, solgun yüzlü çocuğu kollarının arasında tutup ona eğilirken ne kadar dokundu içime hali, inanılmaz derecede dokundu. Onun bu hareketlerinde benzersiz bir yumuşaklık var ve ben bu yumuşaklığı müzik gibi hissediyorum. Ne kadar düşünceli bir kadın; kocası odaya geldiğinde çok tuhaf oldum, nefsimi hâkim olmaya çalıştım hemen ama onun gelmesi soğuk bir hava estirdi içeride. Frau von Wi., genç kızsı güzelliközlemiyle annelik huzuru arasında hâlâ yerini bulamamış gibi, kocasıysa bu ikisi arasında bir sarkaç, gidip gelirken çanın ne bir yanına değiyor ne de ötekine, bu yüzden de onu titreşime geçiremiyor. Akşam öyle çok düşündüm ki başım ağndı. Geceyi gereksiz bir finalle. kafeyle bitiriyorum ama bu alışkanlığımdan sıyrılmak istiyorum.

Salı, 24 Eylül – Öğleden önce ufak tefek işler, gezintiler, akşam evdeydim, bol bol okudum ama özel bir şey değil, Schnitzler'in tiyatrolarını okudum, onlardan etkilenmem de hoşlanıyorum, bir de Conrad F. Meyer'den bir şey okudum, bir romancı olarak değeri fazlasıyla abartılmış gibi geliyor bana.

Çarşamba, 25 Eylül – Mektup yazdırdım, ortalığı düzenledim. Akşam Joachim von Brandt oyununu izlemeye gittim, salçası fazla kaçmış bir Hamlet. Sonra, parlak edebiyatı bir yana bırakıp Hans M. ile ilgilendim, bana yine bir sürü şey anlattı. O da öyle işlere bulaşmış ki, ne olursa olsun, salt tehlikeli diye bırakmak istemiyor, hatta

tehlikeyi istiyor. Her konuda geniş bilgisi var, üstelik çok açık yürekli (ama abartılı). Çok eğlendik.

Perşembe, 26 Eylül – Boş gün. Bir kez daha erteleme olması beni kızdırıyor. Akşam Wassermann'la buluştum, ama bu adamın dostluğundan nedense hoşlanmıyorum. Aslında ben ondan ne kadar hoşlanmıyorsam o da benden o kadar hoşlanmıyor.

Cuma, 27 Eylül – Rundt'la birlikteydim, akıllı ve hareketli bir adam, sessizliği yeğleyerek enerjisini gizlemeyi iyi biliyor. Ne yazık ki şimdi elimde bir oyun yok. Hiç bu kadar şanslı bir dönemim olmamıştı. Mektuptan başka bir şey yazdığım yok. Alfred konusunda görüş alışverişinde bulunuyoruz.

Cumartesi, 28 Eylül – Liechtenstein gitgide kötüleşiyor. Akşam Birinski'yle birlikteydim; hem güldüm hem de gülüşüm utandırdı beni. Numara yaptım ama renk vermedim. Gece sevgili Felix'leydim, tanıdığım en iyi insanlardan biri; kansı, Dr. Krauss ve Begovic de vardı.

Pazar, 29 Eylül – Ruhsal huzursuzluğum artık dayanılmaz boyutta, yatışabilmek için öğleden sonra iki kadın arkadaşımı eve götürdüm, güzel bedenleri hoşuma gidiyor ama bu ahlaksız çiftleşmenin çekiciliğine uzun süre dayanacak güçte değilim artık. Kadınları saat 6'da gönderdim, kendim evde kaldım; uyuyup üzerimdeki ağırlığı attım, akşam yemeğini atladım, kendimi gecenin 1'inden 4'üne kadar Gottfried Keller'le avuttum, sonra yenisinden yorgunluk ve uyku çöktü üzerime.

Pazartesi, 30 Eylül – Uşağın gelişinin ertelendiği haberi huzursuzluk nedeni oluyor bana. Akşam Wassermann'la

iskambil oynadım, oyun sırasında adamın yüzündeki maske düşüyor, ilkel bencilliği tümüyle ortaya çıkıyor.

Salı, 1 Ekim – Uşak geliyor. Bu karmaşa, sonunda düzene girecek. Eski becerimle Verhaeren'i dilimize çeviriyorum, orta düzeyde bir şiir elbette. Akşamı Rosenbaum ve Trebitsch ile geçiriyorum, öğlen Wassermann'la birlikteyim. Onunla baş başayız. Oldukça açık yürekli konuşuyoruz, oyun oynamadığı zamanlarda iyi oluyor hep. Aramızda hâlâ bir güvensizlik var; ben ona, onun bana olduğundan daha dürüst davranıyorum. Onun içtenlikli olmaması, sertliği rahatsız edici, hatta bunları yapay olarak artırıyor bile. Ne tuhaf, onunla yalnızken huzursuzluk duyuyorum. Çalışmalarında proleter düşüncenin eksik olduğuna dikkatini çekiyorum (hayali bir Almanya'da geçen bir roman dizisi yazmak istiyor), Balzac olmasını engelleyen şey bu. O da bana hak veriyor; sonra Dr. Krauss'la birlikte oluyorum, erotik bilgilerle yüklü harika bir sohbet yapıyoruz ancak konuşurken bilinçli olarak biçimlendirebiliyorum bu konudaki görüşlerimi.

Çarşamba, 2 Ekim – Öğleden önce alışveriş, Josef Brendel'i ziyaret: sinirleri bozuk bir tembel, "boyunduruk altına alınmış"ı oynuyor, annesi ona katlanıyor, çok müşkülpesent ve soysuz biri. Sanırım yeteneği de yok. Çizimleri hoş ama umut vermiyor, üstelik yapışkan ve kaba biri olmasını da beceriyor bu adam. Öğleden sonra Paul Wilhelm, o da münasebetsizin biri, tuhaf ama ne yaptığını biliyor Yaratıcılığım engellendi diye bahaneler de ileri sürmese; ne acınası şeyler ama onun gönlünü hoş ediyor. İyi ki ben böyle bahaneler bulmuyorum. Akşam Thimig'le birlikteyim – bu sahte Saksonyalı beni Marberg'le birlikte cendereye sokuyor. Sonra Frau Dr Feld'le birlikte *Figaro*'yu izlemeye gittim. Ironiden ve kabalık-

tan uzak bu neşeli oyun insanı nasıl da rahatlatıyor. Mozart insanı gençleştiriyor. Frau Dr. Feld bana çok akıllıca şeylerden söz ediyor: İlk kez gece tiyatroya gitmesinin öyküsü beni etkiliyor, o zaman elbette her şey çok önemli görünmüş ona. Akşam *Selduyla İnsanları* adlı uzun öyküyü okudum. Çok iyi bir öykücü G. Keller!

Perşembe, 3 Ekim – Büyük bir sürpriz! Sabah kapı çalındı, uşak bana iki kartvizit getirdi: Hermann Bahr Bir tann gibi giriyor içeri (Bonn hakkındaki konuşmasını anımsa!), kar gibi beyaz bir sakal, karmakarışık, geriye taranmış saçları alnını açıkta bırakmış. Küçük gibi duran gözleri yakından bakıldığında oldukça koyu renkli, içlerinde ışıklar oynuyor, konuşurken insanın gözünün içine bakması önce şaşırtsa da sonra rahatlatıyor kişiyi. O bana elli yaşındaki yazarlar konusundan söz ediyor, ben ona aslında ne istediğimi açıklıyorum, yani Almanya'da yazarların durumunu sağlamlaştırmayı.¹ O bana fıkralar anlatıyor: *Zeit* gazetesini çıkardığı sürece başbakan onu davet edermiş, bu işi bırakır bırakmaz davetlerin arkası kesilmiş. Sonra da resmî Avusturya'yla ilgili öyküler anlatıyor. Canlı şeyler hakkında konuşabilen tek kişinin ben olduğumu söyleyerek beni şef redaktör Benedikt'e önerdiğini söylüyor, sonra büyük tiyatronun planları konusunda konuşuyoruz, başka birçok konuda da. Onun karşısında söz sırası zor geliyor insana, öyle çarpıcı bir çabuklukla ve güçle dolup taşıyor ki, insan hiç karşı koyamadan onun akıntısına kapılıp gidiyor. Ona özyaşamöyküsünü hatırlatıyorum, bunun üzerine bana güzel bir

1. Stefan Zweig, *Berliner Tageblatt* gazetesinde çıkan bir yazısında, yazar ve şairleri onurlandırmak ve yaratıcı güçlerini harekete geçirmek amacıyla parasal yardımda bulunma ve yapılarını sahneleme girişimleri için yetmiş yaşına gelmelerinin beklenmemesini, bu işin elli yaşındalarken yapılmasını önermişti. (Ç.N.)

söz ediyor: Üç yıl mı, yoksa otuz yıl mı yaşayacağımı bilebilseydim işim kolay olurdu! – Öğleden sonra mektup dikte ediyorum ve gezintiye çıkıyorum.

Cuma, 4 Ekim – Bir sürü karmakarışık şey. Öğleden sonra Baden'a gittim, orada harika bir sonbahar başlamış. Ormanlar bakır rengi, gökyüzü metal gibi! Gece geri dönüyorum, hiçbir şey yapmamak beni sinirlendirse de mutluyum.

Cumartesi, 5 Ekim – Ufak tefek işler Akşam Wildgans'a gidiyorum, bana güzel soneler okuyor. Şiir haline getirilince insanı çok etkileyen o bayağı şeyleri dile getirmeyi göze alabilen biri. Çok da heybetli bir insan. Akşam Hirschfeld'ler ve Krauss'la birlikteydim.

Pazar, 6 Ekim – Çeşitli ufak tefek işler, dişe dokunur bir şey yok. Fıkra yazarı Soyka, güya bana akıl danışmak için geliyor ama aslında yeni başarısıyla övünmek için yanıp tutuşuyor. Arada çalışmalarım ile ilgili notlar tutuyorum.

Pazartesi, 7 Ekim – Önce Czokor geldi, sonra mektup yazdım, akşam Wassermann ve Zifferer'le birlikteydim. Erotizm uzun süredir devre dışı. Yeni uşağım işe başlayalı beri daha düzenli oldu yaşamım.

Salı, 8 Ekim – Ufak tefek işler görüyorum. Öğleden sonra Bettelheim'a. Olağanüstü iyi insanlar, Hebbel'in vaf-tiz çocuğu –ve çok da kibar– olan kadın insanı şaşırtıyor. Kocasıysa, insanlar tarafından kabul görmek için fazlaca bir şey yapmasına gerek olmayan şanslı kuşaktan. Daha sonra Hagemann'la birlikte oldum, Burg Tiyatrosu'ndaki o canlı insanla. Begovic daha hareketli biri. Hagemann

fazlasıyla benmerkezci ama amaçlarını açık ve kesin koyuyor ortaya. Sabah, fotoğrafçı Setzer'leydim.

Çarşamba, 9 Ekim – Rittner'de genel prova. Onunla tanışıyorum: Hoş biri, çok sinirli, huzursuzluk onu bitiriyor. Ben daha iyi olduğumu umuyorum. Oyun hafif ve sempatik, ona çok benziyor. Akşam erkenden eve dönüyorum. Çeşitli mektuplar ve benzeri şeyler. Bäch'e bir gezi yapıyorum, çok hoşuma gidiyor.

Perşembe, 10 Ekim – Uşağım geldiğinden beri daha akıllıca yaşıyorum, erken kalkıyorum, vaktimi daha düzenli kullanıyorum. Dikte veriyorum. Çay için Gerasch ve Setzer'e gidiyorum, bu adam benim harika portrelerini yaptı; akşamsa Hagemann'la (bu adamın her önüne gelen şeye yapmacıklı olarak, "Evet! Evet!" demesi sınırimi bozuyor) birlikte Rittner'e gidiyorum, adam azarlanıyor, buysa benim için kötü bir işaret sayılır çünkü Marberg mükemmel; çok hoş bir çalışma olmuş, salon da dostlarımızla dolu. Daha sonra Auernheimer'le birlikte Sacher'e gidiyoruz. Gece geç vakit eve dönüyorum. Ne kadar verimsiz günler!

Cuma, 11 Ekim – Kafede eleştirileri okuyorum, aslında sevindirici şeyler yazılmış; sonra Glossy'ye gidiyorum, orada fazlaca gevezelik ediliyor. Öğleden sonra her zamanki işler, akşam da Beierle ve Feld'le birlikteyim. Yine boş bir gün Şu açılış gecesi bir gelse!

Cumartesi, 12 Ekim – Sabah aceleyle çeşitli işler görüyorum çünkü saat 12'de prova için Burg Tiyatrosu'nda olmam gerek; eriştiğim büyük "onur" karşısında bu kadar kayıtsız kalmama kendim de şaşıyorum. Reimers kendi rahat, iyi niyetli tarzı içinde çok kibar davranıyor, Marberg

bugün biraz gücenik, Gerasch'la ötekiler canlı, Heine ise her şeyin üzerine atlıyor. Sahnedeki evin nasıl yanlış hazırlanmış olduğunu görünce tüylerim ürperiyor: Gözden uzak odalar sağlanması olanaksız, her şey geniş, derin ve gürültülü. Bir yanlış düzeltiyorum. Aslında kendimi çok çok gereksiz buluyorum; burada bu duygusuz şeyler karşısında gücüm olmadan kalmaktansa keşke Meran'da olseydim ve orada –ne kadar güzeldi orası– yeni, çok güzel bir şey yazsaydım. Akşam Felix Braun ve ötekilerleym. Sevdığım bir insana yazdığım bir mektup dışında tek bir satır bile yazmıyorum.

Pazar, 13 Ekim – Öğleden önce Eulenberg'in matinesi. Yakışıklı biri, şişman değil ama toplu, alnı hafifçe kavisli, gözleri iri, yuvarlak ve koyu renkli, oynayıp duruyorlar, saçları şakaklarında kabarmış. Bu tabloya uymayan tek yeri ağzı, çok küçük, kadın ağzı gibi narin, sözcükler ağzından sıkışarak çıkıyor, konuşmasına tatlı bir hava veriyor, yapay bir hava. Yazılarında olduğu gibi sözcükler fişkırmıyor ağzından. Liliencron üzerine yazdığı yazıyı okuyor, beklediğim gibi değil. Frau Neustädter'in Aldebaran'ı okuyuşu harika, beni çok etkiledi. Öğleden sonra ölü gibi uyudum, gerçekten aşırı yoruldum. Akşam Eulenberg, hafif sakat karısı ve Fontana'yla birlikteydim. Sıkı bir konuşma oluyor aramızda, hareketli bir konuşma ve edebiyat konuşsak da edebiyat dışına kaçıyoruz: Yeniden genç, sağlıklı ve tam bir şair olan birini görmek insanı mutlu ediyor. Herkes gidince Fontana'yla kalıyorum, bu adam çok hoşuma gidiyor.

Pazartesi, 14 Ekim – Sabah prova vardı. Heine çok büyük bir yönetmen, cıva gibi hareketli, bir orada bir burada, ateş gibi, güçlü ve becerikli. Her şeyi üstünkörü anlayan Reimers'e nasıl da bir çocuğa yol gösterir gibi usta-

lıkla yol gösteriyor da adam doğru yönü tutturabiliyor; el kol hareketlerini nasıl da kıvrakça gösteriyor; alev alev kırmızı bir şeytan bu adam. Marberg'le Orloff'un, bu iki kadının, Peter Höbling hangisinin yanında yatacak diye birbirlerine girdikleri sahne ne kadar hoş! Bu oyun gerçekten iyi olacak, özellikle de ilk iki perde. Zerre kadar korkmuyorum, hatta içimdeki bu derin kayıtsızlık şaşırtıyor beni, ne kadar kayıtsızım. Öğleden sonra sağda solda dolaştım, akşam Walewska'yı izlemeye gittim, sonuna kadar büyülüyor bu oyun beni. Eulenberg'in oyunlarının her zaman sonuna doğru kötüleşmesi rastlantı değil gibi geliyor bana; oyunlarını, hayran olunası bir güçle çılgınlık derecesine yükseltiyor, acının ve tutkunun sınırlarını zorluyor, insanda mantık denen şey kalmıyor, sonra ağır ağır her şey duruluyor ve insanların içinde bir kor kalıyor. Ancak bu noktada Eulenberg'de eksik olan, Kleist'in gücü, Shakespeare'in büyüklüğü: İnsanlar boş boş konuşuyor, alaca bulaca bir şeytansılık. Lear'in Cordelia hakkındaki sözleriyle Walewski'lerin kızının cesedi başında söylediklerini karşılaştırmalı: İşte burada kusur, noksanlık acımasızca seriliyor gözler önüne, bedensel güç, olayların gücü karşısında paramparça oluyor. Oysa şiirde bütün tablolar pırıl pırıl, her şey hayat dolu. Ne şair! Temsilden sonra onunla birlikte olmaktan kaçınıyorum, birçok insanla birlikte olmak çok sıkıyor beni. Akşam yemeğini Wassermann, Trebitsch ve Auemheimer'le yedim, sessiz ve sıradan bir yemektir.

Salı, 15 Ekim – Mektuplar; Bettelheim ziyarete geldi, kedinin hep ayaklarının üstüne düşmesi gibi o da konuşurken sözü hep kendine getiriyor. Kibirli ve pek de akıllı değil, bu yüzden de ~~Avusturya~~ Avusturya'da nüfuzlu bir kişi. Öğleden sonra mektup yazdırdım, gezintiye çıktım, sonra Gerasch'la, Rosenbaum'larla birlikte oldum; gece kentte gezdik-

ten, Ringstrasse'den, kent parkundan geçtikten sonra –az kalsın Dörmann'la karşılaşıyordum– eve döndüm.

Çarşamba, 16 Ekim – Pek önemli bir şey olmadı. *Märchen seit Grimm* [Grimm'lerden Bu Yana Masallar] okuyorum ve o kitapta harika bir deneme konusu buldum. Bu küçük öyküler şimdi benim için biçilmiş kaftan, çok sinirli ve bitkinim, aslında bunun bir nedeni yok, yalnızca iki arada kalmış olma duygusunun verdiği bir şey, bu duygu müthiş tüketiyor insanı, içini oyuyor. Bir de uşağa canım sıkıldı, tam en çok gereksinme duyduğum bir sırada hastalanıverdi. *Haus am Meer*'in bir kopyasını Gerhardt Hauptmann'a gönderdim, yanıt verip vermeyeceğini gerçekten merak ediyorum.

Perşembe, 17 Ekim – Bu anlamsız günlerin üzerine bir çizgi çekiyorum. Hayatım, anılarla beklentiler arasında bir gölge gibi gidip geliyor, beni dehşete düşürüyor bu.

Cuma, 18 Ekim – Bugün hiç olmazsa gezintiye çıktım, yapılabilecek en akıllıca iş, kısa karşılaşmalar. Keşke Meran'da ya da bir başka sakin yerde olsaydım.

Cumartesi, 19 Ekim – Biraz çalıştım, ortalığı düzene koydum. Akşam Hans Müller'in tek perdelik oyununa gittim, çok iticiydi. En düzeysiz güdülere dayanan bu oyun, şakaların bu denli bayağı olması sinirime dokundu; buna karşılık halk eğleniyordu, ya da öyle görünüyordu; sanki soylu, sanat ağırlıklı bir oyunmuş gibi alkuş tutsunlar diye bir sürü tanıdık davet edilmişti. Kusacak gibi oldum ama bu aptal adamların düşündüğü gibi kuskanmış filan değilim. Oyundan sonra Feld'le ve arkadaşlarla birlikte oldum.

Pazar, 20 Ekim – Akşam Müsteşar Friedländer'in konfe-
ransına gittim, sonra da bu çok hoş, sevimli ve soylu in-
sanla birlikte oldum, toplumsal açıdan ne kadar da zarif
ve sevimli bir insan. Gerçekten hoş bir akşam geçirdim.

Pazartesi, 21 Ekim – Provalar. Henüz kostümlü prova
başlamadı. Hiç de sevimli olmayan Heine'ye çıkışıyo-
rum. Bütün bu insanlar kibarlıktan ne kadar da uzak,
oysa böyle durumlarda nasıl da insanın içini rahatlatır
kibarlık! Oyun yavaş yavaş ortaya çıkıyor ancak henüz
oyuncular kendilerini tam olarak ortaya koyamıyorlar.
Marberg'i henüz hiç tanımıyorum. Şu âna kadar hiçbir
şey beni heyecanlandırmadı. Uşağımın hastalığının sür-
mesi ve yanımda kimsenin olmaması canımı çok sıkıyor.

Salı, 22 Ekim – Sinirli olan ve bana neredeyse terbiyesizce
davranan Heine ile tartışıyorum. Bana, oyunumu geri çe-
virdiğini, oyunu yönetmek istemediğini filan söylüyor. İh-
tiyatlı davranıp kavgadan kaçınıyorum. Bugün her şey
kötü gidiyor. Ama umarım havanın değişmesi gibi değişir
bu da. Oyunculardan yalnızca Devrient'in kusursuz oldu-
ğunu seziyorum. Öğleden sonra Zobeltütz'le birlikteyim,
mükemmel biri, tam anlamıyla bir centilmen; akşamı, bu-
raya yeni gelen Victor ve öteki arkadaşlarla geçirdim.

Çarşamba, 23 Ekim – Alfons Paquet geldi, gerçekten bü-
yük bir insan. Daha önce üzerimde miskin, silik biri izle-
nimi bırakmıştı, bugünkü etkisiyse birçok bakımdan çok
daha iyi. Leipzig'deki yeni tren istasyonunu filan anlattı.
Akşam yine onunla kafeye gidiyoruz, yanımızda saray
müşaviri Vetter de var, akıllı bir Avusturyalı memur, giri-
şimci ve ateşli biri.

Perşembe, 24 Ekim – Son prova. Oyunu kurtarmak için çok geç artık. Kayıtsızlık içindeyim. Son perdeden hiç hoşlanmadım, çok güçlü olan ilk iki perdenin yanında çok sönük kalıyor. Ötekiler de bunun farkında gibi. Sıkıcı bir akşam. Sonra Yeni Viyana Tiyatrosu'nda *Freund Teddy* [Dostum Teddy] oyununu izlemeye gidiyorum, ondan sonra da Begovic ve Hans Müller'le birlikte gecenin geç saatlerine kadar hoşça vakit geçiriyoruz.

Cuma, 25 – Genel prova. Birkaç kişiyle konuşuyorum, Rittner'le, Schnitzler'le, hepsi de ihtiyatlı konuşuyorlar; daha sonra birlikte yemek yediğim Trebitsch ilk perdelere sonra alkış alacağımı, son perdeden sonraysa olumsuz tepki alacağımı söylüyor. Aslında yorgun ve heyecanlıyım, eve gidip iki saat uyudum, akşam da erken döndüm eve, kitaplarla oyalanıyorum. Nefretle keyif hep birbirine karışır, Verhaeren kitapları dışında kendi yapıtlarımın hiçbirinden gerçekten zevk alamadım.

Cumartesi, 26 Ekim – Kader günü. Öğleden önce gezintiye çıkıp Hugo Heller'e uğruyorum, sonra işlerimi görüyorum, öğleden sonrayı Victor ve Dr. Krauss'la geçiriyorum. Sonra o üç saat. İlk perde çok etkileyici oluyor. Thimig birçok kez, tam dört kez sahneye çağnıyor, ikinci perdeden sonra Gerhardt Hauptmann'ın telgrafı ulaşıyor elime, çok seviniyorum, kendime güvenim geliyor; hiç kaygılanmadan perdeye dalıyorum, perdenin arkasından oyundaki ev ansızın çıkıyor. Herkes alkışlıyor, aydınlık yüzler görüyorum, hatta içlerinden birkaçını seçiyorum, tam sekiz kez sahneye çağnıyorum. Herkes beni kutluyor ama son perdeden emin olamadığım için bu kutlamaları kabul edemiyorum, gerçekten de beğenilmiyor son perde, yukandan bunu açık seçik görebiliyor, sezebiliyorum. Hepimiz büyük bir başarı göstermiş

olsak da halkın keyfinin kaçması ne kadar tuhaf. Bu arada yorgunluk da çöküyor üzerime. Rosenbaum, Gerasch, Victor ve kardeşimle birlikteyken beynimin durduğunu hissediyorum. Tutulup kaldığım o kısacık an boyunca, son günlerde sahip olduğum huzur, öcünü alıyor benden ama hemen atlatıyorum bunu. Kurtulmuş olmanın verdiği o mutluluk duygusu kaplıyor içimi.

Pazar, 27 – Eleştiriler. Beni övüyorlar ama oyunu pek değil, avam havası var diyorlar oyun için ama pek aldır mıyorum buna. *Tagblatt*'ta yazan mendebur ihtiyar Kalbeck neredeyse saldırgan bir tutum içinde. Bu iyi dilekler boğacak beni! Ama akşamları tiyatronun yakınına gidebilmek bir türlü gelmiyor elimden, her şey korkutuyor beni. Geçti artık! Geçti!

Pazartesi, 28 – Bu şamatalı başarının düzmeceliğini gitgide daha çok hissediyorum. İnsanın yanında kalanlar yalnızca çok yakın çevresi oluyor, bunun değerini bilmek gerek. Bu da daha ciddi çalışmayı gerektiren bir şey. Bugün aslında yeteri kadar işim var, mektupları halletmeliyim, yoksa boğulacağım.

Salı, 29 – Oscar A.H. Schmitz geldi, her zamanki gibi hoş bir sohbet oldu, ne de olsa cinsellikti konumuz. Begovic ve Rosenbaum'la tanıştırıyorum onu, bu ikisi de ona ilgi duyuyorlar. Akşam Kilian'la tiyatroya gidiyorum, salon pek dolu değil, hatta mevcut oyunların biraz altında, böylece oyunun geleceği de kendini belli ediyor. Viyanahlar kadınlı oyunlardan hoşlanıyor, eskiden beri bilinir bu. Böylesi yapıtlardan hiç hoşlanmazlar. Kilian'ın kendisi de sıkıcı mı sıkıcı, onun muhaliflerini anlayabiliyorum çünkü bu adamın Münihlilerle hiçbir ilgisi yok. Erkenden dönüyorum eve.

Çarşamba, 30 Ekim – Oscar A.H. Schmitz'le erotizm üzerine sıkı bir konuşma yapıyoruz. Masallarla ilgili yazıma başladım, en azından kafamda. Akşam Bessemer'le tartıştık, beni kutlayamayacak kadar “soylu” olduğu için sonunda bu adamla uğraşmaya karar veriyorum. Onun kıskançlığı, öfkesi gerçekten de gitgide rahatsız edici oluyor, ayakta kalma dürtüm şimdi enerjik olmamı gerektiriyor. Ona acımasız davranıyorum, ama hak etmişti bunu.

Perşembe, 31 – Oyunu izleyen kötü izlenimler, mektuplar, yarım gününe mal oluyorlar. Salten'in saldırganlığının bana çok zararı oldu, bu kişiliksiz adamla bir gün meşgul olacağım, korkmuyorum, tam tersine tehlikeye meydan okumak geliyor içimden.

Cuma, 1 Kasım – Azizler Yortusu. Michel ve Schmitz'le birlikte Trebitsch'e gittim, sonra da bir saatliğine Alfons Petzold'un yeni evine. Eugen d'Albert ve karısıyla, yani evlenmeden önceki soyadıyla Fuldas'la birlikte kırlara çıktık; bu kadın solgunluğuna karşın çok ilgimi çekiyor, çok canlı ve hareketli biri, cıva gibi hareketli, yeteneği insanı gerçekten şaşırtıyor. İyi şeyleri de kötüleri de tanımlamasını biliyor, onunla mükemmel konuşup anlaşıyoruz, ağzından yavaş yavaş bir sürü ayrıntılı dedikodu alıyorum, özellikle de Hauptmann ve Schnitzler konusunda. Soğuk bakışlı, tehlikeli gri gözleri var, kötü şeylerden, örneğin Salten'lerden, söz ederken parlıyor bu gözler; Artur'un ona bir gulaş ısmarladığı hâlâ aklımda. Fulda hakkında da hoş olsun olmasın birtakım dokundurmalar da bulunuyor. Akşam herkesle, Begovic'le filan birlikte oluyoruz.

Cumartesi, 2 Kasım – Duyduğuma göre bugün oyunumun seyircisi çokmuş. Pek yeni bir şey yok yazacak. Paquet'nin tiyatro oyununu okuyorum, ama bu konuda ne diyeceğimi bilmiyorum. Akşam tek başıma evdeydim, sonunda kafamı dinleyebildim.

Pazar, 3 Kasım – Şaşırtıcı bir haber alıyorum; Frau d'Albert trenden atlamış ve oldukça ağır yaralanmış. İnsanın yazgısının dışarıdan görüldüğü gibi olmaması ne tuhaf, evlilikler ne kadar da gizemli bir biçimde anlaşıl-maz oluyor! Öğleden sonra Victor geldi, sonunda çalış-maya başladım, hem de ne keyifle! Her şey ne kadar da kolay geliyor bana, bu atikliğime, sanatsal gücümün ha-zır olmasına karşı sorumluluk taşımalı ve beni ilgilendir-meyen konuların beni acımasızca rahatsız etmesine en-gel olmalıyım!

Pazartesi, 4 Kasım – *Rückkehr zum Märchen* [Masala Geri Dönüş] üzerinde yoğun bir biçimde çalışıyorum. Öğle-den sonra Max Zweig geldi, kendine güveni çok yüksek, bu yüzden de büyük yalnızlık çekiyor Akşam satranç oy-namak üzere Auernheimer'e gittim, dostumla sakın bir akşam geçirdim.

Salı, 5 Kasım – Masallar konusundaki yazım üzerinde çalıştım, gerçekten iyi olacak. Baden'dan ziyaretçim var-dı. Bir sürü ufak tefek iş hallettim.

Çarşamba, 6 Kasım – Aynı şeyler. *Rückkehr zum Märchen* tefrikasını bitirdim.

Perşembe, 7 Kasım – Öğleden sonra Karl Rosner geldi, sakın, sessiz, hoş bir insan, kendi çalıştığı Cotta Yayınevi

adına benden oraya katılmamı istedi, ama bu önerisini kabul edemedim. Akşam Trebitsch'le ve bana savaşıla¹ ilgili çok ilginç şeyler anlatan Zifferer'le birlikteydim. Kadınlara ayıracak vaktim yok, yalnızca önüme çıkan bir fırsattan aceleyle yararlanıyorum.

Cuma, 8 Kasım – Dün oyunuma uğradım, ama Gerhardt Hauptmann'ın *Emanuel Quint* romanını harika bir it-hafla bana sunması ne büyük bir mutluluktu. Akşam Setzer'deydim: Gerasch benimle görüşmüyor, müdüre kızmış, yatağına yatmış, öfkeden yerinden kıpırdanmıyor zavallı. Akşam erkenden eve döndüm.

Cumartesi, 9 Kasım – Akşam Harden'in verdiği konferansa gittim, bu adam ayırmamayı gerçekten de iyi biliyor. Makyajı ve krizantemiyle yapmacıklı biri gibi çıkıyor ortaya önce ama sonra düşüncelerini ortaya koyması, harekete geçirme yöntemi ve ruhsal düzeni insanı şaşırtıyor. Bu arada öyle de kararlı ki, hoş bir sürpriz oluyor bu da. Daha sonra Harden kendine özgü alçak-gönüllü içtenliğiyle selamlıyor beni, ezberlenmiş bir tavır olsa da çok hoşuna gidiyor insanın. Onu ne kadar tanıdığınızı sansanız da bir soru işareti olarak zihninizde kalıyor

Pazar, 10 Kasım – Bugün öğleden sonra Hugo Wolf benim evimde, Felix Braun, Czokor, Victor ve Lucka'nın önünde, *Die Verführung der Lotte Seligmann* [Lotte Seligmann'ın Baştan Çıkarılışı] adlı yeni oyununu okudu, diyalogların dramatikliği ve içsel yeniliği sayesinde çok etkileyici bir çalışma. Bu adam ne kadar da içine kapa-

1. 1912 yılında çıkan Birinci Balkan Savaşı. (Ç.N.)

nık, berrak gözleri çok ciddi; abartısız bir adamın dinginliği içinde olması ruhundaki serüvenciliği hiç belli etmiyor, halbuki yakından iyice anlaşılıyor bu. Sonra hoşça vakit geçirdik, öğleden önce de Mimi Giustiniani ile kız kardeşindeydim.

Pazartesi, 11 Kasım – Öğlen Harden'lerin ziyafeti vardı. Felix von Weingartner'le yan yana oturduk; Japon'a benzeyen gözleriyle kibar bir adam bu, ama boş boş bakıyor sanki. Aslında ne konuştuğu pek anlaşılmayan biri olan Wittmann ise bu kez çok tatlı, bana özel bir ilgi gösteriyor, Paris'te geçirdiği günleri, R. Wagner'i anlatıyor; beyaz saçların çevrelediği ve şarap yüzünden kızaran, zaman zaman muzipçe parlayan yüzüyle ve Suebya lehçesiyle gençlik simgesi sanki. Benedikt'le Harden arasındaki konuşma, yoğunluğu nedeniyle unutulur gibi değil. Sonra Servaes'le baş başa kaldık.

Salı, 12 Kasım – Bir sürü şey Gitgide daha çok sevdiğim Romain Rolland üzerine bir makale yazdım. Sonra Frau von Win. beni görmeye geldi, bu kadının sessiz utangaçlığı beni anlatamayacağım kadar kendine çekiyor Umarıslığı içinde ne kadar sağlam, sessizliği içinde ne kadar iyi niyetli, akıllılığı içinde ne kadar kadınsı. Ona cinsel açıdan yaklaşmayı göze alamıyorum, böyle bir şey yapaydım o bir saatten bana kalan yalnızca rahatsızlık olurdu; ilişkimizdeki bu gizlilik, bastırılmışlık havası çok çekici. Gece geç saatlere kadar Otto König'le birlikteydim.

Çarşamba, 13 Kasım – Romain Rolland üzerinde çalıştım. Öğleden sonra Pins'in yanındaydım, şu Lemonnier hayranı kadın yazarın yani; sonra yine çalışma, ortalığı toparlama.

Perşembe, 14 Kasım – Max Zweig’in kısa romanı bazı bakımlardan müthiş dâhice. Onunla bu konuda uzun uzun konuştuk. Sonra Rosenbaum’lara gittim, orada Crüwell’le tanıştım, hiç hoşlanmadım ondan, sahte ve kendine fazla güvenen biri, elbette kendini geri konumda hissediyor. Benim üzerimde bir şair izlenimi bırakmadı zaten, fazla “kitabi” biri.

Cuma, 15 Kasım – Robert Friedmann bana geldi, umutsuz vaka, babası tarafından posası çıkarılan zayıf biri. Daha sonra Lili Marberg’e gittim, ne kadar çekici ve bambaşka bir kadın. Hüzünlü biri, yanındakilerden hoşnut değil, bizim yanımıza gelmek istiyor, aramızdaki uzaklığın çekingenlikten geldiğinin farkında değil. İçten gelen büyük alçakgönüllülüğü ve o büyük insancılığı yüzünden çok hoşlanıyorum ondan. Bir yorgunluk var üzerinde, cinsellikle artık ilgilenmediği, oyunculuğu artık donuk bir *ersatz*¹ olarak kabullendiği hissediliyor Akşamı dostlarımla geçirdim.

Cumartesi, 16 Kasım – Ufak tefek işler görüyorum, şununla bununla görüşüyorum, sonra o bomboş günü Hfdks. ile geçiriyorum. Yolculuğa çıkmadan önceki huzursuzluğu yaşıyorum.

Pazar, 17 Kasım – Son alışverişler. Akşam Gerhardt Hauptmann’ın konferansındaydım. Kendisinin harika bir görünümü var, saçını alnından kaldırdığından ve yüzü gözü ortaya çıktığından beri her zamankinden daha güzel. Gerçek bir içtenlikle okuyor, eli hep hareket halinde, her bir cümleyi söküp alıyor, yumruk oluyor, katı

1 (Alm.) Asıl nesnenin yerine geçen. (Ç.N.)

ve zayıf çıkan sese destek vermek istercesine havaya kalkıyor. Okuduğu şey bana pek bir şey vermiyor, yeniden tanıma sahnesine varıncaya kadar Odysseus'a öykünüyor, sözleri yavan, şiir belirsiz ve düzensiz. Sonra ziyafet. Bizi tanıştırıyorlar, çok yakın davranıyor bana, insana gülümseyerek bakan tertemiz mavi gözlerini seyretmek bir mutluluk. Benim hakkımda güzel sözler söylüyor ama bunların üstünkörü olduğunu hissettiği için beni Berlin'e ve Agnetendorf'a davet ediyor. Başarılı bir ziyafet oluyor. Herkes orada, Schönherr'ler, Schnitzler; Hofmansthal ise Salten'le olan olay yüzünden gelememiş, gerçekten bir skandal bu olay. Ama içinden inanmasa da iyi şeyler söylüyor, bu da birçok şeyi bağışlatıyor. Girardi, Bauer'in *kuple*'lerini mükemmel söyledi; G. Hauptmann sonunda, başını elindeki kâğıttan kaldırmadan ve biraz da beceriksizce yanıt verdi; ama onu seyretmek çok güzel, ilgilendiğini belli ediyor, bakışlarını kaçırarak konuşmaları dinliyor. Daha sonra Salten benimle görüşmek istedi, amacı yapacağı saldırıyı bana açıklamak, bu saldırının nasıl bir kin taşıdığını yadsımaya çalışıyor. Ben serinkanlılığımı yitirmiyorum, yaklaşımlarına yüz vermiyorum, olabildiğince uzak duruyorum ve davranışı konusunda uyanlarda bulunuyorum ona, kendisi de kabul ediyor bunu. Kalbeck'le de çok barışçıl bir görüşme yaptık. Daha sonra Girardi'yle kafeye gittik, çok hareketliydi orası, Girardi birkaç güzel fıkra anlattı, hepimiz çok hareketli ve keyifliydik. Güzel ve mutlu bir akşamdı.

Pazartesi, 18 Kasım – Bütün işlerimi hallettim ve akşam Dresden'e yola çıktım.

Salı, 19 Kasım – Dresden. Yataklı vagona çok geç uyan-dım, Camill'le önce buluşamadım ama çok geçmeden kafede buldum onu. Sonra Schuch'un yönettiği senfoni

orkestrasının konserine gittim, parterde oturdum, yemekten sonra da Camill'le birlikte Wiecke'ye gittik, Wiecke... [Burada günlükten dört sayfa kopanlmış.]

Pazartesi, 2 Aralık – Ortalığı düzenleyip ufak tefek işler gördüm. SchnwieŖen'e gittim, nedense hoşlanıyorum oradan. Münih yılmnlık veriyor bana; neresi olursa olsun, ışıklı ve sessiz bir yere gitmek, çalışmak istiyorum.

Salı, 3 Aralık – Yann doğum gününü kutlayacak olan Fye küçük bir şiir gönderiyorum, sonra bir konuşma hazırlıyor, şiirlerimi düzeltiyor ve o mektupları, mektupları, mektupları hallediyorum.

arşamba, 4 Aralık – Giustiniani'lere gittim, olayı kabul etmedikleri için gerçekten üzülüyorum onlar için. Bu felaketi hâlâ içimde algılayabilmiş değilim, bu insanları hâlâ yaşadıkları lüks içinde ve bu olaydan aldıkları çocukça sevinç içinde görüyorum. Daha sonra, doğum gününü kutlamak üzere F.M.bana geliyor, sıcak ve sevinçli bir havada kutluyoruz, sapkınlığın kartları açılıyor önümüzde.

Perşembe, 5 Aralık – İşlerimi düzenledim. Akşam (istemeyerek de olsa) Münih'e dönüş.

Cuma, 6 Aralık – Sabah karanlığında Münih'e vardım. Kosor'u bekledim. Gelmedi. Tiyatroda dramaturg, sanat yönetmeni sevimli olsa da buz gibi soğuk, prova berbat, Jacobi dışındaki oyuncular baştan ayağa kaba. fkeden hasta oldum. Parterde Fransisken keşişi, birkaç subay ve ihtiyatlı davranıp çenesini amayan tiyatro müdürü vardı – bu gruhun içine düştüğüm için hışstan deliye döndüm. Sahaf Hirsch'e uğradım, ondan başka doğru dürüst

adam yok, sonra da öfkemi unutmak için yatıp uyudum. Sabahtan beri ağzıma bir lokma koymadım, bu kentten böylesine iğreniyorum. Sonra konferansım vardı – yeni bir hakaret. Beni kimse karşılamadı. Ne Henckell hergesi vardı ne de Weigand, konferansımdan hoşlanan birkaç kişi dışında hiç kimse yoktu. Dora Hohlfeldt oradaydı. Daha sonra Kutscher'in seminerine gittim: İşte o çok hoştu. Kutscher öğrencileriyle birlikte uzun bir masanın başında oturuyordu, herkesin önünde birası vardı, pipodumanı salonu kaplamıştı; Wedekind *Rabbi Esra*'yı [Haham Esra] ve *Brandstifternovelle* [Kundakçılar] okudu. O okurken onu iyice görebiliyordum. Yüzü çok dingindi, konuşurken ıslatıp durduğu dudakları incecikti, sözcükler sert ve alçak sesli çıkıyordu ağzından; ruhsal çekiciliğe işaret eden ağırbaşlı bir yaradılış. Gözleri gri, saçı kır; hayali bir İngiliz havası var onda, vaiz ve deli, çok tuhaf, E.T.A. Hoffmann. Konuşurken gözlerini insana diyor ve hep biraz bekleyip yanıtlıyor. Onun ve Friedental'in yanında oturdum, çevremdeki gürültücü öğrenciler hoşuma gidiyordu; daha sonra da gece saat üçe kadar Belediye Sarayı'nın altındaki şarap mahzeninde oturduk. Hepsinin de Hauptmann'dan nefret ettüklerini sezdim, eleştiri de öfkelendirmiş onları, bu konuda dikkatli davranmak gerek. İçim hafifliyor, rahat bir soluk alıyorum.

Cumartesi, 7 Aralık – Sabah erkenden Kosor ve George ile gezintiye çıktım, Hohlfeldt'e gittim, öğleden sonra gezindim ve bana içini döken Gisela Etzel'le görüştüm; akşam çok tatlı biri olan Roda Roda ile satranç oynadım, sonra da galaya gittim; sevimli başlayan, bölünüp biten ve çok canımı sıkan bir oyun. Akşam yemeğini Kilian'da yiyorum, Weigand inanılmayacak derecede soğuk ve küstah davranıyor bana elbette (bir şey söylemeden); Hagen

ve Swoboda'ya da; aklımda yalnızca trenim var, Viyana'ya gitmek beni çok mutlu edecek. Beni tiksindiren bu oyuna veda ettim.

Pazar, 8 Aralık – Viyana, mektuplar, öğleden sonrayı uyuyarak geçirdim, akşam dostlarımlaydım. Rahat bir soluk alıyorum.

Pazartesi, 9 Aralık – Çok çalıştım, yazdıklarımı değiştirdim ve çözümledim. Artık işimi görebilirim. Önüm açık.

Salı, 10 Aralık – Sabah Wolfgang Schumann beni ziyarete geldi. Bu genç Alman hantal ve sevimli biri. Benimle istasyona kadar geldi. Trende Terramare'ye rastladım, onunla daha sonra yukarıda da karşılaştım, bu adam bütün sırlarını sayıp döküyor bana, burada çalışan kaba saba ama iyi niyetli Wildgans da var; bütün bunlar beni hem yatıştırıyor hem de kiskandıyor. Uzun uzun, tatlı tatlı konuşuyoruz. Hava ılık ve temiz, mutlu ve huzurluyum.

Çarşamba, 11 Aralık – “Belirsiz Anılar” adlı kısa romanıma başladım. Çok hoşlandığım Wildgans'la birlikteydim, çevrenin kaçınılmaz engellemeleri de var. Ilık hava ve manzara birer kurtarıcı benim için.

Perşembe, 12 Aralık – Kısa romanım ağır ağır ilerliyor. Frau Goldschmidt benimle konuşuyor. Anlaşılamamış bir kadın, kocasından tam on yedi yaş küçük, bu yüzden Freud tedavisi görmüş; ama tutukluğu var, bu yüzden cesaret edip bir şey yapanıyor, üstelik uyurken konuşuyor; tam bir roman konusu. Tam Yahudi usulü yapılmış olan nişanlanmasıyla ilgili eğlenceli şeyler anlatıyor bana; Nauheim' da evli olan kız kardeşlerinin bir gün gülerek ertesi gün onu Herr G. adında birinin görmek istediğini söyledikle-

rini, kendisinin de dehşet içinde, beni gerçekten şimdiden nişanlamak mı istiyorsunuz, dediğini anlatıyor.

Cuma, 13 Aralık – Kısa romanın taslağı bitti. Gezintiye çıktım. Wildgans bana (aşırı basit olan) oyununu okudu.

Cumartesi, 14 Aralık – Bir şiire başladım, büyük bir şiire: "Uykusuzlar" Bu şiiri Frau G. ye borçluyum, zaten beni zaman zaman esinlendiriyor

Pazar, 15 Aralık – Şiire devam ediyorum. Iphigenia'yı ve Duhamel'in *Dans l'ombre des statues* [Heykellerin Gölgesinde] adlı yapıtının bana esinlendirdiği "Richard Wagner Aile Komedisi"ni tasarlıyorum. Fırsat düşünce ilgile-neceğim.

Pazartesi, 16 Aralık – Gezinti yaptım, Viyana'ya gittim.

Salı, 17 Aralık – Wlfg. Schumann ve onun kuru karısıyla birlikteydim. Schumann akıllı, ama bu akıllılığı yanında dik kafalı da. Biraz çalıştım, akşam da sevgili Felix'le birlikte oldum.

Çarşamba, 18 Aralık – Wassermann'la öğle yemeği yedim. Dilbilgisinin desteği konusunda hoş şeyler söylüyor; daha sonra bilmeden incitmiş olduğum bir hayranımla, Adele Popr ile görüştüm. Bu kadın beni tam iki yıldır, Baden im Metternichhof'tan bu yana tanıyıp seviyormuş; bu da bana sonunda delici bakışların gücünü kanıtlamış oldu, bizim oyun olarak gördüğümüz şeylerin başkalarında nasıl da hayat bulduğunu gösterdi. Frau G. bana kızlarından söz ederek, yoldan geçen birinin "güzel bir kız" demesinin çocuklar üzerinde nasıl tehlikeli bir etkisi olduğundan söz etti. Ama bu tehlikeyi istemek,

karşısındakini kendine çekmektir. Bunun dışında, soyutlanmış bir biçimde yaşadığı için fazlasıyla ürkek, çok akıllı değil, duygusal, bu yüzden de tehlikeli. Ona bağlanmamaya çalışmalıyım.

Perşembe, 19 – Çeşitli işler. Noel öncesi yapılacak işler; akşam da kitabıyla çok ilgilendiğim Ernst Benedikt'le görüşüyorum. Dengesiz bir ruhu var ama dikkatini toplamasını çok iyi beceriyor.

Cuma, 20 – Birçok iş gördüm, gezintiye çıktım. Pek az çalıştım. Ama "Dansçı Kızların Romansı" kafamın içinde biçimlenmeye başlıyor. Öğleden sonra Gerasch ile Setzer geldi, üçümüz de keyifli ve pürneşeyiz.

Cumartesi, 21 – Akşam Frau von Win.le birlikteydim. Yine her şey çok güzel ama işin bütünüyle cinselliğe dökülmesinden kaçınmalıyım; çünkü böyle bir tehlike gerçekten var. Güzel gezintiler yapıyor, birbirimizle güzel güzel konuşuyoruz; belki de anlatabilmenin bütün sanatını kullanıyoruz. Kadınlar her şeyi anlayabiliyor, her şey açıklanabiliyor onlara; tek sorun bu işin sürekliliği, bu anlaşmanın çok geçmeden yeniden gölgelenip, kararip kararmayacağı. Öylesine narin ki, sevgi ya da herhangi bir duygu göstermek bile ezecek gibi onu. Çok şey yitirmekte olduğumuzu ona bir dahaki görüşmemizde anlatmam gerek. Bu kadınlık-erkeklik sorunu geçenlerde ilginç bir biçimde, temel bir sorun olarak geliverdi aklıma. Biz başlangıçta zevk alıyoruz, bu yüzden de tatmin olup yoruluyoruz; kadınsa sonradan zevk alıyor çünkü hayal gücü yok. Kadınlar geriye dönük yaşar, erkeklerse ileriye doğru, bu yüzden kadınların belleği çoğunlukla erkeklerinkinden iyidir.

Pazar, 22 – Kent dışına çıkmak istedim. Bu arada Rubens'i dikte ettim. Öğleden sonra uyudum. Kimi zaman bitjuzunca düşündüm.

Pazartesi, 23 – Bazı şeyleri düzenledim. Romain Rolland üzerine yazdığım yazı gazetede çıktı, kendim de hoşlandım yazıdan. Akşam Burg Tiyatrosu'ndaki *Das Märchen vom Wolf* [Kurdun Masalı] oyununa gittim (zekice bir oyun, dâhice ışıltılarla, bayağılıklarla dolu); oyundan sonra Silten ve Hans Müller'le güzel bir akşam geçirdik. Bol bol gülüp söyledik.

Salı, 24 – Noel hazırlıkları. Yitik bir gün.

Çarşamba, 25 – Gazeteleri okudum, makaleler işe yaramaz.

Perşembe, 26 – Bayram gününün yükü. Rubens çevirisini bitirdim, gerçekten rahatladım. Akşam Feld'e yeni tasarılarımdan söz ettim.

Cuma, 27 – Yılbaşı gecesine kadar çeşitli utak tefek işler. Önemli bir şey yok. Bu yılı pek de sevindirici olmayan bir bilançoyla kapattım: Temelde, daha önceki çalışmalarımın görünen kazancıydı bu bilanço, durumumun açıkça görünen toplamıydı. Ama ortaya koyduklarım umut kıracak bir azlıkta, üstelik tamamlanmamış da, buna karşılık büyük planlarım var. Verdiğim sözleri yerine getirmek için şimdi çok çalışmam gerek; istekliyim, yetenekliyim de, ama bende eksik olan şey güç çünkü zaman zaman hastalık derecesine varan bir heyecan yokluğu oluyor içimde, Viyana'da da elim kolum bağlanıyor. Paris'ten çok umutluyum. Umarım yanılmam.

1 Ocak – Ernst Peter Tal ile birlikteydim; sevimli, gelişkin bir insan olmuş, işinde önemli bir yeri var.

2 Ocak – Gustav Falke üzerine bir makale yazdım, iyiye benziyor. Çokça okudum, Romain Rolland'ı da baştan sona okudum.

3-4 Ocak – Hiçbir şey yapmadım, yalnız plan kurdum. Kafamda düzene soktuklarım şunlar:

Roman: Dansçı Genç Kız, bu roman çok güzel ve renkli olabilir

Eski düzyazı-oyun

Yenisi: (Duhamel'in *Dans l'ombre des statues*'sünden esinlenerek.)

Şiir dizisi: Hayatın Efendileri.

Fransız antolojisi

Iphigenia, oyun ya da opera

Başlangıç olarak bunlar yeterli. Yıl boyunca bunların yarısını tamamlayabilsem mutlu olurum. Güç, güç ve iç huzuru.

Pazar, 5 – Öğleden sonra Baden'daydım. Uzunca bir aradan sonra ne zaman yeniden gelsem hep aynı şey oluyor, hep ilk kez geliyormuşum gibi oluyor Ama o arada tuhaf bir çocuksuluk da var Bu kez yardım da aldığım için iki kat fazla bu duygu ama verimsiz kalıyor. Eve dönerken elektrikli trende cılveleştığım kadınla hoş bir olay geçiyor aramızda; kadın bana çekinerek karşılık veriyordu, Inzersdorf'ta trene genç bir adam bindi ve kadını selamladı. Adamın yanında kadın hemen yüreklendi. Telefon numaramı yazdığım kartı ona gösterince güldü, genç adam ona neden güldüğünü sordu hayretle, kadın yine gülerek kaçamak bir yanıt verdi ona. Bu durum

tramvayda da sürdü, sonunda tramvaydan inerken bana manşonunu uzattı, kartı çabucak içine soktum, kadın yine gülünce genç adam neden güldüğünü bir kez daha sordu ona.

Pazartesi, 6 – Öğleden sonra Rittner ve Lucka'yla birlikte Servaes'e gittik, gerçekten eğlenceli bir Fars okudu bize; akşamı ise Hans Müller, Kramer ve Pepi Glöckner'le geçirdim; bunlar neşeli insanlar ama içlerinden gelen o kendini beğenmişlikleri çok korkunç. Katlanılması olanaksız bir avuç komedyen!

Salı, 7 – Baden'daki hanımefendi hemen telefon etti bana. Yarın buluşmak üzere sözleştik – iyi iş becerdim, ne yazık ki ikincil konularda. Yazı yazmaya özlem duyuyorum.

Çarşamba, 8 – Baden'lı hanımefendi ya da tutulmayan onur sözü. İnsanı korkutacak bir hızla ilerledi bu iş. Yine iktidarsız koca masalı. Şunu da söyleyeyim ki ilk ihane-tini benimle yapmamış. Akşam Yeni Viyana Sahnesi'nde Aglavaine'in korkunç temsiline gittim, duyguları apaçık sergilediği için çok itici geldi bana oyun, sahnelenmesi de çok yetersiz.

Perşembe, 9 – Çalıştım ve gezintiye çıktım. Hiçbir şeyi tamamlayamadım. Heyecan yoksunluğu çekiyorum; hayal gücümün tembelliğinden yalnızca düzeltiler yapıyorum, hayal gücüm düşlerimde ziyan olup gidiyor.

Şubat sonu

Çeşitli olaylar, günlüğümü düzenli olarak tutmamı engelledi. Geriye dönüş yaparak arada geçen zamanı gözden geçireceğim. Öncelikle: Semmering'e kaçıp sığın-

dım, orada doğanın tadını çıkardım, biraz da çalıştım. Özellikle de eski kısa romanımda değişiklik yaptım, şimdi bu romanı gerçekten çok beğeniyorum; başka ufak tefek işler de gördüm. İnsanlara gelince, Zerline Balten vardı, onunla mükemmel anlaşıyoruz, bu kadının eşsiz bir açık yürekliliği ve utanmazlığı var; ama asla sinik değil; aynı zamanda iyi niyeti de sınırsız; cinsellik söz konusu olunca hatta mutsuzluğa meyilli bile denebilir. Cinsel açıdan uyarılmak için acımaya gereksinim duyuyor, şimdiye kadar yalnızca kendisine gereksinim duyan insanlarla birlikte olmuş ilişkileri konusunda bana anlattıkları benim için çok ilginç; ailesinden kaçıp bir kadına koşan, sinir bozukluğu içindeki insanların trajedisini değil de hep hoş ve çekici şeyler anlatan öykülerin arka yüzünü ortaya koyuyor onun anlattıkları. Tam iki yıl boyunca ona sızlanmaktan ve yanıp yakılmaktan başka bir şey yapmayan bu insan onun pezevenğiymiş ve aile sonunda ondan kurtulmak için 50 000 kron ödemiş. Bu kadın dürüst, hafıfmeşrep, iyi niyetli, akıllı; ama ciddi şeylere çok ilgisiz. Küçük Frie...’nin ikinci olayı dadısıyla; baştan aşağı kibir olan ve benim erotizme zorladığım bu çocuk sonunda evet diyor, tam olarak anlamasa da merak ediyor. Sonra hipnotizmacı var, yüksekten atarak konuşması bayağı olsa da çok ilginç ve şaşırtıcı biri. Ancak ıslıl ıslıl bakışları, morfin sayesinde içsel enerjisinin tümünü toparlayabilmesi, benzersiz becerisi ve kadınlar üzerindeki gücü onu benim gözümde ilginç kılıyor. Hem akıllı hem de aklı çok karışık biri olan Ernst Benedikt’le görüşüyorum; doğa, berrak gökyüzü altında, içine sızan kardan sarhoş olan, henüz doğmamış çiçeklerin kokusunu taşıyan toprak üzerinde geçirdiğim saatler.

Viyana’ya gelince gevşiyorum. Eysoldt’un başoyuncu olduğu *Pandora’nın Kutusu* sansasyonel; Nju da öyle; Auernheimer’in ılımlı komedisini de görüyorum, çok

etkileyici; ayrıca Claudel'in harika *Verkündigung*'unu da [Bildirim] okudum. Hemen hemen hiç çalışmadım. Viyana benim için bir bataklık. Gözlerimi Paris'e çevirdim bile. Bartsch'la –gerçek bir numaracı bu adam, beslediği gerçek tutkuyu düzmece tavırlarla ortaya koyuyor– ve Klitsch'le birlikte Ginzkey'e gittim. İyi bir akşam oldu.

Kısa romanım için iki yeni plan yaptım "İtirafa Zorlamak İçin Şantaj" Ayrıca Eysoldt için fahişeyle subay arasında bir diyalog hazırlayacağım. Her ikisini de kısa zamanda yazacağım. – Schönbrunn.

Prag'a, Dresden'e, Leipzig'e gittim. Kippenberg'le her konuda anlaştım, Dresden'de Zeiss'la birçok şey konuştuk, Paquet, Hoffmann, Hegner'le de görüştüm; Prag'da iyi yürekli Victor'la babasının evinde görüştük, bu adam çok iyi niyetli, çok güler yüzlü biri; Willi ve Krapil'le birlikte oldum. Burada da iş görüştüm, bütün bunlar Viyana'dan uzak kalmak için birer bahane.

Günümü aydınlatan şeyler de var: Enin bana uzaktan yazdığı mektuplar Bu mektuplar öylesine iyilikle ve bağlılıkla dolu ki, Tanrı'nın bunları neden bana armağan ettiğini bilemiyorum, buna layık değilim ben, duyguları soğuk bir adamım, hayatımı çarçur ediyorum, en ufak bir hırsım yok. Bütününü kaybolup gitmek istemiyorsam bunlar bana yardım etmeli. İçimdeki bu tiz ses sussa, peşimi bırakmayan bu huzursuzluk durulsa, dikkatimi toplayabilsem – o zaman yapabilirim. Ama kaygılıyım Paris bir deneyim olacak benim için.

Sonra o günü yaşadım, hayatıma en korkunç deneyimiydi, belki de son kez başarıyla sonuçlandırdım. O günü buraya yazmama gerek yok aslında, aklımdan çıkacak gibi değil. 23 Şubat Pazar günü evdeydim, birden hiç beklemediğim biri geldi, Lily Rosen bana "şiirlerini göstermeye" gelmişti; akşam *Prinz von Hamburg*'a [Hamburg Prensi] gitmek istiyordum. Ondan önce de Schön-

born Parki'nda bir gezinti yapmak. Bir de şu başıma gelene bakın! İşin en korkunç yanı, benim hiçbir şey hissetmemiş olmam. Benim yerimde bir başkası olsaydı, bunca baskının altında çökerdi; bütün hayatım, bütün varlığım söz konusuydu ve neredeyse yitirmiştım onları, önce o umarsızlık, sonra kavuştuğum huzur. Tiyatroya gidince her şeyi unuttum, keyfım yerine geldi ve uyuyabildim, hem de bir hayvan gibi uyuyabildim. Böyle duygusuz kalan biri, bir insan sayılabilir mi, diye soruyorum kendime, en korkunç olay karşısında böyle kayıtsız kalabilen biri; çünkü benimkisi kahramanlık değil, taş kesilmek, uyuşup kalmak. Gerçekten de böyle birinin başına hiç kötü bir şey gelemez, ama "başına bir şey gelmeyen" biri nasıl bir insan olabilir ki, bir ceset sayılır o, Dostoyevski'nin o ürkünç maskelerinden biri gibi olur.

Erotizm beni dehşete düşürüyor çünkü ben ona hükmedemiyorum, o bana hükmediyor. Kendi ustalığım tüylerimi ürpertiyor. Halk Tiyatrosu'nda bir yontucu kadınla konuşuyorum, göz açıp kapayana kadar, sabahın saat dördünde yatağıma giriveriyor. Bana öyle tuhaf bakıyor ki, sanki bir kadının, bedeninden başka bir şeyini tanımadığı bir erkeğin yanında uyanması gerçek olamazmış gibi; bu bedeni tam anlamıyla tanıyor ama. Almanya'nın kuzeyinden bu kadın, idealist sözler edip duruyor, serinkanlı olmaktan da gurur duyuyor galiba, çünkü pişmanlık göstermekten utanıyor ya da utancını bana belli etmekten pişmanlık duyuyor. Ve böylece öğle öncesi su gibi akıp geçiyor.

Uzaklardan gelen ve beni çağıran bu ses, beni uyandırıp bu ruhsuz oyalanmalardan çekip alacak mı acaba? O sesi ne kadar az dinliyorum, oysa o hep beni düşünüyor, iyilik dolu. Belki de sıyrılırsın bunlardan. Paris'ten umutluyum, gürültüyü bastıracak sessizliği bulacağım orada.

Pazartesi, 3 Mart – Kayda değer olmayan bir yolculuktan sonra sabah Paris'e vardım. Voltaire Oteli uzun zaman kalmaya elverişli değil, eski moda bir yer, hem pahalı hem de fazla gürültülü. Önünden bir otobüs tangır tungur geçtiğinde bütün bina ta en üst kata kadar sarsılıyor. Korkunç trafik yüzünden Paris berbat bir yer olmuş, sokaklar buram buram benzin kokuyor, karşıdan karşıya geçmek cesaret istiyor. Bir ev tutmak istiyorum ama hiçbir şey bulamıyorum. Eskiden kalma o tuhaf dürtü beni Victor Massé Sokağı'na götürüyor, burası baştan aşağı bakımsız bir yer olmuş. Bununla birlikte anılar ne kadar da canlı! Ben de anılarımın peşine düşüyor, yeni bir şeyler aramıyorum. Öğleden sonra St. Cloud'a gidiyorum (Paris'in tepesinde çok güzel bir yolculuk). Burada da her şey eskisi gibi, hatta gereğinden çok! Ev sahibi beni eskisi gibi sevgiyle karşılıyor, bana elyazmalarını gösteriyor (ilki bu: "Çalışmanın Gururu"), birçok şeyden söz ediyoruz, sonra Tribout geliyor. Akşam Latin Mahallesi'ne gidiyoruz, kafelere. Kendimi yalnızca orada iyi hissediyorum. Mutlulukla, aceleyle geçen ilk günü alışılmış biçimde noktalıyorum böylece. Eve dönerkenki o ılık hava, ılık ve yumuşak, tıpkı bir kadın teni gibi. Çalışmama güveniyorum, bugün çalışmaktan kendimi zor alıkoydum.

Salı, 4 Mart – Verhaeren çevirisini düzelttim, sonra ev aramaya çıktım, burada bu iş insanı çok yoruyor. Sonunda Beaujolais adında küçük bir otel buldum, çok büyük bir avantajı var bu otelin, korkunç gürültülü sokaklara değil de Palais Royal'in bahçelerine bakıyor. Odanın döşenmesi insanı rahatlatan türde değil, ancak sessizliğin hatırına galiba orayı seçeceğim. Oraya buraya gittim, bu mevsimde pek hayat olmayan Bois'da gezindim, sonra Etoile-Friedland Bulvarı otobüsüne binip eve döndüm, duyulmamış bir lüks, bundan bıkıyacağımı sanıyordum ama

tat alınacak şeylerin bolluğu karşısında insan şaşkına dönüyor. Mağazaların ışıltısını da unutmamak gerek, aynı anda ışık ve renk soluyorlar (şiir gibi oldu bu!) insanın üstüne, çiçekler ve danteller. Daha sonra bir İngilizle ilginç, olağandışı bir karşılaşma gerçekleşiyor, bu adam kaygı verici bir ölçüde bana Wedekind'in *Pandora'nın Kuru* oyunundaki rahibi anımsatıyor; daha sonra yine Mich. Bulvan'ndaki kafelere gittim. Molière'in komedisine gidecektim ama yalnız başıma olunca perde araları bana çok uzun geliyor, üstelik dikkatimi toplamak da ürkütüyor beni. Akşamları rıhtım boyunca boş boş gezmek, bu sular, üstüne kırmızı ve yeşil kıvılcımlar sıçrayan bir maden gibi akan sular daha çok hoşuma gidiyor. Burada karanlığın ve gizemlerin havası var, dünyada en çok hoşlandığım şeylerin. Buradaki yalnızlığım şimdiye kadar canıma can kattı, Brettauer'lere yapacağım ziyaret beni şimdiden korkutuyor. Umanım her şey böylece kalır, bu olumlu, bu neredeyse şiirsel havamdan çıkmam.

Çarşamba, 5 Mart – Öğleden önce bir ev için sağa sola koştum, öğlen birden karar verip Beaujolais Oteli'nde oda tuttum, şimdilik pişman değilim buna; çünkü burası oldukça sessize benziyor, kimse kimseyle ilgilenmiyor, bu da benim hoşlandığım bir şey. Öğleden sonra ruhum da bedenim de yorgunluktan tükenene kadar sokaklarda dolaşıp Monmartre'de durdum, kızın biriyle Gaumont Sineması'na gittim, seyircilerin görünüşüne bakılırsa burası benzersiz bir yer Sinemadan sonra kızla biraz birlikte olup sonra erkenden eve döndüm, orada saray bahçesinin o değerli sessizliğini derin derin içime çektim.

Perşembe, 6 Mart – Öğleden önce Guilbeaux ile birlikteydim; bu adam anarşist kesilmiş, her zaman hareketli biri olmasına karşın ben onun inancından değil de para-

sal durumunun umutsuzluğundan dolayı böyle olduğunu düşünüyorum. Yemekten sonra Louvre'a gittim, orada beni etkileyen yalnızca Almanlar oldu (yeniden), bir de Mantegna. Eve döndüm, akşam yemeğini Guilbeuax ile yedim. Bana anarşizm konusunda ilginç şeyler anlattı, ama ben onun anlattıklarında ruhsal bir esrime görmüyorum, gördüğüm yalnızca öfke, körlemesine, herhangi bir yöne doğru bir tabanca gibi patlayan bir öfke.

Cuma, 7 Mart – Öğleden önce çalıştım, kısa romanım çok iyi gidiyor; yemekten sonra Carnevalet Müzesi'ne gittim, Reichstadt Dükü'nün ölü maskesi karşısında şaşkınlığa düşüyorum; Habsburg'lulara özgü kalın dudaklarla Napoléon'un kartal burnunu andıran burnu bu yüzde inanılmaz bir biçimde bir araya gelmiş, unutulmaz bir serinkanlılık var bu yüzde, hiç de hastalıklı gözüküyor. Onun yanında Flaubert'in yüzü ölüm döşegindeki korkunç bir burjuvanın yüzü, St. Beuve daha narin ve keskin hatlı, Victor Hugo'nunki ise bozulmaya başlamış bile. Akşam sağda solda dolaşıp durdum, bir uçtan bir uca gezdim kenti, bulvarda P. ile karşılaşıncaya kadar, umduğumun aksine çok mutlu görünüyordu. Sonra erkenden gidip yattım.

Cumartesi, 8 Mart – Öğleden önce pek az çalıştım, öğleden sonra avarelik ettim; metroda tanıdığım çok hoş bir kıızı evime getirdim ama aramızda ciddi bir şey olmadı. Bu bakımdan hırslı biri değilim, yalnızca meraklıyım, belki de çok yalnızımdır burada, temelde kayıtsız kaldığım bu tip serüvenler yaşamaya her zaman hevesli değilim pek, üstelik çoğunu da sürdürmüyor, kendi içinde kaybolmasını sağlıyorum (kızın adresini alıyor, sonra da ona yazmıyorum). Dürüstlük simgesi olan Bazalgette ile Verhaeren'e gittim, Herr Heumann da orada, hiçbir me-

ziyeti olmayan bir yazar. Verhaeren'in canlılığı mükemmel. Kısa zaman önce yanında kuzeniyle on altı yaşında bir şair gelmiş ziyaretine, gençleri aşırı sevdiği için Verhaeren böyle ziyaretlerden çok mutlu oluyor. Yanlarında çevirmenleriyle gelen iki Japon şairin ziyaretinden ve getirdikleri armağanlardan söz etti. Rodin'den Claudel'den ve sanat konularından söz ettik. Her zamanki gibi erkenden odama döndüm, kısa romanıma birkaç sayfa daha ekledim.

Pazar, 9 Mart – Sabahı boşa geçirdim, yemekten sonra Frau Brettauer'e gittim, o evdeki kalabalık arasında beni tek ilgilendiren kişi, Malipiero adında genç bir İtalyan besteci oldu. Sonra gezintiye çıktım; akşam Marcelle ve Suzanne adlarındaki iki genç kadınla birlikte Cigale revüsüne gittim ve gerçekten eğlendim. Tek başıma tiyatroya gitmeye çekiniyorum burada ama nasıl olsa bana eşlik edecek birini buluyorum.

Pazartesi, 10 Mart – Sabah az çalıştım ama öğleden sonra "Kırlangıç" şiirini bitirdim, başarılı olup olmadığıma emin değilim. Sonra Romain Rolland geldi. Yaşlanmış, çok sessiz ve yumuşak biri olmuş, yüzü iyice narinleşmiş, tıpkı kendisi gibi zayıf düşmüş. Sesi ısrarcı olmadan çok yavaş ve dikkatli çıkıyor; ama tam da bu yumuşaklığı güç kazandırıyor o sese. Gözlerinin hoş bir grisi var, gözündeki kelebek gözlük bu rengi bozamıyor, burnu ince, kendisiyse çelimsiz, biraz da çilecilere benziyor. Çeşitli şeylerden konuşuyoruz. Güncesini okumuş olduğu Tolstoy'dan söz ediyor bana, çekilen bir eziyetin en mükemmel belgesiymiş bu; Paris'te öğrenciyken çektiği vicdan azabı nedeniyle Tolstoy'a başvurduğunda onun kendisine yazdığı mektubu anlatıyor. İşte hem bu yüzden hem de Jean Christophe'un yazarı olarak kendini her

zaman insanları yanıtlamakla, kimseyi bekletmemekle, insanlara yardımcı olmakla sorumlu hissediyor. Gençliğin kendisini rahatsız eden eğilimlerinden çokça söz ediyor, özveriyle ayakta tutulan yeni revülerin hareketliliğini övüyor, özellikle de Bloch'u övüyor. Kendisi için en büyük şairin –elbette Verhaeren'den sonra– Paul Fort ve Suarez olduğunu söylüyor. Claudel'i çok edebî buluyor ama yolunu bulacak diyor. Rolland'ın çok yönlülüğü, bunca şeye ilgi göstermesi ne kadar güzel, ama korkarım ki sağlığıyla ödüyor bunların bedelini. Öğretmenlik görevini bırakmış; çünkü konferans vermeyi, işini bayağılaştırmak olarak görüyormuş, bu tehlike konusunda kendisine örnek aldığı kişi Bergson (herkes söylüyor bunu). Güzel bir konuşma oluyor ama çözümlememiz gereken o kadar çok iş var ki, sakın oturamıyoruz. Daha sonra gezintiye çıktım, bulvarda son buldu bu gezintim; geceleyinse dünyanın uzak köşelerine mektuplar yazdım.

Salı, 11 Mart – Verhaeren, fazlasıyla alçak bulduğum Georges Tribout ve çok hoş bir adam olan sanat tarihçisi-şair Poncheville ile birlikte St. Cloud'da yemek yedim; daha sonra (sözcüklerle anlatılamayacak kadar güzel, pırıl pırıl bir ilkbahar gününde) Versailles'a gittim, Trianon'da her zaman halka açık olmayan şeyleri görmek üzere. Marie Antoinette'in bizzat kendisinin oynadığı o küçük tiyatro ne kadar mükemmel; o antika donanımlarla bir mücevher gibi bezenmiş, aydınlık ve karanlık bir arada. "Pavillon" ve "Fermieres" çok güzel. Biz bunları seyrederken Verhaeren bir dakika bile durmuyor, yorulmak nedir bilmiyor, hoşuna giden bir şey olursa ısrarla üzerinde duruyor; ayrıntılar konusundaki bilgisi beni bile şaşırtıyor. Victor Hugo'dan, Rodin'in onun heykeline verdiği o gösterişli, tiyatroya pozdan ve Hugo'nun o yalancı heybetinde bile sahip olduğu güçten konuşuyoruz. Odama dönünce Romain

Rolland'dan beni mutlu eden bir haber buldum: Tolstoy'un o uzun, ciddi ve resmi mektubu, gençlik üzerine yazısı, Suarez'e bir takdim mektubu. Bu adam iyilik meleği. Jens Peter Jacobsen aklımdan hiç çıkmıyor. Akşamı Marcelle'le geçirdim, bana modacılar hakkında harika öyküler anlatıyor. Kötü bir yazgısı var bu kadının, sebze halinde satıcı olan kocası, kadın kazandığı parayı (anlaşılan yüklü miktardaymış bu para) kendisine vermeyince ona çok kötü davranıyormuş. Erkeğe aç bu kadın, tam anlamıyla kendimden geçtim, başarının doruğundaydım.

Çarşamba, 12 Mart – Ne yazık ki doğru dürüst çalışmadım, yalnızca okudum, sonra da bulvara, gezintiye çıktım. Desbordes Valmore'un şiirleri beni çok etkiliyor. Vildrac'ın dükkânına gittim; içtenlikli davranmasa da sessiz bir adam, heyecan yok onda, yaptığı işte de açıkça görülüyor bu eksiklik. Rilke'nin burada olduğunu ondan öğreniyorum. Acaba bana görünecek mi? Daha sonra antikacı Charavay'a gittim, orada Stendhal'in elyazmalarını, vasiyetini hayranlıkla seyrettim; katalogda yıllardır peşinde koştüğüm Verlaine'in elyazmalarını buldum, kaça olursa olsun benim olmalı bunlar. Akşam Mercerau geldi bana, akıllı ve gönül alıcı bir adam, başarıya ulaşma hevesi hoşça gidiyor. Bir ziyafet için aldığım çağrıyı kararlulukla geri çeviriyorum ama insanlarla birlikte olmak beni sevindiriyor Duhamel'in *Combat* [Savaş] adlı oyununa gittim, Sanat Tiyatrosu'nda son prova yapılıyordu. Seyirci orta karar, yapımcılar da öyle; Duhamel'in bütün oyunlarında olduğu gibi bu oyunda da öne çıkan anlar ve çok güzel ayrıntılar var. Romain's'e rastladım, önemsiz buluyorum onu, gözlerinde tuhaf bir belirsizlik açıkça görülüyor. İnsanların kendisine kinle baktıklarını hissediyor, insanların bu duygusunu pek de haksız bulmuyorum. Üçüncü perdeden sonra oradan sıvıştım, bu lirik

gölgeleri izlemektense bir bardak şarapla hareketli bulvarı seyretmeyi yeğliyorum.

Perşembe, 13 Mart – Öğleden önce Zeiss için yazacağım bir oyunun taslağını hazırladım. Sonra gezintiye çıktım, sevimli bunak geveze Grünecke'ye uğradım (saygıdan), sonra eve dönüp not aldım. Akşam, Effort'ta çalışanlara uğradım, Jean Richard Bloch ve Bazalgette'ye. Bu tür toplantılar çok hoşuma gidiyor: Haftada ya da ayda bir, bir revü topluluğunun üyeleri ve konukları bir araya geliyor, kadınlar katılmıyor buna ve iki saat boyunca, gerçekten içli dışlı bir toplantı oluyor. Orada Arcos'u, Andre Spire'yi gördüm; çok sevimli biri, Yahudiler gibi insana huzur veren, rahatlatan bir havası var, buradaki Fransızlarda kolay kolay rastlanmayan bir özellik; ayrıca Jean Richard Bloch'u, Ressam Doncet'i, Hebbel'i çeviren Gallimard'ı, *Kölnische Zeitung* için burada bulunan genç Alman Schwerdtfeger'i de görüyorum. Daha sonra hep birlikte bulvarlarda geziniyoruz.

Cuma, 14 Mart – Öğleden önce diş dokunur bir şey yapmadım, yalnızca mektuplar, mektuplar. Sonra da Grünecke ile yemek yedim. Rilke'den hoş bir mektup alıyorum, Suarez'den de alıyorum ama öylesine kibirli bir mektup ki gülünç kaçıyor. Bugünlerde hiç çalışmıyorum. Akşam Marcelle ile birlikte Folies-Bergères'e gittim, tatlı tatlı konuştuk ama daha sonra daha iyisi oldu. Dürüstlüğü öyle tatlı ki, yeni âdet gördüğünü ama bunu açıkça söylememeyi yeğlediğini itiraf ediyor. Coşkusu, beni de coşturuyor, buna bayılıyorum. Bu baştan çıkarılışı sağlıklı bir harekete dönüştürebilmek, kendimi özgür hissetmeme yol açıyor

Cumartesi, 15 Mart – En sonunda elime geçecek olan Fêtes Galantes'ın elyazmasını almak üzere öğleden önce Charavay'a gittim. Evi ne kadar da eski moda döşenmiş, Stendhal'in elyazması gibi değerli şeyler çelik kutulara saklanmamış, hepsi ortada duruyor. Daha sonra gittiğim Mercure de France'da da aynı şey var; burada da, Beaumarchais'nin eski evinde de ne telefon var ne de yazı makinesi filan. Kısa romanlarımı çevirmiş olan Morisse ile birlikte Figuère'ye gidiyoruz, hiç de zeki birine benzemiyor bu adam. Akıllı ve hareketli bir adam olan Mercereau bütün işleri yönetiyor gibi. Bu adamın hayatta epeyce ilerleyeceğine eminim. Daha sonra Balzac'ın evine gidiyoruz, bu evdeki sessizlik, ıssızlık ve duvarlardaki yazılar insanı çok etkiliyor, bütün bunlar Balzac'ın çalışmalarını kanıtlıyor bize ama evde dişe dokunur bir eşya yok. Daha sonra Rusşairi Balmont'a gidiyoruz. Bir Rus'ta pek rastlanmayan ilginç, açık bir yüzü var, kavisli alınının üstünü kaplayan saçları kırmızı at yelesi gibi, sakalı sivri, Fransızlarınkine çok benziyor, Rus olduğunu belli eden tek yanı, küçük, gri gözleri. Yolculuklarını anlatıyor bize, bu konularda onunla aynı özgürlük duygusunu paylaşıyoruz; Lenau'ya duyduğu aşktan, Tolstoy'dan ve gizli rakibi Brjussoff'dan da söz ediyor. Balmont uzun yıllar sürgün edilmiş Rusya'dan (kısmen Whitman çevirileri yüzünden), şimdi geri dönüp dönemeyeceğini bilmiyor; çünkü Tanrı'ya sövdü diye başka şeylerle de suçlanıyormuş. Karısı bembeyaz saçlı, yaşlı bir at gibi kemikleri çıkmış, karısı değil de annesi gibi duruyor yanında ve pek hoşlanmıyorum ondan. Sade ve kibar biri olan Barzun'a uğradığımda Tancrede de Visan'a, ufacık tefecik bir adam olan Luis Mandin'e ve birkaç kişiye daha rastlıyorum, hepsi de iyi insanlar ama korkarım ki müzisyenlikleri zayıf. Sonra çıkıp Verhaeren'e gidiyorum, *Carillon*'un provasını bitirmemiş henüz, Frau Rodenbach

da çağırmıştı beni oraya. Madamla konuşuyoruz, ikimiz de Verhaeren'den sevgiyle söz ediyoruz; kendisine karşı kaba davranmış ve yıllarca uzak durmuş olan Frau Rodenbach'tan mektup alır almaz ona içtenlikle mektup yazmış ve provaya çağırmış. Heumann'la Tribot'un Verhaeren'in burnunun dibinden ayrılmamalarının, onun her işine burunlarını sokmalarının, onu neredeyse hemen hemen hiç yalnız görememenin benim pek de hoşuma gitmediğini, bu adamların davranışının ziyaretçiler açısından pek hoş olmadığını söylüyorum. Frau R. ne demek istediğini anlıyor; açıkça doğrulaması da o da benimle aynı görüşte. Bir saat birlikte oturduk. İnsanların son provada gerçekçilikten bunca uzak olmaları Verhaeren'i yeniden dehşete düşürüyor. Sonra eski kâğıtları karıştırdık, Mallarmé'nin eski bir mektubunu buldum, güzel bir deyiş var orada: *On se croit mille étant seul*¹, kitlelerin üstündeki gücü ifade edebilmek için söylemiş bunu. Verhaeren'in Katoliklik döneminde (keşifleri yazdığı sırada) Verlaine'nin yazmış olduğu bir mektup da var, geçmişten kalma buna benzer başka şeyler de buluyorum. Ortak tanıdıklarımızla ilgili hoş anılarımız var, konuşurken hoşumuza giden konular çıkıyor. Az sonra Heumann gidince, oradaki sessizliği iki kat zevk alarak içime çekiyorum; elyazmalarını içine koymak üzere satın alınmış Kızilderili çantasına gülüyoruz, sonra trene yetişmek için aceleyle ayrılıyorum oradan. Akşam birkaç mektup daha yazdım, sonra bunca insanı ve nesneyi görmenin verdiği yorgunlukla dinlenmeye çekildim.

Pazar, 16 Mart – İşe yarar bir şey yapmadım. Öğlen Frau Brettauer'a gittim, birçok insan vardı orada ama pek ilgi-

1. (Fr.) Tek başınayken bile kendini bin kişi gibi hisseder insan. (Ç.N.)

mi çekmediler, böyle topluluklarda eğlenemiyorum bir türlü; daha sonra gezintiye çıktım, eve dönüp kitap okudum, Victor Hugo'nun *Yüzyılların Efsanesi* kitabını; böylesine güçlü ve geniş bir hayal gücüne dayanan yapıt az bulunur, ama aynı zamanda bunakça gevezeliklerle dolu olması etkisini azaltıyor.

Pazartesi, 17 Mart – Verhaeren, Bazalgette, Romain Rolland ve Rilke ile benim evimde buluşup Boeuf à la Mode lokantasında yemek yedik. Rolland bana Jens Peter Jacobsen'in portresini hatırlatıyor, sakın konuşma tarzı mükemmel, yüzünü hiç kıpırdatmadan, yalnızca (çok solgun, incecik bir çizgi halindeki) dudaklarıyla konuşuyor, Fransızcası çok berrak, gereksiz süslemeler yok. Ronda'dan gelen Rilke iyice yanmış, gülüşü, kıpır kıpır hareketleri çocuksu bir hava veriyor ona. Yüzünün hiçbir yeri anlamlı değil, burnu çarpık, patates gibi, gözleri yassı ve duru bakışlı, ağzı kösnölce şişkin, yalnızca elleri zarif. Bir şey anlatırken resim çizer gibi anlatıyor: Tolstoy'u ziyaretini, Moskova'da gördüğü her şeyi tek tek irdelemesini, kapıdaki camı T'yi görene kadar ayarlamasını, tarlalardan geçmesini, çiftçiyle karşılaşmasını, kontesin hiddetini. Sonra Verhaeren İspanya'yla ilgili fıkralar anlattı, hem de harika bir biçimde, manastırda rastladığı ve kendisine alaylı bir tavırla peynir sunan iki dilenciği anlattı; daha sonra Avrupa'da bir birleşmenin ne kadar gerekli olduğunu konuştuk, R.R. ye Dostoyevski gibi bir günlük tutmasını öneriyorum; R.R. uluslararası bir revünün hayalini kuruyor, biz buna karşı çıkıyoruz, biz uluslararasıyız diyoruz, Fransa yeteri kadar bilgilendirilmemiş. Hayvanlardan söz ediyoruz, Rilke güneşlenen bir kediye anlatıyor (gündelik hayatından bir sahne bu) ballandıra ballandıra, Verhaeren de Caillou'daki tavuk çiftliğini; her ikisinin de bu ufak gözlemlerinde bü-

yük bir dikkat gizli ve çok hayran edici bir şey bu. Daha sonra benim evime döndüğümüzde Rilke Palermo'da tanık olduğu bir şeyden, ölüm dansından söz ediyor, Verhaeren de Fransız resminin doğuşuyla ilgili savlarını açıklıyor. Bu üç insanı bir arada görmek gerçekten de büyük bir keyif. Her üçü de iyilik ve deha sahibi; hayatın çeşitli yerlerine dokunan unutulmaz saatler geçiriyoruz. Rilke Paris'e her geri dönüşünde, burada her şeyi bir arada bulabildiğime göre neden yolculuğa çıkıyorum, diye düşündüğünü söylediğinde onunla aynı duyguları paylaşıyorum. Birlikte kısa bir yürüyüş yapıyoruz, tekrar buluşmak üzere sözleşiyoruz. Ben daracık Cassette Sokağı'na, Suarez'e gidiyorum, Suarez orada geniş katında yer alan ve bir bahçeye bakan geniş (kaldığım yer geniş olmalı, diyor) bir odada oturuyor. Suarez'in yüzü de Balzac'ın-ki gibi dolgun, gür siyah saçları ortadan ikiye ayrılmış, Fransız tarzı sakalı var, sinirli sinirli kırıştırdığı ve gece kuşlarını andıran kömür karası gözleri insanın içini ürpertiyor. Bir saniye bile hareketsiz değil bu gözler, durmadan sağa sola dönüyorlar, sinirli birer top gibiler. Çok cana yakın, adeta acele ediyor dostluk göstermekte ama çok çekingence bir dostluk bu. Gece gündüz, bazen haftalarca evden dışarı çıkmadığını anlatıyor. Yarım saat çalışmak için saatlerce hazırlık yapması gerekiyormuş. Aynı zamanda bir müzisyen, bu yıl ilk kez olmak üzere çalışmalarını ortaya çıkaracakmış. Ne kadar sefil bir hayat geçirmiş olduğunu dinlemek çok feci geliyor insana, uzun yıllar ayda seksen frankla geçinmiş, yemek yeme alışkanlığından vazgeçmiş, Bayreuth'a gidecek parası da olmamış hiçbir zaman. Kitapları yıllar yılı geri çevrilmiş, hiç kabul görmemiş; kısmen elyazmalarını satarak geçiniyor ama harika elyazmaları var, sanki yazılmamış de resmedilmiş gibi. Mozart yüzünden tartışıyorum onunla; anlamlı bir biçimde kendine dokundurmada buluna-

rak, Mozart'ın derin acı çekme yeteneğinden yoksun olduğunu söylüyor, Flaubert hakkında da mükemmel şeyler söylüyor. Böylesine yaşamanın mutlaka büyük yanı var, Suarez'in inadı, umarsızlığın bir başka biçimi; günümüzde böyle üstün bir dehaya sahip bir insanın böylesine münzevi hayatı sürmesi görülmemiş bir şey. Ona yardımcı olmak için gerçekten elimden geleni yapacağım, Beethoven üzerine yazdığı kitabın çevirisini konuşuyoruz. İzlenimlerinin yoğunluğu yüzünden dışarı çıkmaktan ürküğünü söylediğinde inanıyorum ona çünkü onun gözleri gördüklerini yutuyor adeta. Portekizli bir aileden geldiğini yadsıyor, ana tarafından Bretagne'li, baba tarafından Provance'lı olduğunu söylüyor. Fazla kalmıyorum yanında, çok iyi anlaşılmış iki insan olarak ayrılıyoruz birbirimizden. Akşamı Marcelle'le geçiriyorum. Bitkin düşene kadar bedensel oyunlara girişip kafamı boşaltıyorum.

Salı, 18 Mart – Öğleden önce gerekli işlerimi görüp mektup yazdım, yemekten sonra da Rilke'ye gittim. Rilke Campagne Première Sokağı'nda oturuyor, burada özgür bir ülkede olduğunuzu anlamıyorsunuz ama konumu yüksek, iki odalı bir atölyede oturuyor Rilke. Tıpkı eskiden Varenne Sokağı'ndaki evinde olduğu gibi pek az eşya var evde, eski bir tablo, aile arması, bir kitaplık, görkemli siyah yazı masası ve bana anlattığı gibi özellikle oturup çalıştığı kürsü. Şu anda bir bitkinlik sürecinde, *Malte* romanından beri, yani tam bir buçuk yıldır kısmen içsel nedenlerden, kısmen de bitkinlikten, başındaki ve gözlerindeki yüksek tansiyon yüzünden hiç çalışmamış. Çeviri yapmayı da bırakmış. Bana söylediğine göre, salt Greco'ya ve Cezanne'a borçlu olduğu işi yüzünden İspanya'ya gitmiş, bunun dışında yolculuktan bıkmış, Paris'te istediği kadar yalnızlık bulabiliyormuş, böylesi bir yalnızlık insanı sıkıymıyormuş, çünkü –bu ara-

da Roma sanatı üzerine konuşuyoruz— Paris'te herkes dolaysız olarak katılabilirmiş her şeye. Duino Şatosu ve-silesiyle Kassner'den söz ediyoruz, Duino'nun görkemli ama tuhaf bulduğu yapısını pek sevedemediğini söylüyor, çünkü eksikliğini duyduğu bir ilişki bulamamış orada. Ona birtakım kitaplar önerdim, Claudel'den hoşlanmıyor ama artık hayatta olmayan Henri Franck'ı ve Vild-racs Decouvertes'i pek seviyor. Mektuplardan söz ediyoruz, bazılarını yıllarca aklından çıkaramadığı mektuplaş-malarından ve kimisini baştan sona okumaktan ürktü-günden söz ediyor. Kendisini ve duygularını böyle somut sözcüklerle ifade etmenin, mektupta bile olsa, ne kadar güç geldiğinden söz ederek günlük tutmanın bu yüzden kendisi için olanaksız olduğunu söylüyor. Her şeyi küçük bir not defterine yazıyor ve durmadan değiştiriyor, şiirle-rini not ettiği küçücük bir dua kitabını bana da gösteri-yor. En son şiirlerini incecik ama yine de okunaklı elya-zısıyla minicik bir alana sıkıştırmış. Suarez'den söz et-memi istiyor; her şeyle nasıl da sakinlikle ilgileniyor, asla sinirlenmiyor (bendeyse tam tersi olur). Bu adamdaki yumuşaklık ve keşişsi yanla üstlendiği görevin güçlüğü nasıl da birbirine zıt. Daha sonra gezintiye çıktık, çok hoşlandığı Suarez'in kitabını satın almak üzere o küçük kitabevine gittik. Bir şairin asla ikinci baskıya ulaşmamış kitabının ilk basımı için istenen yüksek fiyatları duydu-ğumuzda Fransa'nın ne tuhaf bir yer olduğunu düşünü-yoruz; şöhretin türlerini, yapıtların ve yazarların şöhret-lerinin türlerini konuşuyoruz, şöhret karşısında gösteri-len saygının biçimini de. Bir zamanlar Zoozmann'a nasıl hayran olduğunu anlatıyor bana, bir sanatçıyla bir ama-tör arasında dostluk olamayacağını çünkü böyle bir dost-lukta dürüstlük bulunamayacağını söylüyor. Rodin' den çokça ve içtenlikle söz ediyor. Rodin artık davetlere ka-tılmıyor, daha dingin bir hayat sürmek istiyormuş; Rilke

kimse hakkında kötü konuşmuyor, hayran olunası bir iyiliği var, çalışmalarımı çok nazik bir biçimde ilgileniyor. Yeniden buluşmak üzere sözleşiyoruz, sonra benim Verhaeren'e gitmem gerekiyor, çok iyi anlaştığım Rysselberghe'yi göreceğim orada. O da çalışmamaktan yakınıyor, tam altı aydır perişan olmuş bu yüzden, hasta bir çocuğu avutur gibi avutmamız gerekiyor onu. Verhaeren'in sondan bir önceki günü, o küçük odada gerçekten iyi hissediyoruz kendimizi (Rilke'nin dediğine göre o da böyle bir şeye çok özlem duymuş, çünkü Verhaeren onun Paris'te en sevdiği kişi), o küçük ve samimi odadan istemeyerek çıkıyor ve Paris'e, genç şairlerin kümелendiği Café des Lilas'a gidiyorum; tam bir ana baba günü, hiç böylesini görmemişim, yüzlerce kadın ve delikanlı, hepsi de gürültücü ve ateş gibi. O sürünün içinden, Mercereau'nun yardımıyla bir Japon şairiyle, bir Rus yazarıyla tanışıyorum, bu sonuncusu Sivastopol önünde Potemkin zırhlısında askermiş, idama mahkûm edilmiş; sonra oradaki gençlerin hepsini şöyle bir tarayıp Paul Fort'un eline düştüm, beni sevgiye boğdu. Kibar, ince biri, zarif yüz hatları var, gençlere gösterdiği sevgi ve kibarlıkinsanı büyülüyor. Güzel ve zarif konuşuyor, ama biraz da içkinin etkisi altında, çünkü hafif isterik bir gülüşü var, ne yazık ki sık sık sarhoş oluyor. Fransız görüşünün temsilcisi. Moréas, Verhaeren'e duyduğu büyük hayranlığı göstererek karşılıyor onu. Gerçekten de büyüleyici biri, gencecik bir delikanlı gibi incecik, beyaz alnının üstüne düşen bukleleriyle, bertak gözleriyle erkekliği içinde kadınsı bir yana sahip, bakınca insana Verlaine'i (şu yarı miskin, kibar bunak Han Ryner'i de) anımsatan bir bohem. Bu Fort'ta insanı kendine çeken bir şey var, pek de ayık olmaması yüzünden hissettiğim rahatsızlığa karşın hoşlanıyorum ondan, Fransız olan karısı ve kızından da. Fort beni Christian Beck'le tanıştırdı, güven uyandırıcı birine benziyor bu

adam, kaba saba ama akıllı; başka gençlerle de tanıştım ve hoş vakit geçirdim. Eve geç vakit döndüm.

Çarşamba, 19 – Yitik bir gün. Midem ağrıdığı için yat-
tım, kitap okudum. Victor Hugo'yu ve nezaket gösterip
bana bir kitabını yollamış olan Suarez'i okudum. Akşam
Guilbeaux ile birlikteydim ama formunda değilim.

Perşembe, 20 – Bütün sabahı istasyonda, Verhaeren'e
veda etmekle geçirdim; bana sanlıp "dostlarının en tatlı-
sı" olduğumu söyledi. Sonra eve, kitaplarımın, mektup-
larımın ve notlarımın başına döndüm. Öğleden sonra en
sonunda "Die Schlaflosen" [Uykusuzlar] adlı şiirimin
üzerinde çalışmaya başladım. Başaracağım bu işi. Arada
biraz da okuyorum, yeniden önem vermeye başladığım
ölümsüz Maupassant'ı okuyorum.

Cuma, 21 – Sabah, mektuplarla ve ufak tefek işlerle ge-
çiyor, öğleden sonra keyfim yerinde, şiiri neredeyse bitiri-
yorum. Akşam Marcelle ile sinemaya gidiyoruz. "Şamar-
lardan", "küçük teyzeler"den, "soytanlar"dan söz ediyor,
kız arkadaşının eğlenceli öyküsünü anlatıyor: "Acele edin,
gelecek durakta ineceğim." Bu tür kadınlarla düşüp kalk-
tığı için her konuda şaşırtıcı ölçüde bilgisi var (onlarla
böyle içli dışlı olduğu için de durumu görüp bir aptallık
yapmıyor). Önce sinemaya, sonra benim evime.

Cumartesi, 22 – *Berliner Tagesblatt*, yayıncı Mosse'nin al-
bümü için bir yazı istiyor benden; Marcelle'le yataktayken
bir özdeyiş yazdım, oldukça vaktimi aldı bu. Marcelle'le
gezintiye çıktık, o harika Notre Dame'ı gezdik. Değerli
taşlar gibi rengârenk ışık saçan gülbezekler ne kadar eş-
siz! Kulelerin tepesinden çevreyi açıkça görebiliyorduk,
bu bitimsiz kentin enginliğini bütünüyle hissedebiliyor

insan. Sonra yemek yedik. Eve döndüğümde Romain Rolland'ı ziyaretime gelmiş buldum, çok hoş bir sürpriz oldu bu. Suarez'den söz ettik çokça; onun dehasının iki temel niteliği olduğunu, bunların da gurur ve tutku olduğunu düşünüyor Rolland, başyapıtı olduğunu düşündüğü *Voi-ci l'homme*'da [İşte İnsan] vasiyetimsi bir heyecan bulunduğunu söylüyor. Wagner ailesiyle geçmişteki ilişkisinden söz ediyor, *Bärenhäuter* operasıyla ilgili değerlendirmede bulunmadığı için bu ilişkiler kopmuş; *Tristan ve Isolde*'yi en büyük sanat yapıtı olarak görüyor Rolland. Onunla şöhretin biçimleri üzerine konuşuyoruz, o da şöhreti iyi şeyler yapma yolunda kullanılacak bir kudret olarak görüyor. Her zaman sert ve dik bakışlı olan gözlerini böylesi anlarda ilginç bir yumuşaklık kaplıyor. Ne kadar yalnız olmuş olsa da asla hoşnutsuzluk duymamış biri. Suarez'i de ilgilendiren bir konu olan Fransa'daki Yahudi düşmanlığı üzerine konuşuyoruz; *Action Française*'in kötü etkilerinden söz ediyoruz; bütün bu konular Rolland'ın kafasında öyle berraklaşmış ve biçimlenmiş ki tartışmak bile gereksiz, bir hayat görüşü olmuş, kesinlik kazanmış. Rolland'a Almanya'yı anlatıyorum, sevgileriyle tanıyor bu ülkeyi, belki Almanya bu kadar bile tanınmayı hak etmiyor. Daha sonra Schwerdtfeger, şu tipik genç Alman'la buluşuyorum (bir sürü savın içine gömülmüş beceriksizce, ne siyasetle ilgileniyor ne de çağın olaylarıyla), amacım yalnızca Almanca konuşabilmek, aslında Müller'in ziyareti de bu amacımı gerçekleştirmeme yardımcı oluyor.

Pazar, Paskalya – Marcelle ile birlikte Père Lachaise'e gittik; pek özel bir yer gibi gelmiyor bana burası, her şey tıkkış tıkış, serbest değil, taş bir kent. Daha sonra içki içmeye gittik, Moulin'de dans ettik, çok hareketli orası, sonra evime gidip biraz sohbet ettik. Akşam Müller'le birkaç dans

kulübüne gittik; bu gibi yerlerin benim için hiç anlamı yok, canımı sıkmaktan başka bir işe yaramıyorlar.

Pazartesi, 24 – Kippenberg'den öfkeli bir mektup aldım, yaptığım Rubens çevirisini felaket buluyormuş. Burada bu çeviriyi düzeltereğim. Beni oyalayan bunca şey olmasaydı, başka biri olsa böyle bir şeyi göz açıp kapayıncaya kadar hallederdi. Galiba midemi bozdum, günlerdir midemde bir ezilme var, bu yüzden neredeyse çalışamaz oldum, en azından dikkatimi toplamama engel oluyor bu rahatsızlık. Hemen hemen hiç gezinti yapamadım. Yalnızca okudum ve dinlendim. Gece Paris'te amaçsızca uzun uzadıya dolaştıktan sonra geç vakit eve döndüm.

Salı, 25 – Biraz "Schlaflosen"i didikledim, biraz da kısa romanımı; dinlendiğim için roman üzerinde daha salim kafayla çalışabiliyorum. Onu kısa zamanda bitirebileceğimi umuyorum. Akşam Paul Morisse'le birlikteydim, bu adam Cizvitler gibi her konuda teslim oluyor, bu yüzden de sohbet onu ilgilendirmiyor; daha sonra Schwerdtfeger'le Closerie'ye gittik, orada pek eğlenemedim, hele o iğrenç Herwarth Walden tüm görkemiyle oradayken. Rahatsızlığım dönüş yolunda daha önce hiç tanık olmadığım dayanılmaz boyutlara ulaştı, geceyi uykusuz geçirdim.

Çarşamba, 26 – Dünün yorgunluğu sürüyor ama biraz çalıştım. Akşam Marcelle'le Presidente'ye gittim, sonra eve döndüm. Bu kadının iyiliği ve zekâsı günden güne daha çok hoşuma gidiyor.

Perşembe, 27 – Kısa romanım ve "Schlaflosen" üzerinde çalıştım. Akşam, Rubens'i düzeltmeye başladım. Hiç dışarı çıkmadım sayılır.

Cuma, 28 – Aynı. "Schlaflosen"i bitirdim ama hiç hoşlanmadım. Belki de düzeltmem gerekecek. Bütünlük yok. Sanki yamalı gibi, ya da en azından bana öyle geliyor. Yine çok sakın bir gün geçiriyorum.

Cumartesi, 29 Mart – Öğleden önce ufak tefek işler; öğle yemeğinden sonra Romain Rolland geldi. Ondan önce, Rilke'den gelen bir haber beni hem şaşırttı, hem sevindirdi; yanına hoş sözler yazarak Cornet Rilke'nin elyazmalarını yollamış bana. Bütün yazılarında olduğu gibi, bunda da o temiz düzenlilik belirgin. Rolland bana Cesar Franck'la ilgili anılarından söz etti, birlikte André sergisine gittik, gerçekten bir zevk ve zenginlik harikası bu; eski tarzda saygın bir fuaye, her şey sanata adandığı için, içinde oturanları bütünüyle arka odalara itelemiş olan bir ev burası. Genç Rembrandt'ın tablosu unutulur gibi değil, bu saf Rembrandt görülmemiş bir hayal gücüyle yapılmış, bir uyarılma mucizesi olan Tiepolo da vardı, Rönesans'ın az bulunur güzellikteki yapıtları da. Akşamı Marcelle'le geçirdim, bana hayatını anlattı, düşündüğüm-den de karanlık bir hayatı varmış, kendini bunca yükseğe çıkarmak için hayran olunası bir güç sergilemiş; belli ki iyiliği engelliyor onu çünkü boşanma konusunda o vahşi kocasına boyun eğmesi, akrabalarını desteklemek zorunda olması bu kadını yiyip bitiriyor, oysa her şeyi var onun, herhalde çokça yalnızlığı da. Hayatlarını kendi başlarına kuran kadınlarda görülen gururun tehlikeli yanı, yuva yoksunluğu, bunu da hissediyor o, hayatındaki boşluğu, kazanıp da kazandığını tüketmenin, harcamanın yorgunluğunu hissediyor. Hayata yeniden başlayabilmek için bir çocuğu olmasını istiyor aslında, o zaman kendini ona verebilir, annelik edebilir. Bütün ayrıntıları nasıl da berrak bir biçimde görüyor, ne de yürekli, hayatla tek

başlarına savaşmak zorunda kalan insanlarda görülen bir yüreklilik var onda. Bir çocuğa gereksinim duyduğunu açıkça itiraf etmesi ne kadar hoşuma gidiyor; böyle insanlara büyük saygı duyuyorum. Bu ciddi konuları kafamızdan atabilmek için bir varyeteye gittik, sonra da eve; ilk kez olmak üzere ve kendi isteğimizle sakinimli davranmaktan vazgeçiyoruz. Gebe kalırmışçasına kıvranıyor, heyecandan yanıyor, emin olacağına yeminler ediyor; bu düşünce onu aşırı mutlu ediyor, ben de nedense kendimi kaptırıyorum bu düşünceye, coşuyorum. Ertesi sabahsa daha serinkanlı oluyorum çünkü ne kadar uzakta olduğumu düşünüyorum, böyle anlarda yalnız olmak bir kadının için ne kadar acı olmalı. Yazın on dört günlüğüne, kışın da kısa bir süre için gelebilirim, ama böylesi bir uzaklık için ne kadar kısa süreler bunlar. Şimdilik işi olurluna bırakmalıyız; ama bu yaşadığım, hayatımın en derin anlarından biriydi, bilerek çocuk istediğimiz, onun bedeninin, varlığının, kurban olmanın esrimesiyle parladığı o an, hayal kurmanın verdiği o sarhoşluk. Yazgımı çevreleyen bu ciddi ve güzel kişilerin, onun ve F.nin bedenleri ne kadar da birbirine benziyor, boyun eğebileceğimin bilincinde olarak bunca yücelik karşısında, sıkı sıkı sarılacağım, nasıl da kaçıyorum (şapkam elimde). Bu gece daha sonra, kadınlara yapılan "kötü şeyler" çerçevesindeki adli kısa romanımın planlarını yaptım, iyiliksever, alçakgönüllü birinin (hizmet eden kadın), bir lokantada (komşu) iki sefil orospunun kem gözüyle bir insanın gözünden nasıl düştüğünü, adamın kadını, kendinden utansa da, nasıl bıraktığını yazmayı planladım.

Pazar, 30 Mart – Evde uzun uzun oturup Octave'ı düşündüm. Yağmur yağıyordu. Marcelle koltukta oturup sabırla, akıllıca kitap okurken ben de çalıştım. Üç saat boyunca ne o yoruldu ne de ben; aynı atmosferi yaşamamızda büyük

bir güç var. Akşam birlikte yemek yedik, Rubens'in düzeltmelerini hallettikten sonra, biraz çalışmaya başladım.

Pazartesi, 31 Mart – Bütün gün yalnız başımaydım, dışarı çıkmadım sayılır. Genellikle Ravaillac üzerinde çalıştım, istediğim gibi iyi olmuyor ama. Onu istediğim düzeye getirmek için aslında değişiklik yapmam gerekiyor.

Salı, 1 Nisan – Ravaillac üzerinde çalıştım. Akşam Guillebeaux'yu ziyaret ettim, durumu iyi değil ama bunda kendisinin de suçu büyük. Sonra Schwerdtfeger'le birlikteydim. Gece Ravaillac'ı bitirdim.

Çarşamba, 2 Nisan – Öğlen Romain Rolland'ın beşinci kattaki, çatı katı evine gittim, fazlasıyla dar bir yer ama bahçeye bakıyor. Bu odacıkta bir öğrenci hayatı sürüyor (odayı temizleyen bir hizmetçi var), Beethoven'ın büstünden, kitaplardan, Richard Strauss'un bir resminden ve yine kitaplardan başka odayı süsleyen bir şey yok. Bu odanın keşifleri çağnştıran bir havası var ama mektupların, gazetelerin bolluğuna bakarak burada dünyanın, her şeyi içine alan bir merkeze doğru aktığını hissediyor insan. Rolland bana Tolstoy'un mektubunu gösterdi, Nietzsche'nin Malvida von Meysenbug'a yazdığı bir mektubu da, bu mektubu Rolland'a Malvida göndermiş. Bu semti sevdiğinden söz ediyor, kendi kuşağından başkaları gibi o da Rive Droite'yi¹ Paris'ten saymıyor, ben de böyle düşünüyorum. Orada kendisini hâlâ bir öğrenci gibi görmekten hoşlanıyor, oysa üniversitedeki kurslarla derslerde herkesin tapındığı biriymiş, öğretmen okulundaki öğrencilerinin ona nasıl hayran olduklarını bugün bile görebiliyor

1. Paris'te Seine Irmağı'nın sağ kıyası. (Ç.N.)

insan. Daha sonra Tharaud Kardeşler geliyor, dar kafalı, kurnaz, dağ adamları bunlar; büyüğü Maurice Barrès'in sekreteri, Karadağlıların yanında kuşatmaya katıldığı İşkodra'dan geliyormuş, küçüğüyse eski Yahudilerle ilgili bir kitap yazmak üzere Galiçya'ya gitmiş. Sonra Chateaubriand geliyor, ama biraz önemsiz kalıyor. Birlikte yemek yiyor, sohbet ediyoruz, herkesin acısını çektiği ama hiç kimsenin açık açık mücadele etmeye kalkışmadığı Fransa'daki koşullardan da söz ediyoruz. Daha sonra Lüksemburg Bahçeleri'ne gidiyoruz, orada bana İtalya'nın nesinden hoşlandığını anlatıyor, özellikle de bütün manzaraların kendisi için değerli olduğundan. "Toprağı seviyorum," diyor bana, ben ona ağaçları ne kadar özlediğimi söylerken; Roma çevresindeki manzaranın çeşitliliği de çok ilgilendiriyor onu. İncecik yüzünü, siyah atkısını boğazına doladığını gördüğümde onun için kaygılanıyorum bazen, hastalık çekiyor olabilir; Tharaud bana onun hep böyle görüldüğünü ama aslında dayanıklı biri (geçen yılki kazadan geriye yalnızca iki kez kırılmış kolu kalmış) olduğunu anlatıyor. Daha sonra Charavay'a gidiyoruz, orada Stendhal'in terekesinden çıkan kitapları inceliyorum, arkadan Marcelle'le buluşuyorum; bu kadın iyilikle gücü kusursuz bir biçimde birleştiriyor, acıları nasıl da "üstlenmek" istiyor, özveri duygusuyla kendinden geçip ateş saçıyor, kendisinin de itiraf ettiği gibi, ayrılırken metanetini yitirmek istemiyor. Onun dudaklarından asla yakınma sözcükleri dökülmeyecek, yalnızca gülümseyecek, tatlı sözler söyleyecek. Kendi kendisiyle nasıl baş edebileceğini bilemediğini söylese de, bu zorunlu ayrılığa karşın içim rahat, huzursuz değilim, onun hayatına can kattığımı, güzelleştirdiğimi biliyorum çünkü, kendimi hep minnettar hissediyorum. Sıcak gece!

Perşembe, 3 Nisan – Yemekten sonra Duhamel'e gittim. Buradaki bütün yazarlar gibi o da bir evin beşinci katında oturuyor, bizdeki gibi konforlu evlerde oturanların tam tersine. Açık sözlü ve hoş bir izlenim bıraktı bende, tam iki saat birlikte olduk. Sonra saatlerce Lüksemburg Bahçeleri'nde dolaştım, akşam olunca da yeniden, bir başka beşinci kata tırmandım, yine bir yazar olan Christian Beck'e gittim; çok akıllı, çok yönlü biri. Kediler gibi gerinerek uzanmış olan o kadınla tuhaf görünüyor odası, Beck bu kadının kendi kadını olduğunu söyledi (buna inanmadım); kadın iyi bir dinleyici, epeyce konuşuyoruz, hareketli şeylerden söz etük. Tolstoy'a yapmış olduğu ziyaret çok ilginç.

Cuma, 4 Nisan – Kayda değer bir şey yapmadım, biraz çalıştım, sonra Stupidi ile öğle yemeği yedim, eski bir alışkanlığımı yineledim, yeniden Lüksemburg Bahçeleri'nde gezindim, akşam çelişkili şeyler yaptım, arabayla Richelieu Caddesi'nden Etoile'e gittim, bende çok değişik, çok tuhaf bir izlenim bıraktı.

Cumartesi, 5 Nisan – Saat 12'de Rilke beni aldı, birkaç şiirin üzerinden geçtik, sonra da yemeğe çıktık. Dil bakımından mükemmel olmamanın Alman şairini etkilediğini, tutuk kaldığını, işinin güçleştiğini anlattı. Bir Fransız, dile hâkim olduktan sonra dil kendisi yazar, bir Alman içinse hep yeniden başlamak gerekir Şiir yazmanın kendisi için dua etmek gibi dinsel bir işlem olduğunu söylüyor, hep aynı duayı etmek gerekmez, bu iş için kapalı bir ruh hali gerekir. Rilke şimdi bir duraklama içinde; Duino'da çok büyük yapıtlara başlamış, ruh halinin yeniden tutarlı olmasını sağlamalı. Hiçbir şeye başlamak gelmiyor elinden şimdilik. Hofmanstal'den söz ediyoruz, onda gençliğe veda olayını görüyor Rilke, üretkenliğinin yeterli olup olma-

yacağı yolundaki kaygıları, kendini yenileme çabaları görüyor. İtiraz ediyorum. Kitaplarının ikisini, *Der Komoediantes*'i [Komedyen] ve *Yakarı Sır'ı* çok övmesi beni çok sevindirdi, Novelette'deki Cadenabbia manzarası onu oldukça etkilemiş, yazın oraya gitmek istediğini söyledi. Öylesine candan davrandı ki bana, genç bir Rus kadının kendisine olan hayranlığını anlattı. Bazı kişilerden söz etti: Rodin'in yaşadığı terk edilmişliğe acıyor, bana da spekülâtif olduğunu itiraf etti, kendi deneyimsizliğinin Hauptmann olayında nasıl işleri çıkmaza soktuğunu, Hauptmann'ın kendisinden para isteyeceğini aklına bile getirmemiş olduğunu anlattı Verhaeren konusundaki düşüncesini Rodin'le görüşmek istiyormuş. Beer-Hofmann'ı ve Stucken'i çok seviyor, kendisini incitmiş olan Levetzow'u sordu. Rilke gibi duru ve hoş bir biçimde konuşmasını bilen insanların sayısı ne kadar az. Onun kişiliğinin öteki yanları gibi bu konuşma tarzı da gösterişsiz, hatta yüzü bile öyle, kelebek gözlüğü sayesinde yüzünü tanımlamak daha da zorlaşıyor, bu yüzdeki çocuksu ifade günden güne siliniyor. Çoğu kışideniyilikle söz ediyor, hatta Heymel için bile hafif bir alaycılıktan öteye gitmiyor sözleri. Ortak duygular içinde olduğumuz Paris'ten söz ettik çokça, onunla birlikte Lüksemburg Bahçesi'ne kadar gittim, sonra eve döndüm, akşam Marcelle'le harika Scala revüsüne (*J'ai la gentile si sympathique*) gittik. Marcelle yine çok çekici, üstelik "küçük teyze"yi de hiç kıskanmıyor.

Pazar, 6 Nisan – Robinson'a¹ gittik, ilkbahar başlarında burası bembeyaz çiçekli meyve ağaçlarının aydınlattığı çayırırlarla ve geniş, dağınık ve hareketli göğüyle çok hoş bir yer. Bir yandan da çok ilginç bir yaşam var, doğal bi-

1. Paris yakınlarında bir yer.

nicilik kalıklarıyla ata binmiş işçi kızlar, küçük arabalarında ya da eşeklerin üzerinde burjuvalar, herkes neşeli, lokantalar bile eğlenceli, taşrasal bir cilde içinde, bu arada Fransa'daki gibi burada da bütün bu eğlenceler bir araya yığılmıyor, çevreye yayılıyor. Eve Chantenay üzerinden döndük, yaşadığı özgürlükle Marcelle iyice şenlendi, akşam iyice dinlendik.

Pazartesi, 7 – Az çalıştım, akşamı Schwerdtfeger'le geçirdim.

Sah, 8 – Brossa ile birlikte Bazalgette'ye gittik, sonra Boulogne Ormanı'nda gezindim; akşam Marcelle ile birlikteydim.

Çarşamba, 9 – Duhamel'e gittim; akşam, Jamme'nin felaket iç sıkıcı ve Katolik yapısı *La brebis égarée*'ye gittim, Snobs'un önünde genel prova yapılıyor, Marcelle'le birlikte eve döndüm sonra. Yemekten sonra Poncheville'le birlikte elyazması müzayedesine gittik, Artur Meyer'le Reynaldo Hahn da katıldılar açıkartımaya. Çok eğlenceli.

Perşembe, 10 – Mercereau'ya gittim. Çok az çalıştım, umarım yarın daha çok çalışırım. Akşam Guilbeaux'yu gördüm, sonra eve dönüp Balzac okudum.

Cuma, 11 – Öğleden önce bazı işlerimi gördüm, Trebitsch eleştirileri, öğleden sonra Poncheville'e gittim, orada Balzac'ın çok güzel bir mektubunu gördüm. Mektuplar, mektuplar, sonra Marcelle'le birlikte oldum.

Cumartesi, 12 – Biraz çalıştım, çokça gezdim, Drouot'da bir müzayedeye katıldım. Midem ve yüreğim tembel.

Pazar, 13 – Enfes bir olay. "Prince de Penseurs" geliyor, yalnızca Paris'te görülebilecek müthiş bir komedi. Öğlen, o gülünç Raymonde'u gördüm, daha sonra Schwerdtfeger ile birlikte önce büste gittik, orada Angers'li ufak, eciş bücüş, yaşlı adam başında soluk silindir şapkasıyla saçma sapan bir konuşma yaptı; daha sonra Cheramy Koleksiyonu'nda Delacroix'yı görmeye gittim, Schwerdtfeger'in evinden Paris'in nefis manzarasına baktım, en sonunda da sözü edilmeye değer o ziyafete gittim. Yüzlerce insan eğlence olsun diye oraya toplanmışlar, Duhamel, Romain, Arcos kalkıp konuşma yaptılar, ben Almanca konuştum, bir başkası Rumence, İsveççe, Hollandaca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca, Esperanto; ne o alkış budalası bunak ne de Alman yeğeni "kurbağa savı"yla² alay edildiğinin farkına vardılar. Bir de en fecisinden müzik çalıyordu, şiirler okunuyordu, yaldızlı bir büst ve korkunç bir gürültü. Ortalık gitgide çılgınlaşıyordu, sokaklarda "Vive³ Brisset" diye haykırıyordu insanlar; bunağın büstü kaldırılma yerleştirildi, çevresinde halka olup dans ettiler. Telalları da bağırmaya başladılar, arkadaşlar onlara katıldı, "Prince de Penseurs"ün görkemli günü bu biçimde sona erdi.

Pazartesi, 14 – Ufak tefek işler. Öğleden sonra Romain's'e gittim, evindeki havası daha iyi bu adamın ama yine de prensmiş gibi davranıyor. Daha sonra Kra Müzayede Evi'ne gittim, akşam sokaklarda dolaştım ve uzun uzun okudum. Geceyi Marcelle'le geçirdim. İstiridye olayı as-

1. (Fr.) Düşünenlerin Prensi. Fransız Jean Pierre Brisset; tuhaf ve gülünç biriydi. hem polis hem de dil felsefecisiydi. Rodin'in Düşünen Adam heykelinin önünde konferans verdiği için ona bu ad takılmıştı. (Ç.N.)

2. Brisset, insanın kurbağadan geldiğini öne sürmüştü. (Ç.N.)

3. (Fr.) Yaşa. (Y.N.)

lında keyifli bir şey ama Malaucoeur ve Marcelle'in durumu yüzünden keyfimiz kaçtı.

Salı, 15 – Durmadan yağan yağmur yüzünden hiç keyfim yok; Bazalgette ile bir saat geçirdim, sonra yine boşluktayım; okumak bu boşluğu pek fazla doldurmuyor. Duygularımda süreklilik yok; Paris de yavaş yavaş duygusal etkisini yitirmeye başladı. Beklediğim tek şey müzayedede.

Çarşamba, 16 – Biraz çalıştım. Öğleden sonra önce gönül eğlendirmek için Lüksemburg Bahçesi'ne gittim, sonra da Romain Rolland'a. Onunla uzun uzadıya, içtenlikle konuştuk. Ona Hauptmann'dan ve Bahr'dan söz ettim, Rolland'ın bu anlatımın her zaman ve yalnızca insancıl yanına yönelmesi çok etkileyici. Onun gibi adil davranan birini görmedim. Gazetelere de, açıkça yürütülen mücadelelere de tiksinti bile duymuyor, yok sayıyor bütün bunları. Birtakım insanların nasıl da yanına sokulduklarının pekâlâ da farkında, kendilerini akademinin yemliğinden uzak tutmayacağını sezdikleri için ona sevgi gösterisiyle yaklaşan bu insanların utanmazlığını, tiyatrocuların Claudel ve Jammes'e olan tutumlarıyla karşılaştırıyor. İşi yüzünden birçok kişiden mektup alıyor, bu insanlar ona akıl danışıyorlar, o da yüksünmeden sırtında taşıyor bu yükü, yazarın avundurucu, duyguları düzenleyici görevini hissederek. Çok az kişiye hissettiğim bir yakınlık duyuyorum ona, bahçelerin üstünden uzakları gören, adalet ve saflık gibi yüksek değerlerin eşsiz anılarını çağrıştırıncasına "dostlar"ı oynadığımız bu küçük odayı seviyorum. Daha küçük bir çocukken (Clamcy'de) Shakespeare'in onu adamakıllı etkilemiş olduğunu, aslında müziğin kendisini ulusallığa yönelttiğini anlattı bana. Müzik sayesinde önce Almanya'ya yaklaşmış, sonra da Goethe'ye, hemen

hemen her gün okuyormuş Goethe'yi. Gerçekten içtenlikle vedalaştık, duygulandığımı gizlemekte güçlük çektim. Oradan ayrıldıktan sonra sokaklarda uzun uzun dolaştım, geç vakit eve döndüm.

Perşembe, 17 – Tharaud'la yemek yedim. Akşam da çalıştım.

Cuma, 18 – Az çalıştım ama çok okudum, yağmur beni bezginleştirdi; akşam Marcelle'leydim, Octave'ın varlığı ne yazık ki gitgide daha da rahatsız edici oluyor.

Cumartesi, 19 – Kısa romanımın sondan bir önceki bölümünü bitirdim, son bölümden önce duraklıyorum. Bu bölümün ya uzaması ya da daralması gerektiğini düşünüyorum, şu sırada hangisi olacağına karar veremiyorum. Akşam Marcelle'leydim, Rilke'den mektup geldi.

Pazar, 20 – Trebitsch geldi, zavallı çok mutsuz, ona karşı gerçekten de aşırı vicdansızca davranılıyor galiba. Karısı ona bazen bir budalaya davranır gibi davranıyor, Frida Egon gibi nefretle. Hipodromda, Pavillon d'Armémenville'de de bu tutumunu sürdürüyor, her şeyden onu sorumlu tutuyor. Akşam kâğıtlarımı düzenledim, sonra büyük bir hayranlıkla Balzac okudum.

Pazartesi, 21 – Öğlen Trebitsch'le satranç oynadık. David sergisine gittim ama bana pek bir şey söylemedi, sonra yine Balzac'la sakin bir akşam geçirdim, ondan çok şey öğreniyorum.

Salı, 22 – Sabah genç Rus'a gittim, sonra Mercure de France'a; Mercereau ve Guilbeaux'yla iyi vakit geçirdik, Trebitsch'le birlikte Rumpelmayer'e gittik –soylu Paris'e

bakışımı ona borçluyum, yoksa Paris beni hiç ilgilendirmemişti- sonra Marcelle'le birlikte oldum, çok üzgün. Kaygılar. Çoğunlukla Octave yüzünden, onu terk etmek korkutuyor Marcelle'i. Marcelle'in eski dostu C. elinden geldiğince yardım etmek istiyor -çok şaşırmış- işe başlamış bile. Marcelle de çok kararlı. Geceleyin birden her şey sökülüp gitmeye başlıyor, Olimpia'da, bunun verdiği sevinç, yerini her ikimizi aynı günde yitirmenin verdiği üzüntüye bırakıyor Marcelle kendisini ilgilendiren konularda konuşmaz, acıya göğüs gerer, çok da merhametli. Hayatıma giren kadınlar arasında Marcelle ile Fri., acı çekmeye özlem duyanların başında geliyorlar. Sevdikleri insana yardım edebilmek için onu hasta görmek istiyorlar, benimle ilgilendiğini gösteren ufacak şeylerle yardım etmeye çalışması çok dokunuyor bana, yeni bir deyim öğretmekten gurur duyuyor. Bu altı hafta boyunca çok yoğun bir duygu birlikteliği yaşadım, hiçbir kadınla böylesi olmamıştı, bunun nedeni belki de her şeyin geçici olduğunun kesinlikle bilinmesiydi. Her şeyin böylesine önem kazanacağını, bu ciddi dönemin başlayacağını önceden kestirmek olanaksızdı -hem de bilerek ve isteyerek- zaten önemli olan bir rastlaşma unutulmaz oluyor böylece. Zekâdan daha önde gelen kâhinsel iyilik var onda, birbirimize karşı iki kat fazla minnet duyuyoruz. Gecemiz çılgınca ve güzel geçti.

Çarşamba, 23 Nisan - Paris'te son günüm. Marcelle bedensel acı çekiyor ama gülüp geçiriyor. Eşyalarımı düzenleyip toparladım, sonra Charavay'a gidip Stendhal'in nefis vasiyetnamesini satın aldım, büyük parçaları almadım,sonradan da iyi ki almadım dedim. Sonra Marcelle'le birlikteydim, beni ve Octave'ı aynı anda yitiriyor. Burada geçirdiğim günlerin değerlendirmesini yapmayı henüz göze alamıyorum. Burada pek yazı yazamadım ama bu

altı haftayı dolu dolu yaşadığımı bu defter kanıtıyor. Güzel görüşmelerim oldu –Rolland, Verhaeren, Suarez, Rilke ve bu kadınla– bunlar insanı keyiflendirici şeyler, kararımdan hoşnutum. Eve dönünce çalışacağım, bunun için gerekli olan iki şeyi, çalışma isteğimi ve Viyanalılara duyduğum nefreti yanımda götürüyorum, bu nefret umarım yalnızlığı da yanında getirir. Marcelle yanımda dinleniyordu, arabam çok geçmeden geldi, sonra da yola çıktım; bu yabancı ülkeyi, istemeyerek vatanım dediğim bir yerle değişiyorum. İçim rahat, gönlüm hoş. Teşekkürler Paris!

Perşembe, 24 – Hızlı ve iyi bir yolculuktan sonra öğlen Salzburg'a vardık; burayı ilk kez yağmursuz görüyorum, berrak bir gökyüzü, canlı renkli, aydınlık bir kentle karşılaşıyorum. Mirabell'in yeni yeşermiş, sevimli bahçesinde biraz dinlendikten sonra Bahr'ın evine gittim: Uzaktaki Arenberg Sarayı'nın bir katında oturuyor. Geniş, harika bir oda, duvarlardaki kitaplar odayı çerçeveleyiyor, bizdeyse sıkış tepiş dururlar, bütün odaya hâkim geniş bir masa, dinlenebileceğimiz derin koltuklar; Bahr kıvrak saçlı ve uzun boylu, dost tavırlı, bakışları ve volkan gibi püsküren sözleri pek ürkütücü değil, görünüşü aydınlık ve etkileyici, adımları geniş. Anılarla dolu bu kentte böylesine bir bahçeye sahip olmaktan duyduğu sevinci anlatıyor bana; babasının büyükbabası burada avcı yardımcısı olarak çalışmış, kansını manastırda bulmuş, on dört yaşındayken bekâretini kaybetmiş ve evlenmiş. Bahr'a Rolland'ın selamını getiriyorum, koyu bir sohbeta dalarak Hellbrunn'a gidiyoruz. Nasıl da anlatıyor bu adam! Hayatı nasıl da anılarla yüklü, nasıl da her yana yayılmış, dağılmış bir hayat, nasıl da iyilikle dolu şimdi! Bana Kainz'dan söz ediyor (bu arada annesi ölüm döşegindeyken olan o hikâyeyi de anlatıyor, kadıncağız fiyat sormuş), Wagner'den, kansı Cosima'dan da söz ediyor; Cosima'nın dâhice, politik tar-

zına (sorulardan ustaca kaçabilmesine) hayran. Lucka'nın kitabından büyük övgüyle söz ediyor, o kitapta kendi güldürüsünden izler bulmuş, aşkın keşfedilmesi ve karşı cinsle duyulan sempatiyle karıştırılması konusu gibi; bu bizi erotik konularda uzun uzun tartışmaya götürüyor. Anlaşılan Johannes Müller'in Bahr üzerinde derin etkileri olmuş: Vejetaryen olmuş, kendini çok iyi hissediyor şimdi. Ibsen hakkında da çok hoş bir öykü anlattı: İtalya'nın Roma kentinde geçen korkunç bir olaydan sonra devamlı resmî giyinmeye, dakik olmaya başlamış, buna benzer bir biçimde amcalarından biri de savurganın (taşra ölçülerinde) biriyken ansızın tutumlu biri kesilivermiş. Neler de anlatıyor bu Bahr! Hofmansthal'den (fahişe öyküleri anlatırken, Hofmansthal salona giriverince herkes susmuş), Mahler'den, Wolf'ten ve en çok da Burckhardt'tan söz ediyor. Çok iyi anlaşıyoruz, sabahın 1'i olduğunda –demek tam on saat konuşmuşuz– yavaş yavaş tren istasyonuna yollanıyorum, sağ salim eve vanyorum.

Cuma, 25 Nisan, Viyana – Hava harika olduğu için keyfim yerinde. Eşyalarımı düzenledim, Grünecke ziyaretime geldi, E'nin "Syphilis"i konusunda şaşırtıcı şeyler söyledi bana, hayrete düştüm. Çalışmam için hiçbir eksik yok, hemen başlayabilirim. Arzum yerinde, bu arzuyu sürdürebilecek gücüm tam değil. Ama denemeliyim.

Viyana, 25 Nisan-1 Mayıs – Kısa romanım üzerinde çalışıyorum, ağır ama iyi gidiyor; elyazısı koleksiyonu konusunda bir deneme yazıyorum. Günler aydınlık ve pırıl pırıl geçiyor. Sık sık Schönbrunn'a gidiyorum, zihnimdeki alışıldık düşünceler beni yine pençelerine aldı. Hayal kırıklığıyla başan duyguları iç içe geçmiş durumda. Kimseyi görmedim sayılır. Gördüğüm kadarı yetti de arttı.

1 Mayıs – Fri. geldi. Sevimli ve nazik. Bu kadındaki şehvet keşke olmasaydı dedim. Onun harika dünyasını hissetmek, onun yanındayken beni rahatsız ediyor. Geceyi bende geçiriyor; onunla olmak beni sevindiriyor, içim aydınlanıyor.

2 Mayıs – Öğrenciler. Bahr üzerine vereceğim konferansı hatırlatıyorlar. Bu konuda aklıma birçok şey geliyor, kısa romanım üzerinde çalışırken neredeyse rahatsız ediyor beni bu düşünceler.

3 Mayıs – Havada gerginlik var. Politika. Scutari. Savaşla barış arasında. Bunu hissetmeyen yalnızca bu kokuşmuş, çürümüş kent. Soluğunda henüz hiç heyecan belirsisi yok.

4 Mayıs – Çalıştım. Neuwaldegg'de bir kadınlaydım, çok hırslı, arzuluydu, bana göre fazla hafif, çok genç, çok budala. Başkalarının yazgısı beni ürkütüyor, Tanrı rolünü üstlenmek istemiyorum.

5 Mayıs Pazartesi – Marcelle hastaneden mektup göndermiş. Hiç sitem etmiyor, bu da beni siteminden daha çok etkiliyor. Uzakta da olsam utanç duyuyorum. Bu mektup benim açımdan eski duygularıma dönmem için bir uyarı. Onun beklediği, avutucu sözleri sanırım ilk kez olmak üzere yanıtlı söyledim; uzaktan konuşmak yakından konuşmaktan çok daha kolay geliyor bana. Tam bir utançla tam bir utanmazlık arasında gidip geliyorum. Hep en aşırı uçta oluyorum.

6 Mayıs – Çalışmam biraz daha ilerledi. Bahr'dan güzel bir mektup aldım. Fri.nin romanını okudum, bu romanda kendimi buluyorum, ama bu kadar yüceltilmiş bir biçimde olması ne kadar utandırıcı. Bu kitabın karşısında söyle-

yecek söz bulanıyorum, Frinin karşısında dilim tutuluyor sanki. Akşam Eulenberg'in *Alles um Geld* [Her Şey Para İçin] oyununa gittim ama beni hiç etkilemedi. Viertel çok usta bir yönetmen, küçük Deutsch da unutulmaz.

İtalya günlüğü ayrı bir defterde. Bu günlük 1914 yılında Paris'te sürüyor.

Paris, 20 Mart 1914 – [Sayfada hiçbir not yok.]

Cuma, 20 Mart 1914 – Paris'e varış. Yağmur ve soğuk. Otele sığınıyorum ama ne yazık ki geçen seneki odam verilmiyor bana. Ne yapalım alışırım. Sonra Trebitsch'in evine gittim, Berlin'deki bazı konuşmaları bana "dostça" anlatması kuşku uyandırıyor bende, bu haberleri vermesinin temelinde gerçekten de iki duygunun birden bulunduğu biliyorum, yani dostluğun ve kıskançlığın. Yemekten sonra Charavay'a gittim, Racine'in bir elyazması sayfasını alıp eve döndüm. Verhaeren ziyaretime geldi. Genç ve ateşli. Rusya onu coşturmuş; burada kendini küçük bir hayatın içinde hissettiğini söylüyor, hesaplı, belli bir yöntemle ölçülüp biçilmiş bir varoluşun içinde kısıtlanmış gibi. Rembrandt'ların öyküsü harika: İlk gün büyük bir hırsla hemen oraya kaçıp sığınmış, ne kadar da ona özgü bir davranış; oraya varmış, aceleyle inmiş, film kamerası onu yakalayamamış, bir kez daha bavulunu arabadan indirmek, çantasını almak zorunda kalmış, makinenin önünden geçmiş, sıraya dizilmiş yirmi kişinin elini sıkmış. Onun yanında hiç konuşmadan sessizce kalmak isteyen insanların heyecanı, heyecandan yanıp tutuşuyorlar. Ona eşlik ettim, bir otobüse atlayıp –Belleville'li bir işçi gibi örtüsüne sarınmış olarak– kayboldu. O iğrenç yağmurda dolaştım, akşam olunca Gaumont Sineması'na gittim, kalabalığı yüzünden çok seviyorum orasını.

Cumartesi, 21 - Sabah mektup yazdım, ortalığı düzelttim, sonra Gisela Etzel'le Soufflet'ye gittim. Şimdi genç bir erkek arkadaşı var, sonunda kadına benzedi. Çok kibar, alçakgönüllü, akıllı ve tam bir kadın, arkadaşı da akıllı başında bir Alman bilimadamı. Sonra yağmura karşın Lüksemburg Bahçesi'ne gittim, akşam da St. Cloud'a. Eve bir oda eklenmiş, çok daha rahat olmuş; yeğenlerden biri de bir süredir orada kalıyormuş, Rysselberg de var, Bazalgette ile Stuart Merrill de (bu sonuncusu okumuş bir burjuva izlenimi bırakıyor insanda). Verhaeren canlılığıyla toplantının odağı oluyor. "Yansı müze olan ancak yansı hayat dolu olan İtalya'ya katlanamayacak kadar çok seviyorum yaşamayı!" diye bağırıyor. Fransa'daki bütün dinsel kurumlara karşı nasıl da (hiç görmediğim ölçüde) öfkeyle dolu; kilisenin şimdi eskisinden de tehlikeli olduğunu söylüyor. Verhaeren konusunda bir makale yazan Brjussoff'un öyküsü harika: Kadının biri onu telefona çağırmış, vaktinde gitmeyince kadın kendini vurmuş. Frau Verhaeren, kocasının Rusların eli açıklığından, cömertliğinden ve savurganlığından nasıl etkilendiğini anlattı, ne hoş; Verhaeren de bunlardan hoşlandığını, para konusundaki eli sıkılığının kendisinin kötü bir huyu olduğunu söylüyor. Pinti denecek kadar tutumlu biri, ama psikolojik bir isteksizlik elini kolunu sürekli bağlıyormuş onun. Para birikiminin, tutumlu olmanın kendisine babasından geçtiğini bana anlattığını anımsıyorum. Ama başkalarına olan davranışlarındaysa eli açık. Günü şampanyayla noktalıyoruz, bana yine Rusya'dan, yani o anlaşılmaz ülkeden söz ediyor, sonra geç vakit eve dönüyoruz. Bazalgette ve Rysselb. ile 60. doğum günü konusunu konuştum, sonra da Marcelle'le görüştim. Beni görmek onu sevince boğdu. Daha da güzelleşmiş, kilo almış, yine eskisi gibi iyiliksever. En küçük bir sitem bile etmiyor, tam tersine bu konuyu hep geçiştiriyor. Kendisini ameliyat eden dok-

torla minnettarlık~~ın~~ ufak bir serüven yaşamış, şimdi evinde oturuyor ve bir işyeri açacağı için kendine müşteri topluyor. İçtenliği harika, çılgın ve ateşli bir gece geçirdik.

Pazar, 22 Mart – Hemen hemen bütün günü evde geçirdim, hava insanı delirtiyor. Tam otuz mektup yazdım, Desbordes-Valmore için hazırlandım, Marcelle de oda da sessizce oturup kitap okudu. Gerçekten sükûnet içindeyim, gelecek hafta bütününü insanlarla iç içe olacağım, çarşamba günü de V ile Rouen'e gitmem gerekiyor. Olacak işte. Yağmur dursaydı keşke, henüz Paris'ten hiç keyif almadım, bana yabancı ve dost olmayan gözlerle bakıyor. Akşam sinemaya gittim, sonra da geceyi Marcelle'le geçirdim.

Pazartesi, 23 – Sabah, Gisela Etzel ile ulusal kitaplığa gittim, Desbordes konusunda bir sürü şey bulduk; iyi bir iş çıkacak. Öğlen Trebitsch'le birlikteydim, sonra Theatre du Colombier'de Ghéon'a gittim. Bu Ghéon'un bakışlarında bir çarpıklık var, insanları onaylamasında bir içtensizlik var, bu da bana sıkıntı veriyor. Ayrıca bu, bütün grubun eşcinselliği olabilir. Ghéon vasıtasıyla André Gide ile tanışıyorum, onun sesinde de bir keskinlik, bir tizlik var ama kibar ve sokulgan. Bana çevirmenler konusunda çokça soru sordu, Bronté'yi öve öve göklere çıkardı. Daha sonra Romain Rolland'ın yeni evine gittim, bir önceki evine çok benziyor burası, bu ev de beşinci katta ve aynı bahçeye bakıyor. Rolland çok daha iyi görünüyor, cildi saydamlaşmış, o kadar narin, bedeni o kadar kadınsı ki, aşırı bir duyarlılığı var. Kendini ele vermekten korkan duygusal bir kadın gibi konuşması, duygularına yenilmekten korkar gibi; her konuşmada, önemli kişiler arasındaki sık temaslarda bir şeylerin azaldığını, zayıfladığını (ne kadar da doğru) söylüyor; kendisi de sözlü ifadede

değil de mektuplarda çok daha güçlü bir biçimde çıkıyor hayatın zevkini. Almanların müziğinden hiç hoşlanmıyor (Fransızlarınkini saymıyor bile), bir tek ritmi olduğunu söylüyor, Doğu ezgilerindeyse bunun tersini bulduğunu, geleceğin de orada olduğunu ileri sürüyor. Günümüzün Katolikliğininse bir tembellik, rahatlık simgesi olduğunu söylüyor, yeni bir inanç yaratmaktansa hazır bir inancı benimsemek rahatlığı, diyor. Tanrıtanımaz oluşundan çok mutlu. Onu daha sağlam ve özgüvenli kılan şeyin, başarısı değil de birçok kişinin ona güvenmesi olduğunu düşünüyorum. Adalet duygusunu kanıtlayan bir şey de şu: Kapının eşiğinden beni bir kez daha geri çağırdı, Lemaître'in kendisine karşı olmadığını söyledi, tam tersiymiş. Bunun dışında makale konusunda bir şey söylemedi bana, insanın elini sıkışında, aynı zamanda bakışlarıyla da selam gönderişinde anlatılmaz bir dokunaklılık var. Onunla konuşurken kendimi tümüyle özgür hissetmediğimi itiraf etmeliyim, onu incitmekten çok korkuyorum, utanacak diye çekiniyorum. Romanında, kişiliğinin Gal'li yanını, canlılığını ortaya çıkaracakmış; bunu başaracağına ben de inanıyorum çünkü Hazreti İsa'yla ilgili bütün ağırlıklar adeta içinden çıkıp dünyaya mal etmiş. Daha sonra Ghéon'la birlikte oldum, gerçekten de can sıkıcı bir adam. Aceleciliğinin tipik bir örneği, *Le pain* adlı oyununu gün ışığına çıkarmadan önce tam on yıl beklemiş olması. Bundan çok şey öğrenebilir insan!! Akşam uzun uzun kitap okudum.

Salı – Öğlen Guilbeaux ile birlikteydim, düzene girmiş gibi, bu yüzden de eskisine göre daha neşeli, 1.000 tane mektup ve ufak tefek işler, Verlaine, Verlaine! Akşam Grautoff'larla birlikteydim, zeki ve hoş insanlar.

Çarşamba – Verhaeren bana yemeğe geldi. Adamakıllı hayat dolu, daha sonra birlikte Guimet Müzesi'ne gittik,

o bana rehberlik etti. Onu en çok sanat yapıtlarının yanındayken seviyorum. Sonra ben –ah, yağmur yağıyor, hiç bitmemecesine yağıyor– Kitapçı Blaisot’ya gittim, buraya beni Messein müzayede dolayısıyla gönderdi; orada –fazla para ödediğimi hissetsem de aceleyle, hırs-la– Balzac’ın *Esrarlı Bir Vaka* adlı romanını satın alıyorum. Adamakıllı heyecanlıydım, kafam karmakarıktı, doğru dürüst düşünemiyordum, tahrik oldum, bir rastlantı beni yatıştırdı. Sonra Marcelle’i ziyaret ettim, geceyi –her şeye karşın– huzur içinde geçirdik.

Perşembe – Verhaeren’le birlikte Rouen’e gittik. Birbirimizle içtenlikle konuştuk. Kent çok güzel, önce müzeye gittik, orada Verhaeren Gerard David’in karşısında kendinden geçti, bense Gericault’yla ilgilendim. Sonra katedralleri, güzel manastır gezdik. St. Julien’in öyküsünün anlatıldığı cam pencereyi, Jeanne d’Arc’ın mezarını gezdik. Akşam tiyatroya gittik, Bouseret (Verhaeren ona karşı baba gibi gerçekten) orkestra şefi müziğini çaldırdı. Zavallı, “başarısıyla”, bizim çaresiz yakınlığımızla nasıl da kendi kendini kandırıyor. Sonra sinemaya gittik, eve dönerken Verhaeren’in iki dostuna rastladık, Luce ve bir ressama. Onun yanında, tıpkı öbür akranları gibi nasıl da yaşlı duruyorlar.

Cuma – Verhaeren’le birlikte geri döndük. O gün konusunda benimle nasıl da heyecanla ~~karşılaştı~~; karısıyla birlikte bir gün Braunschweig’dayken, o gün pazar mı diye sorduklarını, kendileriyle alay edildiğini sandıkları için insanların nasıl da kaba davrandıklarını anlattı. Kendinden öylesine emin ki, hiçbir şeyi umursamıyor. Söylediği bir söz çok tuhafıma gitti: İnsanın yetmiş yaşını geçince artık hiçbir şey yapmaması gerektiğini söyledi (oysa daha beş yıl önce bana, altmışından sonra bir tek dize bile yazmayaca-

ğım, diye söz vermişti). Ama bunları can sıkıntısı, alışkanlık diye açıklıyor. Almanlara karşı duyduğu kinin gitgide artması da çok ilginç, onları itici buluyor (görgü kurallarından bihaberler) ama sevdiği Almanlar da var. İstasyonda vedalaştık; sonra ben Bazalgette ve o çok sevimli, narin Sibilla Aleramo'yla buluştum. Mükemmel bir sohbet oldu, yalnızca o budala Pierre Maes canımı sıktı. Akşam Desbordes'in üzerinde çalıştım; harika bir kitap bu!

Cumartesi – Mektuplar, mektuplar – korkunç. Sonra sevimli Delahaye'yle birlikte olduk, Rimbaud'nun okul arkadaşı Delahaye ve ondan çokça söz ediyor (10 almak için Rimbaud'nun koyduğu eklerle Leconte de Lisle'i nasıl yutturmak istediklerini ve yalnızca 8 alabildiklerini anlattı). Herhalde yaşamöyküsü can sıkıcı olurdu bu adamın. Sonra Gisela Etzel'le buluştum, gezintiye çıktım, akşam da bol bol Dostoyevski okudum. Çalıştım.

1914'te, savaşın ilk yılında
tutulan günlük.

Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan
ettiği günden başlayarak

30 Temmuz 1914-30 Nisan 1915

30 Temmuz – Ostende’den ayrıldım. Aşağıda biraz son durumdan söz edeceğim.¹ Yalnızca son birkaç satır gerçekdışı. Ben.

31 Temmuz’da oraya vardığımda Viyana telaş içindeydi. İnsanlar askere gönüllü katılma duyurusunun çevresinde saatlerce dikilip duruyordu, bu duyuru o kadar berbat bir Almancayla kaleme alınmıştı ki, anlamak olanaksızdı. Akşam, bazıları, savaş dernekleri filan herkesi coşturmaya çalıştı ama hiç etkili olmadılar. Öyle çok insan savaşa sürüklenmişti ki; savaş her evin kapısını çalmıştı çoktan. *NFP*’nin² yazışlarına gidip bir çırpıda makalemi yazdım, sonra Alfred’le buluştum, gece saat yarımında da yazımı düzelttim.

1 Ağustos – Bir sürü söylenti. Gazetelerin tek bir sözcük bile sızdırmasına izin yok. Öğleden sonra Frau Mandl

1. 28 Haziran 1914’te Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip’in Avusturya vellahtı Franz Ferdinand ve eşini öldürmesiyle Birinci Dünya Savaşı başlamış oldu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 28 Temmuz’da Sırbistan’a savaş ilan etti. (Ç.N.)

2. *Neue Freie Presse* [Yeni Özgür Basın] gazetesi: Stefan Zweig uzun yıllar bu gazetenin kültür sayfası yazarları arasındaydı. (Ç.N.)

bana Lovcen'e boşu boşuna saldırıldığı, bir alayın tümüyle hayatını yitirdiği haberini getiriyor. Böyle haberler beni perişan ediyor: Ta içimden, Avusturya'nın savaşa gireceğine inanmıyorum ama nedenini bilmiyorum. Almanya'nın savaşa sürüklenmesi de beni dehşete düşürüyor.¹ Gün boyunca bütün olasılıklar üzerinde tartışıyoruz, Fransa'yı, İngiltere'yi, ne yapacaklarını konuşuyoruz; hepimiz konuşuyoruz, çalışmak olanaksız, henüz askere de alınmadık. Ama bu da gerçekleşecek, bu konuda da duyumlar alıyoruz. Savaş muhabiri olan Adelt çıkıp geliyor; Almanya'da da herkesin şaşkınlık içinde olduğunu anlatıyor. Atlar sokakları doldurmuş, insanlar bunları kovalıyorlarmış, bütün gece nal sesleri duyuluyormuş. Tren istasyonlarında korkunç sahneler görülmüş; oraya gitmeyi göze alamıyorum. Yıkıldım, yemek yiyemiyorum, sinirlerim bozuk, uyuyamıyorum da, bütün bir kentin, ev ev içine düştüğü dehşeti hissediyor, gözümde canlandırıyorum. Oradaki zavallı delikanlıları görüyor, burada henüz kimsenin farkında olmadığı sefaleti seziyorum.

2 Ağustos – 300 kron almak için bankaya gittim, paramı almak için yalvarmam gerekti. Herkes bankalara saldırdı, bankalar birkaç gün içinde milyonlarca kron ödemek zorunda kaldı, banknot matbaası gece gündüz para basıyor. Babam da çok az bir para alabildiği için sıkıntı çekiyor. Nasıl bitecek bu iş? Avusturya parası öyle değer yitirdi ki, daha Ostende'deyken bile 100 kron bozmuyorlardı. Bütün arkadaşlarımız üniforma giydi, Fritz Meiler, Hornbostel filan, acaba onları yine görebilecek miyiz? Ya onlar bizleri? Ben ve hatta ağabeyim Alfred de onlara

1. Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etti. (Ç.N.)

katılmak zorunda kalacağız nasılsa, verilen sözlere inanmıyorum: Son adam ölmeden bitmez bu savaş. İşin en korkunç yanı, bütün kentin dışarıdan haber alamaması. Belgrad çoktan düşmüş olmalı ama hiçbir gazete bu konuda yazı yazmıyor. Buna karşılık söylentiler dolaşıyor ortalıkta: Güya Poincaré ölmüş (Jaures'in arkasından)¹, askerler mahvolmuş ama ne korkunç ki hiçbirimiz hoş ve sevindirici bir haber alamıyoruz. Gerçek olan bir şey var, o da Almanların savaş ilan etmiş olması. İngiltere ne yapıyor acaba, diye soruyoruz kendimize. Duyduğumuza göre Montenegro İtalya'ya satılmış, biz de Cetinje² yolunda olmalıymışız, haberlerin böylesine gözlenmesi korkunç bir şey, insanı deli ediyor. Alfred'le birlikte Dr. Z.ye gidiyorum, o beni biraz yatıştırıyor ama yine de yürürken de otururken de heyecandan yerimde duramıyorum. Yakından izleyince dünya tarihi dehşet verici. Sokaklarda erkeğe rastlanmıyor, görülenler yalnızca kadınlar ve yaşlılar. Her şeyin sessizliğe bürünmesi çok korkunç, bahçemde bağırان çocuklar yok artık, müzik sesi de gelmiyor hiçbir yerden, coşku da yok olmuş. Sokağa istemeyerek çıkıyorum, bunca boşluğu görmek istemiyorum. Kendim de çekip gitsem daha iyi olurdu.

3 Ağustos – Gazeteler Almanya'dan gelen korkunç haberleri ayrıntılarıyla veriyor, çeşme sularına zehir katılmış, savunmasız kentler bombalanmış. Bizden tek bir sözcük yok. Zavallı annem bizim için ağlamaya başladı bile, keşke sezgilerinde haklı çıkmasa! Sokaklar gitgide

1. Raymond Poincard: Fransız siyasetçi. 1913-1920 yılları arasında devlet başkanı.

Jean Jaures: Sosyalist Fransız siyasetçisi. Savaş karşıydı. 31 Temmuz 1914'te Paris'te öldürüldü. (Ç.N.)

2. Montenegro'nun başkenti. (Ç.N.)

boşalıyor, yarın Leo gidecek, kentler insana dehşet veren bir biçimde boşaltılıyor. Yeni yeni söylentiler duyuyoruz, güya Almanlar Kronstadt'ı almışlar, Kiofac'ı vurmuşlar, kentte yapılan idamlar hakkında korkunç ayrıntılar duyuyoruz, güya insanlar duvara dayandırılıp vuruluyorlarmış. Akşam gazetelerinde bir haber: İngiltere'nin karanı heyecanla bekleniyor Gece yarısına kadar bekliyorum, telefon ediyoruz: Keşke doğru olmasa, Almanya tüm dünyayı karşısına almış.

4 Ağustos – Sabah bankadaki kasaya gittik, belgelerimizi, 1.000 kronluk kâğıt paraları koyduk. Sabaha kadar bu paranın değerinin 100 krona düşmeyeceğini kim söyleyebilir? Banka insan kaynıyor. Herkes ikinci çağrıyı bekliyor. Binlerce söylenti dolaşıyor ortalıkta, yarın askere çağrılabilirmişiz, ya da on gün içinde, ya da bir ay içinde; herkes bir başka şey söylüyor. Arkadaşlarımızın hepsi cephede, şair Hofmanstal bile. Ortalıkta dolaşmak çok kötü, kadınlar insana, burada ne işin var genç adam, dercesine bakıyorlar. Orduya gönüllü yazılmalar yüzünden dükkânlar kapalı. Öğlen, Graben Sokağı'nda Almanların büyük bir zafer kazandıkları hakkında bir söz dolaştı; öğleden sonra çaresizlikten Almanya hakkında bir makale yazdım, vasiyetimi hazırladım. Akşam makalemi gazeteye götürdüğümde yıldırım çarpmış gibi oldum: Almanlar tarafsız Belçika'yı işgal etmişler, İngiltere'yle köprüleri atmışlar, sömürgelerinden vazgeçmişler, donanmamızı İngiltere ve Fransa'ya teslim etmişler ve bütün bunları bir anda Paris'e gelip dayanmak için yapmışlar. Ya dâhilik bu ya da çılgınlık; dünya hiç bu kadar kudurmamıştı. Şimdi hissediyorum ki, insanlığın bugüne kadar gördüğü şeyler, bugün olup bitenler yanında çocuk oyuncağı kalır. Bütün dünyaya karşı elde edilecek bir zafere inanmıyorum ben; şimdi bir uyuyabilsem, altı aylık bir uykuya yatsam, hiçbir şey

bilmesem, bu çöküşü, bu dehşeti yaşamamam. Tüm yaşamımın en korkunç günü bu; F.nin yeniden burada olması büyük bir talih, beni yatıştırmasını iyi biliyor o.

5 Ağustos, Çarşamba – Uyuyamadım, gece saat üçte kalktım, duyduğum haberler kanımı tutuşturmuş. Yalnızca merak etmekle yetinmeyecek kadar çok şey duydum, bir bitse bütün bunlar. Almanya hesabına tarifsiz bir korku duyuyorum; ne Avusturya ne servetimiz ne de kendimin tehlikede oluşu bu korkunun yanında o kadar önemli değil benim için. Viyana da üstelik o kadar kayıtsız ki; kadınlar açık renk giysileri içinde gezintiye çıkıyorlar, şakalaşıp gülüyorlar, hiçbir yerde önlem alınmıyor, her şey anlık yaşanıyor. Tek huzursuzluk göstergesi insanların sinirliliği; insanlar bugün gümüş paralarla kâğıt paraları değiştirmek için belediye binasına kadar kuyruk olmuşlar, kendi kendimize güven duymaz olduk. Almanların Paris'ten çıkarttıklarına ilişkin gazetelerde okuduğum haberler beni dehşete düşürüyor; sevginin nefrete dönüşmesi: Bir romanın bölüm başlığı olmalıydı bu, Romain Rolland karşıtı bir romanın. Fransa'yı seven bu zavallılara yapılan adilikleri görüyorum, tren istasyonlarında alaya alınıyorlar, açlıktan yanı ölmüş durumda, dehşet içinde vagonlara tıkılıyorlar. Bir karabasan sanki bu! İnsanlardan hiç hoşlanmıyorum, her biri bir peygamber ve kâhin, onlarsız olmak istemiyorkimse. Şimdi çalışmaktan başka yapacak bir şey yok ama ne çalışabilirim, beni kurtaracak olan nedir?

6 Ağustos – Almanya konulu denemem yayımlandı. Aslında şunu yazmak isterdim: Ne kadar az uyunur oldu dünyada. Geceler kısalmadı ama hepimiz daha az uyuyoruz artık. Günlerse uzadı çünkü hayallerle dolular. Eskiden gözlerini yakına dikenler bu kez uzaklığı ve gerçek olmayanı seziyorlar. Bugün yazılacak şey şu: Götürülen

atlar beni insanların götürülmesinden daha çok duygulandırıyor çünkü onlar gerçekten hiçbir şey bilmiyor. Alkolle ve müzikle kendilerinden geçmemişler, habersizce yürüyüp gidiyorlar. Yalnızca alıştıkları her şeyden uzaklaştırıldıklarını hissediyor ama nereye götürüldüklerini bilmiyorlar. Onlara bakmak beni çok duygulandırıyor. Askerlerse neredeyse sevinçliler; coşup taşmıyorlar ama kararlılar. Katlanamadığım tek şey, beyaz giysileri içindeki kadınlar, hepsi de neşeli, aşırı sevinçli, ne kadar ciddi bir şeyle karşı karşıya olduklarını kavramak istemiyor gibiler; tam anlamıyla Viyanalılara uygun bir tutum. Akşamı Adelt'le ve arkadaşlarımız Lucka ve Fels'le geçirdim, güzel bir söyleşi oldu.

7 Ağustos – Haberler iyi. Almanlar Lüttich'e saldırmışlar, önce başarısız olmuşlar, ama sonra başarı kazanmışlar; tam bir kahramanlık. Hepimiz yeniden umutlanıyoruz. Ruslar Polonya'dan çıkarılmış; her şey kusursuz gidiyor gibi. Bizi tasalandıran tek yer İtalya şimdi, bizimle birlik olsaydı, hiç yenilmezdik. Biz bunun tersinin olmasından korkuyoruz. Yenilirse, hiçbir ulusa yakışmayan dayanılmaz bir yüz karası olur. Çalışamadığım için öğleden önce Prater'e gittim, birliklerin nasıl çalıştırıldıklarını görmek istiyordum; öğleden sonraysa Schönbrunn'a gittim, orada Benno'yla buluştum. Bu kayıtsız kent pek dolu değil! Ama gelen bir haberle coşup taşacak kadar insan var burada, tabii böyle bir haber gelirse. İki Alman kruvazörünün bugün İtalya'dan yola çıktığı haberi çok etkiledi bizi; Avusturya'ya varmışlardır ama öyle olsa teslim olmaları istenir, buysa İngiltere'yle savaşa girmek anlamına gelir. Beni en çok etkileyen haber, Dehmel'in gönüllü olarak Rusya'yla –Fransa'yla değil– savaşmaya hazır olduğunu bildirmesi oldu; bu tam bir kahramanlık

örneği, "sınır bozukluğu"nu bahane ederek kendini geri hizmete aldırın Hofmansthal gibi değil o adam.

8 Ağustos, Cumartesi – Sırbistan'dan hiçbir haber alınmadığı için asabımız bozuluyor, hepimiz ilk yengilerin haberini bekliyoruz. Bütün yük, Almanya'nın omuzlarında. Viyana'da yeni bir şey yok, gazetelerin ekstra sayılarını bekliyoruz, hepsi bu. Schönbrunn'da Benno'yla buluştuk, o da benimle aynı düşüncede, her ikimiz de küçük düşmanlıklar yürütmenin zamanı olmadığını hissediyoruz. Daha sonra Ginzkey'le buluştum, düşmanlığını gizlemesini pek beceremiyor; bu subay eskilerinin –Hofmanstal'in, Barlich'in, Werfel'in, Michel'in, Ginzkey'in– oldukları yerde oturup kalmaları tam bir rezalet. Akşam Lüttich konusunda bir şeyler karaladım, ne yazık ki anılarım belirsiz ve bulanık.

9 Ağustos, Pazar – Öğleden öncenin dünden farkı yoktu, ufak tefek haberler aldık. Çatışmalar güçlükle çarpışmalara dönüşürölüyor ama Avusturya'nın bir iş becerdiğini gösteren bir şey yok henüz. Bu halkı gördüğümde bazen son derece korkuyorum. Bugün Prater'deydim, ayakta mıyla doluydu, bütün lokantalar kalabalıktı, her yer hareketliydi. Üç ay sonra açlıktan yakınacak olanlar bugün orada oturmuş bira üstüne bira yuvarlıyor, keyiflerine bakıyorlardı. Savaşta olduğumuzu gösteren hiçbir şey yoktu, kadınlar sevinçli ve şehvetliydi, Viyanalıların eğlence hevesini basturacak hiç, hiç, hiçbir şey olamaz. Stiedry'nin anlattığı (çok ilginç) doğru: Almanlar ciddi olarak seferberlikte, alkol yasağı var; buna karşılık bizim ihtiyat erlerimiz kafayı çekmiş; Yüzbaşı Hernried'in anlattıkları çok doğru. En kritik an bile bir ırkın özelliklerini silmeye yetmiyor; biz yumuşak bir ulusuz, karşı koyamıyoruz, yakışıklı delikanlılara ve güzel kızlara sahip bir ırkız ama erkek

yok içimizde. Stiedry'nin savaş ilanından önceki son ge-
miye binerek kanaldan geçmiş olması çok ilginç. Ah keşke
bir şeyler olabilse, somut bir şeyler becerilseydi!

10 Ağustos, Pazartesi – Mühlhausen'de Almanlar yeni
bir zafer kazanıyor, buradaysa koyu bir sessizlik var. Halk
tam anlamıyla bozuluyor bu duruma, "Hep Almanlar,"
diyor insanlar, öfkeyle. Belçika'dan gelen haberleri deh-
şet içinde okuyorum: Her yerde, bağırmak, ortaya fırla-
yıp yakıp yıkmaya hazır olduğunu göstermek (ceza da
almadan) için en ufak bir fırsatı bile kaçırmayan bir
ayaktakımı var, bu iş için de yurtseverlik maskesinin ar-
dına sığınıyorlar. Arkadaşlarımla aramda öyle şeyler bo-
zuldu ki, yıllarca düzelemez, belki de ölene kadar düze-
lemez. Yazgımı daha da gelişmiş biçimiyle ortaya koya-
cak olan bir kitabı kafamda tasarlamaya başladım bile.
Leonhardt Adelt'le vedalaştım, parasız pulsuz, paltosuz,
düşüncesizce cepheye yollanan o beceriksiz adamlar.

11 Ağustos, Salı – Bugün de kayda değer bir şey olmadı.
Huzursuzluğun yerini bungen bir bekleyiş aldı. Ufak
çarpışmaları şişirip büyük savaşlar gibi gösterdiklerinden
beri gazetelerin özel sayılarına rağbet eden yok. Ordu
yavaş yavaş çıkıyor kentten, tramvayda ihtiyat askerler-
den duyuyorum. Hepsi gitmek, hareketli yerlerde olmak
istiyor. Onları anlıyorum: Sıranın onlara da geleceğini
biliyor ve bu işin çabuk olmasını istiyorlar. Dehmel'in
mükemmel bir şiiri, yazın alanındaki ilk ürün: Kişilikler
bu gibi zamanlarda belli oluyor. Akşam Pötzleinsdorf'a
gittim. Uzaktan bakıldığında kent sessizce, bungenca so-
luk alıyor gibi.

12 Ağustos, Çarşamba – Sessizlik artıyor, insanlar sakin-
leşmeye başlıyor Savaş kendini pek hissettirmiyor artık;

olaylar başlamadan önce verilen bir dinlenme molası gibi, her şeyi hızlandıracak olan, bu olaylar aslında. Öğleden sonra Benno geldi, zorla içine itildiğimiz bu eylemsizlik ikimize de korkunç geliyor, ama ikimiz de her yerde geri çevriliyoruz: Avusturya'nın resmî dairelerindeki adam bolluğu, orada çalışanların üçte biri eksilse bile onlar olmadan da her şeyin düzgün yürüyebileceğini kanıtlıyor. Yönetimimizin savurganlığı, kötü yönetimi, kendini hiçbir yerde, hiçbir zaman bu kadar belli etmemiştii; hiç kimsenin yakınmaması, işin olumsuz yanının, yani yetersiz düzenlemenin en kesin kanıtı. Bizim gibi binlerce insanın çalışmaya gönüllü olduğu halde çalışacak bir yer bulamadığını düşünmek ürkütüyor beni. Şu anda Almanya'da olmak isterdim.

13 Ağustos, Perşembe – Rosenbaum'lar bugün Belçika'ya yaptıkları çılgın yolculuktan döndüler: Lüttich'te gecelermişler, sabah da top sesleriyle uyanmışlar. Onlar da Almanya'ya hayranlık duyuyor, inanıyorlar; oradaki seferberliği gözleriyle görmüş olan herkes Almanların galip geleceğine yemin ediyor; umarım doğru çıkar bu. Buradaysa İtalya yüzünden kaygılarımız artıyor: Viyana'daki ve Berlin'deki büyükelçilerini geri çağırmaları kötüye alamet, görünüşe göre, birtakım sözler vermişler, şimdiyse bunları kabul etmiyorlar. Alplerin öte yanında bir polemige neden olmamak için gazetelerde İtalya konusunda bilgi verilmesine izin yok.

Cuma, 14 Ağustos – Sabah, "Die Schlaflose Welt" [Uykusuz Dünya] adlı makalemi yazdım, öğleden sonra Baden'a gittim. İhtiyat askerleri selamlamak amacıyla, Güney demiryolları kıyısında binlerce aile boş arsalarda kamp kurmuş; veda ederlerken ne kadar sevinçli olduklarını görmek çok duygulandırıyor insanı. Baden'da da

aynı tablolar var. Avukat Dr. Lorî'nin Viyana Neustadt'ta kurşuna dizildiğini duymak çok ilginç oldu, bu adam üç yıl önce barut depolarının havaya uçurulması eylemine katılmıştı. Baden'da bunu seyreden halk duygusuzdu, keyifliydi.

Cumartesi, 15 Ağustos – Sonunda Sırbistan'dan ilk zafer haberi geldi ama yalnızca sınırdan: Anlaşıldığına göre, birlikleri Rusya'ya gönderebilmek için, Sırpları üstün güçlerle hızla yere çalma yolundaki ilk plandan vazgeçmek zorunda kalınmış. Oralarda her şeyin böylesine yavaş ilerlemesinin halkın keyfini kaçırdığını görmemek olanaksız, herkes sonuç alıcı, hızlı bir eylem bekliyordu. Vöslau ve Baden'da kızların ormanda ve tenis sahalarında Kızılhaç'ı madalya gibi taşıdıklarını görmek insanı kızdırıyor. Bu akıllı havada halk, ciddi olmayı ne zaman öğrenecek?

Pazar, 16 Ağustos – Hâlâ kesin bir haber alamıyoruz. Ama sanırım, önümüzdeki hafta bir tarih yaratılacak; şimdi boşucu bir bekleyiş, fırtına öncesi görülen bir bungunluk içindeyiz.

Pazartesi, 17 Ağustos – Trebitsch, Ostende'den döndü, her zamanki gibi oldukça iyi vakit geçirmiş. Kayzer'in doğum gününün öncesine gelen akşam pek de bayram havası olmadı, bizi ancak büyük bir zafer coşturabilir, herkes böyle hissediyor. Dehmel yine harika bir şiir yazmış.

Salı, 18 Ağustos – Makalem yayımlandı. Kayzer'in doğum günü. Ama keyifler pek yerinde değil, pek az ev bayrak asmış, görünüşe göre milliyetçilik konusunda biraz aşınmış duygular. Akşam Ginzky'yle birlikteydik, subay olarak burada rahatça oturuyor, ağzından söz almak pek kolay değil. Böylesine coşkusuzluk çok korkunç bir şey!

Çarşamba, 19 Ağustos – Haber alınmadığı için halk çok şaşkın. Valjevo'daki savaşta kazanılan zaferden hiç söz edilmiyor artık, buna karşılık bir kruvazör batmış. Bizim gazetelerimizde Almanların yaptığı her şey kandırmacalı yer alıyor, Alman gazeteleriye çok daha kendini bilir ve ağırbaşlı. Keyifli yaşayan bu kentte hiç kimse acıklı olayın farkında değil. Bugünlerde, bütün Avusturyalılar Almanlaşıyor, bu gayretsiz halkın bir üyesi olduğum için kendimi küçülmüş ve şaşkın hissediyorum. Üstelik herkes zafer hayalleri içinde; hiç kimsenin inanmadığı gülünesi söylenceler dolaşıyor ortalıkta, ama herkes için ciddiyetini *düşünmek* için bile cesaret gösteremediğinden bu söylenceler onların kafalarını bulandırıyor.

Perşembe, 20 Ağustos – Sabah yine bir gök gürlemesi: Japonya Almanya'ya ultimatö verdi. Bu ultimatömun Romanya'yı hedef aldığı belli. Rusya'nın arkası rahat olacak. Gün boyunca ortalıkta rivayetler dolaştı. Boreovic, sefer planını ele vermiş, Sırbistan'a dikenli tel sattığı için Schwarz kendini vurmuş, bütün bunların nedeni, halkı küçümseyen Avusturyalı memurların kibirliliği. Sırp zaferinin üzerinden altı gün geçmesine karşın, bugüne kadar bu konuda tek bir sözcük edilmemiş, bir satır haber duyulmamış, buz gibi bir sessizlik; ama bu da insanları heyecanlandırıyor. Böyle siyaset olmaz, uzağı göremiyorlar. Hâlâ çalışmıyorum, bu belirsizlikler insanı kahrediyor.

Cuma, 21 Ağustos – Almanlar Brüksel'de – bir başarı ama vurucu darbe değil. Ama gerekli olan da bu. Her şeyin büzüldüğü duygusu, insanın, savaşa bile, bir molekülünden, yağmurun altındaki bir solucandan başka bir şey olmadığını hissetmesi insanı çıldırtabilir. Gün boyunca keyifsizdim, kentte de bu duygu var, seziyorum. Arthur

Schnitzler geldi, onunla başka şeylerden söz ettik. Sokağa çıkar çıkmaz Almanların Meuse'de kazandığı büyük zaferi özel baskılarla duyuran gazeteleri gördüm, on bin kişi tutsak alınmış, her şey gurura kapılmadan dürüstlükle verilmiş. Birden cesaretim yerine geldi: Almanca'dan, Almanca konuşup yazmaktan gurur duyuyorum. En sonunda *gerçek* bir zafer gördük!

Cumartesi, 22 – Keyfimiz kaçtı! Tam Avusturyalılardan beklendiği gibi dolambaçlı bir ifadeyle dile alınmış bir resmî tebliğde "Sırbistan'daki sefer planından vazgeçildiği" bildirildi. Anlaşıldığına göre büyük kayıplar vererek geri püskürtülmüşüz. Tek duyduğumuz büyük bir öfke: Tam altı yıldır bu vuruşa hazırlanılıyor, "Ya herrü ya mer-rü"! diye ültimatom veriliyor, sonra da "sakınımlı" davranmak zorunda kalınıyor. Balkanlar'daki prestijimiz mahvoluyor, orada Belgrad'ı bile ele geçiremeyen bir ulusa güvenilemez ki; oysa Sırp'lar bile her gün bekliyordu (Grieninger anlatmıştı) böyle bir şey olmasını. Ben zavallı askerlerimize acıyorum, böyle güruhlar karşısında boşu boşuna kurban edilen o mükemmel askerlerimize. Böyle şeyler olduğu için, Almanya'nın karşısında utancım sonsuz, bu yüzden acı çekiyorum. Güney'de neler olduğu konusunda gerçekten bilgisiziz, E.B.nin dediği gibi, bir su şişesinde oturuyoruz, dışarıdaysa bora kopmuş. Resmî bildirinin bıraktığı etki de moral bozucu ancak Rusya'ya karşı kazanılacak bir zafer silebilir bu etkiyi.

Pazar, 23 – Emil Schaeffer'le Baden'a gittim. Varır varmaz dükkânlarda yazılar gördük: Almanlar sağda solda yine zafer kazanmış, Longwy'de ve Gumbinnen'de; sekiz bin Rus tutsak edilmiş, yeniden rahat bir soluk alıyoruz. Kent canlanıyor: Dünyanın temposuyla damarlarımızdaki kan nasıl da uyum içinde. Ne var ki, bu zaferlerin bizim değil

de Almanların kazandığı zaferler olmasının verdiği utanç, hepimizin, hepimizin, hepimizin duyduğu sevinci azaltıyor. Binlerce mazeret bulunuyor: General Boreovic planı ele verdiği için plandan vazgeçilmiş, Bosna'da isyanlar varmış. Memur sınıfının soylu gücünü kötüye kullanması yüzünden ortaya çıkan o eski dert bu bence. Bildirilerin üslubunu karşılaştırmak bile yetiyor.

Pazartesi, 24 – Yine Almanların zaferleri! Her yerden duyuluyor. Viyana'da öyle bir sessizlik var ki, sanki bütün kent dinliyor ama konuşmaya cesaret edemiyor.

Salı, 25 – Almanların zaferleri muhteşem: Yelpaze gibi yayılan ordu şimdi nasıl da yelpazenin sapına, Paris'e doğru yöneliyor. Bunları okumak ve hissetmek, Napoléon dönemini yeniden yaşamak gibi, ama uzaktan yalnızca, şimdilik çok uzaktan. Berlin'in coşkusunu nasıl da kısıktayım, umarım asla sarhoşluğa düşmezler.

Çarşamba, 26 – Sonunda biz de bir zafer kazandık Rusya'da. Zaten gün boyunca kent içten içe kaynıyor, ortada birçok söylenti dolaşıyordu, bir sevinç havası vardı. Birbirine yaklaşan, tokalaşan subaylar görüyorduk. En sonunda gazetelerin özel sayıları da çıktı! Gemilerimizin Doğu Asya'da savaşa katıldıkları haberini de aldık, manevi büyüklüğü olan güzel bir kahramanlık eylemi! Sonunda soluk alabildik! Henüz bayraklar dalgalanmasa da, sokaklar coşkuyla dolmasa da bugün Viyana'da sevince benzer bir şey var. Kendi kendimizden kuşkuluyor, kendimize inanmıyoruz. En çok ben böyleyim: Kafe Belçika'daki insanlar ikiye bölündüklerinde kibirlilikleri beni ürkütüyor, susmalarını istiyorum, ilahî güçleri kızdırmaya gelmez diyorum.

Perşembe, 27 – Almanlar Namur’la Longwy’yi ele geçirdiler! İleri! Haberleri doğru okuyorsam, Doğu sınırında cepheleri yarmışlar: Krasnik’te kazandığımız zafer yüzünden Berlin’de büyük sevinç var.

Cuma, 28 – Bütün Galiçya sınırında çok büyük bir çarpışma olduğuna ilişkin haberler çıkıyor gazetelerde, günlerce sürecekmış. Kuzey’de neler olduğunu düşününce insanın kanı damarlarında donuyor. Viyana’da anlaşılması güç olmayan bir huzursuzluk kaplıyor herkesi: Sokakta herkesin elinde gazeteler var, herkes heyecan içinde. Akşam, Maubeuge’deki İngilizlerin yenildiği haberi de gelince sınırsız bir sevinç doğuyor içimizde.

Cumartesi, 29 – Ateş sürüyor, gazetelerde, savaşın sürdüğü ve lehimize olduğu yolunda kısa haberler çıkıyor. Halk şimdi miskinliğinden sıyrıldı, hepimiz olacakları heyecanla bekliyoruz. Akşam ansızın bir söylenti yayılıyor: Büyük bir zafer kazanıldığı bildirilmiş Savaş Bakanlığı’nda, hepimiz oraya koşuyoruz. Ama duyduğumuz gerçek değil. Yine de yüzlerce kişi binanın çevresini sarıyor, ışığa arzuyla bakan pervaneler gibi ışıklı pencerelere bakıyor. Kimileri de, sanki orada beklemekle bir haber elde edebilecekmiş gibi, saatlerce oturuyorlar; ne var ki pencereler sessiz kalıyor, yalnızca devriyeler binanın çevresinde sessizce dolaşmaya devam ediyor. Akşamki gazetelerde, Almanların yaktığı Löwen kentiyile ilgili üç-beş satır çıkıyor.

Pazar, 30 – Bugünkü bayram gazetesinde Löwen konusundaki makalem çıktı, daha sonra, Benedikt’in evinde beni kutladılar. Savaştan iyi haberler aldığını söylüyor Benedikt, hepimiz seviniyoruz. Akşam yemeğinden sonra Trebitsch’le satranç oynadık, ne de olsa bir değişiklik sayılır. Akşam yine huzursuzluk, boşuna, boşuna!

Pazartesi, 31 – Hâlâ her şey belirsiz, akşam Hans Mül-ler'le birlikteydim, iyi bir sohbet oluyor, Almanların Ortelsburg'da kazandığı zaferin boyutları artık belirginleşiyor.

Salı, 1 Eylül – Ansızın –nereden geldiğini hiç kimsenin bilemediği– harika zafer haberleri dolduruyor kenti. Her yandan doğrulanıyor bu haberler, polis tarafından da; tek doğrulamayan, resmi makamlar. Auernheimer'le birlikte gazeteye gidiyoruz, durumun lehimize olduğu, pek de kesin olmayan bir biçimde, doğrulanıyor. Savaş Bakanlığı önünde coşku dolu bir kalabalık toplanmış, her gördükleri subayı alkışlıyorlar, herkes iyimserlikle dolup taşıyor. Ansızın sınırsız bir güven doldurmuş herkesin içini, dünyayı paylaşmaya başlamışız bile. Böyle bir günü yaşamış olmak gerçekten güzeldi, yarını sabırsızlıkla bekliyorum. Yüz bin tutsak olduğu söyleniyor.

Çarşamba, 2 Eylül – Sessizlik. Bu yüzden de huzursuzluğumuz bir kat artıyor. Vilayette çalışıyorum. İnsanlar sokakta basılı kâğıt türünden ne bulurlarsa satın alıyorlar. Öğleden sonrayı vilayette geçiriyorum. Kafede otururken yıldırım düşmüş gibi oluyor ansızın: Sol kanatta yüz topla büyük bir zafer kazanılmış, "Lemberg hâlâ elimizde, ne var ki... kaybedildiğini, cephenin yarıldığını hepimiz seziyoruz. İnsanlar sessizce, gülmeden duruyor, önceden mutlaka hazırlanmış olması gereken kutlama törenleri iptal ediliyor, kışkırtılmış olan zafer bilinci korkunç bir bungunluğa gömülüyor. Ben de felce uğramış gibiyim, içimde her şey korkunç bir uyuşukluk içinde, son günlerin huzursuzluğu beni derinden sarsmış. İster istemez savaşı düşünüyorum, Lemberg önündeki dağlar şimdi kandan kıpkırmızı olmalı. Romanya elden gitmiş

olmalı, Bulgaristan, Türkiye; önümüzdeki günlerde kendimizi toparlarsak iş değişebilir. Acaba bir geri çekilme miydi, yoksa kesin bir yenilgi mi? Genelkurmay, "Orada durum çok güç," diyor, bunun ne anlama geldiğini artık çok iyi biliyoruz. Parlak bir zafer adeta kimse farkına varmadan geçip gitmiş gibi. Zafere hazırlanan Viyana, boğucu bir bekleyişe gömülüyor.

Perşembe, 3 Eylül – Vilayetteki Sarı-Siyah Haç¹ için çalışıyorum artık; dikkatimi dağıtması işime geliyor, onca keşmekeşe karşın insanı rahatlatıyor da. Saat beş buçukta komiteden bir kadın sevinçle haykırarak içeri daldı: Barones Bienert²'e az önce Saray Danışmanlığı'ndan haber gelmiş, büyük bir zafer kazanılmış, Lemberg kurtarılmış, bu haber yayılmalıymış. Büyük bir sevinç! Ve haber yayılıyor, herkes duyuyor, sokaklar insan kaynıyor, Savaş Bakanlığı'nın önünde binlerce insan toplanıyor. Akşam buluştuğum Lili Marberg, bu haberi Schönbrunn Sarayı'ndaki saray yöneticisinden doğrulatmış. Her tarafta sevinç taşkınlığı. Gazetelerin özel sayısında bir yazı çıkıyor. Ama duyduğumuz haberden tek satır yok, yalnızca çarpışma haberleri var, korkunç yenilgiler durmadan, durmadan vurgulanıyor. Korkunç olmalı. Aldığımız o iyi habere karşın günümüz kararıyor. Bu ürkünç belirsizlik içinde o iyi haber nasıl da kaybolup gidiyor. Dış ülkelerle bağımızın kesilmesi ve oradan gelecek gazetelerin engellenmesi, gerçeğin yalnızca olumlu yanlarının bize duyurulduğu izlenimi veriyor, içimize korkunun gölgeleri yerleşiyor, sınırsız boyutlara ulaşıyor.

Cuma, 4 Eylül – Yine Sarı-Siyah Haç'tayım. İyi haber

1. Viyana Belediyesi'nin savaş sırasında işsizler ve yoksullar için kurduğu örgüt. (Ç.N.)

yok, gerilim azalıyor. Ancak Lemberg'de yaralananlarla, oradan kaçanlarla ilgili anlatılanlar var, orada durum pek iyi değil galiba. Dankl'ın ordusu da sekiz gündür Lublin önündeymiş, kente giremiyor. O zavallıların çektiği güçlükler, o bataklık arazide tam on gün üstlerini başlarını değiştiremeden, ısıtacak giysileri olmadan! Almanların Paris yakınına gelmeleri bile o zavallıların durumunu unutturmuyor.

Cumartesi, 5 Eylül – Sarı-Siyah Haç'ta iğrenç kavgalar oluyor: Hayır işinde çalışırken bile komitedeki seçkin kişiler birbirlerini kısıkanıyorlar, valinin karısıyla belediye başkanının karısı ikisi birden ön planda olmak istiyorlar! Vilayetin denetim organlarını küçük düşürmek için istifa etmek tehdidinde bulunuyorlar – söylendiğine göre bakanlık müşavirlerinden birine yeterince nazik davranılmamış, ötekilerse direniyorlar, Avusturya'da bunca işsiz güçsüz memur olduğunu görmek insana iğrenç geliyor. Almanya'da savaş zamanında böyle saçma sapan şeyler için aktif memurların, müsteşarların silah altına alındığını bir düşünün. Cepheden yeni bir haber gelmiyor, yalnızca dehşet verici haberler doğrulanıyor. Egon bana Riva'ya beton demiri taşındığından söz ediyor, İtalya'nın durumunun hâlâ çok kötü olduğunu sanıyorum.

Pazar, 6 Eylül – Boş bir gün! Pester Lloyd'da Lemberg'in boşaltıldığını okuyorum, sansür bu haberi iki gün sonra bile duymamıza izin vermiyor. Will St. bana Prag'dan, oradaki durumun resmî makamların bildirdikleri kadar iyi olmadığını anlatıyor.

Pazartesi, 7 Eylül – Viyanalılar her zamanki gibi istikrarsız. Havaaları bütünüyle değişti. Oysa sansürün güvenilir olmamasının verdiği büyük bir öfke var ortalıkta, Çerno-

viç'in Ruslar tarafından işgal edildiği, orada 25 Ağustos'taki savaşta zafer kazandıkları bize hâlâ bildirilmiyor. Akşam Arthur Schnitzler'le birlikteydim; insanın yüreğini sürekli ferahlatabilen kişilerden o. Edebiyattan hiç söz açmıyoruz, tek konumuz bu olaylar. O da artık Avusturya'yı dışlıyor. Onunla çok güzel konuşuyoruz, zamanımızda onun gibi birinin olması beni çok sevindiriyor, insancıl olan tek şey bu!

Salı, 8 Eylül – Maubeuges'in düşüp kırk bin tutsak alındığı haberi bayram ettiriyor "An die Freunde in Fremdland" [Yabancı Ülkedeki Dostlarımıza] adıyla bir deneme yazmaya başladım.

Çarşamba, 9 Eylül – Hekim üsteğmen olan Alfred Zinner karnından yaralanmış, onu görmeye gittim. Ayrıntıları dinlemek insanı dehşete düşürüyor: Şarapnel yağmurunu indiğinde sedye taşıyanların onu yere düşürmesi, bir çukura sürünmesi, sonra bir sedye bulması, sonra üç tekerlekli bir arabaya konup taşınması, arabanın kırılması. Sonra bir kamyonun üzerine ters yönde bağlamışlar onu, sonra yine sedyeyle taşınmış, sonunda yıkanabilmiş ve altmış saatlik bir tren yolculuğundan sonra Viyana'ya ulaşmış. Yanında dizanterili hastalar yatıyor, yaralılar inliyorlar; bütün bunları düşünmek dehşet veriyor insana, fanteziden yoksun olanların cesarete sahip olduklarına inanıyorum. Kuzey'de savaşanlar tümüyle mahvolmuş gibiler, pırıl pırıl birliklerden ellişer adam bile kalmamış geriye, bütün subaylar şehit olmuş, oradaki kıyımlı düşünmek korkunç. Yavaş yavaş kent de bunu hissetmeye başladı; son günlerde sokaklar dikkati çekecek ölçüde sessizleşti, insanların güveni azaldı. Dış dünyayla ilişkimizin kesilmiş olması içimizdeki huzursuzluğu artırmaya yanyor yalnızca.

Perşembe, 10 – Benim dünyamda eksilen bir şey pek yok: Schönbrunn'da dolaştım, bir şiire başladım ama tamamlayamadım, acım hevesimden fazla. Kuzey'de Lemberg yakınında yeni bir çatışma başlamış, sakatlanan insanlarla dolu vagonları düşünüyorum şimdi. Viyana bunlarla dolup taşıyor.

Cuma, 11 – *Berliner Tageblatt* gazetesi Petersburg'dan aldığı bir haberi veriyor: Lemberg'de üç yüz topla yetmiş bin asker yitirmişiz. Buna karşılık bizim resmî makamlar –her zamanki gibi ölü gibiler– bunun doğru olmadığını öne sürüyorlar çünkü –aynen böyle söylüyorlar– Lemberg'de savaş filan olmamış! Tam on gün boyunca bu dev savaşın haberlerini duyurduktan sonra kalkmış inkâr ediyorlar! Başımızdaki yönetimin tüm budalalığını, bu ülkedeki sansürün sürgit geri kafalılığını böylesi saçma sapan davranışlar iyice kanıtlıyor. Gerçek bir yenginin bize bir milyon Rumen ve Türk süngüsü getirmiş olacağını Ernst Benedikt doğruladı, Almanların durumu pek parlak olmasa da üçlü antant birliği şimdi çok daha kenetlenmiş durumda. Birtakım ihanet öyküleri dolaşıyor ortalıkta, ama gerçekten inanılmaz şeyler bunlar: Lemberg boşaltılmadan önce, ordunun telgraflarını çekmiş olan görevlilerin hepsini asmışlar; Bahr, Arad'da gözaltında olan Voynovich için devreye girmemi isteyince bu yüzden reddettim ben de. Yönetimimizin suçları sayısız –fahiş fiyatlarla orduya mal verilmesi başlı başına bir konu– ama baştan savma yapılan işler artık düzeltilmeli, pislik yüzünden irinlenen şeyler kızgın demirle dağlanmalı.

Cumartesi, 12 – İnsanlarla konuşamıyorum; hepsi de budalaca, gerçek olmayan bir yurtseverliğe çakılıp kalmışlar. Üstelik bir de şu sansür! Önce, Sırp ordusunun açlıktan

kırıldığı söylenmişti, şimdiyse 80.000 kişi Slavonya'ya girmiş –basın bürosu, haberi anlaşılmaz hale getirmek için "Sirmiya"ya diyor– ordumuzun yeniden saldırıya geçmiş olması iyiye işaret sayılsa da Kuzey'deki savaştan pek umutlu değilim. Fransızların cepheaden gelen haberleri de hiç hoşuma gitmiyor; o korkunç inatçı İngilizler son adamlarına kadar herkesi sürüyorlar savaşa; asla pes etmiyorlar, Almanya da bütün askerlerini cepheye sürüyor; ama savaşın gidişini etkileyecek olan İtalya ile Romanya ürkütüyor beni. Viyanalılar işin ciddiyetini daha sonra kavrayacaklar; Almanların, işgal edilen her karış Alman toprağı için hissettiklerini Viyanalılar, Slavonya'ya girildiğinde hissetmiyorlar. Belçika'nın işgalinden bu yana içimde bir korku var, Romain Rolland'la bütününü aynı görüşteyim, onun Gerhard Hauptmann'a yazdığı mektup, Hauptmann'ın kültürel değil de siyasal kanıtları içeren yanıtından çok daha güçlü ve gerçekçi.

Pazar, 13 Eylül – Kuzey'den kötü haber. Durum lehimizeyken tersine dönmüş, üstün kuvvetler yüzünden asker geri çekiliyormuş. Bir yenilgi: Herkes seziyor bunu, insanların yüzlerinden okunuyor. Lemberg'i geri almaya çalıştık, bütün ordularımızla Przemyśl'de mevzilendik; Galiçya elimizden çıktı, onu geri alma umudu yok, hiç yok! Ancak, aynı zamanda Hindenburg'un Doğu Prusya'da kazandığı bir zafer, Rusların ne kadar kolay yenilebileceğini gösteren açık bir örnek. Şimdi Viyana Karpat Dağları'nın aşılmasından korkuyor. Bütün korkularım gerçekleşti, kozları Almanya'nın elinden alan biziz! Birden Viyana'da herkes karamsarlaştı. Hayranlık davulları gumbürdetenler şimdi incecik borazanlara indiler: Ordunun heyecanını yitirmiş olmasından ben de korkuyorum. Evlerine gelenler yeniden cepheye dönmeyi pek istemiyor. Nasıl bitecek bu iş? Sil Vara'yla konuştum, o da askere

gidecek, şaşkın durumda ama dürüst, kendisinin bir kahraman olmadığını biliyor. Hepimiz fazlasıyla farkındayız her şeyin, hepimiz, hepimiz! Kahramanca konuşanların çoğu, içinden kendini berbat hissediyor, görüldüğünden çok daha berbat!

Pazartesi, 14 – Lemberg'deki ikinci savaş, anlaşıldığına göre birincisinden çok daha kötüymüş; Auffenberg'in ordusu galiba ilerleyememiş, en azından nakliye kollarının bir bölümü kalmış. Gazetelerdeki haberlerin çoğu eksik, gerçek ancak bölük pörçük ulaşıyor kulaklarımıza. Rusların büyük bir olasılıkla çok büyük bir zafere ulaşacakları yolundaki hazırlayıcı sözler insanı ürkütüyor. Düşman kuvvetlerinin müthiş bir üstünlüğe sahip olduğu sözlerine hiç inanmıyorum, bizim de Galiçya'da bir buçuk-iki milyon askerimiz olmalı. Bizim ordumuz bir yerde olacak herhalde Tanrı aşkına! Sırbistan'da değil, Montenegro'da azınlıktayız, öyleyse nerede bu ordu, nerede? En yumuşak başlı insanlar bile, şu anda Varşova'da, Moskova'da, Kiev'de oturdukları halde seferberliğin farkında olmayan kolejli diplomatlarımıza ateş püskürüyorlar. Sokaklardaki bayraklar kaldırıldı, kentte buz gibi bir hava esiyor. Üstelik nasıl da kutlamak istiyordu bu kent, nasıl da bekliyordu sevinci? Zaferi, ilk zaferi ya da Belgrad'ın düşüşünü kutlamak üzere bayraklar ısmarlanmış, fenerler hazırlanmıştı bile! Güney'den de hiç tıs yok. Paris önlerindeki savaştan, her şeyin sonunu belirleyecek olan savaştan bir tek sözcük yok!

Salı, 15 – Hugo Wolf'tan bir mektup aldım, Viyana Neustadt'ta hastanede yattığını söylüyor, yaralıymış. Demek o da! Hiç kimsenin sağlam kemiği kalmamış, binlerce, yüz binlerce insan ölmüş olmalı, hem de yanlış bir sefer planı yüzünden! Üstelik Hötzen Dorf'a nasıl da tapıyor-

du insanlar, onun sözleri İncil'den alınma sözler gibi halk arasında ağızdan ağıza dolaşıyordu. Ve Brudermann, elli bin askeri ölüme yollayan, şimdiyse geri çekilen Brudermann; insan kendi canına kıymak için ne bekler ki? Hem de bir subay! Borsadayanlış oynadığı için – hisse senetleriyle, insanlarla değil – kendini vuran Julius Bachrach'ı düşünüyorum da!..

Çarşamba, 16 – Hugo Wolf'a gittim: Bacağından vurulmuş, ama tehlikeli değil. O da doktorlar konusunda iyi şeyler söylemiyor, cephenin oldukça gerisinde duruyorlarmış, sedyeler de az olduğu için yaralılar saatlerce bekletiliyormuş. Kendisi de bir at arabasında tam iki gün, ölmekte olan (mesanesine kurşun yemiş) bir üsteğmenle birlikte yolculuk etmiş. Toplarını bırakmak zorunda kalmışlar, düşman ateşi çok güçlüymüş, kendi topları da subayların gereksiz atılğanlığı yüzünden aşırı azalmış. Hugo Wolf'a giderken yolda birçok yaralı gördüm; üniformaları yırtık pırtık ve çamurluydu, kendileri de solgun ve bitkindiler, adeta tropiklerden dönen insanlar gibi kurumuştular. Hiçbir heyecan kalmamıştı, on günlük izne gelmişlerdi, sonra yeniden cepheye döneceklerdi. Donuk bir uysallıktan başka bir şey gösteremiyorlar şimdi; bu işçilerin ve köylülerin içinde onları mutlu kılan güzel ve onurlu şeyler yok olmuş ama terbiyelerinde bir eksiklik yok. Zavallılar! Kimin için, kımın için! Sonra Baden'a gittim. Orada da ürkünç hikâyeler anlatıyorlar, kasaba yaralılarla dolup taşıyor Ustelik Paris'teki savaştan hâlâ hiçbir haber yok. Nasıl da bekliyorum bu haberi: Bir karar noktası olacak!

Perşembe, 17 Eylül – Kayda değer bir şey yok, yalnızca beklemek, Marn Irmağı'na kulak verip dinlemek. Ama hiçbir ses yok, hiç! Öğleden sonra Molo'lardaydım,

Servaes'le kaygılarımız üzerine bol bol konuştuk. Hepimiz saraya kuzgınız, hepsi de –Laxenburg, Lainz, Frohsdorf– boş durmasına karşın saray binalarından hiçbirini askerlere vermiyorlar.

Cuma, 18 Eylül – Fransa'dan daha iyi haberler geldi: Bütün saldırılar geri püskürtülmüş, Almanlar yavaş yavaş taarruza hazırlanıyormuş. Buradaysa moralimiz düzenli bir biçimde bozuluyor. *Neue Freie Presse* gazetesinde eski savaş bakanı Schönaich'ın bir yazısı çıktı, içinde şu korkunç sözler yer alıyordu: "Königgrätz'de filan." Kamuoyunda inanıldığı gibi, Lemberg yenilgisi öyle pek büyütülecek bir şey değilmiş, aslında halkın aklını karıştıran yanı resmi makamların inanılmaz beceriksizliği, asılacak adamlar bunlar! İtalya'da da yeniden durum karışıyor gibi, "Avusturya'nın hizmetindeyken şehit düşen İtalyanlar" için gösteriler düzenleniyormuş. Daha sonra konsolosluğun önünde gösteri yapmaya kalkışmışlar! San Guiliano'nun İtalyanları tutabileceğini sanmıyorum, hastalığını bahane ederek istifa etmesi isteniyor zaten, her an siyasal bir geçerliliğe kavuşabilir bu istek.

Cumartesi, 19 Eylül – Belang'dan hiçbir haber gelmiyor. Fransa'da on gündür tüm şiddetiyle süren savaş çok yavaş ilerliyor, hırslımıza yanıt veremeyecek kadar yavaş! Akşam Schnitzler'le birlikteydim, bu olaylar karşısında duygusuz kalması çok tuhaf.

Pazar, 20 – Ağır bir romatizmaya yakalanmış olarak geri dönen Kammerloher'le görüştüm. Düzene küfredip duruyor. Nakliye araçlarının durumu feciymiş, yetişemi-

1. 1866'daki Königgrätz Savaşı'nda Prusyalılar, Avusturya ve Saksonya ordusunu yenmişlerdi. (Ç.N.)

yorlarmış, subayların bile yeterli vesikaları yokmuş, nerede kalmış astsubayların. Korkak ve zavallı bir guruh olduğunu düşündüğümüz Kazaklarla ilgili çok ilginç şeyler anlattı. Onlara karşı girişilen bir topçu saldırısına katılmış, adamları perişan etmişler Ordunun düşmana karşı nasıl davranılacağını yeni öğrendiğini söylüyor. Bizim yöntemimizin artık eskidiğini söylüyor. Kendimizi ele verecek korkunç şeyler yapıldığını, saman balyalarının ateşe verilmesinin, yeldeğirmenlerinin apansız dönmeye başlamasının, koyunların alıp götürülmesinin düşmana verilmiş birer ipucu olduğunu söylüyor. Buna karşılık biz neredeyse hiçbir şey bilmiyormuşuz. Memurlarımızın beceriksizliği konusundaki o eski, üzücü şarkı yine bu.

Pazartesi, 21 – Aisne Nehri kıyısındaki savaş bitmek bilmiyor. Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında hâlâ bir saldırıyor, bir geri çekiliyorlar İnsanlar siperlerde bellerine kadar suyun içindeler. Ne zaman sona erecek bunlar? Hâlâ çalışmıyorum, olayların şiddeti beni, yanı başında toprağa yıldırım düşen biri gibi felç etti.

Salı, 22 – Savaş basın bürosundan Leonhardt Adelt birkaç günlüğüne geri döndü. İnsanların morallerinin bozulmasıyla ilgili kötü şeyler anlatıyor. Albay H. ile yardımcısı, karılarını yanlarına getirtmişler, masraflarını devlet karşılıyormuş, çok da yer kaplıyorlarmış. Ordu geri çekilirken basın bürosunu neredeyse unutuyorlarmış, dört yüz kişinin yer aldığı koca nakliye arabası kendini güçlkle kuratmış, muzaffer komutandan alayla söz ediliyor! Başka hatalar: Subay olan Michel, aynı zamanda takma adla *Vossische Zeitung*'un muhabirliğini yapıyor. Talimatlardaki her şeye öylesine boşveriliyor ki; Macar gazeteciler oradaki buradaki karılarını görmeye gidiyorlar, oysa savaş

basın bürosunu terk etmeleriyasak. Yönetimden hiç kimse hoşnut değil, ayrıca herkes nakliye kollarına da söyleyip duruyor.

Çarşamba, 23 – Akşama kadar dişe dokunur bir haber gelmedi: Bir denizaltı üç büyük İngiliz kruvazörünü batırmış, iki bin kişiye karşı yirmi kişi, sağduyu ve serinkanlılıkla dolu bir kahramanlık örneği! Yüzbaşı Weddigen bugün bir Alman kahramanı!

Perşembe, 24 – Almanlar tarafından bombalanan Rheims Katedrali zarar gördü, kültür dünyasının bu olay karşısında nasıl öfkeyle kükrediğini görür gibiyim; aslında Fransızların kurduğu bir tuzaktı bu, Almanların moralman zarar görmesini istiyordu onlar; çünkü başka türlü zarar vermeyi bugüne kadar başaramamışlardı. Dr. Beliasay'ın ağzından ~~hakımızda~~ kötü haberler olduğunu duyuyorum: Bütün uçlar korunmaya alınıyor, her yer hazırlıksız. Tümüyle yaşlılardan ~~kurulmuş~~ bir tümenin saldırısından söz ediyor, başlarına geçecek bir tek genç subay bile yokmuş aralarında, zavallılar hepsi ölüp gitmişler. Almanya olmasaydı gerçekten tereddüde düşerdim!

Cuma, 25 – Güvensizliğimiz artıyor. Bugün rastlantıyla Paris'te basılan *New York Herald*'ın bir sayısını gördüm; Çin'in, Japonya'nın kara kuvvetlerine geçiş izni verdiğini, Almanya'nın uyarısına küstahça yanıt verdiğini yazıyordu. Almanya'nın geri çekilişini sevinçle karşılamışlar orada da, elbette inanmıyorum böyle bir şeye, ama yine de doğru bir yanı var gibi; bununla birlikte Almanların Paris'i ele geçirmesi bundan bir ay öncesine kıyasla on kat daha güç. Hötzenndorf'un telgrafından sonra burada herkesin morali bozuldu; herkes, Rusların Viyana'ya girmesinden söz ediyor, bu laflar da, başlangıçtaki marşlar

kadar saçmalık! Bu arada *NFP* budalaca kutlamaya devam ediyor.

Cumartesi, 26 – Sonunda Verdun önünde bir tevkif tabyası – belki de bu bitimsiz savaş orada bir sonuca varır! Buradaysa yurtdışından gelen haberleri yalanlayan yeni, tuhaf bir açıklamadan başka bir şey yok, bu açıklamada ansızın birçok köprübaşından söz ediliyor. Hâlâ kesin bir şey bilinmiyor ancak Viyana'da, kafeler, sokaklar Galiciya'dan kaçanlarla kaynıyor, bunların getirdikleri haberler insanı dehşete düşürüyor Riga'dan dönen oyuncu Neugebauer bana harika şeyler anlattı, Varşova'dayken konsoloslüğümüzün nasıl da beceriksiz olduğuna tanık olmuş; konsolosluk onu havaya uçurulan bir köprüden geçirerek Avusturya'ya göndermek istemiş (köprünün havaya uçurulmuş olduğunu küçük çocuklar bile biliyormuş); Neugebauer Czenstochau'da tutsak düşmüş, sonra da Almanlar tarafından kurtarılmış, sonra Belgrad önünde yaralanmış; köprü geçişlerinde her noktayı atış güvencesine alan Sırpların kusursuz hazırlıklarından, kahramanca yürekli olduklarından söz ediyor. Casusluk olayları gerçekten korkunçmuş, binlercesini ipe çekmişler. Bizim tümenleri de öve öve göklere çıkarıyor, donanımlarıysa yetersizmiş, özellikle atlılarımız çok yüklüymüş, güç hareket edebiliyorlarmış. Keşif kollarının serinkanlı davranışları konusunda harika şeyler anlatıyor, akıl almaz bir kahramanlıkla ölüme koştuklarını söylüyor! Schönbrunn! Tehlike!

Pazar, 27 – *NFP* ansızın Romanya hakkında bir başmaka-
le yayımlıyor, Rusların geçiş istemini kabul etmeye yanaş-
mamasını istiyor, gökten düşmüş gibi olmasa da tam bir
yıldırım gibi düşüyor bu yazı, oralarda hiç de hoş olma-
yan bir şeyler geliştiğini çoktandır seziyordum çünkü bir-
denbire nakliyeler ve teslimatlar engellenmeye başlandı,

Romanya da buğday sevkıyatını engelledi. Bu İtalya'nın beklediği işaret olmalıydı. Bu oyunu kaybettiğimizi eskisinden de güçlü olarak hissediyorum, Almanya adına her zamankinden çok korkuyorum. Kralın, halkını zaptetmeye gücü yetmezse neler olur Tanrı bilir! Akşam Wildgans'la dışarı çıktım, harika biri, içimizde bir tek o, düşündüklerini hiç utanca kapılmadan dışarı vurma cesaretine sahip: Az önce okuduğum *Armut* [Yoksulluk] adlı trajedisi, bunun en güzel kanıtı. Aynı zamanda, içinde bulunduğumuz günlerde, duygudaşlıkla güçlenen insanlıktan kaynaklanan bir heyecana sahip olabilen tek kişi o.

Pazartesi, 28 – Gönüllü olarak savaşa katılan o yumuşak başlı, sessiz, idealist insan Erwin Sternried, Hindenburg'un komutasındayken vurulmuş; yakın çevremden ölen ilk kişi o! Ağabeyini içtenlikle, hayranlıkla seven erkek kardeşi için üzülüyorum; tanıdığım en hoş insanlardan biriydi, bugünün gençliğine kesinlikle uygun düşmeyen biriydi o. Bunun dışındaki haberler gecikerek geliyor; oysa biz hepimiz bu işin sonunun gelmesini nasıl da özlemle bekliyoruz!

Salı, 29 – Romanya ile olan durum krize doğru sürükleniyor. Görünüşe göre Ruslar Çernoviç'i boşaltmış, Rumenlere de armağan olarak Bukowina'yı önermişler. Müt-hiş bir kışkırtma bu, bu yüzden Güney'de de gösteriler var, neredeyse bir ayaklanma. Kral hastalık bahanesiyle Bakanlar Kurulu'nu erteleyip duruyor, Doğu'da ve Batı'da bir sonuca varılana kadar kararını geciktirmek istiyor. İtalya'da da moraller bozukmuş, oradaki Avusturyalılar her an yola çıkmak üzere, bavulları hazır durumda bekliyorlarmış. Burada, Viyana'daysa insanlar hâlâ hiçbir şeyin farkında değiller, çaresizlikten iyimserliğe yönelmişler; oysa duyduğuma göre Budapeşte iyice huzursuz-

muş çünkü ilk darbeyi bizim değil de kendilerinin yiyeceğini artık biliyorlarmuş.

Çarşamba, 30 – Bugün birkaç Amerikan gazetesini, bu arada da *New York Herald*'ı okudum; durumu nasıl da çarpıtıyorlar, çok korkunç! Orada Almanya tam bir düşman olarak görülüyor, nefretlerini öylesine kusuyorlar ki insan dehşetle ürperiyor. Almanya şimdi iki misli savaşmak zorunda, hem düşmanlarına karşı hem de kendi diplomatik kusurlarına. Fransa'nın büyüklüğüne bir bakın! Bütün dünyanın sevgisini kazanmış, bununla övünebilir! Böylesine sevilmek, birçok savaşı yitirmiş olmayı dengeliyor. Yaşanan dehşetle ilgili ufak tefek ayrıntılar geliyor kulağımıza: Gözleri kör olan ve bunu bilmeyen biri, gözündeki sargılar açılınca görebileceğini sanıyormuş. Ya da şu Sırbistan'daki korkunç sinekler, yalnızca hastanede ölüm döşeğindekiilerin üzerindeki sinekler kovuluyormuş, ötekiler içinse zaman yokmuş. Ya da ameliyat olmamak için Przemysl'deki hastaneden koltuk değneklerine dayanarak gizlice sıvışan yaralının korkuyla karışık yiğitliği. Bir milyona yakın insan mahvoldu; bu iş nasıl gidecek böyle?

Perşembe, 1 – Yeni bir şey yok! Aisne'deki çarpışma on yedi gündür sürüyor. Sınırlar gittide köreliyor. Savaşı canlandıran bir fresk karşısında üç-beş dize yazmaya çalışıyorum. Acaba becerebilecek miyim? Günlerin yükü içimi öylesine ezmiş ki, neredeyse soluk alamıyorum, nerede kalmış çalışmak. Ama yine de bir ucundan başlamalıyım.

Cuma, 2 – Ne kadar inanmak istemesek de Ruslar Karpatlar'da büyük başarılar kazanıyor ama bu konudaki duyurular hiç de açık ve anlaşılır değil.

Cumartesi, 3 – Gitgide umarsızlaşıyoruz, hiçbir yerde hiçbir kesin karar yok, her yerde yalnızca planlar ve ertelemeler. Yalnız Anvers bir karar sağlayacak.

Pazar, 4 – Sonunda Rusların Marmaroş'ta oldukları haberi geldi! Bunun gerçekleşmesi için Avusturyalıların o koca ihmali gerekliymiş! Yüz bin ölü varmış, tam bir felaket!

Pazartesi, 5 – Romain Rolland'ın gönderdiği haber dışında yeni bir şey yok. Kendisine yazdığım mektubun artık geçmişte kalan *Journal de Geneve* gazetesinde yayımlanmış olduğunu gördüm, onun adaletinin tanığıyım. Uzaklarda beni düşünüyor, bana muhteşem bir denemesini daha gönderiyor. Her ikisini de burayakoyuyorum. Böyle bir zamanda olanlara katılmak ve konuşmak çok önemli.

Sah, 6 – Anvers'i kuşatmaya başladılar. Başka da yeni bir şey yok. Daha önce Romain Rolland'ın dile getirdiği, beni de şaşırtmış olan bir şey var: İnsanlar hiç de savaş yorgununa benzemiyor, tam tersine şu anda biri barıştan söz etmeye başlasa buna bozulacak gibiler. Toplum yaşamında da hiç böyle bir şey hissedilmiyor; tam tersine birçok kişi eskisinden daha çok para kazanıyor. Bu mucizeyi meydana getirenler, kâğıt paralar; ama bu işin sürekli olup olmayacağı belli değil.

Çarşamba, 7 – Anvers'in kuşatılması işi adamakıllı ilerledi. Benden gazeteye bir yazı yazmam istendi; seve seve yazarım, bu fırsattan yararlanarak da Schiller'in, Anvers kuşatması konusunda yazmış olduğu o mükemmel yazıyı yeniden okuyorum.

Perşembe, 8 – Przemysl'den iyi haberler var. Saldırlar püskürmüştü, kent kuşatmadan kurtulmak üzereymiş. Bu kasım ayı iyi bir ay olacağına benzer.

Cuma, 9 – Anvers düşmek üzere, kutlamaya hazır herkes.

Cumartesi, 10 – Anvers düştü, Przemysl kurtarıldı. Ama hiçbir sevinci tam olarak yaşayamıyoruz; Kral Carol öldü, Romanya'daki hareketi bastıran tek kişiydi o. On dört gün önce olsaydı tam bir felaket olurdu; ama şimdi yalnızca yeni bir ürküntü.

Pazar, 11 – Yeni bir şey yok. Ordumuz ilerliyor. Rusların geri çekilmesinin planlı bir hareket olduğunu hissediyoruz; çünkü gerçek bir yengide olduğu gibi ne top var ele geçen, ne de tutsak.

Pazartesi, 12 – Berchtold akılsızlığının cezasını çekiyor. Kral Carol'a misilleme: San Guiliano hasta, ölüm döşesinde kutsama töreni yapılıyor. İtalya'daki tek sığınağımız. Sonsuz özverilerle meydana getirilmiş şeyler aşağıdan gelen ufacık bir hareketle bozulabiliyor hâlâ.

Salı, 13 – Baden'a geçtim. Yanımda iyi haberler de götürüyorum. Saldırı birliklerimiz önden gidiyor, Almanlar da.

Çarşamba, 14 – Biraz çalıştım. Almanya'dan iyi haberler var. Burası yaralı asker kaynıyor; hepsi de kızların peşinde; belli bir hafifmeşreplik bu kasabaya pek uygun düşüyor. Bir sürü de emir eri ve asker var; dizanteri geçirmiş olanlar yüzlerinin solukluğundan hemen tanınıyorlar. Zavallılar tümden kurumuş, tükenmiş gibi görünüyorlar. Üniformaları gittiklerinden çok farklı, buruşuk, toz toprak içinde, onlara bakınca insanın içi yanıyor.

Perşembe, 15 – Almanya'dan yine iyi haberler var; bitimsiz bir pınar. Aisne'deki çarpışma sürüyor; ama o kent de düşecek!

Cuma, 16 – Saatin yelkovanı gibi ağır ağır ama aynı biçimde düzenli olarak ilerliyor Almanlar. Dayanılmaz uzunlukta bu süre, katılanlar içinse daha korkunç olmalı. Yakınmamalıyız!

Cumartesi, 17 – Hiçbir şey yok. Galiçya'da ilerleme var, ama yıldırım gibi ya da silip süpürücü bir hareket değil, adım adım fethetmek yalnızca. Przemysl'e yapılan saldırıyla ilgili duyumlar korkunç: Rusların cesetleri tel örgülerden örümcek gibi sallanıyormuş. Katliam dehşet verici. Bu işlerin önünü alacak insanlar nasıl da yararlı olurdu şimdi! Romain Rolland'la mektuplaşmamızda denediğimiz şey herkese örnek olabilir: "Yeter!" sözcüğü bir gün çıkacak nasıl olsa ağızlardan; neden gecikmeden yapılmıyor bu iş?

Pazar, 18 – Hizmet vermemiş olan ihtiyatların (ben de dahilim bu gruba) askere çağrılması, herkesi kamçıladi. Savaşı yalnızca gazetelerden öğrenmiş olan rahatçılar dehşete kapıldı; savaş herkese yaklaşıyor, ortaklığın ne demek olduğunu herkes sonunda hissetmeye başlıyor. Böyle bir ordunun ne kadar işe yarayacağı gerçekten kuşkulu; başlangıçtaki o tatlı heyecan çoktan geçip gitti, yıldırım pek çok aileye düştü. Ben de hiçbir şey yapamıyorum, uyuşmuş gibiyim, geçirdiğim yılı yaşanmış saymıyorum, görev olarak üstleneceğim bir iş sahibi olmayı gerçekten özledim.

Pazartesi, 19 – Avusturyalılar Galiçya'da ilerliyor, benim istediğim biçimde bir ilerleyiş değil bu ama. Büyük bir savaşta yitirilen şey ancak büyük bir savaşta yeniden kazanılabilir Rusların gerilemesi bana fazlasıyla kuşkulu geliyor.

Salı, 20 – Bir hastane treni nedeniyle görüşmede bulundum; Romain Rolland'a yazdım, umarım bir sonuç alınır.

Çarşamba, 21 – Yavaş yavaş ilerliyorlar, Ostende ele geçirildi ama bütün bunların hiçbirisi gerçekten kesin sonuç alıcı değil. Karamsar önsezilerimde bir değişme yok, büyük kararlar alınamadığı için bu çatışma sonsuza kadar uzayacak gibi.

Perşembe, 22 – Berta Zuckerkandl'la birlikteydim, duygularımı paylaşıyor; ama bizim gibi *dünyüst* düşünen o kadar az insan var ki! Çoğunluğun, tumturaklı sözlerle kandığını görüyorum; ama ben, kişisel olarak, ortaya parasını ya da canını koymayanların, varını yoğunu, kanını canını koymayanların gerçek yurtsever sayılmayacağı inancındayım. Birtakım hevesliler bilerek ya da akılsızca öyle çok yalan söylüyorlar ki, insan çoğu zaman kendini tutamıyor.

Cuma, 23 – Avusturya'nın taarruzu gitgide zayıflıyor, neredeyse savunmaya geçecek gibi görünüyor. Yine de Przemysl özgür, böylece birkaç ay için bir istihkâm siperi yaratılmış oluyor.

Cumartesi, 24 – Avusturyalıların ve Almanların darbesinin Rusların demirden zırhından geri döndüğü duygusu var herkeste. Ama ne de olsa Almanya hâlâ yenilmemiş durumda, uzun zaman da böyle kalacak.

Pazar, 25 – Zoff'larda okuma yaptık, zorunlu sohbetler oldu. Yeni bir şey yok.

Pazartesi, 26 – Bernhard von Jacoby şehit düşmüş, sevimli, akıllı ve neşeli bir insanı daha yitirdik! Ne kadar

yazık! Ötekilere de! Korkunç bir şey bu! Karısı, geçen yıl tek çocuğunu yitirince umutsuzluktan deliye dönmüştü. Şimdi ne yapacağınıysa hiç düşünemiyorum bile.

Salı, 27 – Belçika ve Galiçya'da ilerlemeler var. Orada, Nieuport'un her bir taşını, şimdi alevler içinde kalan her bir evi tanıdığımı düşündükçe... bütün bu şeylere ilişkin somut anılar olunca insan çok daha fazla acı çekiyor.

Çarşamba, 28 – Önemli bir şey yok. Öğleden sonra Baden'daydım; güzel, sakın ve her şeyden habersiz bir sonbahar.

Perşembe, 29 – Ung'dan dönen Gereth'le görüştim. Günde tam üç yüz kolera vakası varmış, yetmiş beş de ölü; sağ kalanlara, ölenlerin sırt çantalarıyla silahları veriliyormuş hiç umursamadan çünkü askerlerin donanımları gerçekten yetersizmiş. Muvazzaf subaylar konusunda da pek iyi şeyler anlatmadı, kolera çıktığında bunların çoğu hastayım deyip tüymüş. Yönetimde de birçok kargaşa olmuş. Öteki subaylar arasında da geridönüş hevesi belirgin derecedeymiş.

Cuma, 30 – Almanlar savaşarak ağır ağır ilerliyor ancak Varşova önlerinde Rusların karşısında kuşkusuz geri çekiliyorlar. Yine de bu geri çekilme pek tehlikeli olmamış galiba.

Cumartesi, 31 – Rus limanlarının Türk savaş gemileri tarafından bombalandığı haberi bir bomba gibi patlıyor. Başkaları gibi sevinemiyorum bu habere, öteki Balkan ülkelerinin de işe karışmasıyla kötü gelişmeler olacağından korkuyorum daha çok. Artık hiçbir şeye sevinmeye cesaret edemiyorum, en üstün başarılar bile karamsar

önseziler tarafından karartılıyor; bunun dışında kalan tek olay, Emden'inki¹ gibi kahramanca olanlar, bunlar gerçekten mükemmel şeyler!

Pazar, 1 Kasım – Ölüler Günü. Öğle sonrasını ve akşamı Arthur Schnitzler'in evinde geçirdim. Berlin'den söz etti, oradaki havanın, öncesine göre çok daha ciddi ve sakınlı, neredeyse trajik olduğunu anlattı. Ama hiç kimse öneride bulunmayı göze alamıyormuş. Şimdi gücüm olsa, herkesin zaten hissettiği şeyleri söyleyebilsem!

Pazartesi, 2 Kasım – Yser'deki savaş; tam bir katliam! Bu savaşın temposu nasıl da işkence ediyor insana! Bu savaştan hepimiz bir biçimde zarar görmüş olarak çıkacağız, çünkü bu savaşta asla göklere yükselmedik ya da yerlerde sürünmedik. Bu ufak iniş çıkışlar, kitlelerin bu ölçülü hareketi tümüyle hayal dışı, bu yüzden de insanı rahatlatacağına uyuşturuyor.

Salı, 3 – Benim için, yalnızca benim için korkunç bir haber: Verhaeren zarar gören Belçika konusunda Almanya'ya karşı bir kitap yazmayı tasarlıyormuş. Buna engel olamam, işin daha da acı yanı, bunu anlayabiliyorum, hatta bunu ondan ben istemeliydim. Üzerimde büyük bir baskı var: Böyle bir kitap, onunla benim aramda bir duvar örmeyecek mi?

Çarşamba, 4 – Haberler var ama iyi değil. Geri çekilme sürüyor, görünüşe göre Przemysl yeniden eski durumuna dönmüş, Almanlar da geri çekilmeye başlamış. Üste-

1. Almanların Emden kruvazörü Hint Okyanusu'nda İtalya limanlarına ve kuvvetlerine birçok saldırı düzenledikten sonra 9 Kasım'da batındı. (Ç.N.)

lik bir de kış! Bunun nasıl sona ereceğini kimse bilmiyor; bazı birlikler dağılmak üzere gibiler!

Perşembe, 5 – Önemli bir şey yok! Yarmut'a saldırı için denize açılıyorlar; büyük bir soğukkanlılık örneği, cesaret de verecek çünkü dikkatleri asıl tehlikeden çekecek.

Cuma, 6 – Hastane işi için! Baden'a gittim; çok sevimli bir işe benziyor. Bunun böyle olup olmadığını zaman gösterecek.

Cumartesi, 7 – Yine Baden'dayım. Bir tarafı tutmayan askeri doktor bir romandan çıkmışa benziyor, sarhoş; patlak gözleriyle, sakarca önündekini muayene ediyor, sonra boş bakışlarla benim dilekçemi inceliyor, ne olup bittiğini anlamıyor. Böyle bir insan da burada, Avusturya'da bir örgütün başında ha! Geri gelen herkesten aynı yakınmaları duyuyoruz, her yerde egemen olan korkunç bakımsızlıktan yakınıyorlar. Ne kadar korkunç!

Pazar, 8 – Tsingtau düştü. Bu savaş güzel ama çok budalaca, sözcüğün tam anlamıyla Alman tarzı. Bizdeki haberler susup geçiştirme yalnızca ama biz bunların arkasında acı gerçekler gizlendiğini seziyoruz.

Pazartesi, 9 – Yaşamımda küçük çapta bir felaket: Verhaeren bir şiir yayımlamış, insanın aklına gelebilecek en ahmak ve en kepaze şiir. Buna karşı yapacak bir şeyim yok, duygusal açıdan da; öfkesini, kızgınlığını onaylasam da yaptığını anlayamıyorum. Ama bunca sefil yalanı toparla-

1. Savaş Bakanlığı'nda Stefan Zweig'a göre bir iş bulunamayınca o da, sağlık birlimlerinde bir görev almak istemişti. (Ç.N.)

yıp şiirde somutlaştırmak! Onunla bu konuyu konuşma gücünü kendimde bulup bulamayacağımı bilmiyorum.

Salı, 10 – O şiir hâlâ bir giyotin gibi tepemde. R. Roland'a yazmak *zorunda* kaldım, elimde değildi. Bir dostuma duygularımı söyleyip içimi boşaltmam gerekiyordu. Burada beni anlayan kimse yok; adil olma duygusuyla kendi seçimini yapma duygusunun karşı karşıya gelebileceğini anlamıyorlar. Kendi gerçekdışı coşkularının içinde boğuluyorlar (ama bu coşku varıyla yoğunlaştırmaya yöneltilmiyor onları). Bu insanlardan kaçmaya başladım.

Çarşamba, 11 – Sırbistan'dan daha iyi haberler geliyor, Galiçya'dansa kötü. Görünüşe göre, oralarda bu işi bitirmeye, orduyu da ilkbaharda kuzeye çekmeye kararlılar. Akşam birlikte olduğum Hans Müller, böylesine dürüst olduğum için beni azarlıyor, hatta uyandırıyor. Savı şu (akıllıca ama benim için kabul edilmesi olanaksız): "Bunun için sana teşekkür mü edecekler?" Üstüne üstlük şu zevzek Leo Hirsch gelip *Daily Telegraph*'ta Viyana'daki durumun umarsızlığını anlattığım bir makalemi okuduğunu söylüyor. Bu söz beni etkiledi, Hans Müller de buna sevindi; ama hemen arkasından neden *benim* adımın seçildiğini anladığını, mutlaka birinin bir şeyler sızdırmış olacağını söyledi. "Die Schlaflose Welt" adlı denememin alaya alındığını anlıyorum ama bu kara çalmanın şimdi olmasına gerçekten içerledim. Ben tek bir sözcük bile yazmadım ama yurtseverliklerini ona buna hakaret ederek ucuz yoldan kanıtlamak isteyen insanların bu yazıyı bana mal edeceklerini biliyorum.

Perşembe, 12 – Önemli bir iş: Askere alındım, nakliye deposunda çalışacağım. Avusturya'daki bütün resmî dai-

relerde görülen zorunlu gecikme sayılmazsa çabuk oluyor bu iş. Askerliğe uygunum! Doktor Steif gurur duyuyor, bense başkalarının on sekiz yaşındayken gittikleri yerde otuz üç yaşında biri olarak bulunmaktan sıkılıyorum. Yine de annemin arzusu yerine gelmiş oldu.

Cuma, 13 – Sırbistan'dan ve Almanya'dan iyi haberler. Ağır olsa da ilerleme var. Öğleden sonra Baden'da gezindim.

Cumartesi, 14 – Öğleden sonra Klosterneuburg'a gittim; en azından bir süre için içinde yaşamak zorunda kalacağım ortam karşısında dehşete kapılıyorum. Kesinlikle beyni durur insanın burada; bu iç sıkı, ruhsuz büroda, aşırı ısıtılmış, pis kokulu odalarda berbat insanlarla birlikte, önemsiz, sıkıcı bir işte çalışınca. Memurlarımızın ne kadar gamlı, ne kadar küskün olduklarını görmek için orada birkaç gün yaşamak gerek. Ayrıca oda sayısı da yetersiz; orada görev yapmaktan kaçınmak için elimden geleni ardıma koymayacağım.

Pazar, 15 – *Neue Freie Presse*'de Wittmann, Verhaeren'e feci biçimde hakaret etmiş. Süveyş Kanalı konusunda bir makale yazdım. Haberler bir kerelik olsun gerçekten iyi, Hindenburg Rusları yenmiş, Potiorek de galip gelmiş, Valjevo'ya girilmiş. Ama ordumuz konusunda sağdan soldan gelen haberler iç açıcı değil; özellikle Galiciya'da hastalıklar almış yürümüş, ilkbaharda da durumun bundan iyi olacağını beklemek boş. Temizlik koşullarının yerine getirilememesi salgın hastalıkları körüklüyor, insanlar böyle kitleler halinde bir arada oldukça, olabilecek en kötü şeyler bekleniyor. Avusturya'daki bu hevesliliğin cezalandırılması konusunda Yüzbaşı H. ile konuştum, gönüllü olmak isteyenlerin, yani savaşmak isteyen-

lerin çoğu hâlâ burada, Viyana'dalar, sıkılarak kışlada görev yapıyorlar, oysa serüven meraklısı onlar. Bu sıkıcı kâtiplik işi yüzünden hevesleri elbette ki söndü, bir zamanlar sahip oldukları hevesi ve heyecanı hatırlamıyorlar bile.

Pazartesi, 16 – Sırbistan'daki başarı gitgide belirginleşiyor, Almanların Batı Cephesi'nde anlaşılan her şey durmuş durumda. Postaneye gittim, orada beni dostça karşıladılar. Burası Klosterneuburg'dan çok daha iyi. Umarım yakında sonuç belli olur.

Salı, 17 – Şu Viyanalılar ne tuhaf insanlar! Biraz başarıya ulaşılmaz, hemen coşarlar! Yeniden ölçüsüz haberler duyuyoruz: Güya Belgrad alınmış, elli bin Sırp tutsak düşmüş; budalaca kendini aldatma bu, kendimi buna kaptırmıyorum ve öylesine kızıyorum ki! Bu duyduklarımızın tek bir sözcüğü bile doğru değil, ama çok tipik bir olgu.

Çarşamba, 18 – Süveyş Kanalı konusundaki makalem çıktı. Almanya'dan iyi haberler var; Ruslara karşı büyük bir yengi kazanılmak üzere sanırım ama bu, yalnızca Alman tarafından duyulanlar.

Perşembe, 19 – Savaş Arşivi Bürosu'nda Yarbay Velzé'nin yanıdaydım. Ne kadar dostça karşıladı beni. Ginzkey bana nişan dağıtımıyla ilgili belgeleri gösterdi, hepsini de Kayzer yazdırmış, düzeltmiş ve imzalamış. Onda böyle bir çalışma gücü olduğunu hiçbirimiz tahmin edemedik. Oraya gidebilsem ne kadar mutlu olurdum, haberlerin doğruluğu kesin gibi. *Neue Freie Presse*'de Hindenburg'la yapılan harika bir söyleşi çıktı.

Cuma, 20 – Trebitsch, Goldmann'la karşılaşmasını anlattı, gazetede ki makalede yazdığından çok daha fazlasını anlatmış Hindenburg konusunda. Avusturya Genelkurmayı'ndan çok yakınmış, Varşova'daki hezimetin suçunu bize yüklüyormuş. Güney'deyse işler en sonunda iyiye gidiyormuş. Klosterneuburg'da, savaşa gönüllü katılanlara karşı bir genelge hazırlandığını öğrendim, umarım bu türlü suçlamaların dışında kalırım. Oradaki hizmet tam Avusturya tarzı, insanın bütün gününü yiyor, sonunda ortaya çıkan bir şey de yok, görülen tek şey kibirli subaylar, basur memelerini azdıran bir meşguliyetin hayatı zehir etmesi. Umarım Alfred¹ çürüğe çıkmaz ama onsuz da işler yürümez.

Cumartesi, 21 – Polonya'da savaşın gidişini etkileyecek haberler hâlâ gelmedi. Büyük karar henüz verilemedi, ama *verilmeli* çünkü kış kapıda. Geceler buz gibi, yoksulların neler çektiğini düşünmek bile zor. Herwied, ağustosta kürklerle yola çıktıklarını, hafif süvari alayındaki herkesin bunları fırlatıp attığını söylüyor. Bugünse arıyorlardır kürklerini! Çekler savaş borçlarını boykot ediyorlar, Viyana'daki bir Çek bankası levha bile asmamış, Ziv. Bankası'nda da çoğunluk, altında başka şey olan Viyana resimleri. İşte bu yüzden burada Rusların yengisinden bu kadar korkuluyor.

Pazar, 22 – Romain Rolland'dan aldığım nefis bir mektup beni bütün üzüntülerimden sıyırdı. Verhaeren'den söz ediyor, ondan nefret etmesinin duygularında nelere mal olduğunu yazıyor, dürüst biri olarak kalmak için nasıl da çabaladığını yazıyor. Beni avutuyor, dünya düşün-

1. Stefan Zweig'in ağabeyi. (Ç.N.)

cesi uğruna özveride bulunmaya teşvik ediyor. Bu özverisi yüzünden belki gelecek yıl vatansız olacak ama gönüllerimizdeki yeri her zaman korunacak. Rolland'ın satırlarını okurken gözlerim yaşardı, onun bu yüce özverisi karşısında kendimi âciz ve basit buldum. Onun varlığındaki her şey benim ulaşmak istediğim kişiliği gösteriyor, tutkularımın yiyip bitirdiği şeyleri gösteriyor; onun varlığını, benim içimdeki değerleri tutuşturan, coşturan bir şey olarak görüyorum. O ve F., belki de beni kendimden kurtarabilirler. Beni herkesten iyi tanıyan F. o kâhince içgüdüleriyle bana aynı şeyleri söylemişti.

23-30 Kasım – Bir haftadır hiçbir şey yazmadım defterime. Talim görüyorum, her gün Klosterneuburg'a gidip dalkavuk bir dünyanın derinlerine bakıyorum. Avusturyalıların tavır ve hareketlerinin ilk işareti: Zaman harcamayı sistem haline getirmişler. Saatlerce yarbayı beklemek zorunda kalıyorum, bir başçavuşun (Bauer) insana işkence eden gücünü görüyorum, bu dört duvar arasına tıkılmış yazmanların tutuk neşesini, aşırı ısıtılmış, havasız odalardaki yavan, budalaca yaşantılarını, boşa harcanmış, örselenmiş yaşam tarzlarını görüyorum; o üç-beş saat içinde öyle çok şey anlıyorum ki! Budala ama adil ve kibar biri olan yarbaya da gerçek biri; yazmanların, nasıl Balzac gibi, ya da başka şairler ve sanatçılar gibi olduklarını anlıyorum şimdi. İnsanlara seçerek değil, zorunlulukla bağlanmalıyız, kendimiz seçerek almamalıyız, rastlantılara bırakmalıyız. Askerlikte geçirilen yılların işte bu yüzden bazı kişilerin üzerinde gerçekten önemli etkisi olur. Ben bu olayın yalnızca kıyısında kalmaktan mutluyum, bu atmosferde insanın içinin nasıl da acıyla dolabileceğini hissediyorum. Siyasette pek bir değişiklik yok, Sırbistan'da büyük ve etkileyici gelişmeler var, Rusların egemenliği altındaki Polonya'da yürütülen

savaş genelde iyi gidiyor ama tam bir zafer olmuyor. Bir zafer kazanılacağını ummaya cesaret edemiyorum, var olanların gölgesi bile kalsa şanslı sayılırız.

1 Aralık – Savaş arşivine gittim. Benim için gerçekten de güzel bir görev bulmuşlar, sevindim. Düşük düzeyde, niteliksiz bir görev değil, gerçek bir iş bu. Umarım başarılı olurum! Bugün ilk kez üniforma giydim, ne olursa olsun tuhaf bir duygu bu! Eğer kullanmayacaksan, elinde kılıç tutmak biraz gülünç geliyor!

2 Aralık – Kayzer'in doğum gününde Belgrad'ın düştüğü haberi geldi. Beklenmedik bir anda gelen bu haber bu yüzden iki kat sevindirdi bizi, telgrafın metni de kusursuzdu. Victor'un (gerçekten çok iyi olan) oyununun okunması sırasında yanımda olan Felix Braun insanların sevincini görmek için sokağa fırladı; ama artık hiçbir şey başlangıçtaki gibi değil, halkın sesi artık öylesine kısık ki, doğru dürüst kutlayamıyorlar bile. Öyle yüksek bir bedel ödendi ki, bundan böyle elde edilecek şeylerin fiyatı çok pahalı olacak gibi geliyor bize.

3 Aralık – Büroda çalıştım. Çok ve ilginç şeyler okuyorum. Bir haber aldım: Petzold'un karısı ölmüş. Zavallı adam! O sessiz, iyi yürekli adama öyle acıyoruz ki!

4 Aralık – Sırbistan'daki zafer alayında hafif bir duraklama var gibi, buna karşılık Kuzey'deki Almanların işleri iyi. Bu savaşın en korkunç yanı, sürekli olarak bir inip bir çıkması, bu değişimler savaşı sonsuza dek uzatacağı benziyor. Alman şansölyesinin konuşmasının havası mükemmeldi (ama konusunu beceriksizce ele aldı, Fransa'yı koruduğu besbelliydi), konuşmanın sonuna kadar barıştan tek sözcük bile etmemesi konuşmayı çok itici yaptı. Barış

sözcüğünün, yalancı bir utangaçlıkla, zorla ve ısrarla ağza alınmadığını, ~~bas~~urulduğunu sanıyorum. Burada, Viyana'da halk hâlâ işin ciddiyetinin farkında değil; subaylara gönderilen bir emri okudum: Aşırı eğlenildiği için gece kulüplerine gitmelerini yasaklıyor bu emir, ayrıca savaş sonrası günleri için para biriktirmelerini öğütlüyor!

5 Aralık – Romain Rolland'dan bir mektup aldım, daha önce göndermiş olduğu öfkeli bir mektup için özür diliyor, aslında o mektup benim elime geçmedi. El koymuş olmalılar! Çekoslovaklar savaş borçlarını boykot ettiğinden ve açıkça muhalefet yaptıklarından bu yana sert önlemler alınıyor burada. Avusturya adına öne çıkmadıkları için onları kınayamam çünkü Avusturya için yapılanın Almanya için olduğu öyle belli ki! İşin trajik yanı, Kayzer'e bağlı Alman eyaletlerinde iyi adamların sayısı azalırken Çekoslovaklar arttıkça artıyor. Burada Viyana'da bu olanların farkında değil kimse, çoğunluk bilmek istemiyor zaten.

6 Aralık, Pazar – Lódz yeniden Almanların eline geçti; güzel bir başarı. Başkaca bir şey yok; Tolstoy için yazdığım bir şiire başladım.

7 Aralık – Bürodaki işim yüzünden fazla boş zamanım olmuyor. Sanat dergilerine göz attım, akşam Aulis'te harika bir *Iphigenia* gösterisi izledim, hayatımda gördüğüm en mükemmel sahnelenişlerden biriydi.

8 Aralık – Bugün salı, tatil günü. Ufak tefek haberler dışında sakin bir gün. Eşyalarımı düzenledim, sessizliği hissettim. Arkadaşlarımdan bile kaçıyorum şimdi, kan kokusu alan, birdenbire içlerinde Avusturyalılık duygusu uyanan insanlarla konuşmaktan hiç hoşlanmıyorum.

9 Aralık, Çarşamba – Almanya’dan iyi haberler var: Lódz ele geçirilmiş. Böylece uzunca bir zaman, düşmanın Almanya içine girmesinin önüne geçilmiş olacak. Belli ki zorlu bir yengi olmuş bu, ama –Rusya’ya karşı hep olduğu gibi– iş bitirici bir yengi değil. Benim elimdense son hedefe gözlerimi dikmekten başka bir şey gelmiyor, bu hedefin adı “barış”, “barış”! Akşam Hans Müller’le birlikteydim, hâlâ iyimserlik içinde coşup duruyor. Ama yalnızca lafta!

10 Aralık, Perşembe – Potiorek’le şu telgraflaşma hiç hoş değil! Daha doğru dürüst karar verilmeden şeref doktoru unvanının verilmesi; Arşidük Friedrich Albrecht’in mareşal yapılması da aynı derecede gülünç; Hindenburg’a yalnızca eşlik edecek ama ne yazık ki yaptıkları işte en ufak bir benzerlik bile olmayacak. Akşam Schnitzler’le birlikteydim, güzel şeyler konuştuk. İşitme güçlüğü ne yazık ki artmış.

11 Aralık, Cuma – Rolland’dan iki mektup aldım; mektuplardaki sivri dil hemen göze çarpıyor. Sessizliğimizi bırakmamızı istiyor. Ne söyleyebiliriz, ne söylemeliyiz? Hiçbir şey! Söylemek istesek de söylememeliyiz; her bir sözcüğümüz çarpıtılır, değiştirilir; hem bunun kime yararı olur ki! Rolland zaman zaman coşup taşıyor, bu da onu yüceltiyor ama aynı zamanda tehlikeli de; o zaman kendini zorlayarak yeniden dengesini tutturmaya çalışıyor, böyle bir çaba da herkes için en gerekli şey aslında. Rolland’ın yumuşaklığı zayıflıktan değil, sertlikten, kendini bastırıyor. Bu yüzden de yaptıkları için kızamıyorum ona.

Cumartesi, 12 Aralık – Sırbistan’dan ses yok, askerin yeniden gruplandırıldığı hakkında yalan yanlış haberler var.

Çıplak gerçekten daha çok öfkeliendiriyor bu bizi. Neden açık değiller, bu numaralar gözümüzü boyayamıyor artık.

Pazar, 13 Aralık – Hastaneye, Amann'a gittim, çok insan-cıl, çok açık davrandı. Yüksekten atmadan güzel şeylerden söz etti. Birisine yardım etmek isterken yaralanmış. Böylesi kahramanları öncü kuvvetlerdeki askerlere yeğliyorum!

Pazartesi, 14 – Sırbistan'da bir felaket olduğuna ilişkin sezgim doğrulandı: Anlaşılan iki kolordu dağılmış, dağılık bir biçimde geri çekilme sırasında elli top, malzeme, para yitirilmiş. Valjevo yeniden ele geçirilmiş; bizim bütün çabalarımız utanç verici bir biçimde sonuçsuz kalmış; bunun nedeni de biz Avusturyalıların, ihtiyat nedir bilmeyen, "Merak edilecek bir şey yok," diyen iyimserliği! Viyana bu durumu tam olarak öğrendiğinde, içinde yaşadığınız günlerle ilgili olan herkesin özlemle beklediği o değişim olacak, bu rezilce maskaralıktan kurtulacağız!

Salı, 15 – Felaket yıldırım gibi indi tepemize; bu bildiri kadar çarpıcı, dehşete düşürücü bir haber olmanuştı şimdiye dek. Ancak haberleşmemizdeki o dipsiz ahmaklığı şu iki zıt haber gösteriyor bize: Sabah, "Valjevo boşaltıldı, taarruzdan vazgeçildi, buna karşılık Belgrad'ın ele geçirilmesi kazanç hanemize yazıldı," deniyordu. Akşam, ne akşamı, öğlense, "Belgrad'dan savaşmadan çekilmeyi yeğledik," denildi. Az önce başarı olarak gösterilen şey, daha yazılanların mürekkebi kurumadan yadsınıyordu; üstelik bunlar söylendiği sırada her şeyin açık seçik bilinmesi *gerekmez miydi?* Halk öfkeli. "Düşmanımız Sırbistan'ın başkentini ele geçirdik," diyen afişler hâlâ asılı sokaklarda.

Çarşamba, 16 – Telaş sürüyor. Ortalıkta çeşitli söylentiler dolaşıyor: Güya Rus birlikleri işe el koymuş, Sırplar ayaklanmış, tıpkı Fransa'da olduğu gibi burada da hep bir ihanet arıyorlar. Almanya'dansa iyi haberler geliyor.

Perşembe, 17 – Hindenburg'un büyük bir zafer kazandığı bildirildi. Berlin bayraklarla donatıldı, kış boyunca kentin istila edilmesi tehlikesi yok gibi. Akşam Prohaska'yla birlikte Stiedry'ye gittim, her ikisi de harika Beethoven çalışıyorlar. Sevinçliyiz Sırbistan'dan da bazı sayılar sızmaya başladı aslında: Yirmi beş bin tutsak varmış, ama en çoğu da topçulardanmış: Rezalet bu, rezalet, rezalet! Önce ultimatom veriliyor, Potiorek kış seferinin bitirileceğini duyuruyor Sonra da alınan sonuca bakın! Avusturyalıların ulusal kibirliliği böylece silinip gitmiş oluyor.

Cuma, 18 – Hindenburg'un zaferinin ayrıntılarını bekliyoruz. Ama hiçbir şey gelmiyor. Yalnızca bütün gazeteler coşup bayram ediyorlar Artık okuyamıyorum bile bunları. İşimden hoşnutum, orada hiçbir yerde olmadığım kadar sakinim.

Cumartesi, 19 – Hâlâ hiçbir haber gelmedi. Basın bürosundan Adelt bugün beni ziyarete geldi. Kendi kendisine karşı direnen bütün duygusallar gibi o da biraz ironik olmuş. Anlatacak pek bir şeyi yok. Ne de olsa hepimiz savaşa katılmış kadar biliyoruz savaşı. Devam etmesi çok korkunç, olayların kapsamı savaşı sanatsal açıdan da sıkıcı kılıyor. Baştan iyi başlamıştı, sonra bitmek bilmedi, sonu gelmeyen gerçek bir Alman romanı gibi.

Pazar, 20 – Altın Pazar denir bugüne. Ama bu kez değil. Her şey bir parça karanlık. Artık zaferler de sevindirmiyor

bizi. Zaferler kazandığımız Limanova'nın adı halk arasında pek duyulmadı. Almanların zaferi de bizlerin umduğu gibi pek kusursuz bir zafer değil galiba. Her şeyden önce somut kanıtlar yok ortada: Ne sayılar var ne de düşmanın mahvedildiğini ortaya koyan bozgun haberi.

Pazartesi, 21 – Gregori arşivde beni ziyaret etti. Sanki göreviymiş gibi Almanlara güvendiğini ve inandığını söylüyor. Fransız Parlamentosu'nun harika tutumu yine benim (ulusal açıdan) moralimi bozdu. Tumturaklı, güzel sözler söyleyip duruyorlar, ama önemli zamanlarda bu sözlere duygularını yüklüyorlar, o zaman da güzellikle güç birleşmiş oluyor. Onların görüş açısının daha güvenli olduğunu söylemeliyim, onların durumu kötüye değil iyiye doğru gidebilir ancak; bana kalırsa Almanlar iki ay önce başarılarının doruğuna ulaşmıştı. Doğrusu karanlıktan aydınlığa çıkacağımıza hâlâ inanamıyorum. Bu ölümlerin tümüyle anlamsız olması beni dehşete düşürüyor. Hem de ne uğruna: Tumturaklı sözler ve yalanlar uğruna: En azından bizde. Tolstoy okudum; Nikolaus Stockmann adlı eserinde bu konuda en derin düşüncelerini açıklamış. Şimdi her şeyi açıkça görüyorum. Onunla aynı düşüncedeyim.

Salı, 22 – Önemli bir şey olmadı. Akşam, Avusturya donanmasıyla ilgili bir haber geldi. Bir denizaltıyı batırmışlar, bir amiral gemisini de torpillemişler. Gerçekten güzel iki başarı. Ama gazetelerin kopardığı yaygaraya bakın. Bizde zaferi beklemek, hatta çalışarak elde etmek yerine hep lafla sağlamaya çalışıyorlar.

Çarşamba, 23 – Hazırlıklar. Onbaşı yaptılar beni. Çok hoş ama hiç umurunda değil. Romain Rolland'a mektup

yazdım, şu sıralarda Fransa'da epey saldırıya uğruyor. Onu gitgide daha da çok seviyorum.

Perşembe, 24 – Noel gecesı. Kayda değer bir haber yok. Sokaklar dikkati çekecek kadar sessiz, ışıklar da her zamankinden az. Korkunç düşünceler: Ta ötelerdeki o insanlar. Bu Noel gecesı için bile barış sağlanamamış olması ne büyük bir yüz karası.

Cuma, 25 – Kalın gazeteler. Wust'ta Hofmannsthal, Prens Eugen üzerine, Mildenburg da ordudaki bakım üzerine çok güzel yazılar yazmışlar. Baden'a gittim, orada dolaştım, soluk aldım, huzur! Sonunda yeniden yabancı havayı içime çekebildim!

Cumartesi, 26 – Kendimle ilgili şeyler üzerinde düşündüm biraz. O kadar tuhaf bir biçimde dışındayım ki olayların, Almanların yanında olmaya hakkım yok çünkü ben tam bir Alman değilim. Kendimi ne kadar çok yoklarsam, o kadar az onaylayabiliyorum olanları, hatta dalkavukça bir yanı olduğu için kahramanlıkları bile onaylayamıyorum. Örneğin Kayzer'e tapınılmasına da prenslere uşaklık edilmesine de dayanamıyorum, Fransa'dakinin ve İngiltere'dekinin tersine burada demokrasi eksikliği var ve korkunç bir biçimde kendini gösteriyor bu. Bu konuda pek az kişiyle konuşabiliyorum; herkes savaş havasına kaptırmış kendini, sarhoş olmuş; belki de onlar haklı. Bense bütün bu olup biten karşısında derin bir acıdan başka bir şey hissetmiyorum, en ufak bir sevinç duymuyorum.

Pazar, 27 – Gazetenin birinde, Goethe'nin 14 Mart 1830'da Eckermann'a yazmış olduğu nefis bir söz okudum, hemen arayıp buldum o yazıyı. Okuduğum her satır beni

rahatlattı, en derin duygularımı doğruladı, Goethe'nin savaşkan olan ve olmayan insanlar hakkında söyledikleri, benim en derin duygularımı yansıtıyor. İnançlarımdan sapmamam için bu sözleri yazı masamın karşısına yapıştıracam. Berrak ve aydınlık kış havasında gezintiler yapıyorum. Pram Sokağı'nda subay akademisi adayı olan gencin arkadaşı olan kıza rastlıyorum, taşkınlığı gerçekten rahatsız edici. Ne tuhaf, Viyana'nın yarım saat uzaklığındaki bu yerde ne gazeteler ilgilendiriyor insanı ne de haberler. Son günlerde hoş gitmeyen haberler geliyor, Doğu Galıçya'daki ilerleme Karpatlar'a doğru bir püskürtülmeye, vahim bir gerilemeye dönüşmüş.

Pazartesi, 28 – Pek az haber var. Akşam Dr Steif, K.den başka bir yere atandığımız haberiyle çıkageliyor. İnsanın aklına gelebilecek en büyük haksızlık, zavallı adam bunun acısını çok çekecek. Beni pek etkilemeyecek bu karar ama sinirim bozuluyor, gece uyuyamıyorum. Tam bir çelişki içindeyim, kendi kendime düşman oldum, gece gündüz nefret ediyorum. Ama çalışarak her şeyin üstesinden gelmeyi başarıyorum.

Salı, 29 – Lissauer'dan sağduyulu bir mektup aldım, yazışarak tartışıyoruz. Askerî alanda durum hâlâ karamsarlık ve güçlük gösteriyor, ne bir ilerleme görüyorum ne de ilerleme olasılığı. Algıladığım yalnızca bitimsizlik, insanı ezen, acı veren bir boşluk. Kendimden ve zamandan kaçabilsem. Yarın Dostoyevski'yle başlayacağım!

Çarşamba, 30 – Hiçbir şey, hiçbir şey! Durmadan aynı haberler geliyor, bu haberlerin tekdüzeliği, zafer çığlıkları atmak isteyen günlük gazetelerin abartılı başlıklarıyla ters orantılı. Bunun yanında kafeler alabildiğine dolu, bütün yasaklamalara karşın her yerde içki; henüz ortaya çıkma-

miş olan korkunç sefaletin üstünde yine de ışıltılı bir neşe. Şimdi her yer banknot ve mal dolu, henüz kimse bir şey hissetmiyor. Ama bir yıl sonra! Aslında kafeler, yani şu boş gezenlerin sarayları yine dolu olur; şimdi, savaşın ortasındaiken bile yeni yeni kafeler bitiyor her yerde.

Perşembe, 31 – Hüzünlü bir yıl sonu. Akşamları sokaklar eskisinden de ıssız. Eğlenceler yasaklandı, zaten kimin keyfi kaldı ki!

1 Ocak 1915

Cuma – İyimserlerin başları öne eğik; bu işin Noel'e kadar biteceğini ne çok söylemişlerdi. Oysa işin daha ortasındaymışız duygusu var içimizde. Bu savaşın bitmeyeceğini, sonunun gelmeyeceğini herkes hissediyor, kendi kendisinin anlamsızlığının da farkına varıyor. Haykırışlar azalıyor, Almanya'dan duyulanlar da öyle; Kaemmerer' den aldığım mektuplarda umudunun azaldığını seziyorum. Zaferle gelecek büyük barış düşüncesi silinip gitti; barışın uzlaşmayla geleceği kesin, hem de Avusturya'nın, bizim aleyhimize. Artık herkes Galiciya'dan umudu kesti, umudu en çok tükenenler de önceden Varşova'yı kendilerine katmış olanlar.

Cumartesi, 2 Ocak – Yeniden kendimi buldum. Artık sigara içmiyorum, çalışıyorum; sinirli olmanın ne korkunç bir anlamsızlık olduğunun sonunda farkına vardım. Artık her gün biraz biraz ilerliyorum. Öncelikle de Dostoyevski yazımı yeniden ele aldım, hem de daha gerektiği gibi çalışacağım duygusuyla çünkü bugünlerde Tolstoy'un büyüklüğünü anlamayı öğrendim.

Pazar, 3 Ocak – İşçilere Liliencron üzerine bir konferans verdim, antimilitarist ve sanırım iyi bir konuşma oldu. Sonra Felds'in evine gittim; savaş haberleri pek belirsiz, güçlkle ilerliyorlar ve geriliyorlarmış. Bir okul arkadaşım daha şehit olmuş: Frischauer; onun ölümü bana kayıplarımızın yüzdesini gösteriyor.

Pazartesi, 4 – Kısa romanımın üzerinde çalıştım. Ortallığı düzelttim. Çok daha sakınım şimdi, kısa zamanda da savaşın üstesinden geleceğim. Savaştan *ne kadar* nefret ettiğimi biliyorum artık, savaşın hiçbir yanını güzel bulmadığımı, bulamayacağımı da. Artık kendi içime kapanmalıyım, hepsi bu.

Salı, 5 – Önemsiz şeyler. Kardeşime de Dr. Steif'a yapılan haksızlığa benzer şeyler yapılıyor. Bir de şu tiyatrodaki anlaşmazlık hikâyesi var – Viyana'nın işe yarar tek gazetesi olan *Arbeiter Zeitung* daha sonra yazacak epey şey bulacak. Bu gazetede Spitteler'in makalesini okudum ve çok beğendim, Almanya'ya neden bu kadar öfkeli olduğunu anlayamıyorum doğrusu. Katulanlar için tarafsızlık heyecan verici bir şey. Neden, diye soruyorum kendime, şimdi herkes sempatiye, beğenilmeye açlık duyuyor? Kendi içlerindeki adalet bilinci onlara yetmediği zaman kendi kendilerini kınıyorlar.

Çarşamba, 6 – Tatil. ~~Arık~~ kim haber okuyor ki? İnsanların gazeteleri artık nasıl bir gözle okuduklarını görmek çok tuhaf: Yorgunlar. Üstelik gazeteler iyileşmişken. Ocak ayının gelmesiyle birlikte barış sözcüğünün artık her gün kullanılan bir başlık haline geldiğini saptıyorum; aslında devletler bu amacı hep karşılarındakinin önüne sürüyorlar, tıpkı önceden gaddarlıkları ve suçları sürdükleri gibi.

Ama bu sözcüğü dile getirebilmeleri bile bir işaret sayılır. Ayrıca, görüşmelerin başladığına ilişkin söylentiler dolaşüyor her tarafta, gerçekten de Berlin borsasındaki yükselişin bunun bir göstergesi olduğunu söylüyorlar. Ama barış olayının karmaşıklığı, acele bir eylemi olanaksız kılıyor; olsa olsa bir yerlerde ufak tefek görüş alışverişleri yapılmıştır.

Perşembe, 7 – Viyana'da, çevremde gördüğüm bıkkınlık çoğalıyor. Hem yalnızca yakın çevremde değil, toplum yaşamının bütün gözeneklerinden sızıyor bu. Yalnızca büyük yararlılıklar, sahte kazançlar bu keyifsizliğin üstünü örtüyor. Bugün Dr. Glossy ile yaptığım konuşma Avusturya için tipik bir görüşmeydi. Hükümet müsteşarı, yedi göbek Avusturyalı ve büyük bir Avusturya gazetesinin sahibi olan bu adam, Galiçya'dan ve Trento'dan vazgeçilmesini doğal karşılıyor. Burada kamuoyu böyle değişti işte; hükümet adamları böyle konuşuyorlar artık. Bunun yanında gazetenin üç ay önceki durumunu korumaya çalışıyorlar.

Cuma, 8 – Savaştan yeni bir haber gelmiyor. Ufak tefek şeyler duyuluyor. Fransızların saldırı birlikleri hiçbir yerde düşmanı yaramıyor gibi, Almanlarınki Varşova önlerinde çamura saplanmış; yavaş yavaş geri çekiliyor ve Karpat Dağları'nda çarpışıyoruz. Ne Sırbistan'dan ne de Przemysl'den bir haber var Ressam Alberto Stringa bana Skoda hakkında ilginç şeyler anlatıyor; o da küfredip duruyor. Yarbayım genelkurmaya, memurlar da bakanlara sövüyorlar; ortalık suçlama kaynıyor, çarpıcı ve pek de tehlikesiz olmayan yollarla boşalıyor, yani anonim ihbarlar ve muhbirliklerle. Savaş Bakanlığı'ndan genelgeler yağıyor! Acaba Fransa'da da durum aynı mı?!

Cumartesi, 9 – Pek az yeni şey var; zaten yeni bir şey isteyen de yok sayılır. Duygular durgunluğa girdi; bunu kendimde de görüyorum, birkaç gündür doğru dürüst çalışabiliyorum ve çalışmalarım ilerliyor. Şimdiye kadar olup bitenlerin en korkuncu belki de savaşın iç ve dış dünyamızda dış görünüşte var olmaması, doğrudan katılmayanların savaşı unutmaları. Artık yalnızca kişisel bağı olanlar algılıyor savaşı, ötekilerse alışmış artık. Sofralarınızdaki yeni ekmek belki de bu kentteki en güçlü uyan.

Pazar, 10 – Kendimle baş başayım. Mektuplar, kitaplar, Dostoyevski, iş, sessizlik!

Pazartesi, 11 – Alman saldırı birlikleri Batı'da ilerliyor. Neusalz'dan dönen Frau Viertel çok şey anlatıyor; subayların genelkuruma duydukları öfke artık sınır tanımaz olmuş Umursamazlıklarından, pısrıklıklarından savaşın içinde bile vazgeçmiyorlar, bu sorumsuzluk bizim rejimimizin bir simgesi, burada büroda da durum böyle. Savaşta bile hiçbir karşılığa bulunmayı düşünmeden yüzbaşı maaşını cebine atan bu Bartsch, savaş madalyası almak dışında hiçbir gerekçesi olmadan Belgrad'a gitmek isteyen yarbay; ya da eskiden sınıf ayrımı yapılmadan, demokratik bir biçimde verilen askerî hizmet madalyasının üçer üçer verilmeye başlaması; birincisini Potiorek aldı, ikincisini de savaş bakanı; adam madalyayı boynuna astı, Viyana'daki *tütün* generallerin tören üniformalarını giyip kutlamaya gelmeleri istendi. İşte *buna* vakit buluyorlar! Bessemer kendi kışlasını anlatıyor, orada hiçbir şey yapılmıyormuş, hiçbir şey; kimse acele etmiyor, gönüllü askerler iskambil oynuyormuş, hem neden oynamasınlar ki, ne de olsa savaş var! Ağustostan beri orada olan bazı gönüllüler savaş alanına adım atmamışlar bile. Bunu Almanlar bir duysalar!

Salı, 12 – Artık düzenli çalışıyorum; zaman yine dingince dönen bir tekerlek gibi, nasıl da değişik dönmeye başladı! Mörrike'nin savaş yazarlığı hakkında yazdığı harika yazıyı okudum, insana iyi geliyor. Batı'da Almanlar büyük zaferler kazanıyor, bu haberler Alman ordusunu yerle bir ettik diye övünen Fransızları gülünç duruma düşürüyor.

Çarşamba, 13 – Berchtold'un istifası gökten iner gibi geldi. Nedenleri gizleniyor elbette; en olmayacak dedikodulara neden meydan verilmesin ki? Böylesine ciddi günlerde neden bir kez olsun özgürce, açıkça konuşulmasın ki? Gazetelerin hepsi de sansüre uğruyor, yorum yapımları yasaklanıyor. Almanların Soissons'ta ilerlemeleri meyvelerini veriyor.

Perşembe, 14 – Berchtold'la ilgili hiçbir yorum yok hâlâ. Ama görünüşe göre bu işte Romanya'nın parmağı var, hem de yararlı olacak biçimde. Mille alçağı şimdi Adeverul'da Avusturya için açıklamada bulunuyor; orada korkunç bir şey olmuş olmalı, akıldışı bir şey. Almanya'dan yine iyi haberler var Avusturya için harika bir şey: İtalya'da, Roma yakınında bir deprem felaketi olmuş. Dünkü çalışmamda, Kalabriya'daki depremin Ährental'i kriz döneminde nasıl kurtardığını anlatmıştım; bu seferki deprem –ne yazık ki– daha ufak çapta bir şey, aslında otuz bin kişi hayatını kaybetti, maddi zarar da çok büyük boyutlarda. Biraz daha büyük olsaydı en ağır, en güç sorunumuzdan kurtulmuş olacaktık.

Cuma, 15 – Hâlâ her şey belirsiz, kuşkulu. Tam da bu durgun günlerde en önemli şeylerin gelişmekte olduğunu seziyoruz yine de. Denizciler bu duruma gizli fırtına derler, denizin yüzeyi durgunken dibi altüsttür. İtalya'yla olan anlaşmanın sonunun geldiğine ilişkin söylentilerde

bir nebze doğruluk payı var gibi; akşam birlikte olduğum Ernst Hardt da buna benzer şeyler anlattı. Ciddi, sevimli bir adam, ama kendini yüceltmeye oldukça meyilli. Hofmansthal'e duyduğu nefrette haklı, Brahm ve George, hatta Rilke hakkında da sağlam şeyler anlattı. Gece yarısına kadar konuştuk.

Cumartesi, 16 – Siyasal açıdan pek önemli bir şey yok, Almanların Soissons'ta kazandığı zafer moralimizi yükseltti; Fransızların zafer havalarıyla bütün sözcüklerden daha iyi alay ediyor bu başarı Akşam, Wildgans'ın *Armut* oyununa gittik, beni adamakıllı sarstı bu oyun. Oyunun gücü şurada: Büyük, olgun insanı başından geçen her şeyle birlikte hiç utanmadan dışa vuruyor. Hiç kuşku yok, bu oyun onun gençliği.

Pazar, 17 – Alaycı eleştiriler; bu güruhtan nasıl da iğreniyorum. Onlardan biri olmak dehşet verici bir şey, savaş sırasında daha da kıskanç ve küstah oluyorlar.

Pazartesi, 18 – Ağa beyimin durumu yüzünden evde sıkıcı bir hava var. Dostoyevski üzerine çalışmayı sürdürdüm. Siyasal açıdan can sıkıcı bir gün, bütün saldırılar boşa çıkmış, asker ruhu Galiçya bataklıklarına saplanmış. Zavallılar! Onlar için ne kadar üzülssek azdır.

Salı, 19 – Çalışarak birçok şeyden uzaklaşıyorum. Viyana kaygılı günler yaşıyor Frau Viertel ile tuhaf bir görüşme yaptım, birçok bakımdan sıkıcı olduğunu düşünüyordum, bu düşüncem doğrulandı ne yazık ki. Ölümün içten içe dürttüğü kişiler gibi yaşama sevincinde bir acelecilik var bu kadının.

Çarşamba, 20 – İtalyanlarla olan çatışma yüzünden aske-
re alınmalar ivme kazandı, bu da ailelerin yaşamlarını
daha da huzursuzlaştırdı. Sabrımız taşmak üzere, oysa
yalnızca Fransızların böyle olduğu öne sürülür; duygula-
rın böylesine yoğunlaşması, sonunda bir patlamaya neden
olacak galiba. Sansür burada öfkeye neden oluyor, gazete-
lerin hepsi buna karşı ayaklanıyor, *Neue Freie Presse* bu
konuda becerikli davranıp Boerne'nin bir makalesini ba-
sıveriyor. Romain Rolland'ın bana yazdığı üç mektuba el
kondu. bunların kaybına üzülüyorum, ama asker oldu-
ğum için itiraz etmeyi göze alamıyorum. Burada gerçek-
ten kendimi baskı altında hissediyorum.

Perşembe, 21 – Siyasetin perde arkasında tuhaf şeyler olu-
yor. Almanya'nın Trentino'dan geri çekilmeyi onayladığı,
Kayzer Franz Josef'in ise bunu istemediği söyleniyor. Bu
yüzden Almanya'dan özel temsilciler geliyor, genelkur-
may merkezini ziyaret ediyor, gidiş gelişler oluyor, bun-
lar huzursuzluk yaratıyor. Habsburg'luların trajedisini
içimde hissediyorum, "halk" düşüncesini kabullenemi-
yorlar, ya da kendi kişisel çıkarlarının, dil bakımından
aynı soydan gelenlerinkinden ne kadar farklı olduğunu
henüz sezemiyorlar. Burada herkes olduğu yerden geri
çekilme eğiliminde, bunun dışında kalanlar yalnızca Kay-
zer'in çevresindeki dostları; ama ne yazık ki kitlelerin
elinde güç yok, her şeyin kararını oradaki üç-beş kişi ve-
riyor. Burada halk öfke içinde, bir patlarsa felaket olacak,
elbette daha önce dışarıdan bir felaket gelmezse. Akşam
Strunz'un konferansına gittim, harikaydı. Viyana'daki en
sağlam insanlardan biri.

Cuma, 22 – Çalıştım. Bartsch ile güzel bir konuşma yap-
tık. Dostoyevski.

Cumartesi, 23 – Zeplin İngiltere üstünde; tam beklediğim gibi, pek başarılı olamıyor, insanlar hafifçe sinirleniyor, öfke kabarıyor. Ama bir zararı olmuyor. Bunun hesabı belki de kötü sorulacak.

Pazar, 24 – Huzur ve çalışma. Sessizlik. Nasıl olduysa duygularım sakin bugün, belki sinirlerimin yorgunluğundandır.

Pazartesi, 25 – Dostoyevski üzerine çalışmaya devam. Artık her şeyi açık seçik anlayabiliyorum. Alfred'in sorunu can sıkıyor, karmaşık bir hale gelmesi gerçekten şanssızlık. Z. ile görüşmeye çalıştım, müdahale etmesi pek kolay olmayacak çünkü her şey belli bir çizgide gidiyor. Az önce elime savaşta ölenlerin istatistiği geçti, ölenlerin yüzde doksan altısı piyade. Gerisi öteki bölümlerden. Savaş konusunda pek yeni haber yok. Deniz savaşları konusunda Almanların ve İngilizlerin raporları çok farklı, bu nedenle başarı konusunda tahminde bulunulamıyor.

Salı, 26 – İtalya'nın ve Romanya'nın müdahalesi herkesin zihnini meşgul ediyor. Bu sakıncalı konudan bahis açabilmeleri için gazetelere ansızın izin verilmesi, burada halka işlerin ciddi olduğu yolunda verilmiş bir işaret sayıldı. 15 Şubat'a kadar her şey kararlaştırılmış olacak, olmalı. Eğer İtalya savaşa girerse ilk kez burada gerçek bir nefret doğacak onlara karşı. Birçok insan gönüllü yazılacak çünkü saldırıların haince olması, en saf yurttaşı bile öfkeliendiriyor. Doğrusu bu savaşta öfkenin değeri, makineli tüfeklerden daha az.

Çarşamba, 27 – Yeni bir şey yok sayılır. Viyana'daki yaşam sakin bir tempoda. Gazetelerin ek baskılarına aldırın yok, her şey yeni bir yol tutturmuş gidiyor.

Perşembe, 28 – Yavaş çalışıyorum ama iyi ilerliyorum. Büroda da tutuyorlar beni. En yeni olay, sinema önerisi, bunu ihtiyatla kabul edeceğim. Bu tür işler tehlikelidir.

Cuma, 29 – Rolland'dan yine bir haber aldım. Ama gerçek mektuplaşma olanaksız. Zaman zaman bir şeyler yazmak geliyor içimden ama bu isteğimi zorla bastırıyorum.

Cumartesi, 30 – Hirschfeld'deydim. Bu akşam savaştan söz etmeyeceğimize söz verdik. Zorla da olsa iyi geldi bu bize. İster istemez düşüncelerimiz o yöne akıyor, her şey ona bağlı, kaçış yok. Haberlerde iniş çıkışlı şeyler var; burada savaş sahnesinden çok, top sahnesine dikildi kulaklarımız. Kaderimiz İtalya'yla Romanya'nın ellerinde;¹ yine bazı şeyler aleyhimizde, örneğin Romanya'nın Londra'dan yüz milyon borç alması. Şantaj politikası orada dâhilîliğe dönüşmüş.

Pazar, 31 – Savaş başlayalı tam altı ay oluyor. Ne tuhaf, her şeye karşın çok çabuk geçmiş gibi geliyor zaman. Sevgiyle ya da tutkuyla bağlandığın biriyoksa, savaş burada tam olarak hissetmen güç. Burada insanlar iyice gevşemiş. Gerçekten acı çeken kimseyi görmüyorum. Onlar karanlığın gizli köşelerinde yaşıyorlar.

Pazartesi, 1 Şubat 1915 – Hayır, savaş haberlerini artık yazmayacağım buraya. Sonu gelmeyen bir karmaşa. Üstelik, her şeyi, savaş ve barışı, hızlandırmak ister gibi birçok söylenti var. Ama bu haberlerin hiçbir etkisi yok, kimseyi yatıştırmıyor.

1. İtalya ile Romanya savaşın başında tarafsız kalacaklarını bildirmişlerdi. Her ikisi de daha sonra Avusturya'ya savaş ilan etti. (Ç.N.)

Salı, 2 Şubat – Sonunda hava biraz soğudu. Ama Kuzey' dekilere iyi davranıyor kış. Bugün yine yüz binlerce insan gönderiliyor oraya, son adam kalana kadar herkes gönderiliyor, birbiri peşi sıra. Savaş, kentlerin nüfusunu azaltıyor.

Çarşamba, 3 – Büroda ve evde çalışıyorum. Geçen günleri hissetmiyorum bile, her şey korkunç bir biçimde sıradan oluyor. Ağabeyimin sorunu iyiye gidiyor, umarım sonunda çözümlenir

Perşembe, 4 – Artık pek bir şey yazamıyorum. Kimseyle konuşmuyor, burada soyutlanmış bir biçimde yalnız yaşıyorum. Çoğu kimse benim gibi. İlk insanlar arasında olmak istiyorduk, şimdiyse tepki duyuluyor insanlara, çok da gerekli olan bir tepki.

Cuma, 5 – Hiçbir şey yok.

Cumartesi, 6 – İngiltere'nin denizaltılar tarafından ablukaya alındığı duyuruldu. Bu bir blöf mü, yoksa bir tehlike mi? İngiltere'nin gerçekten ağır bir ablukaya alınmış olduğuna *inanmıyorum* – şaşırtmaca denen şeyler her iki tarafta da görülmedi. Ne tuhaf, örneğin Emden kruvazörünün tayfasının küçük Ayesha yelkenlisiyle kaçması gibi en güzel şeyler bile insanları coşturmaya yetmiyor. Lekeli humma, çiçek hastalığı kahramanlığı gölgede bırakıyor.

Pazar, 7 Şubat – Ellen Key'in barış için güzel bir yazısı çıktı. Ama henüz çok yavaş, çok tereddütlü bir görüş. Halbuki bu insanlar neler söyleyebilirler! Keşke Tolstoy burada olsaydı! Az önce *La guerre russo japonèse*'i [Rus-Japon Savaşı] okudum.

Pazartesi, 8 – Hiçbir şey. Ya da her günkü şeyler. Artık sıkıntı vermiyor ama kederlendiriyor. Kentte bu sabahtan beri yalnızca savaş ekmeği bulunuyor. Sonunda –tuzlu çubuklar artık yok ya burada– bu harap yerlerde bir şeyler kıpırdayacak.

Salı, 9 – Romain Rolland'dan bir mektup aldım, dikkatli yazılmış ama içtenlikli. Cenevre'de kalmayı sürdürüyor, kendine sadık kalarak. Ne kadar da seviyorum onu! Bizim burada da ufak tefek sesler yükseliyor, ama –örneğin Dresden'de Anette Kolb– bastırılıyorlar. Bu yurtseverliğe duyulan tiksinti yalnızca birtakım alaycı tutumlarda –örneğin *Schaubühne* dergisinde– hissediliyor, Hans Müller'in savaş şarkılarına karşı çıkılıyor.

Çarşamba, 10 – İyi çalıştım. Hiçbir haber yok, ne yıldırım ne yıldız ne fırtına görülen, bulanık, çok yükseklerinden öbek öbek bulutlar geçen, gök gümbürtüsüyle dolu, durgun, durgun, durgun ve kapkara bir gökyüzünün verdiği acıklı tekdüzelik.

Perşembe, 11 – Pek önemli bir şey yok. Haberler de hep aynı gibi. Kippenberg pazar günü buraya geleceğini bildirdi; geleceğine şimdiden seviniyorum, Almanya'dan gelen herkes bizim için iyi haber elçisi sayılıyor, onlara ihtiyacımız var.

Cuma, 12 – Çalıştım, sıradan işler gördüm.

Cumartesi, 13 – Trebitsch'in gala gecesi. Bedenim bu tür şeylere neredeyse katlanamıyor artık. Tiyatrodan hâlâ zevk alan bu insanları görmeye dayanamıyorum; bu tür şeylerin hepsi beni dehşete düşürüyor, kötürüm ediyor. Şimdi söyleyeceğim şeyi ancak Trebitsch ciddiye alabilir:

Binlerce insan buz gibi mezarlarında yatarken frak giyip dans etmekten utanırdım doğrusu. Viertel'den birkaç güzel şiir okudum.

Pazar, 14 – Hindenburg'dan iyi haberler. Uğursuz Mazury bataklığında, Rusları ikinci kez pençesine düşürmüş. 26.000 tutsak olduğunu bildirmiş ama arkası gelecekmiş. Akşam Kippenberg'le birlikteydim. Almanların hepsinin uzaktan sanıldığı gibi şehitliğe meraklı olmadığını görmek benim için hoş bir sürpriz oldu, tam tersine hayatı ve zevklerini gerçekten seviyorlar. Onlara mal ettiğimiz bu coşku belki de abartılmış. Kippenberg bana birçok ayrıntıyı anlattı, bu anlattıkları düşüncelerimi güçlendiriyor: Örneğin yirmi yaşındakileri askere almamışlar, son dakikada örnek mal gibi terazinin kefesine atacaklarmış.

Pazartesi, 15 – Kippenberg'e uğradım; her zamanki çalışkanlığıyla Avusturya Kitaplığı dizisini de beceriyor. Ne kadar yürekli insanlar bunlar! Sanki savaş bitmiş, her şey çözümlenmiş gibi konuşuyorlar, davranıyorlar. Victor bizden ayrılıyor, Berlin'e gidiyor, orada şimdi –şimdi!– büyük bir gazete kuruluyormuş.

Salı, 16 – Mazury'den zafer haberleri gelmeye devam ediyor. Tutsakların sayısı elli bini bulmuş bile. Almanya'da Hindenburg'la tatlı tatlı dalga geçiyorlar, sayı saymasını bilmiyor, hesabı zayıf, ilk başta hep az sayar, diyorlar. Üstelik o, sayının hâlâ arttığını söylüyor.

Çarşamba, 17 – Bugün Kippenberg, Schnitzler ve Wassermann bana geldiler. Siyasal açıdan kritik günler yaşanıyor. Denizaltı ablukası yapılacağı bildirildi, bunun etkilerini kimse önceden bilemiyor, ama yapılacağının duyurulması

bile İngiltere'de herkesi felce uğratmış olmalı. Her yerine mayın döşenmiş, periskopların gözetlemesi altındaki İngiliz denizlerine gerek yokken açılmayı göze alacak birinin olduğunu düşünemiyorum. Tayfalar zam istiyor, gıda maddelerinin fiyatı artıyor, bu baskı bile –sonunda!– İngiltere'nin de savaşta olduğumuzu hissetmesine yol açıyor. Halbuki bugüne kadar savaşı yalnızca gazetelerde okumuşlardı! Ne yazık ki işin bir de öbür yüzü var, İtalya'da meclis toplantıya çağırıldı, bizim meclisimizle görüşüyorlar. Biz Avrupalılara hiçbir şey duyurulmuyor; yukarıda, Avusturyalı Burian'la Macar Tisza'nın oturduğu bulutlarda, "korkunç bir düşmanı başımıza bela etmeli miyiz yoksa zaten organik olarak bize bağlı olmayan Trento'yu feda etmeli miyiz" in tartışması yapılıyor. Avrupa'da bir tek bizim ülkemizin parlamentosu yok, tutsaklığa benzer bir durumdayız, görünür bir dayanak da yok. Kendi geleceğimizi kendimizin tayin etmesi kavramı, makineli tüfekler sayesinde tümüyle felce uğramış durumda; ezilen uluslar hiçbir yerde bilinçlenememiştir, hiçbir yerde ulusların gerçek iradesi, kendini ufacık bir güç pırıltısıyla bile gösterememiştir. Bunun acısını çeken de yok gibi.

Perşembe, 18 – Tutsakların sayısı 65.000'i buldu, Bukovina'dan da iyi haberler geliyor. Ama hepimizin gözleri İtalya'ya çevrili. Ortalıkta bir sürü söylenti dolaşıyor, verilecek kararların karanıklığı karşısında duyulan derin bir iç kaygısı var.

Cuma, 19 Şubat – Dünya tarihi için harika bir gün. Denizaltı ablukasının başlama günü, İtalyan parlamentosunun da. Gün gelecek okul çocukları bugünü derste öğrenecekler herhalde. Ya biz? Biz yürüyoruz, çalışıyoruz, satranç oynuyoruz, konuşuyoruz, bir şeyler yapıyoruz, dünya tarihinin yazıldığını duyumsamıyoruz. Bütün önemli olay-

ların sonradan ne gibi sonuçlar doğuracağını hep bilmiş ama hiçbir zaman şimdiki kadar güçlü duyumsamamıştım. Tarihsel ânu ne kadar az yaşar insan, hatta şimdi olduğu gibi çarpışma sırasında bile; yaşadığımız yalnızca o ânın gölgesidir.

Cumartesi, 20 Şubat – İtalyan meclisinden tek tük haberler geliyor. Ama ne de olsa hükümet kararını erteledi, görünüşe göre hâlâ karar konusunda görüşmeler sürüyor. Bununla birlikte önemli ölçüde silahlanma var – at alımları, çıkış yasakları bunu kanıtlıyor, biz de sınıra çok sayıda asker yığdık. Burada hiç durmadan herkesi askere almaları boşuna değil, ağabeyim de askerde, zavallı, sıhhiye eri oldu. İnsanları böylesine harcamaları korkunç. Şarapneller için et oluyorlar. Barışçı çözüm olacağına inanmıyorum, yüksek mevkidekilerin inatçılığından korkuyorum, onları ilgilendiren yalnızca monarşi; bir sona ulaşılamayacak gibi görünüyor.

Pazar, 21 – Çernoviç yeniden ele geçirildiğinden beri Galiçya'da ilerleniliyor. Yavaş gerçi, ama bu iş gerçekten müthiş eziyetli. Tolstoy şiirimi yeniden ele aldım, bu kez adamakıllı çalışacağım.

Pazartesi, 22 – Hindenburg'un zaferi şimdi tam kapsamıyla ortada. Yüz bin tutsak, 150 top, bizden de 40.000 kişi olduğu söyleniyor. Elimizde olmadan hayranlığa kapılıyor, Almanlarla gurur duyuyoruz. Bu başarı öylesine benzersiz bir stratejik utku ki: Üstelik inanılması iki kat güç çünkü bir kez daha ve yine bir önceki yerde gerçekleşti, bu yinelenme Hindenburg'un efsanevi kimliğini pekiştirmeli. Alman savaş tarihinin gerçekten büyük bir günü bugün, sonsuza dek unutulmayacak bir gün, gerçek bir zafer!

Salı, 23 – Ellen Key'den aldığım mektup beni çok sevindirdi. Ortak davamız için daha başka şeyler de yapacağına söz veriyor. Bu işin dışında kalanları anlayamıyorum, hepsi de uyuşuk ve tembel; kıpırdanmalılar.

Çarşamba, 24 – Tolstoy şiirim üzerinde çalıştım, çok iyi ilerliyor. Savaşla ilgili küçük küçük haberler geliyor, ancak Hindenburg'un gibi büyük bir zafer insanı keyiflendirebilir! Bugün, Verhaeren çevirilerimin İngiliz baskısı geldi. Harika görünüyor; barış zamanında olsaydı nasıl da sevinirdim!

Perşembe, 25 – Çalışıyorum ama yavaş ilerliyor. Stanislaw¹ çevresindeki çatışmalardan hiç ses çıkmaması tuhaf. Hindenburg, Prascynz'de bir zafer daha kazanmış. Burada, yüksek mevkilerdeki kişilerin arasında Hindenburg'a öfke duyanlar var. Savaşın ortasında kıskançlık çekiyorlar. Bütün bu başarılar Hötzendorf'un olmalıydı aslında.

Cuma, 26 – İtalya yüzünden yine huzursuzluk var. Bütün kent, hatta bütün ülke artık neler istendiğini, neler görüşüldüğünü biliyor; İtalya'daki Almanların durumu gerçekten güç olmalı şimdi; tapınırcasına bir aşkla yıllar yılı Alman devletinin propagandasını yapmış olanlara karşı ne kadar da alçakça bir tavır takınıyor. İtalya'yı Almanlar olmadan düşünmek, ne büyük bir saçmalık!

Cumartesi, 27 – Kuzey'de Hindenburg'un şansı rast gitmedi galiba, Petersburg'dan gelen Genelkurmay raporları ansızın yok oluverdi. Çanakkale'deki taarruz da, kabul etmek istemesek de, pek başarılı değil galiba.

¹ Karpatlar'daki bu kent 1919'a kadar Avusturya'ya aitti. (Ç.N.)

Pazar, 28 Şubat – Akşam Schnitzler’le birlikteydim, zihninin berraklığını koruyabilmesini bilen az sayıdaki insanlardan o. Onunla sohbet etmek büyük zevk.

Pazartesi, 1 Mart – Çanakkale’deki taarruz, büyük bir harekâtın hazırlığı gibi görünüyor. İtalya sorunu da devam ediyor. Bu arada halkımız baskı altında, devre dışı bırakılmış, parlamentomuz yok, akla sığan bir sansür yok, savaş alanına sürüklenen bir koyun sürüsü gibiyiz. Otto Bade öldü, el bombası parçalamış onu. Yaralandıktan sonra yirmi dört saat daha yaşamış, buna yaşamak denirse.

Salı, 2 – Almanların yenilgisi doğrulandı. Ama önemli bir şey değil. Anlaşıyor ki savaş konusunda Kayzer’in kurulunda ve Tisza tarafından karar verilecek; silah, tarafsızların elinde. Amerika’da sonunda bir dönüşüm başlamış gibi, oysa ben İngiltere’nin şımarıklıklarına karşı sıkı bir müdahalede bulunulacağını hiç sanmıyorum. Çanakkale’de ön saflardaki tabyalar bozulmuş, bu da Berlin’de büyük sıkıntıya yol açmış olmalı. Bizim insanlarımız uzağı hiç göremiyor, gözlerini yalnızca sınıra dikeyiyorlar, en önemli kararların nerede alındığından haberi yok. Karpatlar’daki savaş kar engellemiş. Bu savaş insanın taşıyamayacağı kadar korkunç bir şey olmalı.

Çarşamba, 3 – Tolstoy’un *Savaş ve Barış*’ını okuyorum. Günümüz için bir İncil bu kitap. Aslında bu kitapta her şey söyleniyor; katılanların sınırsız bencilliği, yönetimde ve içeride bulunanların olayın tümünü ve hedefi değil de kendilerini düşündükleri yazılıyor. Tolstoy’da, gerçeğe duyduğu katıksız gereksinmeden doğan ve alt edilemeyen bir antiüdealizm, yanılmazlık var. Onun yapıtları-

nı şimdi okumak, her birimiz için görev sayılır... Savaş haberleri belirsiz, büyük çapta olaylar yok, biraz insanlar ufalanıyor, o kadar.

Perşembe, 4 – 37-42 yaş arasındakilerin askere alınacağı duyuruldu; yine toplumda panik baş gösterdi. Bütün bunlar savaşın uzayacağına, İtalya ile durumun iyi olmadığına işaret. En son değişikliklerden sonra, Çanakalle'deki kuşatmadan bu yana huzursuzluk içinde olan Yunanistan da İtalya'ya katılmak istiyor. Buradaki insanların korkusu, olayların kendisinden değil de asıl rastlantıların getireceği olasılıklardan kaynaklanıyor. Almanya'nın manevi açıdan soyutlanması dehşet verici, benzeri görülmemiş bir şey. Napoléon'un Fransızları ne de olsa Fransız Devrimi'ne duyulan sevgiyi, şairlerine duyulan saygıyı, dillerini kazandılar savaşın sonunda; Almanya ise öyle büyük bir nefret kazanmış ki, insan dehşet duymaktan kendini alamıyor. Bahr bana Avrupa'nın yeniden oluşacağını yazsa da bu gerçek olamaz; üç-beş budala siyasetçinin yıktığını onarmak için on yıllar yetmez.

Cuma, 5 – Rolland'ın yolladığı bir mektup yine sansüre takılıp kaldı. Öfkemden kudurabilirim, cepheden kaçıp sıcacık bir büroya kapağı atmış olan birkaç subayın eşekliğine karşı elim kolum bağlı. Üstelik Rolland'ın sözleri ne kadar sevecen. Duyduğuma göre Hauptmann'la da görüşmüş. Bugünlerde böyle adam nerede? Haberler önemsiz. Herkes beklemekten yorgun düştü, gerçekten iyi bir sona ulaşılacağından umudu kesmiş, iyimserler bile orta iyilikte bir son bekliyorlar, yavaş yavaş mantıklı davranılmaya başlayacağını ummuyorlar. Önce Fransa'nın, sonra da Rusya'nın ayrı ayrı barış istemesinden söz edilmiyor artık, kurtuluşun tükenmekte yattığını biliyor herkes. Gerçekten de, bu iş en sağlam sinirlerin kimde

olduğuna bağlı, diyen Hindenburg çok isabetli bir şey söylemiş.

Cumartesi, 6 – Madalya başvurularını inceliyorum şimdi. Pek çok önemli ve değerli şey var, ruhbilim açısından da. Savaş alanından pek yeni bir şey yok, Çanakkale'de düzenli bir biçimde saldırılıyor. Almanya ile Avusturya arasındaki küçük sürtüşmeler hem ilginç hem de artan güvensizliğin bir göstergesi; bu durum insanların konuşmalarında bile hissediliyor, yukarıdan geldiğine de kuşku yok. İki devlet arasındaki kardeşliğin güçlendirilmesine yönelik görünürdeki "eylemlerin" çoğalması bu gerçeği doğruluyor. İtalya'dan hâlâ bir umut sesi yok. İngiltere'nin denizin altından ablukaya alınması olayı beklediğim yönde gelişti, yani bir blöf olduğu ortaya çıktı. Ortılığı karıştırdı, askerden kaçmalar oldu, vurgunculuk görüldü; ama işin özünde hiçbir şey elde edilemedi, ne birliklerin nakliyesi durduruldu, ne de ticaret kesildi. Gazeteleri okumak insanın tüylerini ürpertiyor.

Pazar, 7 – Yunanistan sorunu biraz düzelmiş gibi, kralın Venizelos'la olan anlaşmazlığı buna işaret ediyor. Bunun dışında her şeyde eski durgunluk. Ah, yine büyük bir sevinç; ne kadar uzun zamandır böyle bir şey yaşamamıştık!

Pazartesi, 8 – Sevinç kapımızda. Henüz onu hissetmeye cesaret edemiyorum ama bütün damarlarımda duyuyorum. Bu gece geç saatte güvenilir bir kaynaktan aldığım habere göre bugün Kayzer'in başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nda karar alınmış. Trentino'dan çekilmişler. Keşke doğrulansa bu haber. Sonunda, en sonunda rahatça soluk alabilirdik!

Salı, 9 – Somut bir şey yok. Ama sanırım borsa tavana vurmuş. Borsanın "içgüdüğü" vardır.

Çarşamba, 10 – Alman gazetelerinde doğrulayıcı haberler var, görüşmeler tam hızıyla sürüyor. Ayrıntılar konusunda söylentiler var: Almanya bize tazminat ödeyecekmiş. Almanların Kayzer'iyile Papa duruma müdahale etmişler ve ikisinin güçleri birleşince olmayacak denilen şey olmuş. Buna karşılık Galiçya'dan hoş olmayan durumlar alıyoruz. Galiçya'daki bütün çabalara karşın bir ilerleme gösterilemiyor; Przemysl de herhalde birkaç haftadan fazla dayanmaz. İşaretler bizi yanıltmıyorsa, nisan sonunda her şey bitmiş olur.

Perşembe, 11 – Yine iyi bir haber aldım. Şikâyetlerim üzerine posta idaresi bundan böyle Romain Rolland'a göndereceğim mektupların serbestçe gidebileceğine ilişkin söz verdi. Umarım bu sözlerini tutarlar çünkü arada sırada ondan birkaç sözcük almak benim için çok gerekli. İtalya işi kesinlikle iyi durumda. Burada, Viyana'da geri çekilmeye karşı çıkacak kimse yok, bütün ülkede de olmadığına inanıyorum.

Cuma, 12 – İki uzun şiir üzerinde çalışıyorum, büroda da yapacak çok şey var. Zamanı hissetmek artık daha kolay geliyor bana, bunu her yerde görebiliyorum; en büyük kaygımız İtalya idi çünkü hem Romanya'nın hem de Bulgaristan'ın eli kolu tümüyle bağlanmış. Hesaplaşma için uygun zamanın gelmediğini hepsi hissediyorlar. Henüz yanılabilirler. Fransız gazeteleri kuşkusuz iğrenç davranıyor; bütün devletleri, büyük Fransa için savaşacak mücahitler olarak görüp Napoléonvari bir tutum içine giriyorlar. Herkes kanını dökmeli, Genelkurmay Başkanı Joffre

de savaşın galibi olmalı. Ama bu planları ortaya çıkarılmış anlaşılan, şu sırada Fransızlar pek şanslı değil.

Cumartesi, 13 – Verhaeren'in iğrenç bir yazısıım daha okudum. Arık onun hesabını görmeye kararlıyım. İlk heyecanı ve telaşına verip şiiri bağışlayabilirdim; *Anna-len*'daki [Salname] yayılma gerçekten tiksindirici. Bu adamla bir daha konuşabileceğimi hiş sanmıyorum.

Pazar, 14 – nemli bir şey yok. Ne ilerleme var ne de gerileme. Ama ne tuhaf ki, zamanın böylesine fırtına gibi geçtiğine, bu kadar hızla kendi kendisinden kaçtığına daha önce hiş tanık olmamıştım. Oysa ben bir ayın son-suza kadar uzayacağını sanırdım. Bu savaştaki en büyük deneyimim, organizmanın bireylerde ve devlet içinde uyum yeteneğini görmek oldu.

Pazartesi, 15 – Yeni bir şey yok. Havada bahar kokusu var. Bedensel acıların azaldığını hissetmek de bir rahatlatma veriyor insana. Yalnızca insanları, olanları daha sonra *drrte* anlatmaları için uyarmak gerek: Savaşın göklere çıkarılmasına karşı koyan bir kitap, bir broşür hazırlamak konusu kafamı adamakıllı meşgul ediyor. Bu döneme ilişkin iyi belgeleri toplamak da. Ama ne zaman, ne zaman yapılacak bütün bunlar?

Salı, 16 – alıştım. anakkale'den daha iyi haberler geliyor. Ama Kuzey'de hiçbir şey yerinden kıpırdamıyor.

arşamba, 17 – Przemysl'de durumun iyi olmadığına ilişkin söylentiler çoğalıyor. Yeterli malzememiz yok deniyor, Kusmanek'in verdiği sürenin 1 Nisan'da biteceği söyleniyor. Sürekli konserve yemekten herkes iskorbüt olmuş.

Perşembe, 18 – Rolland'dan harika bir mektup aldım, yazdığı nefis bir makaleyi de eklemiş, hemen *Neue Freie Presse* için dilimize çevirdim onu. Bugünlerde bu adam benim için en heyecan verici, en muhteşem şey, mektupların yine eline geçebileceği için seviniyorum. Akşam hastanede Sil Vara'nın yanındaydım. Akıllı başında kalan ve doğru dürüst konuşabileceğim tek tük insandan biri. Hastanede, hasta, zavallı yaşlı insanların yeniden cepheye gönderildiğini, oysa yurtseverlerin burada kalıp kendilerini ordudan attırdıklarını görünce ilkin o dehşet duygusunu yeniden yaşadım. Bütün bunlar "anavatan" için yapılıyor, sanki bir eşle dört çocuk, dünyanın bütün sınırlarından ve dillerinden daha çok anavatan sayılmazmış gibi! Ah, ne kadar az insan anlayabiliyor bunu, öyle eğitildikleri için çoğunluk nasıl da kendisini yalancı hissediyor.

Cuma, 19 – Gazetede beyaz boşluğu görünce büyük bir dehşete kapıldım. Bütün sabah kıvrandım durdum, o boşluğu önce benim çevirdiğim Romain Rolland'ın makalesi sanmıştım. Ama o kısım, Viyana'daki o aptalca –ve hemen geri çekilen– ekmek yönergesine karşı yazılan bir makalenin boşluğuydu, bu yönerge bütün kenti korkuya salmıştı. Ansızın, insanlar önceden uyarılmaksızın, hiçbir yerde ekmek bulunamaz olmuştu, dükkânların önünde insanlar yığılıyordu, o iğrenç tembelliğin üstüne ansızın açlığın dev hayaleti çöküvermişti. Resmi makamlar askere alınmaların iyice kuşkulu hale getirdiği insanları gerçekten hiddetlendirmeyi başarmışlardı. Avusturya'da herkesin sabrının sonunda taşacağını sanıyorum. Yurtseverlik filan kalmadı artık, şimdi açlığın sözü geçiyor. İyimser beylerin sesi soluğu kesildi artık.

Cumartesi, 20 – Rolland'dan mektup gelmemesi huzurumu kaçırıyor, posta yönetimi sözünü tutmadı galiba.

Bu işin altında ne yattığını bulmak için elimden geleni yapacağım. Çanakkale'den bir başarı haberi geldi, üç zırhlı batırılmış, fazla bir kayıp, ama İngilizler tuttuğunu koparıyorlar. *Vossische Zeitung*'da Sudan'da ayaklanma olduğuna ilişkin tipik bir yalan haber var; Almanya'da herkesin keyfini getirmek için böyle uğraşılması çok acı verici.

Pazar, 21 – Almanya'daki tahvil işi 7 milyar getirmiş, korkunç bir rakam bu. Ama biz, biz, biz – bugün akıllı Berta Zuckerkandl'in da anlattığı gibi Przemysl'de durum çok feciymiş, 1 Nisan tarihini Berta da biliyor. Ta başından beri bir felaket olacağına inanıyorum ben. Ama bu, tarihte tıpkı Ulm gibi bir yüz karası olarak yer alacak, yani en sağlam kaleyi, yıllar boyu dayanacak bir toprak tabyayı bile dört aydan fazla yiyecekle destekleyememiş olmamız. Yapılan hazırlıklardan anladığım üzere bir karşı saldırı olacak, belki bu yolla son dakikada öne geçebiliriz, ama ben kişisel olarak inanmıyorum buna.

Pazartesi, 22 – Kara bir gün! Akşam yıldırım çarpmış gibi olduk: Przemysl düşmüş! Görülmedik bir yüz karası; açlık yüzünden, ihmal yüzünden düşmüş. Şimdi herkes Hötzendorf'un istifa etmesini bekliyor. Bütün durum bu yüzden birdenbire kapkaranlık oldu. Sonun çabuk geleceğine inanıyorum.

Salı, 23 – Viyana baştan başa umutsuzluk içinde. Gösteriler iptal ediliyor, tiyatrolar bomboş. Keyifler birden kaçırıldı. Buna karşılık, durumumuzla alay eder gibi güneş pırıl pırıl parlıyor, ilkbahar sokakları doldurdu, sevinç ve renkli giysiler istiyor.

Çarşamba, 24 – Rolland'dan harika bir mektup aldım. Soluğum kesildi, kederim hafıfledi. Bu mektup gözüme karanlık gökyüzünü parlatan bir gökkuşağı gibi görünüyor. Acaba ona yeterince minnet duyabilecek miyim? Son günlerde Lissauer ve Karl Hauptmann ile görüştüm. Viyana'da iki gün geçirmek her ikisinin de umutlarını kırmaya yetti. Bense çoktan öyleyim.

Perşembe, 25 – Almanya'nın bize sempati duymaktan nasıl vazgeçtiğini dolaylı yollardan seziyorum. Başarısızlığın ilk işareti, sorumlulukların böyle karşılıklı olarak birbirinin sırtına yüklenmesi, karşılıklı suçlamalarda bulunulması. Her iki devlet de belirgin hatalar işledi, hem Lemberg'de hem de Paris önlerinde sefer çoktan çöküntüye uğradı, geri kalan her şey sönük bir uzantı. Bütün kent, hatta belki Almanya da çok önemli bir şeyler olduğunu hissediyor. Birçok kişi hep aynı dileği taşıyor şimdi: Ne olursa olsun sona ersin bu iş. İnsanların tramvayda her şeyi göze alıp söyledikleri şeyler çok şaşırtıcı; alay olsun diye sorulan şu soru boşuna değil: Vatana ihanet nedir? Yanıt: iki Viyanalının birbiriyle konuşması. Birdenbire düşünce adamları, aydınlar Almanya'ya kaçmak, orada yeniden örgütlenmek istiyorlar, suç ortakları olarak. Rolland'ın makalesi sonunda gazetede yayımlandı.

Cuma, 26 – Miss Blyth'le birlikte Trebitsch'in evinde geçirdiğim akşamı defterime yazmayı unutmuşum; Miss Blyth Przemysl'deydi, ilk kuşatmanın arkasından bir ikincisinin geleceğine kimse inanmıyormuş, erzak son dakikada sağlanabilmiş. Viyana'da, bu işte bir hile olduğuna inanılıyor. Her şey yıkıldı, güven yok oldu, Karpatlar'daki savaş bile kimseye umut vermiyor. Bu ruh hali içinde savaşın üç aydan daha uzun süre yürütülebileceğine inanmıyorum; ya çöker kalırız ya da Viyana'da –el-

bette ki Yahudilere karşı- ayaklanmalar başlar. Hristiyan sosyalistler son zamanlarda tuhaf bir biçimde saldırı-
ganlaştı; ya kendilerini çok güvende hissediyorlar, ya da
tam tersi; ne olursa olsun, partiler savaştan çıkar sağla-
maya çalışır oldular. Taşradakilerin durumuyse aleyhte,
gidip gelen pusulalar tarihte benzeri görülmemiş bir fe-
laketin habercisi.

Cumartesi, 27 – Polonya ve Belçika konusunda hazırladı-
ğım makale üzerinde çalışıyorum. Büroda da büyük bir
hareketlilik var; ama özgeci bir şey değil. Ama bu konuda
henüz konuşmak istemiyorum. Birden herkesin aynı şey-
leri söylemeye başlaması ne tuhaf; daha birkaç hafta önce
İtalya'ya ağızlarına geleni söyleyenler şimdi onu göklere
çıkarıyorlar. Halk ne kadar budala ve gazeteler nasıl da
onların beyinlerini düzenlemesini biliyor. Hepsi uzun za-
mandır aynı biçimde saçmaladılar, hem de her şeyin ken-
dilerine hazır sunulduğunun farkında olmadan. Artık ba-
ğımsız insan kalmadı, kitlesel hareketlerde insanların ve-
badan ölür gibi yok olup gittiklerini görüyorsunuz. Şimdi
karamsarlık telkin ediliyor hep ama Viyanalılar, daha ön-
ce de “yeneceğiz çünkü yenmeliyiz” dedikleri gibi bu ka-
ramsarlığı da keyifli bir “aruk hepsi bir”e çeviriyorlar ve
bu mantıklı dönüş adeta sarılıyorlar.

Pazar, 28 – Karpatlar'da durum tatsız, Batı Cephesi'nde
Almanların durumu da pek parlak değil. Yalnızca zafer
çığlıkları huzur verecek. Akşam Lissau'da konuşmam
vardı, orada birkaç hoş insanla tanıştım.

Pazartesi, 29 – Rolland'dan bir mektup aldım, bana Frau
Furtmüller diye birini soruyor. Rastlantının böylesi olur
mu: Dün aramızdaydı bu kadın, bugün de ona Matheus-
passion'un provasında rastladım. Onunla biraz konuş-

turn, sade ve kibirsiz biri. Ne tuhaf, Rolland'ın tanıdığı herkesin gizli bir işareti var. Bugün Ohnet'in *Tagebuch eines Bourgeois* [Bir Burjuvanın Güncesi] adlı kitabını okudum. Beni karamsarlığa gömdü. Fransa'daki kültürlü insanlar böylesine ~~hasımlık~~ bir safdillik içinde iseler, demek yıllar yılı umut beslememiz mümkün olamayacak. Ne biçim bir çaba gerekecek! Almanlara gerçekten de vahşi hayvanlar gözüyle bakıyorlar; kendileriye nasıl da terbiye edilmişler, hemde nasıl! Oradaki halk otoriteden, İngiltere'den ve Hiddekk'ten nefret sloganından ne zaman kurtulacak, bugün dizüstü çöküp tapındıkları acemi Wilhelm'e ve geri zekâlı diplomatların kendilerine vasilik etmesine ne zaman karşı çıkacaklar? Kendi kendisini yönetmeyi öğrenmedikçe kayıp bir ulus sayılır onlar.

Salı, 30 – Karpatlar'da savaş bitmiyor. Genç Karrag'ın şehit olduğunu az önce öğrendim; annesi onu savaş alanında görmeye gitmişti. Neugebauer hakkında da bir söylenti var. Bunun yanında savaş alanındaki herkes ve ayrıca da bir düzine insan, savaşın ne kadar güzel, kutsal ve harika bir şey olduğunu söyleyip duruyor. Ama ben bunlarla alay ediyorum. Akşam Petzold konusunda konferans verdim.

Çarşamba, 31 – Çarpışmalarda bir değişiklik yok. Ancak, Macaristan'dan gelecekler beklendiğinden hastanelerin hızla boşaltıldığını biliyorum. Bizden kimse, kimse, kimse zafere inanmıyor, gazeteler bile tevekkül içinde. Benim ta ilk günden, İngiltere'nin savaş ilanından bu yana bildiğim şeyi, yani zafere ulaşamayacağını artık her akıllı başında insan biliyor. Lemberg'den bu yana da yenilgiye uğranılacağı kesindi. Şimdi artık herkes seziyor bunu, hatta neredeyse umut ediyor.

Perşembe, 1 Nisan – Kubin ile birlikteydim; çok şeyler anlattı. Sevimli, dürüst bir insan; bu savaşı arzulamış ve önceden sayıklamış olanların gülünçlüğünü kusursuz bir biçimde ifade ediyor. Benim görüşlerimi paylaşıyor. Annemle babam Meran'a gittiler. İtalyanlara karşı çıkmayı göze alamayacağımıza eminim, hatta bunu hiç istemiyorum.

Cuma, 2 Nisan – Haberler belirsiz. Gelecek on yılın, Alman dünyası için nasıl kederli geçeceğini görebiliyorum. Bu darbenin etkisinden uzun zaman kurtulamayacaklar, uzun zaman. Akşam Lucka ve Hans Müller'le birlikteydim, her ikisi de bu savaş konusundaki heyecanlarından vazgeçti. Şimdi ben güven duygusu veren bir insana özlem duyuyorum. Oysa Avusturya'nın yaşadığı her şeyin onun çıkarına olduğunun da bilincindeyim.

Cumartesi, 3 – Takım başkanı oldum, izin aldım, Baden'a gittim. Bir ağacın neye benzediğini, ağacın üstündeki pırıl pırıl gökyüzünü yeniden görebildim. Ama burada ne çok yaralı var; yaşadığımız günleri unutmama izin yok.

Pazar, 4 – Paskalya! Önce gazeteler, arkasından uzun uzun gezintiler, yeniden soluk alabildiğime, bu kışkacın öte tarafına geçebildiğime gerçekten seviniyorum. Polonya konulu makalem yayınlandı. Biraz çalıştım ve sonra bilinen eğlence. Akşam, Karpatlar'daki çarpışmadan gelen Gereth'le görüştüm. Ordumuzun şimdi kusursuz bir donanıma sahip olduğunu, Rusların ilerlemesinin olanaksız olduğunu söylüyor. Olgular da onu haklı çıkarıyor. Gerçi sınır çizgisi biraz yerinden oynamış gibi ama yine de sağlam duruyor. Aruk sağ ya da sol tarafta bir-iki tane büyük çarpışma olacağına inanıyorum, yoksa bütün ülkelerin erkekliği mahvolacak.

Pazartesi, 5 – Biraz çalıştım ama azıcık, çünkü ilkbahar kendini adamakıllı hissettiriyor. Onu bu kez adeta gördüm: Sabahleyin goncalar henüz açılmamıştı, öğlen olduğundaysa her bir yaprağın üzerinde incecik bir yeşil tül vardı. Ve sessizlik, her yerde sessizlik!

Salı, 6 – Rastlantıyla karşılaştığım Hilde Coste ve beni ziyarete gelen Lissauer ile birlikteydim. Bu adam gülünç bir monoman, gülünesi bir kibirliliği var ama çocuksuluğu durumu kurtarıyor Frau von Winternitz'e adamakıllı kur yapıyor. En tuhafı da şu: Siyasetle hiç ilgilenmiyor, ilgilendiği yalnızca L. maddesi ve etkisi.

Çarşamba, 7 – Son gezintilerden sonra Viyana'ya gittim; orada birçok mektup karşıladı beni, aralarında Rolland' dan da harika bir mektup var. Haberler: U 29 batmış. İngilizler haklıymış, neredeyse her ticaret gemisinin bedeli bir denizaltıyla ödeniyor ve bu bedel *çok* yüksek. Bu abluka bir blöftü, zaten başından beri biliyordum bunu, en azından hissediyordum. Almanya'daki güveni en çok sarsan şeyler böyle somut olaylar herhalde. Belki de böylesi iyidir: Çünkü Almanlar barışı en az isteyenler; Belçika' dan çekilirlerse her şeyin yeniden düzene sokulması gerekecek. Ama Almanlar mutlaka bunu henüz istemiyorlar ve tek çözüm de bu.

Perşembe, 8 – Önemli bir şey yok. Doğu ve Batı cephe-leri sağlama benziyor. Ama bütün bunlar sonuca götürmüyor, Mayıs ya da Haziran ayında kesin durumun belli olacağına inanıyorum. Bu arada herkeste bir sabırsızlık var, her ağızdan aynı soru dökülüyor: Bunlar ne zaman sona erecek?

Cuma, 9 – Bir sürü önemsiz şey. Ruhsal gerilimle geçen bomboş günler. Akşamları hep yorgun oluyorum. Sinirlerim laçka, bunu en çok çalışırken hissediyorum. Bugün Bartschen'in romanının müsveddesini okudum, olağanüstü. Burada savaş tam tersine döndü. Olayların karşısında içeride gölgeli bir alan oluşuyor.

Cumartesi, 10 – Çalıştım. Brüksellilerle iyi ilişkisini sürdüren Helene Scholz'la birlikteydim. Akşam, Czokor'un galasında Viertel'le karşılaştım. Harika şeyler anlatıyor. Anlattıkları arasında Kolubara'dan geri çekilişi hiç unutmayacağım, Viertel anayola çıktığında koca bir trenin kaçarak geri çekildiğini görmüş. Savaşa, anlamsız, haksız olaylara karşı duyduğu nefrette haklı. Güzel bir şey söyledi: Savaşı piyadeler yürütüyor, biz de aralarındayız. Birçok şey için anahtar sözcükler bunlar.

Pazar, 11 – Berta Zuckerkandl'daydım. Öğleden sonra da Schnitzler'de. Karısı, tek perdelik oyununu bize okuması için –aslında ben oraya şu rezil Rosenbaum-Thimig olayı yüzünden gitmiştim– ondan ricada bulunmamızı gizlice tembihledi. Bu harika adam artık iyice kuşkucu biri oldu, kendine güveni kalmadı, bir damla gücü kalmamış. Tek perdelik oyunları olağanüstü'yi. Eski kısıtlı dünyası ve eski motifler var ama her zamankinden daha güçlü olarak vermiş. Özellikle de ilk iki usta çalışması. Güzel ve dolu dolu bir gece geçirdim.

Pazartesi, 12 – Her iki omzum da artık yara bere içinde kalmış olsa da beklemenin yükünü hâlâ sırtımda taşıyorum. Viertel yine çok güzel şeyler anlattı, tanıdığım en açık insanlardan biri o; herkes onun gibi hissetseydi, içinden onun kadar dürüst olsaydı ne iyi olurdu. Bununla birlikte sinirli, sözcükler ağzından alev gibi çıkıyor.

Kuzey'den gelen herkes şu ikisinden biri: Ya sersemlemiş oluyorlar ya da sinirli ve geveze. Akşam Rosenbaum konusu için gazeteye gittim. Ben hâlâ yüreği iyilik dolu herfin biriyim. Bununla birlikte yaptığının iyilik olduğuna inanmıyorum; benimkisi yalnızca yarı bilinçli yarı bilinçsiz bir sadakat isteği.

Salı, 13 – İş. Ama dünyayı hissetmememe yetmiyor. Roland'dan bir mektup aldım, Belçika konusunda isteksiz. Akşam F. ile birlikteydim; Lissauer'ın tutkusundan söz edip beni şaşırtıyor. Düşüncesinde ciddiymiş, Lissauer'ın benden nasıl farklı olduğunu hissediyor F., bu da onu huzursuz ediyor.

Çarşamba, 14 – Unuttum; üç günden beri Viyana'da ekmek karneyle veriliyor. Benim çevremdeki insanlar tembellikten ve üşengeçlikten sövüp sayıyorlar buna. Aşğı tabakalarsa neredeyse ayaklanıyorlarmış. Fırınlara saldırıldığından söz ediliyor. Bizim gibi et ve sebze yiyenler miktarların kısıldığını hissetmiyorlar ama domuz yağı ve sosisle beslenenler çok iyi farkındalar. Fiyatlar da korkunç yükseldi. Et yemek pahalıya patlıyor, bütün gıda maddelerinin fiyatları arttı; sonu ne zaman gelir belli değil. Bıkkınlığın bu somut olaylar nedeniyle korkunç biçimde artacağından korkuyorum. Şimdiye kadar bazıları savaş olduğunu unutmuş olsa da artık herkes hissediyor onu. Savaşın pençeleri her eve uzanıyor, herkes her an hissediyor o pençeyi. Akşam Viertel ve Wildgans'la güzel bir sohbetimiz oldu.

Perşembe, 15 – Savaşta olanlar çok tekdüze. Metre metre ilerleyen ölümcül bir hiçlik, her bir santimin bedeli de yedi hayat. Öğleden sonra Herr von Sachs'laydım, Kontes Coudenhove ile birkaç aristokrat da vardı. İstmeden

saldırganlaşıyorum. İnsanların arasına karışmamalıyım, yalancılıklar beni çileden çıkarıyor.

Cuma, 16 – Önemli bir şey yok. İki taraf için de olumlu bir sonuç vermeden, Karpatlar'daki savaş şimdilik bitmiş görünüyor. Rusya'yla barış yapılacağına ilişkin söylentiler var, ama bu söylentilerin kaynağı yalnızca bu yönde bir istek olması ve Doğu Prusya sınırında haftalardır hiçbir olay çıkmaması galiba.

Cumartesi, 17 – Şimdi, günlerden sonra ancak şimdi resmi makamlar Przemysl olayı için bir mazeret gösteriyorlar, Kuzey'de yapılan her şey gibi bu da budalaca. Neden olarak gösterilen şey de, barış zamanında erzak tedariği yaparak Rusya'yı tedirgin etmemek düşüncesi. Aylardan beri silahlanan bir ülkeye karşı ne kadar da ince düşünceliler! Hem sınırın yakınındaki bir kale bir tehditten başka nedir ki!

Pazar, 18 – 42-50 yaş arasındakilerin askere alınacağı duyuruldu. Eminim ki çok kişinin asabını bozacaktır bu. Halkın kanunun böylesine akıtılacağını herhalde kimse beklemiyordu. Sabırsızlığın, öfkenin somut olarak kendini göstermesini bekliyorum. Umarım ki artık öteki ülkelerde de –sonunda– savaştan dehşet duyuluyordur.

Pazartesi, 19 – Önemli bir şey olmadı. Biraz çalıştım.

Salı, 20 – İç şeyler. Lissauer olayı bir felakete dönüşüyor. Bütün ateşliliğiyle Enin üzerine çullandı, F. de kendini nasıl savunacağını bilemiyor, ya da istemiyor. F. ile evlenmek istiyor, onu rahat bırakmıyor, eziyet ediyor, zorluyor. F. de pek hoşlanmaz görünmediğinden bu işin sonu gelmiyor.

Çarşamba, 21 – Akşamki sahne unutulmayacak bir şey. Önce sokakta L. ye rastladım, evin kapısında bekliyordu. Trajik olan da şu: Bu olay beni sarstı çünkü L. tam bir yanardağ gibi, içi yanıyor. Kalbi sıkışıyor, kendini öldürme isteğine kapılıyor. İsteğini zorla yaptırmak istiyor, iradesi de güçlü.

Perşembe, 22 – Bugün Prens Mişkin ile Rogoshin arasındaki sahneyi¹ yaşadım. Mektubum üzerine hemen geldi. Bana elini uzatması ve kekeleyerek, izin vereceğini söylemesini tanımlamam olanaksız... Tuhaf. Ona karşı hep alttan alıyorum. Benim hayat felsefem, hiçbir şeyi tutmamak, hiçbir şeyi arzulamamaktır; yalnızca bana kendiliğinden geleni, bana kalanı tutarım. Bu kez kolay olmayacak.

Cuma, 23 – Mahler konusunda hazırladığım yazı üzerinde çalıştım. Yperm'de Almanlar zafer kazandı, çok şaşırtıcı. Ama bütün bunlar hiç, hiç sevindirmiyor. İçim hasta benim, sinirlerim bozuk. Gördüğüm herkes de aynı durumda. Bu ortak yazgı hepimizin üzerinde görülmedik bir güç oluşturuyor.

Cumartesi, 24 – Düzeltmeler. Sonra, yaşlı bir albayın şehit olan oğluna adadığı o küçük kitabı okudum. O gencin, veliaht prens ceketin sırtına birkaç satır yazı yazdı diye ceketini askerî akademiye, babasının üç sefer sırasında taşıdığı kılıcı da bir arkadaşına bağışlaması unutulmaz şeyler. On bir hafta yüzbaşılık yapan bu gencin öyküsü öylesine acemice yazılmış ki; ama salt bu yüzden on kat daha fazla dokunuyor insana.

1. Dostoyevski'nin *Budala* oyunundaki sahne. (Ç.N.)

Pazar, 25 – Mahler üzerine yazım gazetede çıktı. Baden'a gittim. L. ile tuhaf bir sahne geçti aramızda. Brakenburg¹ gibi olmak istemediğini söyleyip üstüme atıldı; reddedildiği için baştan aşağı gurur kesilmiş bu adam, gururu yaralanmış; bu yaralı gururunu da, her duygu gibi, manevileştirmek, kendini haklı çıkarmak istiyor. Benimle konuşurken sık sık kendini kaybetti, bir monomanlaştı. Böyle bir bencilliğin kitle bencilliğini, yani yurtseverliği unutturmuş olması çok ilginç; son savaş bültenlerini okumuyor bile. Yperm'deki zafere (sonuç alıcı değil ama gösteriş açısından küçümsenmeyecek bir şey) kayıtsız kalıyor.

Pazartesi, 26 Nisan – Schnitzler'den hoş bir mektup aldım, akşam da Rosé'nin konserine gittim. Oradayken, iki sonat arasında nasıl olduysa, saldırılar altındaki Yperm'in görüntüsü geldi gözümün önüne. Mahler'in kız kardeşi beni yanına çağırdı, kardeşine hiç benzemiyor, yumuşak, pelte gibi biri, yalnızca gözlerinde bir hüzün parıltısı var.

Sah, 27 – Önemli bir şey yok. Burada –birçok şeyden hissediyoruz bunu– Kuzey'de büyük bir saldırı planlanıyor, birliklerin yer değiştirmesinden anlıyoruz bunu. Bu haberlerin sızması, her bir sözcüğün büyük bir coşkuyla kentteki her sokağa yayılması ne tuhaf. İtalya işinin kesin bir sonuca bağlanacağını, Prag'daki ihtiyat alayının dağıtılacağını, birkaç arşidük hakkında sesini yükseltti diye Auffenberg'e suç yükleneceğini biliyoruz. İlk başta bu söylentiler anlamsız geliyordu. Ama artık söylentilerin tekniğini öğrendik, doğruyu yanlıştan ayırmayı öğrendik, tıpkı alışveriş yaparken bakışların ne anlama geldiğini öğrendiğimiz gibi. Halk şimdi bezgin ve gönülsüzama

1. Goethe'nin Egmont trajedisinden bir oyun kahramanı. Egmont'un sevgilisine aşık olur, sonunda onu bıktırır. (Ç.N.)

bu işin uzun sürmesi, karşı koyma arzusunu da köreltti. Hepimizin sinirleri bozuk. Akşam Mahler'in *Lied von der Erde*'sini dinlemeye gittim.

Çarşamba, 28 – Kayda değer bir şey yok, biraz çalıştım, çokça yoruldum. Savaşla ilgili olumlu haberler gelse de kılımız kıpırdamıyor. Bunlardan yalnızca bir tanesi enfesti: Leon Gambetta'nın torpillenmesi, Fransa'da bunun etkileri derinden hissedilecek. Bunu söylemek acı ama bu savaştaki kayıplar çoğalmalı, yoksa halk bu saçmalığın bilincine varamayacak. Flandre'da olacağı söylenen taarruzun gerçekleşmemesinin, hatta bunca gecikmesinin etkisi Paris'te görülmeye başlanacak. Durmaksızın bildirilen bu zaferlerin, haritanın neresinde olduğunu görmek isteyeceklerdir. Bunalımları da heyecanları kadar hızla olacaktır.

Perşembe, 29 – Yeni bir şey yok. Taarruzumuz gecikiyor. Auffenberg olayı bugün kamuoyu tarafından duyuldu; Zamosc kahramanını böyle çarmıha germek utanılacak bir şey. Burada her şey onun tarafında, yeni bir Benedek olayı olmayacak. Akşamı Eva'yla geçirdim.

Cuma, 30 – Almanların Riga'ya saldırması tepeden inme oldu. Sanki ilkbahar onlara yeni bir güç kazandırmış gibi sağa sola saldırıyorlar. Dün Kirchen'in bombardıman edilmesi de böyle ustalıkla bir darbe. Onların bulundukları yerle kent arasında en az otuz kilometre vardı. Keşke bütün bunların olayın tamamı üzerinde bir etkisi olsaydı.

Dokuz ay geçti, bunca zamanda bir kitap yazdım ama sonun başlangıcı hâlâ görünürde yok. Bir günlük daha mı dolduracağım? Ne ben istiyorum bunu ne de bir başkası. Çarkın altına kendini atmaya hazır kimse de yok ortada.

1915'te, savaş sırasında tutulan
günlük. İkinci defter

1 Mayıs 1915-24 Şubat 1916

Cumartesi, 1 Mayıs 1915 – İkinci deftere başladım; benim için de beklenmedik ve dehşet verici bir şey. Bugün de ilk günkü kadar gerilim içindeyim. Daha önce İngiltere örneğinde olduğu gibi bu kez de İtalya'nın tutumu yüzünden kararsızlık oluyor. Korkutucu şeylere karşı kendini savunuyor duygularımız ama yine de bir şeyler hissetmeden dayanmak olanaksız: Ölçsüz duygular içindeyim, ateşli ve kimi zaman da fanatik arzular beni harap ediyor. Düşlerim bunlarla dolu. Yeni bir olay: İlk kez olmak üzere savaş arşivinde nöbet tutuyorum. Sabahtan akşama dek. Çalışacağıma öylesine emindim ki; ama birden yangın çıktı, ya da en azından dumanlar bizi yangın çıktığına inandırdı. Heyecan, gerilim, sorumluluk; nöbet yerimden uzaklaşmış olsaydım tam on yıl yerdim. Pek bir şey olmadı ama çalışmadım, ortada yalnızca gerginlik kaldı. Akşamı Eva C. ile geçirdim, bu neşeli kadın beni gerçekten rahatlatıyor.

Pazar, 2 – Hiçbir şey yok. Öylesine yorgunum ki, bütün öğleden sonra 3'ten 8'e kadar ölü gibi uyudum. Sinirlerim iyice gerilmiş, öylesine yıpranmış ki, en küçük bir zorlamayla bile kopacaklar.

Pazartesi, 3 Mayıs – Akşam birdenbire, büyük bir zaferin başladığına ilişkin haberler duyduk. Gorlice'ye girmeyi başarmışlar, düşman mevzilerinin içlerine girilmiş. Resmi duyuruda güzel kehanetler var. Almanlar aynı anda hem Yperm'e hem de Riga'ya yürüyorlarmış, dört bir yanda sürprizler var.

Salı, 4 Mayıs – Haberler güçlü ama söylentiler daha da güçlü. Ortalıkta söylenti kaynaşüyor, bir tek güzel gerçek yetmiyor insanlara. Her şey bir son bulsun diye inanmak, inanmak, inanmak istiyorlar. Modern insanın içinde unutulmuş bütün dinsel duyarlık şimdi dışarı fışkırıyor, bu hedefe yöneliyor, insanlar şimdi herkese inanıyor, esen yel ne getirirse ona sarılıyor.

Çarşamba, 5 Mayıs – Bu seferki söylentilerde inanılmaz bir kesinlik var; 165.000 adam, 464 top, 7 hastane treni, 39 uçak –Savaş Bakanlığı'ndan bir görevli getiriyor bu bilgiyi, inanıyoruz, kesin sayılar verildiği için inanıyoruz– ama arkadan resmi duyuru geliyor ve insan sayısının 40.000 olduğu bildiriliyor. Sert sözcüklerle söylentilere karşı çıkılıyor. Yarım yamalak duymuştuk bu rakamları ama şimdi kesin olarak çıktılar ortaya, sayı olarak çıktılar, oysa hiç böyle düşünmemiştik. Bunları kim kesinleştirdi acaba? Arzular bu yöndeydi ama kim somutlaştırıp kesinleştirdi bu arzuları; insanın kötü niyet diyesi geliyor. Yine de büyük bir başarıya benziyor, öncelikle de stratejik bir ustalık. Başkomutanlıkta bu konuda anlaşmazlık çıktığı belli; Almanların raporunda, "Ekselans Mackensen'in yönetiminde, Avusturya Arşidükü Friedrich'in katılımıyla, deniyor, demek ki Mareşal Conrad yok bu işte.

Perşembe, 6 Mayıs – Sokaklar rengârenk bayraklarla donatıldı, ilkbahar renkleri parlatıyor. Uzun zamandır böy-

le bir şey görmemiştik, unutkan yüreklerimize yeni bir şey gibi geliyor bunlar. O değişken insanlar yine güven duygusu içindeler. 50.000 tutsak, Almanlar Riga önünde, en önemlisi de Kuzey Karpatlar'daki Rus ordusu korkunç biçimde sıkıştırılmış, onların işini gördüğümüzü umabiliriz artık, yedi başlı yılanın yedi başından biri uçuruldu sayılır.

Ama biz Avusturyalılara sevinmek yasak. İtalya şimdi kaynıyor. D'Annunzio'nun konuşması¹ devletimiz için tehlike oluyor, Adriyatik Denizi'nde bir Fransız savaş gemisini batırmamızı küstahlık olarak niteleyecek kadar utanmazcaydı gazetelerin tutumu. Berchtold'u def eden o budala, hödük Tisza'nın² kibirliliğinin intikamı alınıyor. Ne tuhaf, kişisel nefret duygusuna karşı çıkıyorum ama bunun saçmalık olduğunu da biliyorum. Yine de ben bundan böyle bir İtalyan'ın yüzüne gözümü kırpmadan bakamam. Onlar bu haydutluğa soylu gerekçeler bulmaya çalışan hainlikleriyle, düzenbazlıklarıyla bize fazlasıyla eziyet ettiler. Almanlar onlardan yüzyıllar boyu nefret edecektir; aslında bu adamların yaptıkları çılgınlıktan başka bir şey değil. İşin en trajik yanı da şu ki, Romanya olmasaydı onlarla başa çıkabilirdik. Kayzer'le Tisza'nın bütün bunlara neden olduklarını düşünmek çok korkunç.

Saf Viyanalı henüz bunların hiçbirinin farkında değil, herkes keyfinde.

Cuma, 7 – Gerginlik had safhada. Bu son, önemli karar yanında sağdan soldan gelen iyi haberler önemsiz kalıyor. Başka bir şey ne hissedebiliyorum ne de düşünebili-

1. İtalyan şair Gabriele d'Annunzio ülkesinin savaşa girmesini istiyordu. (Ç.N.)

2. Macar devlet adamı. (Ç.N.)

yorum; başımızın üstündeki gökyüzü her an üstümüze çökebilir. Akşam Ernst Benedikt'e gittim; onlar da yıkılışı bekliyorlar. İzin verilecek diye fazladan sekiz gün beklendi, şimdi aşağıdaki halk köpürmüş durumda; bu selin önüne kimse geçemez.

Cumartesi, 8 – Uyumadım. Çöküşü hiç olmadığı kadar dehşet verici bir biçimde görüyorum. Dünyada hiç kimsenin Almanya'nın bağışlanması için ricada bulunmayacağına, mahvolana kadar ayaklar altında ezileceğini biliyorum. Çünkü artık onun sahip olduğu güç biliniyor. Elli yıl içinde şeytansı bir güçle yeniden dirileceğini biliyorlar, bu yüzden kafası ezilmeli. Üstelik şu Lusitania felaketi¹ de var, bu yüzden Almanya bütün dünyanın, özellikle de Amerika'nın nefretini kendine çekmiş durumda; böylesine vahşice savaşılmaması delilikten başka bir şey değil, ne var ki Almanya'da her şey ordunun egemenliği altında, her şey; gazetelerdeki yorumlardan bu zaferle ilgili "sevinçlerinin" nasıl kursaklarında kaldığını sezebiliyoruz. Önceden sezdiğim şeylerin görüntüleri zihnimi dolduruyor, önlenemeyecek felaketin yaklaştığına eminim, hiç kuşku yok. Romanya ile Bulgaristan'ın leş kargaları gibi avlarının üstüne ineceklerini göremeyen gevezeler var hâlâ burada. *Nibelung'lar Destanı*² gerçekleşiyor, Nibelung'ların güç durumunu anlatan destan. Durumun değişeceğine inanmıyorum, bu akıntıya karşı hiçbir devlet adamı duramaz.

Pazar, 9 – Baden'daydım; o harika manzara içinde dakikalarca hiçbir şey hissetmiyor insan, saniyeler boyu her

1. İngilizlere alt bu yolcu gemisi 7 Mayıs 1915'te Almanların torpido gemisi tarafından torpillenerek batırıldı. Bunun sonucunda ABD savaşa girmişti. (Ç.N.)

2. Nibelung halkını konu alan bir Alman efsanesi. (Ç.N.)

şeyi unutup ama yalnızca saniyeler boyu. Gazeteler hâlâ hiçbir şey yazamıyorlar, yalnızca yakın çevremizden duyduğumuz söylentiler var. Buna karşılık Alman gazeteleri korkunç bir açıklık içinde yazıyorlar, diplomatik ilişkilerin henüz kesilmediğini bildiriyorlar ama savaş pek uzakta değil, diyorlar. Artık bu yoldan çıkılabilecek gibi değil. Bunca nefret duymak istemiyorum ama İtalyanların kışkırtma biçimi dünyadaki en iğrenç şey olmalı; Almanları ihanetle suçluyorlar, evet, neye ihanet olduğunu kendileri de bilmiyor ama suçluyorlar işte. Oradan binlerce Alman ve Avusturyalı kaçmış bile. Üstelik bu ülke Almanya'yı yüzyıllardır sevmiş bir ülke, hem de kendi canından bile fazla.

Pazartesi, 10 – Bugün ilk kez olmak üzere gazetelerimizin bir şeyler yazmasına izin çıktı, halk yıldırım çarpmış gibi oldu. Şimdi artık herkes bir yeri vermek istiyor, birkaç hafta önce Trentino'yu vermek için nazlananlar şimdi hem Trieste'yi hem de başka yerleri vermeye hazırlar. Birkaç yıl sonra buraları geri alırız, diyorlar ama aynı kişiler hâlâ İtalyanları yola getirmekten söz ediyorlar. Alt tabakanın bu kadar ahmak olduğunu bilmezdim, nerede olursa olsunlar, söylenenleri hiç düşünmeden papağan gibi yineliyorlar. Bence seçkinlerden başka kimse kalmadı artık. İnsanlara karşı duyduğum tiksintiyi tanımlamak olanaksız; herkesten kaçıyorum.

Salı, 11 – Burada hâlâ umutlu insanlar çünkü umut etmek istiyorlar, savaş borcu yüzünden tehlikeyi maskeliyorlar. Ben kişisel olarak durumu onulmaz buluyorum, İtalyanları tanıyor, tehlikesiz işler için duydukları o yalancı şan ve şeref hırsını biliyorum. Bu iş yüzünden Gallicya'daki zafer önemini yitirdi, sokaklarda gazetelerin ek baskılarını boşu boşuna satıyorlar. Halkın kayıtsızlığı

şaşırtıyor. Şu sırada tiyatrolarda oynanan oyunlar Viyana için bir yüz karası olarak geçecek tarihe: *Man lebt nur einmal* [İnsan Bir Kez Yaşar], *Er und Sie* [Erkek ve Kadın], *Wie einst im Mai* [Bir Zamanlar Mayıs'taki Gibi], *Anf Befehl der Herzogin* [Düşesin Buyruğuyla]; operetler ve komediler.

Çarşamba, 12 - Bugün işyerimdeki subaylarla konuştum. Yarbayım doğrudan şöyle söyledi: "Dua edeceğiz." Böylece kendince durumu özetlemiş oluyor. Gazetelerde bir şey bilmeyenlerin kararsızlığı yansıyor. Bütün Avrupa'nın kaderi üç-beş kişinin elinde. Bunu düşünmememiz gerekiyor ama her saat düşünüyoruz. Evvelki gün Baden'a doğru birbiri peşi sıra giden yük trenlerini gördüm, bugün de Villach'ın, cephe gerisindeki ana istasyon olarak hizmet vermek üzere boşaltıldığını duydum. Trieste çoktan o durumda. Bütün bunları olmamış gibi yapmak için bir mucize gerekli, bense mucizelere inanmıyorum artık. Tarafsız gemilerin, yani bizimkilerin İtalyan limanlarından çıkması günler öncesinden yasaklandı. Bütün bunlar öncelikle, eşi görülmedik maddi bir felakete götürüyor bizi; bunu düşünmeye bile yetersiz kalıyor hayal gücüm.

Perşembe, 13 - Bir nebzecik ferahladık. Giolitti gömüldüğü yerden çıktı ve kral tarafından kabul edildi. Sonra da armasını taşıyan Cırmeni, çökertici darbeyi indirdi: Avusturya'nın tanıdığı ayrıcalıkları açıkladı. Bunun etkisi oldu galiba; en azından barış yanlıları, Trablusgarp Savaşı'nı yürüten ve koskoca bir eyaleti İtalya'ya kazandıran adamda aradıkları sözcüyü bulmuş durumdalar. Yeniden, birazcık da olsa umuda kapılabiliriz ama birazcık elbette.

Cuma, 14 – Salandra hükümeti istifasını sundu, böylece İtalya'nın kendi içindeki geçimsizlik su yüzüne çıktı; bu işi istemeyen ve bugüne kadar bunu itiraf etmeyi göze alamayan birtakım kimselerin olduğu ortaya çıkmış oldu. Bizdeyse herkesin morali adamakıllı yerine geldi, bunda Kuzey'den gelen müjdeli zafer haberlerinin de rolü var; kentler birer birer orduların eline geçiyor, Przemysl dayansaydı ne olurdu, bunu düşünmeye bile cesaret edemiyoruz.

Cumartesi, 15 – İtalya'da herkes aklını kaçırmış gibi, her iki parti de devrim yapma tehditleri savuruyor. Dr. N. ile konuştum, burada etkili olan güçlerin neler olduğunun farkına vardık ikimiz de, Cizvitlere karşı Serbest Masonlar ama bu kez radikal sosyalistlerle birleşmiş durumdalar. Bütün ülkelerde savaşın ezip geçtiği her iki taraf da, yani sosyalistler ve Katolikler, burada uyuşukluklarından kurtulup toparlanmışlar, belli ki İtalya'daki gençliğin tamamı onlara muhalefet ediyor ve bu gençliğin gücü de sonsuz. Bir tarafta sözcü d'Annuncio, öte tarafta papa; söylentiye göre papa tehditte bulunmuş, Papalık makamının gücünden yararlanarak Kayzer'e uyarıda bulunmuş ve onun ilke olarak istifa etmesini sağlamış. Orada aşırı uçlar birbirlerine ellerini uzatıyor ve bu uçların belli bir güçleri de var. Ama bir kez çark dönmeye başladı, çarkın dönüşünü yavaşlatmak için arık iki katı çabalamaları gerek. Bugün ancak Cirmeni, Bertolini ve Giolitti gibi kişilere gerçek kahramanlar denebilir.

Bugün tramvayda korkunç bir şey yaşadım. Bir asker bindi, elindeki bastona dayanarak topallıyordu, bacağının birini sürüklüyordu, ötekinin yerindeyse gri paçanın içinde bir boşluk vardı, korkunç bir boşluk. Herkes saygıyla sustu. Ama askeri hiç tanımayan bir kadın içini

çeke çeke ağlamaya başladı, anlaşılır bir şey ama yine de herkes donup kaldı. Asla unutamayacağım bu sahneyi.

Pazar, 16 – İtalyanların durumu belirsiz. Marcora, Carcano reddetmişler; hepsi de sorumluluktan kaçıyor. Şimdi ya siyah ya da beyaz karşısındalar; ya Sonnino ya da Carcano! Daha tam beş gün beklenecek ve eziyet çekilecek; dayanması olanaksız. Bugün Auffenberg olayını okudum, yani Macaristan parlamentosundaki soru önergesini; adeta Ortaçağ'dan kalma bir komploya benziyor bu durum. Benedek sistemi duruyor, hâlâ İspanyol mikrobu taşıyoruz. Ama burada parlamento araya girdi ve umuyoruz ki Habsburgların düşünceleriyle irinlenmiş bir çibani açtı. Üç gün önce baron yapılan adamın unvanı bir anda elinden alınıyor; Benedek'in ruhu yükseliyor, Arşidük Albrecht'in¹ de yıldızı. Akşam geç vakit canım sıkıldı; ilk kötü haber. Salandra'nın istifası kabul edilmedi. Okumasını biliyorsam eğer, bunun anlamı "savaş"tır. Yarına kadar beklemem gerekecek.

Pazartesi, 17 – Kesinlikle savaş çıkacak. Kendimizi kandırmamız anlamsız: Şimdiye kadarki bütün siyasal savaşımelerde olduğu gibi İtilaf Devletleri yine galip geldi. Salandra ve Sonnino kalıyorlar; tarafsızların temsilcileri artık hayatlarından kaygılılar, hiçbir uzlaşma yok artık, hiçbir geri çekilme; savaşı istiyorlar. Berchtold'un uzlaşmacı politikasıyla aynı görüşte olmayan Tisza'nın kibirliği bütün bunlara neden oldu. Ama buradaki eşekler hâlâ hayranlar onun tutumuna, tıpkı Kayzer Franz Jo-

1. August Rjtter von Benedek. Kuzey'deki savaş bölgesini tanımamasına karşın Alman Kayzerl tarafından Kuzey Ordusu'nun başına getirilmiş, Königgrätz'de Avusturya ordusunu yenilgiye uğratınca görevden alınmıştı. Orduların başına Arşidük Albrecht atanmıştı (Ç N.)

seph'in tutumuna hayran oldukları gibi. Bunlar umutsuz durumda, Almanların felaketiyle karşı karşıya olduğu-muzu sezmiyorlar, hâlâ sezmiyorlar, bunun kefareti ancak Alman Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sağlanabilir. Çünkü, bir ulus böylesine yanlış yola götürülürse, ruhu böylesine kinle bozulursa o zaman duyduğu bu hınç bir yerden dışarı çıkmalıdır, umarım doğru yöne gider. Galliçya'daki zaferler bunun yanında çocuk oyuncağı gibi kalıyor, Batı'daki Alman Cephesi adamakıllı sallantıda, çökeceğini sanıyorum. Hep yazmak istediğim *Yeremya* tragedyasını düşünüyorum şimdi.

Salı, 18 – Sonunda –artık İtalya'yla savaş kaçınılmaz olmuşken– Tisza konuştu ama yalan dolan. Sözde önerilerde bulunulmuş ama kendilerini zayıf hissettiklerinden değil, yalnızca iyi niyetli olduklarından. Parlamento-ya böyle aptalca şeyler anlatılmasına herhalde bizim ülkemizden başka yerde izin vermezler Tiyatroların hâlâ açık olması çok ilginç; insanlar ya hiçbir şey bilmiyor ya da kendilerini neyin beklediğini bilmek istemiyorlar.

Çarşamba, 19 – Kentin üstüne çöken beklenti duygusu insanı felç ediyor. Borsadaysa hâlâ umutlarını yitirmemiş budalalar var. Specht'le görüştüm; zavallı hâlâ kazanacağımıza inanıyor, tarafsız kalınacağına da.

Perşembe, 20 – Roma'daki meclis toplantısı bugün. Artık kimin umudu kaldı ki! Gazetelerde kesin bir şey yazmıyor ama Giolitti'nin olmaması her şeyi belirliyor. Birkaç gün daha hazırlık yapılacak.

Gece geç vakit haber geliyor. D'Annunzio için müthiş tezahürat yapılıyor. Sonunda doruğa ulaştı, Victor Hugo'yu bile geçti, onun modernî olarak ülkede yükseldi. Yüz bin kişinin hayatına mal olarak!

Cuma, 21 – Şimdi biz uslu çocuklara nerelerden geri çekilmemiz gerektiğini ister istemez anlatıyorlar. Yani, Berlinliler bunu anlatabiliyor, bizimkilerinse hâlâ tasma takılı ağızlarına, hâlâ açıklık yok. Bu rezalet açıklanmalı. Kanını akıtan insanlarla son âna kadar oynuyorlar; kimse de başkaldırmayı göze alamıyor. Savaşa girileceği haberini Demokles'in Kılıcı gibi halkın başının üstünde tutuyorlar; ancak bir mucize olursa bir açıklama yapılır gibi geliyor bana.

Cumartesi, 22 – Savaşa girileceği kesin; gerçeklerden ürktükleri için buna hâlâ inanmayan birkaç kişi kaldı. Can sıkıcı bir hava var ama kesinlikle boğucu değil. Beklenti yerine bir tutukluk var herkeste. Keşke bir ilerleme olsa, sonuna geldik derken her şey şimdi başlıyor.

Pazar, 23 – Paskalya. Sabahtan akşama kadar denetlemem vardı. Sonunda dışarı çıktım. Gazetelerin ek baskıları, İtalya'nın savaş ilan ettiğini yazıyor. Hiçbir heyecan yok ortalıkta, insanlar gezintiden dönüyorlar, hava olağanüstü güzel, sonradan gece geç vakit, alkol almış insanların tek tük taşkınlıkları duyuluyor pencerelerden. Daha önce Sırbistan olayında olduğu gibi yine aynı sesler. İnsanlar unutkan.

Pazartesi, 24 – Gazeteler öfkeli, akşam da (ısmarlama) yurtseverlik gösterileri. Ama ortalık genelde durgun; insanların sinirleri artık bir şey kaldırmıyor. Beyinler artık gerçek korkunun dışında bir şeyi algılayamıyor: Viyana önündeki Rusları, yoklamayı, et sıkıntısını algılıyor ancak, bunların dışında bir şeyi kavrayamıyor.

Salı, 25 – Kuzey'de, Karpatlar'da Przemyśl önünde büyük zaferler var. Daha önce olsaydı nasıl da sevinirdik

bunlara! Savaşın evreleriyle kimse ilgilenmiyor artık, zihinler artık sonuçlara yönelik, bu sonuçlarsa yalnızca tahminlere dayanıyor. Donanmamızın başarısı da gösterişli, yalnızca gösterişte kalsa da (üstelik resmî tebliğ sefilce stilize edilmiş).

Çarşamba, 26 – Tek tek alınan haberler doğrulanıyor, her şey pürüzsüz akıp gidiyor. İçimizde donup kalmışlık duygusu; korkuyu da umudu da hissetmemecesine kalakalmışız. Spinoza'nın dengesi bu. Kendim için çalıştım, iyiye işaret!

Perşembe, 27 – Tek tek haberler hâlâ iyi; Çanakkale önünde yine bir savaş gemisi batırılmış. İtalya savaş ilan etmeden önce olsaydı kurtuluşa doğru bir adım etkisi bırakırdı bu, şimdiyse daha çok savaşı uzatacak gibi geliyor. Herkesin üzerinde çekilen acıların verdiği uyuşukluk var, fiziksel belirtileri de var, bedensel bir yorgunluk örneğin. Uykuculuk, o tatlı uyuşukluk. Sarsılıp kendimize gelmemiz için nasıl şiddetli bir şey olmalı acaba!

Cuma, 28 – Güney'den savaşla ilgili ilk haberler: İtalyanları korkak olarak gösteren kasıtlı haberler, çok beceriksizce buluyorum bunları. Belli ki halka moral vermek için. Bu yazarların tümünden daha değerli olan d'Annunzio'ya karşı ruh yoksullarının öfkesini çok iğrenç buluyorum.

Cumartesi, 29 – Baden'a gittim. Dinlendim. Hava aldım, yeşil kokladım. Eski zamanları anımsatan bir ışıltıydı.

Pazar, 30 – Petzold'la birlikteydim, eşini tanıştırdı bana. İster istemez Hamlet geldi aklıma; karısı öleli ne kadar oldu ki! Ama ahlak kaygısıyla düşünmeyi çoktan bıraktım. Savaş günümü kararttı, görünmüyor ama eziyor

Pazartesi, 31 – 8-8'in denetlemesi. Çokça okudum, kendimi topladım.

Salı, 1 Haziran – *Yeremya*'nın taslağı. Ah zaman ve güç, yalnızca bu ikisi; ya da yalnızca ikincisi, çünkü o olursa zaman yaratılıyor.

Çarşamba, 2 Haziran – Mayısta toplam üç yüz bin tutsak! Müthiş, ama sonuca götürmüyor. Dün Karl Larsen'le uzun uzun konuştuk; sınırlanmış hayatlarımıza özgür dünyadan giren her bir soluk nasıl da iyi geliyor bize! Burada bize öğrenci muamelesi yapıyorlar. Belki de yarım milyon insanını şehit vermiş olan bir halkı, Üçlü Ittifak anlaşmasını sunmaya layık görmüyorlar hâlâ. Huzura çıkanlar hâlâ kontlarla baronlar, oysa çoktandır bir koalisyon bakanlığına gereksinmemiz var. Halk burada bunu doğal karşılıyor, eskiden beri böyleydi nasılsa diyorlar, öyleyse... Bu öyleyse sözcüğü hep çöküş anlamına gelir.

Perşembe, 3 Haziran – Her zaman geçerli bir olgu: Halk, kitleler bir şey öğrenemezler. On ay süren bir savaştan sonra bir şeyler kavrayabilirler, demek geliyor insanın içinden. Ama bugün de değişen bir şey yok, aynı söylen-tiler, bunlara yine aynı sorumsuzca tavırla inanmalar. Birden herkes Sırbistan'la görüşüldüğünü, Pasic'in Viyana'da olduğunu söylüyor. Neden olarak da İtalya'nın müdahale-si ve Sırbistan'ın Tuna'da hiçbir şey yapmaması gösterili-yor. Bana kalırsa uygun ânu kolluyorlar, ayrıca Arnavut-luk'a el koydular bile. Akıl alır gibi değil ama herkes Pa-sic'in Viyana'da olduğuna yemin ediyor. İnsan hiçbir za-man her şeyi öğrendim diyemiyor. Öğle vakti sevinç çığ-lıkları: Przemysl alınmış. Kent coşku dolu. Akşam olunca fener alayları ve Savaş Bakanlığı önünde serenatlar. Asıl önemli olan askeri başarı değil, Przemysl adının Avustur-ya'da yeniden ağza alınabilmesi, bu damganın silinmiş

olması. İtalya'nın bu belirsizliği üstümüze gölge gibi çökmüş olmasaydı cümbüş başlardı. Şimdiyse bir gecelik bir esrime, bayraklar dalgalanıyor, ışıklar parlıyor.

Cuma, 4 – P ile ilgili ayrıntı alınamadı. Herhalde Ruslar dışarı kaydılar. Topçularını da kurtarmışa benziyorlar.

Cumartesi, 5 – Galiçya'da ilerlemeler, öteki cephelerdeyse bir şey yok. Sıcak bastırdı, aşırı bir sıcak; öteki uç! Baden'da, parkta otururken Franz Ferdinand'ın ölüm haberinin duyulduğu günü anıyorum. Müzik susmuştu; şimdi yine çalışıyorlar ama ortalıkta sakatlar, maluller ve mutsuzluk dolu bir dünya var. Neşeli olan insanlara, hiçbir şeye aldırmandan yaşayanlara imreniyorum.

Pazar, 6 – Vöslau'da biraz çalıştım. Mayıs ayına ait sayılar müthiş büyük: üç yüz bin Rus; Japon savaşındakini aşıyor bu sayı. Ama o zamandan bu yana boyutlar nasıl da değişti. O zaman bir sonuç sayılan şey şimdi bir bölüm yalnızca. Çokça gezindim. Tiyatro oyunum biçim alıyor.

Pazartesi, 7 – Büroda tekdüze çalışma, anlamsız ve tatmin edici olmaktan uzak. Ginzkey gidiyor, onunla birlikte gitmeyi ne çok isterdim! Rolland'dan bir mektup aldım, içinde Van Eeden'in bir şırı var; yitik dünyalardan selamlar.

Salı, 8 – Gerçeklerin tekdüzeliği. Alice S. ile trajik bir konuşma yaptım. Yazgıların hepsi artık nasıl da birden derinlere yöneliyor!

Çarşamba, 9 – Büroda tatsızlık! Yetersizlik ve bıkkınlık. Galiçya'daki başarılar –Stanislaw– içimizdeki ateşi söndürmeye yetmiyor.

Perşembe, 10 – Ruhumdaki çöküntü günlüğümü öldürüyor. Sabahtan akşama dek yorgunum, her şey yoruyor beni. Tiyatro oyunum içimde olgunlaştı, ama gerekli gücü bulamıyorum. Günün yarısında uzanıp düş kuruyorum, belki beni tembelleştiren de bu tembelliktir, hem de böyle bir zamanda. Kuzey'den zafer haberleri geliyor, ama bunların bedelinin ağır olduğunu biliyorum. Üstelik sonuca götürmeleri de yakın zamanda gerçekleşmeyecek.

Cuma, 11 – Önemli bir şey yok.

Cumartesi, 12 – Adelt'le birlikteydim, Kuzey'den pek çok haber verdi bana, hâlâ sürüp giden rekabetlerden söz etti. Her güçlü duygu gibi ortak duyguların doruğa ulaştığı evreler de kısa oluyor, buna karşılık insanların içlerindeki başına buyrukluğ duygusu hep var ve gerilen bir lastik bant gibi hep geri çarpıyor. Bütün kitaplar bunu yazsa da yine de inanmıyoruz. Przemysl önünde rekabet bize çok cana mal oldu, 10. Kolordu'nun orayı ne pahasına olursa olsun alması gerekiyordu, henüz saldırı kıvamında olmayan kaleye saldırdı.

Pazar, 13 – Biraz çalıştım, kitaplar ve sessizlik. İnsanlardan kaçır oldum, ama buna pişman değilim.

Pazartesi, 14 – Rolland'dan iyilik ve iyimserlik taşıyan bir mektupaldım Beni avutan bu adam ya olmasaydı'

Sah, 15 – Hans Müller bana geldi. Askere alınacak ama bu yurtsever adam, hem askere gitmekten hem de bir kahraman olamamaktan korkuyor. Dış yüzeyleriyle yaşayan, içleriye bomboş olan insanları görmek ne acı. Üstelik bu insanlar zamanımızın sözü geçen kişileri. Şu

öğüdü unutmamalı: Her zaman en iyi insanlarla görüşmeli, bunun dışındakilerle görüşmek alçalma sayılır. Ve yalnız kalmalı, çalışmalı. Belki kadınlarla oyalanmak olabilir. Ama "ilişki" yok. Yalnızlık, yalnızlık! Bunu öğrenmeliyim. Zamanının geldiğini hissediyorum.

Çarşamba, 16 – Hiçbir şey yok. Gazeteler bomboş, kof. Sözcüklerden onlar da korkuyor, ben de büroda öyleyim.

Perşembe, 17 – Biraz daha çalıştım. Ama havamda değişim henüz. Gelecek hafta başlayacağım. Belki de bir yerlerde bir oda kiralarım. Evdeyken şuradan buradan gelen engellemeler, yansılar, tepkeler oluyor. Hem şu anda evimden nefret ediyorum, geçmişin ve kötü kokulu bir havanın soluğu var orada. Açık havada sekiz gün geçirsem kendime gelirim. Tek sevincim Zech'ten ve Guilbeaux'dan gelen birer mektup. Fransızca bir yazı bugünlerde nasıl da iyi geliyor insana, dışarıdan gelen sözcükleri nasıl da yedi kat daha dostça görüyor insan. Zihni bulanmamış onun, anlaşılan onun gibi kalan birkaç kişi daha var. Ama sayıları ne kadar az! Bazalgette'den haftalardır hiçbir haber alınamıyormuş, başına bir şey geldiyse korkunç olur.

Cuma, 18 – Durum düzene giriyor, açıklığa kavuşuyor. Hatları artık açık seçik görebiliyorum. Siyasal açıdan Doğu'da durum hâlâ elverişli, Lemberg'e ilerliyorlar. Ama ben bunda sonuç alıcı bir şey göremiyorum.

Cumartesi, 19 – Başçavuş oldum; bana bir ironi gibi geliyor bu. Öğleden sonra Baden'a gittim.

Pazar, 20 – Oyunumu yazıyorum, artık dış dünya bana daha az acı veriyor, artık kendi kendime karşı haklı durumdayım. Ülkelerin ve kentlerin sınırları kapatıldığına

göre tek çıkış yolu da bu. Guilbeaux'dan mektuplar; dostluğu muhteşem, duygularımız tümüyle birbirine denk.

Pazartesi, 21 – Önemli bir şey olmadı. Akşam Schnitzler ile birlikte Müsteşar Zuckerkandl'a gittük, kulakları ağır işittiğinden deruni bir hal gelmiş üstüne. Onu sevmezlik edemiyorsunuz, büyük zekâsı bu adamın içindeki iyilikleri ortaya koymasını engellemiyor

Salı, 22 – Akşama kadar önemli bir şey olmadı. Akşam olduğunda birden ortalık hareketlendi, yeraltından nedeni belirsiz bir kıpırtı yükseldi, bu kıpırtı görünmeyen bir şeyleri birden gizemli bir biçimde harekete geçirdi, tıpkı birden içinden su fışkıran hortum gibi, sonra da belediye binasının tepesinde ansızın bir bayrak beliriverdi: Lemberg düşmüştü. Kent birden coşuverdi; sanki her şeyin sonu gelmiş ve yarın sabah barış olacakmış gibi bir sevinç, bir coşku. Ama bu zavallılara bu sevinci çok görmemek gerek, nice zamandır bekliyorlar böyle bir şeyi!

Çarşamba, 23 – Görülüyor ki Viyana şenlikler kenti. Bayraklar açık havada nasıl da dalgalanıyor, yeşilin çokluğu renkleri nasıl daha da canlı, daha da şenlikli yapıyor. Neşeli olmak insanlara, beyaz kelebekler gibi ortalıkta uçuşan genç kızlara nasıl da yakışıyor. Kazanılan ilk zaferde bütün kaygılardan sıyrılmak: Bu insanlar ve farfarcılar için her şey kazanılmış gibi artık; Ruslar yenilmiş, Polonya bizim olmuş, her şey, her şey geçmiş. Bunlara acımak mı, yoksa imrenmek mi gerektiğini bilemiyorum. Akşam, bayraklarla fenerlerle geçit törenleri yapıldı, yüz binlerce insan Ringstrasse'de Kayzer'in şarkısını gürleyerek söyledi, ilk kez olmak üzere bu kışkırtıcı hareketlerde büyük bir şey seziliyor. En yoksullar bu çocukça avuntuya öylesine muhtaçlar ki, ışıklara ve mum-

lara, bu temelsiz pırılıtya. İlk kez olmak üzere Viyana'da sevinç gösterilerine resmen izin veriliyor

Perşembe, 24 – Kutlamaların ikinci günü. Schönbrunn'da Kayzer'in kutlaması, akşam da yeniden yat borusu. Belediye Binasının güzelliği unutulmaz. Ama öte yandan da bu kutlamalar için gerçek bir neden var mı diye merak ediyorum. Başkaları gibi körlemesine sevince boğulamam ben; kendimi böylesine aldatamam. Bu arada Yeremya için ön çalışmalarımı sürdürüyorum, oysa şu andaki hava buna hiç de uygun değil.

Cuma, 25 – Önemli bir şey yok. Güney'deki güçlü direniş beni şaşırtıyor. Koca bir ay boyunca İtalyanlar hemen hemen hiçbir şey yapmadılar, hatta donanmaları bile uykuda. Arnavutluk'a yürüyen Sırbistan'la olan ateşkes de (belki de gizlice anlaşmaya varmışlardır) çok ilginç. İttifak Devletleri'nin arasını bozmaya çalışıyorlar, belki de sonunda bu olacak.

Cumartesi, 26 – Denetim vardı, bu yüzden çalışamadım, hep rahatsız ediliyorum. Yaptığım yalnızca savaş yardım bürosu için çağrı yazmak oldu. Akşam da St. Pölten'e gittim, hafta sonu tatilinin tadını çıkardım.

Pazar, 27 – Erkenden Turnitz'e gittim. Yolda Rus savaş tutsaklarının bulunduğu kampın önünden geçtim, burada çalışan bir sürü gösterişli adam var, kendilerine ya da kendilerinden sonra geleceklere ev yapıyorlar. Onları böylesine sağlıklı görmek içimi yurtseverliğe hiç benzemeyen bir sevinçle doldurdu. Sonra harika kırlara gittim, Gstettenhof'a, orası eskiden Toni Schläger'e aitti, ben de orada basit ama harika bir yaşam sürüyorum. Dehşet veren tek bir şey var, o da buradaki erkeklerin tamamının gitmiş olması.

Küçük köylerin birinde çok yaşlı, boş bakışlı, pipo tütüren bir bunak vardı, başka da erkek yoktu, insanın içini ürperten bir ıssızlık. Buna karşılık doğa temiz ve el değmemiş, dokunulmamış ve her şeyden habersiz.

Pazartesi, 28 – İyi çalışıyorum. Yağmur da etkilemiyor beni. Yağmurun ekinlere yarar sağlayacağını biliyorum.

Salı, 29 – Çalışmayı sürdürdüm, birinci sahnenin ve girişin temeli oturdu. Keşke bu tempomu sürdürebilsem! Bir tatilim olsa ne kadar da işime yarardı. Akşam geri döndüm. Savaşta iyi haberler var; Halicz alınmış, İtalyanlar geri püskürtülmüş.

Çarşamba, 30 – İşgünü, sıkıcı ve donuk. Alfred'in yeniden orduya katılması gerekiyor; burasının da boşaldığını görmek çok korkunç.

Perşembe, 1 Temmuz 1915 – Lemberg kutlamaları sona erdi. Oyunum da kafamda geliyor. Kutlama havası pek çabuk bitiverdi, ayrı barış yapmakla ilgili budalaca dedikodular kesildi. İnsanlar bu trajik durumu kavrayamayacak kadar budalalar ama aynı zamanda akıllılar da; çünkü o durumu görmezden geliyorlar ve birtakım basmakalıp sözlerle kendilerinden geçiveriyorlar: Rusya'daki devrim, Fransa'daki savaş bıkkınlığı, İngiltere'deki para sıkıntısı; hep aynı nakarat, bunları bizim çalgılarımızla da çalabiliriz.

Cuma, 2 – Schönbrunn'da o eski, tuhaf bir biçimde tehlikeli duygu. Biraz çalıştım, haberler şöyle böyle. Gitgide yalnız kalıyorum, insanlar bana heyecan vermiyor, yoruyorlar.

Cumartesi, 3 – Çalışmak bana iyi geliyor, yavaşça, sinsice yaklaşan kaygıların, içten içe beni ezen bıkkınlığın tek ilacı çalışmak. Büyük bir soruna iyi bir biçimde ve serinkanlılıkla yaklaştım; ikinci derece rollerdekikahramanlar tam oturmadı henüz, temeller sağlam değil, olayların tırmanışındaki tekdüzelik de beni biraz rahatsız ediyor. Güney’den zorlu savaşlar olduğuna ilişkin haberler geliyor.

Pazar, 4 – İkinci sahnenin anahatları belirlendi, artık üçüncüye başlıyorum. Akşamı dostlarımla geçirdim.

Pazartesi, 5 – Gazeteler, Gorz’daki savaşta zafer kazanıldığını bildiriyor. Buna sevinmemek güç. İtalya’ya ise herkes gibi acıyamıyorum, bu halk gereksiz yere savaşı sürdürüyor, adını duyurma arzusuyla sürdürüyor, böbürlenerek sürdürüyor. Bu halkla karşılaşanlar savaşın kirli yanlarıyla, yalancı heyecanıyla, taşkın küstahlığıyla karşılaşılıyor.

Salı, 6 – Adelt’in güzel bir makalesi çıktı. Bu savaşta düşüncesini açıklayan üç-beş kişiden biri o. Çalışmam yavaş yavaş ilerliyor, içimde bir umut doğdu, belki de iki haftalığına Galiçya’ya kaçabilirim.

Çarşamba, 7 – Barış da bu savaş kadar hareketsiz miydi acaba? İlerlemeler, gerilemeler, orada burada iki bin tutsak, binlerce ölü; insanın içine hiç dokunmuyor neredeyse. Barış düşüncesinin dışında hiçbir şey etkilemiyor bizi, barış bizi kurtaracak. “Daha ne kadar sürecek” yakınıması bütün ağızlarda. Eskiden insanlar hedefi sorardı, şimdiyse ne zaman biteceğini soruyorlar yalnızca.

Perşembe, 8 – Akşam bir zafer haberi geldi: Bir İtalyan destroyeri batırılmış; Krasnik’teki yenilgiyi örten bir haber. Ama evlere artık bayrak çekilmiyor. Her evde, her

yuvada huzursuzluk. Lemberg son umut sözcüğüydü. Bir de belki Varşova. Ertesi gün her şey yeniden kendi içine kapanıyor. Almanya'da, taraflar arasında barış sağlanması için gizli siyasal görüşmeler yürütülüyormuş. Sosyalistler işi çabuk ve ucuz tarafından bitirmek istiyorlarmış, ötekilerse ne pahasına olursa olsun başarılı olmak istiyorlarmış. Belçika karşılığında barış sağlanabilirmiş. Halka aldırın yok, halk yalnızca kan kaynağı, düşmanın yedi çekicinin indiği bir örs.

Cuma, 9 – Yahudilerden kaynaklanan ve hoş olmayan bir askerden kaçma olayını haber aldım. Hahamlar iki bini aşkın hahamlık aday belgesi düzenlemişler ve bu iş ortaya çıkmış. Bu tür şeyler savaş alanlarında on binlerin yaptıklarına leke sürüyor. Biraz çalıştım. Üçüncü sahneyi bu hafta bitirmeliyim.

Cumartesi, 10 – Galiçya'ya yolculuk yapma olasılığı güçleniyor. Her ne kadar umutlanmaya pek cesaret edemiyorsam da yine de çok seviniyorum bu yolculuğa. Olayların tekdüze gidişinden bir çıkış yolu bulacağım sonunda, bu olaylar yakından bakınca dehşet verici, uzaktansa matematiksel ve kavranılabilir görünüyorlar, öyle ki insanın ruhunu öldürüp duyuları köreltiyorlar; oysa hepsi de duyusal.

Pazar, 11 – Baden; huzur; biraz çalışma. Gitgide huzura kavuşuyorum.

Pazartesi, 12 – Galiçya'ya yapacağım yolculuk kesinleşti. Ne yazık ki bu dakikada karar ağabeyimin, gitmem gerekiyor. Ama şunu öğrendim: Yerine yenisinin konulması olanaksız şeylerden feragat etmemeli. Çoktandır, her şeyin dışında olma duygusu acı veriyor bana; köy köy, kent

kent belleğimizde hem yaşayan hem de yaşamayan ülkenin bizim için bir addan ibaret olduğu, bir kavram, cansız ve soyut bir sözcükten ibaret olduğu duygusunun altında eziliyorum. Bu yolculuk çok yorucu olacak, pek semereli de olmayacak, ama gitmeliyim; Viyana'daki dünyayı izlemekten yoruldu gözlerim.

Salı, 13 – Pasaport alabilmek için koşuşturuyorum. Öğleden sonra bir şey olmadı, sonra teftiş çıktı. Öyle huzursuzum ki çalışmak gelmiyor içimden.

Çarşamba, 14 – Son hazırlıklar. Akşam Krakow'a doğru yola çıkıyorum!

Bu bölümde 26 Temmuz 1915'e kadar süren Galiçya yolculuğu anlatılıyor.

14 Temmuz, akşam – Yola çıkış! Yola çıkarken Kuzey İstasyonu görülecek haldeydi. Yurdundan kaçan birçok insan vardı, yanlarında kanları ve bebekleriyle yoksul Polonyalı Yahudiler, hepsinin üzerinde yoksulluğun o keskin, tuhaf kokusu vardı, kaçışın karmaşası içindeydiler. Lemberg zaferi burada arka yüzünden görülüyor, etkisi muhteşem. Sağanak yağmurdan sonra toprağın üstüne çıkan ve yiyecek arayan solucanlar.

Kompartımanlar üçüncü sınıf. Burada da unutamayacağım bir koku var. Bu kokunun içinde askeri hastane kokusu da var, lizol de. Kerevet benzeri çıplak banklar, birkaç subay, onların dışında da yalnızca şaşkın kitleler. Avusturya'nın trajedisi burada başlıyor. Konuşmasını bilmeyen bu uslu çocuklar nasıl da umarsız, önlerine gelen her ağıla girmeye hazır o uslu hayvanlar nasıl da oracıkta dikiliyorlar. Almanlardaki itaatin tersine burada tümüyle bilinçsizce itaat ediliyor, yalnızca içgüdüler ve disiplin

egemen. Çoğunlukla Güney'den gelen tutsaklar bunlar. İçlerinden Tetschen'e gitmek isteyen biri, Teschen'e giden trene binmiş. Bunu ona anlatmaya çalışıyorlar, ama o, suç işlemişçesine dehşet dolu gözlerle bakıyor çevresine, hiçbir şey anlamıyor, hiçbir şey. Onu trenden indirdiklerinde o çocuksu yüzünde sınırsız bir korku belirliyor, sanki yanlış bir şey yapmış. Florisdorf'ta onu belki kuzeybatı trenine sevk ederler, belki de orada aç susuz kalır. Daha ilk saatten yazgısı oluşuverir.

15 Temmuz, Perşembe – Sabah erkenden Mährisch Ost-rau'sundaydım. Nerede olduğumuzu bilmiyordum, ama kömürün kokusunu duymuştum. Tıpkı Belçika'daki gibi aynı yağlı toprak, aynı donuk ve neredeyse boş arazi ve yükleme araçlarının karaltıları. Burada ve Oderberg'de binlerce tren vagonu var, burada bir tür ana manevra merkezi kurulmuş gibi. Bu tür düzenlemeler beni çok etkiliyor, çünkü çok gizemli: Kitlelerin hareketlerindeki sorunları kavramak, insanları anlamaktan daha kolay. Oderberg'e geldiğimizde bizim vagonda olay çıkıyor. Bir Prusyalı Alman albay, yanı dehşetten kalakalmış, yanı alaycı istasyon personelinin arasında inanılmaz bir cesaretle gürlüyor, nedeni de onu başlangıçta yanlış perona göndermiş olmaları. Vagona girip oturduğunda bile öfkesi dinmiyor; bizim subaylarımız selam veriyorlar, susuyorlar ve birbirlerine gülümseyerek bakıyorlar. Üzücü bir görünüm. İki saat sonra, Auschwitz'e vardığımızda bir kıta Alman askeri vagonlara bindirilmeyi bekliyor. Eksiksiz donatılmış ve pırıl pırıl bir halde, talim yerinde gibi düzgün sıralar halinde dikiliyorlar, az önce öylesine üzücü olan cesaretin öteki yüzünü hissediyoruz hayranlıkla. Üstelik burada iki katı hissediyoruz bunu çünkü burada Almanlar –sınır bir kilometre ötede– Polonyalılarla iç içe. Yalınayak, kirli kadınlar koyunlarını güdüyor-

lar, Slav köylülerinin renkli giysilerinin yerini burada soluk, özelliksiz, pis kent giysileri almış. Ülke boş, sıkıcı, tekdüze; insan buraları gördükten sonra Slav halk şarkılarının neden o kadar hüzünlü olduğunu anlıyor. İstasyonların birinde trene kır saçlı Polonyalı yaşlı bir lejyoner subay biniyor, göğsüne inen sakalıyla Eyüp Peygamber'e benziyor. Onu uğurlamak için bütün bir köy oraya gelmiş. Patriğin önünde köleler gibi yerlere eğiliyorlar, bu tablo tam Tevrat'tan çıkma gibi.

Demiryolu da gerçekten müthiş. Buharlı trenler bir-biri peşi sıra geliyorlar, istasyonlar geniş, ferah ve hep hareketli. Sahra postası ve asker yüklü trenler, bostan dola-bı gibi hiç durmayan bir düzenek. Bu durmak bilmez sevkıyatın, düzenli nakliyelerin benim için sarhoş edici bir yanı var. Bütün bunları görünce, ordu ve onun donanımı için bir ordunun seferber olduğunu anladım. Ama istasyonlarda bir lokma yiyecek, bir damla içecek yok. Her şey yolculuk halinde, dışarıdaki görünmeyen kitleye doğru gidiyor, bu kitlenin milyonlara varan sayısı burada, dışarıda olduğundan daha güçlü olarak hissediliyor belki de.

Programa uygun olarak saat 10.30'da Krakow'a vardık. Kenti görmek için bir saatim var, ucuz Polonya arabacılarından birini kiralıyorum ve bu atlı arabayla kentte dolaşıyorum. Kent görkemli, kendine özgü kişiliği var. Ortaçağ'ın kudreti hissediliyor; buranın da Belçika kentleriyle ilginç bir benzerliği var, özellikle de eşsiz, harika Mari enkirche'siyle Ring Meydanı (ayrıca da Veit Stoss'un heykelleri). Her yerde Slav Katolikliğinin o kendine özgü havası var, Viyana ve Flandre'de olduğu gibi İtalyan tarzına değil de, Salzburg ve Prag'da olduğu gibi İspanyol tarzına yakın. Wawel Şatosu etkileyici ve başına buyruk. Avusturya burayı etkileyememiş, burada Polonya Cumhuriyeti'nin izleri hissediliyor. Krakow'un bugün bir kale olduğunu gösterir hiçbir şeye rastlayamadım, ne giriş-

te ne de çıkışta, oysa Rusları ateşe tutan dış tabyaların bulunduğu Wielicka tepeleri elle tutulacak kadar yakın. Kitaplıkta ve askeri hastanede Kızılhaç'ın bayrağı dalgalanmasa, her demiryolu bariyeri, her köprüde bir ihtiyat subayının süngüsünün izi olmasa savaş olduğu bile belli olmayacak. Bunların dışında her şey eskisi gibi, korku dolu gözlerle, sokaklarda ürkek ürkek yürüyen ve yoksul taşralılarla bayramlık kara giysileri içindeki Polonyalı Yahudilerden oluşan kalabalıklar özellikle dikkat çekici. Çevredeki tarlalar ekili, savaş Viyana'da olduğundan da uzakta, orada ortalık haber kaynar, yapılan işlerin zamanla ilgisi vardır; buradaysa günlük alışverişler yapılıyor gibi. Kale, kentin eski çekirdeğini iyi korumuş.

Bitmek tükenmek bilmeyen gecikmelerden sonra Tarnow'a doğru yoluma devam ediyorum. Kompartımanda subaylarla sohbet ediyoruz, bana çok şey gösteriyorlar; aslında gerçekleri öğrenmek açısından en çok istediğim şeydi bu. Manzara harika! Buğdaylar yüksek ve gür, aralarında da renkli giysileriyle kadınlar. Yalınayak çocukların sevinçle haykırdıkları duyuluyor. Yemyeşil ormanlarda beyaz haçlarıyla küçük kiliseler var, her tarafta sessizlik ve neredeyse bir neşe var. En uçtaki sınır noktası olan Wielicka'ya geldik, Ruslar buraya kadar gelmişler, ama bunlar artık geçmişte kalmış; ayaklarımızın altındaki topraklarda savaş olmuş. Raylar sanki hiç parçalanmamışçasına pırıl pırıl ve temiz, bekçi kulübeleri yeni kiremitleriyle tertemiz parıldıyorlar, altı sıra gerilmiş bakır telgraf telleri pırıl pırıl. Her şey silinip gitmiş, bir tek iz bile yok. Tek tük şeyler var yine de, ama görmesini bilmek gerek. Demiryolunun yanında daire biçiminde bir su birikintisi var, sırtıkan bir oğlan koyununa su içirtiyor orada; rayların iki metre uzağına saplanan bir bombanın açtığı çukur bu. Kimi zaman da beyaz bir çizgi görüyoruz: Bir avcı hendeği kazılmış. Ormanda yine

yıldırım çarpmış gibi parçalanmış ağaçlar: Yine bir bombanın işi. Yokuşta devrilmiş bir ceset gibi umarsızca yatan paramparça bir vagon var Başka da bir şey yok. Burada savaş olduğunu gösteren hiçbir şey yok.

Ama savaş bizimle birlikte ilerliyor, önümüzde, yanımızda, karşımızda gidiyor, durmaksızın, bitmeksizin. Sonu gelmeyen trenler geçiyor yanımızdan, her birinin tıpkı bizimki gibi en azından elli vagonu var, hatta boş olanlarda vagon sayısı daha fazla, bu pırıl pırıl raylarda korkunç bir hac seferi sürüp gidiyor Bizim trenimiz hasattan dönen izincilerle dolu, giderken bütün pencere-lerden şarkılar duyuluyor Bu insanların, bu yetişkinlerin Slav ırkına özgü çocuksuluklarını anlamayı öğreniyorsunuz. Basamaklara oturup bacaklarını aşağı sallandıyorlar; her durduğumuz istasyonda dışarı fırlıyor, yalınayak dolaşan küçük satıcı kızlardan şekerleme ve tatlı satın alıyorlar. Küçük el arabasına hamur işleri ve mayalanmış kek doldurup getiren bir köylü kadın gördüler mi almak için çocuklar gibi birbirleriyle itişiyorlar. Tren düdüğü de çalsa, herkes onlara seslense de onlar önce keklerini almalılar; sonra ağızlarını doldurup hareket etmiş olan trenin arkasından koşuyorlar; yan kompartımandaki bir Alman subayın küçümseyen bakışları altında hem de. Trenin durmasını beklemeden yine hamur işlerinin başına koşuyorlar. Bu arada da durmadan şarkı söylüyorlar.

Sürekli duruyoruz, her istasyonda yarım saat, hatta boş topraklarda bile. Ama ben rahatsız olmuyorum. Çünkü her seferinde yanımızda asker dolu trenler oluyor. Kimi zaman Hamburg'dan gelen bir hastane treni oluyor, elli vagonun ellisi de pırıl pırıl, çarşaflar bembeyaz ve kırışksız, neredeyse yatası geliyor insanın. Bekçiler ellerinde pipolarıyla basamaklarda oturuyor, bize gülümseyerek bakıyorlar, henüz hiçbir acıyı, hiçbir üzüntüyü yaşamamış olmanın tadını çıkarıyorlar besbelli.

Ama bu insanlar "ön tarafa" ilerliyorlar, insanımıknatis gibi çeken, gitgide daha güçlü olarak hissedilen, büyük ve korkunç bir güç olarak hissedilen yere doğru. Arkadan tombaz yüklü bir tren görüyoruz. Nereden geldiklerini soruyoruz: Fransa'dan. Pazar günü yola çıkmışlar, sabahın 6'sından beri bu noktada duruyorlarmış, ilerleyemiyorlarmış, çünkü önce içinde böğüren öküzlerin bulunduğu trenlerin, yani asker yiyeceğinin bulunduğu trenlerin gitmesi gerekiyormuş, arkadan da kurşunlu vagonların, yani topların gıdasını taşıyanların. Daha sonra Bavyeralı süvarilerin doldurduğu bir tren görüyoruz. Nereden geliyorsunuz? Gülerek dişlerini gösteriyorlar. Fransa'dan! Gerçekten de, ansızın Belçika vagonlarını görüyorum, onca yolculuk yaptığım bu vagonların üzerinde Zeebrügge, Courtrai yazıyor. Lille'de yakalamış oldukları beyaz bir Arap atı gösteriyorlar bana. Ne zaman böyle bir trenin yanından geçsek, her iki taraftan da sevinç haykırıışları yükseliyor Yaşasın Bavyera! Selam Avusturyalılar! Şarkı söylüyorlar, coşup taşıyorlar, bu karşılaşmaların her birinde göğse sevinç çığlıkları yükseliyor. Ortak alın yazısının her tutuşma noktasında böyle alevlenmesi çok göz alıcı. Tutsak Rus askerlerinin bulunduğu bir tren görüyoruz; işte o zaman sevinç çığlıkları ayyuka çıkıyor Sanki bu sevinç kendilerine yönelikmiş gibi Rus askerleri de kahkahalara katılıyorlar.

Yolculuğumuz gitgide bir bekleyişe dönüşüyor Durmak ve beklemek. Saat beşte Krakow'dan hareket etmiş olan ekspres tren saat yedide bizi geçti, oysa biz saat 11.48'de yola çıkmıştık. Öbür trene geçip bilerek Almanların arasına oturuyorum. Bu çocuklar Fransa'da, Karpatlar'da ve Galiçya'da bulundular ama hiçbir yorgunluk belirtisi göstermiyorlar Donanımlarına bakıyorum, mükemmel ama belki de gereğinden fazla iyi; çünkü çok ağır. Kendileri de böyle söylüyorlar Nasıl da güzel anlatıyor-

lar, oldukça sade sözcüklerle ve belli ki hoşlanarak; özellikle bazı şeyleri hiç unutmayacağım. Otomobilde değil de bir askeri trende yolculuk etmek mutlu ediyor beni, insan ancak içinde olunca organizmayı, böyle bir düzenlemenin nasıl planlandığını ve sakıncalarını hissedebiliyor. Her şeyin üstünde bir güç hüküm sürüyor, insan ancak bu gücün yakınına gelince algılıyor onu. Tam üç saat-tir aynı noktada oturuyor ve açlığın ne demek olduğunu anlıyorum (çünkü yüz aç insanın önünde yüz gram salamı çıkarmayı göze alamıyorum), bu insanlarla aynı şeyi paylaştığıma da seviniyorum

Gece çöküyor ama biz hâlâ aynı yerde, trenlerin arasında sıkışmış duruyoruz. Herkes gibi ben de bu dalgadan bir sarsıntı doğduğunu, şiddetli bir saldırıya geçtiğimizi hissediyorum, bütün dünya henüz farkına varmadan bizim bunu hissettiğimizi biliyorum. Öncü gönderilmesinin ne kapsamda olabileceğini şimdi anlıyor, buyruklarla telgrafların nasıl işleme dönüştüğünü, bu görkemli hazırlıkların yanında asıl savaşın ufak bir iş gibi kaldığını görüyorum. Bu öyle bir şey ki dışarıdayken anlamak olanaksız, yaşamak gerek.

Gece, onarılan köprünün üzerinden Dunajec'i aşıyoruz. Burada toprak şans eseri artık sağlam. Sonunda, saat 10'da Tarnow'a varıyoruz. Burada da mültecilerin karmaşası, görevli yok, araba yok Çıt çıkmayan kentte bavulumu (oldukça pis) otelime kendi başıma sürüyerek götürüyorum. Otelin adı City, ufacık ayrıntılarla burayı düzeyli göstermek istemişler Fransızca yazılı tabela değil de her yanda görülen bakımsızlık çok şey ifade ediyor.

Cuma, 16 – Sabah pencereden bakıyorum: Karşıdaki evin hiçbir penceresi sağlam değil, panjurlar çarpılmış. Aşağı iniyorum; köşedeki bir evin ilk katı tümüyle yıkıntı halinde. İri, kara bir gözbebeğinden bakar gibi savaş

insanın yüzüne bakıyor bu oyuktan. Dükkanların, özellikle de Yahudilerinkinin önlerine engel konmuş; dehşet henüz silinmemiş buradan, bunca asker olmasaydı kent tümüyle ıssız olurdu. Önce üs komutanlığına geldiğimi bildiriyorum, sonra kafede bir askeri okul öğrencisiyle tanışıyorum, bana fotoğraf çekmemde yardımcı oluyor; havanın bu işe yardımcı olmayacağı belli. Bu kentte yoksulluktan ve bombalanmış üç-beş evden başka bir şey yok; ama (eskiden kalma) pazaryeri hareketli. Orada çalışan, yoksul mu yoksul Yahudilerin arasında heyke! gibi güzel Slavlar var, taban tabana zıt bunlar, onları birleştiren tek şey dindarlıkları. Bir rahip arabayla geçip bir komünyona gidiyor, halk pis sokakta diz çöküyor ve dua ediyor. Bir başka köşede köylü kadınlar kilisenin önünden geçip gidiyorlar. Dilenci kadınların önünde duruyor, ellerindeki sepetlerden aldıkları ekmekten kesip veriyorlar. Avusturya askerlerine karşı Polonyalılar daha çok düşmanca davranıyor, oysa sokaklardaki Yahudiler şapkalarını çıkarıp selam veriyorlar. Bu Yahudiler çok ilginç, en akla gelmedik işleri yapıyorlar, arabacılık, eşekçilik, uşaklık. Gettoları da tuhaf, pis, bütün kulübeler de mezar gibi kapkara. Benimle konuşan bir görevliye –beye-fendi bir şey isterler mi, kendilerine her şeyi sağlayabilirim, diyor adam, kastettiği elbette ki bir kız– S.ye getiririm diye söz vermiş olduğum Rus kokartlarını soruyorum. Beni alıp bir getto evine, bir terziye götürüyor, adam bana Yahudi olmayanlarla ilgili her şeyi atığını söylüyor. Beni getiren, başkalarına soruyor, bir anda Tarnow'daki binlerce Yahudi benim bir Rus kokartı aradığımı öğreniveriyor, herkes soruşturuyor, herkes arıyor, herkes heyecanlanıyor. Bu sayede ben de gettonun içini görmüş oluyorum.

Öğlen yağmur yağmasına karşın, havan toplarımızın dövdüğü Splitoska Gura'ya, Sacré Cœur'e gidiyorum.

Tarlalardan geçen yol şimdi bir savaş köprüsünden geçiyor, bizim öncülerimiz buna Linz Köprüsü adını takmışlar, gururlanabilirler de, çünkü süslü yapısıyla bu tahta işi çok estetik ve büyüleyici. Mermilerin dövdüğü ve ahır olarak kullanılsınlar diye pencereleri kapıya dönüştürülmüş evlerin önünden geçiyoruz. Mobilya filan yok elbette bunlarda, olanı da köylüler ve Ruslar yağmalamış. Toprakta top mermilerinin açtığı derin çukurlar var, yağmur yarısını aşındırmış. Sacré Cœur'de şimdi yalnız Rahibe Grimmerstein'in odası var; yılbaşı günü Rus subayları kızlarla balo yapmışlar, ansızın bomba inmiş tepelerine. Birinci katın penceresinden atlamışlar, ikinci ve üçüncü bombalar binanın geri kalanını çökertmiş. Beş yüzü aşkın ölü varmış. Zavallı bina enkaz halinde, bu bina için savaşılmış olduğunu yoldaki kitle mezarı kanıtıyor, öylesine kondurulmuş tahta haçlarıyla çok mahzun(!) duruyor Rahibe bana güllerin uçlarını ve kalıntılarını gösteriyor, her biri kor ateşten erimiş gibi, bir insanı öldürecek kadar da büyük. Rahibe Rusları da anlatıyor çokça, genelde orada çok geçimliymişler, yalnızca Kayzer'in resimlerine ve kilisedeki dinsel süslemelere zarar vermişler, alçakça kırıp dökmüşler.

Yemekten sonra şansım yaver gidiyor Tarnow'un tüm düşünce dünyasının yer aldığı (nedeni de orada iki Viyana gazetesinin bulunması) Café Loby'nin önünde bir otomobil duruyor, bir otomobil. Soruşturunca onun Debica'ya gideceğini öğreniyorum, gidip kendimi üstemene tanıtıyorum, elimdeki açık emri görünce beni de yanına alıp götürmeye seve seve razı oluyor, ama gidişimiz iki saat sonra olacak, bu yolculuğa çıktığımdan bu yana sahip olacağım iki dinlenme saati olacak bunlar Sonunda Galiçya yolunu görüyorum, kötü ününü hak edecek bir görünümde. Kötü hava yüzünden sulu çikolataya dönmüş, arabanın yanından dalga dalga sular akıyor

Tahrip olmuş evlerin önünden geçiyoruz, beyaz iskeletleri dışında geriye bir şey kalmamış olan kadavralar bunlar, bir kanadı isabet alıp çökmüş, balkonlarından biri koparılmış sakatlar, yamuk yumuk yere sarkıyorlar. Her yerde siper çukurlarının kalıntıları var, kısmen toprak yutmuş onları; ara sıra da hüznü bir haç görülüyor. Wisloka Köprüsü'nün tahrip olması yüzünden Debica korkunç görünüyor, köprü korkunç bir biçimde parçalanmış, çökmüş. Demir aksamı sanki müthiş bir yumruğun altında ezilmiş, tren rayları tel gibi boşlukta sallanıyorlar. İstasyon binası yanıp kül olmuş, duvarlardan geriye kalan yıkıntıların arasından, alay edencesine bir mutfak aleti ya da tezgâhı görünüyor. Debica ürkütücü bir biçimde ıssız, kundaklanmaktan kurtulmuş olan evlerin sayısı parmakla gösterilecek kadar az. Buradaki insanları da dehşet iyice sindirmiş, ya kaçıp gitmişler ya da sefil barınaklarda oturuyorlar. Korkunç bir manzara!

Debica'dan trene binip Jaroslaw'a gidiyoruz. Yine gece yolculuğu ve yine bir dakika bile ara vermeyen bu korkunç faaliyetin içinden geçiş. Ön tarafta dünyanın saati yalnızca ara sıra gürültülü ve sert bir biçimde çalışıyor, sesi ülkelere yayılıyor; ama burada, geride, çarkın düzeneği gece gündüz hiç ara vermeden çalışıyor. Anlatmak istediğim bir şey var. Gecenin bir yerinde, vagonlardan birinde Polonyalılar Rusça bir memleket şarkısı söylemeye başlıyorlar; herkes katılıyor şarkıya, kimileri de dinliyor. Rzeszow ile Jaroslau arasında söylenen Stirya ya da Banat şarkıları. Neşelenmek için söylüyorlar, canları sıkıldığı için ya da uyanık kalmak için, ama hep söylüyorlar. Öyle uzun zamandır yoldalar ki, beklediler ki, istasyonlardadurdular ve ürkütüldüler ki, şimdi artık ellerindeki ağır silahlarıyla kompartımanlardan birine doluyorlar, birbirlerine sokulup uyuyorlar. Her yerde görüyorsanız böyle uyuklayanları, bekleme salonlarında,

banklarda, bavullarının üzerinde; üstelik temiz havayı ve özgürlüğü öylesine özleyiyorlar ki. Sabırsızca vagonların içinde gürültü yapan ve dışarı çıkmak isteyen atlara benziyorlar. İçlerinden biri, büyük bir coşkuyla, son birkaç gündür bir kömür treninde yolculuk etmelerine izin verilmiş olduğunu ve orada tam birer dağ çocuğu gibi tırmanma turları yaptıklarını anlatıyor. İşin tuhafı bütün bu insanlar –Almanlar da– nereye gittiklerini, düşmanla bir saat sonra mı iki hafta sonra mı karşılaşacaklarını bilmiyorlar; ama her biri güven duyuyor. Karanlıkta geçen bu geceleri kim anlatabilir, dışarıda Galiçya, içerideyse titrek ışıklı bir gaz lambasının aydınlattığı daracık bir mekân. Biri ya da öteki Ypres'den söz ediyor, bir Avusturyalı kafilе başkanı havan toplanıyla birlikte Maubeuge, Verdun ve Antwerp önündeymiş, şimdi de Przemysl'e gelmiş. Dünya ne kadar genişlemiş önlerinde, bu zenginliği her gece değiş tokuş ediyorlar; benzeri olmayan manevi bir değiş tokuş bu. Üzerlerinde *La Dèpeche de Toulouse*' yazan bu vagonlar, Lancuk önünde, binlerce kilometre ötedeki Alman işçiliğini gösteriyor; istasyon büfesinde bir fincan çay içen piyadeye güvenen, Belçika'dan gelen yandaki vagonla o piyadenin mektuplarını Stettin'e götüren, oradan yine o piyade için Alman yapımı puro, toplar, pastalar ve ayakkabılar alan, dünyanın her tarafından gelme araç gereçleri taşıyan görünmeyen ama var olduğu bilinen gizli bir güç var, her şeyi bir arada tutan bir güç. Kullanılabilecek her şey bu demir ve tahtadan yapılma dikdörtgenlerin içine kapatılmış olarak geçip gidiyor, gazetelerle ve günlük küçük lükslerle dünyayı orada o adam için yeniden kurmak üzere. Görnekten ve işitmekten asla yorulmadan böyle yüz gece yolculuk edebiliriz.

Sonunda, gece saat 1'de Jaroslaw'a varıyoruz. İstasyon, dört duvarla çevrili bir avlu, yıldırım düşmüş bin yıllık bir ağaç gibi içi oyuk. Yalnızca kireçli kabukları var, kararmış ve parçalanmış. Bu ürkütülmüş kentte bizi karşılayacak kimse yok elbette. Bavulumu Otel Warsowie'ye –oranın en iyi oteli– kadar yarım saat kendim taşımak zorunda kalıyorum, hayatımda gördüğüm en pis odayı veriyorlar bana. Yatak çarşafaları, havlular haftalardır değiştirilmemiş, hatta yıkanmamış bile, bunu otelcinin bizzat kendisi itiraf ediyor. Herkes askere alındı, diyerek özür diliyor. Sabunumuz yok bayım, kadın da yok, hiç kimse de. Giyinik olarak uzanıyorum yatağın üzerine, yatar yatmaz kapı tıklatılıyor. Oğluyla birlikte soylu biri gelmiş, acaba benim odamda yatabilirler miymiş? Dağıtılan mülkünü görmek için gelen bir Polonyalı soyluymuş. Kuşkusuz evet demek zorunda kalıyorum, burada birliktelik duyguları daha güçlü çünkü; giysilerimi çıkarmadan kanepenin üzerinde uyuyorum. Aşağıda Alman süvarilerinin hiç durmadan takır takır geçtiğini duyuyorum, besbelli Ravaruska'ya, Lublin'e. Evvelki gün karşılaştıklarım bunlar. Atlarını sürüyorlar, at nallarının tek düze tıkırtısı iyice dalıp gidene kadar kulaklarımda.

Cumartesi, 17 – Otelin *ne denli* pis olduğunu asıl ertesi sabah fark ediyorum. Çalışanlar da çok tuhaf, sahibi yüzü çiçekbozuğu küstah bir Yahudi, hizmetçiler ve temizlikçiler de Rus tutsaklar (gördükleri bütün Avusturyalı subaylara dostça ve minnetle gülümsüyorlar), bir de yalınayak dolaşan, pislik içinde insanlar var, insan yediğinden tiksiniyor. Kent yarı yarıya boş, her şeye el konmuş, atlar, uşaklar, yiyecek, her şey, her şey! Ne yatacak bir yer var, ne yiyecek ya da satın alınacak; gerçek yoksulluktan, proleter yoksulluğundan çok daha kötü bir sefalet var burada. Ve bu pisliğin ortasında Almanların örgütlenmesinin

o hızlı mucizesi. Almanlar burada yönetimi ellerine geçirirler. Ne dediği anlaşılan, görünür tabelalar, anlayışı kıt insanlar için bile her şeyi anlaşılır kılıyor. Yolu oradan geçen bütün subaylara hizmet veren terrüz ve düzenli bir yemek salonu var, bu sefil köşede bir vaha gibi, yaralıları için de toplanma merkezleri. Büyük büyük tabelalar koymuşlar: Bu sudan içmeyin, dizanteri ve kolera var. Her yerde kaynatılmış su içmemiz gerekiyor. Gerçekten de kaynatılmış suyla dolu kaplar bulunduruluyor. Aynı zamanda bir de uyarı var: Kadınlardan sakının, hepsinde zührevi hastalık vardır, kendinizi koruyun, vatanınıza gereklişiniz. Almanlar Rusları her türlü işte kullanmak üzere eğitmişler, su taşıyorlar, sokakları temizliyorlar, köprü yapımında çalışıyorlar. Polonya'daki bu bakımsızlık içinde Almanların bu titizliği gerçekten iyi geliyor insana. Herkese bulaşmış bu titizlik. Bir örnek: Yahudinin birine, San'ın ne kadar uzakta olduğunu soruyorum. "Yarım saat çeker," diyor. Komutanlığa soruyorum. Hiç kimse bir şey bilmiyor. Bir Alman askerine soruyorum. "Yaklaşık 1.200-1.500 metre kadar," diyor.

Öğle öncesinin kızgın güneşinin altında savaş alanını görmek üzere San'a doğru yola çıkıyorum. Avrupa'da kazandığı üne karşın San da, tıpkı Wisloka gibi döküntü bir yer; düz, sazlık kıyıları olan çamurlu, pis bir su birikintisi. Üstünde bayraklarla süslü nefis bir savaş köprüsü var, adı da (bizim öncülerimiz tarafından) Mackensen Köprüsü konmuş. Karşı kıyıya geçiyorum. Bütün arazide siper çukurları damar gibi uzanıyor, ama çukurların çevresinde canlı, sapsarı tarlalar var. Çukurlar birkaç kez düzleştirilmiş. Kan kırmızı gelincikler yetişiyor burada, taze sürgünler uzanıyor üzerlerinde. Birkaç yıla kalmaz tarlalar arasından geçen bir yol oluşur burada, bir yağmur kanalı olur ve bunca suni gübreden sonra tarlalar daha iyi yeşerir. Beton siperler fayans döşeli birer ambar,

içlerinde erzak iyi ve serin bir biçimde saklanabilir. Yandaki ağaçlık büyük zarar görmüş, çok da çukur kazılmış orada, ama ağaçların gövdeleri hâlâ ayakta. Ağaçlığın ortasında, beton direklerin çevrelediği küçük bir mezarlık var; "73. Piyade Alayı'ndaki kahraman arkadaşlarımıza," yazıyor. Mezarların arasında uzun uzun dolaşıyorum. Fişek parçaları dağılmış ortalığa, Kiril harfleriyle yazılmış konserve kutuları, sağda solda bir Fransız gazetesinin parçaları. "Kral George'un ziyareti" yazıyor birinde. "Rusların büyük zaferi" Ocakayından kalma bu gazete, epey dolaşmış olmalı!

Sonra Jaroslaw'a, istasyona dönüyorum. Yiyecek bir şey bulamıyorum. Orada uzun uzun yazı yazdım, Alman askerlerle konuştum. Hepsi de harika çocuklar, ama onlarda hoşuma gitmeyen tek şey, durmadan bira istemeleri, subaylarının hep kırmızı şarap içmesi, kafeye girer girmez de içki istemeleri. Hep bu havadalar, güçlerine yakışmıyor.

Daha fazla beklemek istemiyorum. Przemysl'e giden bir Macar nakliye treni var, vagonlarının üstü açık. Trene atlıyorum. Bir husar' bana bir un çuvalıyla bir battaniye uzatıyor, harika bu, açık havada oturuyorum, manzara var, özgürlüğüm var, İsviçre'de hiçbir arabada bundan daha güzel manzara olamaz. Böyle yolculuk etmek benim için en ideali. Serbest düzende olmanın verdiği güçlülük duygusunu şimdi şimdi anlıyorum: Her şeyi yapabilirim, hiçbir yerde kısıtlamayla ya da sınırlamayla karşılaşmıyorum. Buradaki binlerce eli kolu bağlı insan arasında ben istediğimi yapmakta özgürüm.

Yolculuğum çok ilginç. Burada Przemysl'e tam üç kez saldırılmış, çevre tümüyle bir savaş alanı. Bombala-

nın açtığı çukurlar, siperlerin oyukları ta rayların yakınına kadar gelmiş. Demiryolu bariyeri bir mevzi gibi. Zaman zaman da mezarlar çıkıyor karşıma: Üzerinde sivri tepeli bir miğfer takılı bir haç, kimi zaman da devrilmiş bir vagon, sırtüstü düşmüş kara bir böceğin bacakları gibi tekerlekleri havada. Evlere dokunulmamış, tasasızca duruyorlar, çiçek açan ağaçların arasında çocuklar oynuyor. Mevziler gitgide biçimleniyor, beton ve gizli mevziler başlıyor. Belli ki Przemyśl'e, dış çembere yaklaşıyoruz. Zuravice'ye geldiğimizde mevziler koca koca toprak tabyalar biçimini alıyor. Buradaki tekdüze alçak topraklar artık ufak tepecikler haline geliyor. Przemyśl'i belli etmeden çeviren kuşak.

Önündeki bariyerlerde son aylarda yüz bin askerin öldüğü, dünyanın en korkunç kalelerinden birine yaklaşmakta olduğumuzu belli eden hiçbir şey yok ortada. Görünen tek şey tepeler, tepeleri kaplayan yeşil çimenler, ama dikkatlice bakıldığında yapay biçimlendirilmiş olduğu anlaşıyor. Tatlı yeşil bir kuşak bu, çevresinde sevimli küçük evler, gerisinde de, bu tepeciklerin kucağına gömülmüş olarak eski kilise kuleleriyle bir kasaba. Bir cennet gerçekten, uzaktan bakınca dünyanın en huzurlu, en sevimli kasabası.

Tren yavaşlıyor. Yeni köprüünün üzerinden geçecek, eskisi havaya uçurulmuş, demir bağlantıları suya gömülmüş. Savaşın varlığını gösteren ilk işaret bu. İstasyona giriyoruz, sarı-siyah bayrak¹ utkuyla dalgalanıyor. Ama perondaki Rusça yazılar hâlâ duruyor. İstasyonun karşısında Stieber Otel ve kafesi var, kasabadaki hayat burada, bütün subayların toplandığı yer burası. Bugün bile artık modası geçmiş bir yer sayılır burası; tipik bir Avus-

1. Avusturya-Macaristan bayrağı (Ç.N.)

turya taşra kafesi: Zarafetu eksik bir yer, orada bilardo oynayarak ve gazete okuyarak vakit öldürebilirsiniz. Bira yok, Ruslar alkol yasağını sertçe uygulamışlar. El altında şişesi on rubleye içki satmışlar ama satın almayı pek az kişi göze alabilmiş. Sokaklar asker ve Yahudi dolu, çokça da *demimonde*¹ var. İstihkâmın dışına çıkamıyorum, bunun için uzun uzadıya izin alınması gerekiymiş, ayrıca Üsteğmen M.nın söylediğine göre kentte artık görecektir bir şey kalmamış; savaşın kalıntıları temizlenmiş. Burası sıkıcı bir kent, bir hapisane. Beni şaşırtan yaygınlığı oldu. Siyah silindır şapkalı Yahudiler – kutsal gün geliyor eğilip selamlıyorlar. En sadık Avusturyalılar bunlar. Başka da önemli bir şey görmedim, her yerde olduğu gibi burada da en önemli şeyler en sıkıcı olanlar zaten. Askerlik hayatı kentleri bozuyor, onlara renksiz bir görünüm veriyor, buna da katlanmak güç; o kentin, Krakow gibi içten gelen sağlam bir karşı gücü varsa başka elbette. Burada bana kahramanca gelen hiçbir şey yok, çağımızın savaşlarının görünmez olduğunu gösteren en iyi örnek burası. Saldırılarına uğrayan bu kentte bir tek ev bile hasar görmemiş, pencerelerdeki camlar bile kırılmamış; kentliler kuşatıldıklarını sanırım yalnızca açlık yüzünden fark etmişlerdir.

Pazar, 18 Temmuz – Przemyśl'den ayrıldım ama ne güçlüklerle! Beni bir istasyondan öbürüne yolladılar, aşırı çalışma ve sorumluluk yüzünden herkes huysuz. Hiçbir şeye emin olamamak bütün planları bozuyor, hiç kimse bir saat sonra neler olacağını bilemiyor. Sonunda Alman topçularının trenine binmeyi başarıyorum, teğmenin emri üzerine orada bekçiler bana seve seve yer açıyorlar.

1. (Fr.) Kibar ama ahlaken kusursuz olmayan toplum tabakası. (Ç.N.)

Topçular Sırbistan sınırından geliyor. Almanların planlarının büyük gizini savaştan sonra anlayacağız, yani ordularının bütün Avrupa'da böyle yer değiştirmesinin nedenini. Şunlar Verdun'dan geliyorlar, berikiler Semlin'den! Bu arada yeniden akın akın geri dönenler var ama her yerde düzen ve hesaplama egemen. Yolumuz parçalanmış köprülerden ve sayısız siperin yanından geçiyor, huzurlu, bitek topraklarda eski ve yeni izler. Şurada burada da mezarlar. Mosciska'da top mermilerinin zeminde yakarak açtığı çukurlar birbirine öylesine yakın ki savaşı somut olarak hissediyorsunuz.

Grodek'e varana kadar bitmeyecek gibi görünen beklemler, durmalar Istasyonda beyaz giysileri içinde bekleyen Rutenyalılar bize tuhaf tuhaf bakıyor. Kumaz bakışlı bir Yahudi kadın elinde yuvarlak bir sepetle yanıımıza yaklaşıyor: Fahiş fiyata buğday rakısı satıyor, litresi altı Kron. Ama içecek başka şey bulamıyoruz, insanın dili damağına yapışıyor. Görünüşe bakılırsa askerler becerikli. Dört tuğlayı bir araya getiriyor, bir çitin birkaç tahtasını söküyorlar, az sonra bir ateş yakılıyor, üstünde kahve pişiriyorlar. Disipline bakın: Çeşmeden akan suyu hiçbiri içmiyor, o sıcakta kahve pişene kadar bekliyorlar, sonra hepsi mataralarını dolduruyor. O arada birkaç tane de sahanda yumurta pişiriveriyorlar. Rutenyalılar askere sihirbaza bakar gibi bakıyorlar. Sonra yeniden yola çıkıyor, tahrip olmuş köprülerin üzerinden bir sonraki durağımıza gidiyoruz. Dört saat yerine on beş saattir yoldayız. Ama Grodek'in çevresindeki bu tarlalar, bu yan yarıya harap olmuş koy bize neler söylüyor! Çukur üstüne çukur, bodur ağaçlara benzeyen tahta haçlar (bizimkilerin sayısı Ruslarınkinin yarısı) ta ufka kadar uzanıyor. Siperler sıklaşıyor, bu yilkilerle geçen yıldan kalanları birbirinden ayırabiliyoruz artık, geçen yilkiler kapanmış gibi, hatta buğday bile yetişiyor üzerlerinde.

Burada ne çok şey görüyoruz, yan yollar, ahşap köprüler, çapraz destekliler, yaklaşmakta olduğumuz bu kentin uğruna ne çok çaba harcanmış.

Gece oluyor, bizse hâlâ yaklaşamadık kente. Bekleyiş sürüyor. Uyumak olanaksız: Kim uyandırır ki beni? Görevli filan yok burada. Alınan ekibi hazırlandı ama ne zaman inebileceklerini bilmiyorlar. Belirsizlik, hep belirsizlik, askerlerin trajedisi bu. Grodek'te boşalan başka trenler var; yüzlerce Rus tutsağı yardım ediyor, kısa süre önce kardeşlerine ölüm kusan toplanı rampaya yanaştırıyorlar. Bu tren yoluna devam edip Lemberg'e gidecek. Yemek pişirmek istiyorlar ama kimse buna vakit olup olmadığını bilmiyor. Sinyal aletlerindeki saat göstergelerinin akrepleri yok, sonsuzluğu ölçüyorlar.

Sonunda, gece yarısı, kentin ışıklarını görüyoruz. Susuzluktan ölmüşçesine bakıyoruz oraya. Ama hiçbir işaret yok. Saatlerce bekliyoruz. Sonunda, sabah 4'e doğru yirmi saatlik bir yolculuktan sonra tren duruyor. Ama istasyonda değil, nakliye trenlerinin durduğu istasyonda, karmakarışık rayların arasında. Orada bize bir şeyler söyleyebilecek kimse yok. Almanca bilen de yok. Bereket gün ışımaya başlamış. Bavulumu yakalayıp tökezleye tökezleye istasyon binasına doğru gidiyorum. Komutanlıkta herkes uykuda. Bavulumu sürükleye sürükleye çökmüş bekleme salonundan geçiriyorum. Orada –Tanrım sana şükürler olsun!– bir araba var. Ferahlatıcı sabah serinliğinde caddelerden geçerek otele gidiyorum. İlki dolu, ikincisinde bir oda buluyorum. Onca yorgunluktan sonra uykuya dalıyorum.

Pazartesi, 19 Temmuz – Kenti bugün gördüm. Görkemli, hiç taşra kentine benzemiyor, zihinsel kültürün hissedildiği hayali bir ülkenin başkenti gibi burası. Rusça tabelalar silinmek üzere, her yerde Kayzer'in resimleri var.

Avusturya üniforması taşıyorsanız her yerde büyük kabul görüyorsunuz. Ruslardan kalma andaçlar arıyorum ama bulamıyorum. Hiç kimse tutmak istememiş onları. Bu nefret siyasal nedenlere dayanıyor ama haklılar. Tepeye çıkınca geniş bir manzara açılıyor önümde, zarar gören hiçbir yer yok, her şey huzur içinde. Dükkânlara hâlâ Rusya'dan mal sağlanıyor ama puro bulunmuyor. Herkes özlemini çekiyor puronun, ama altın bile verse-niz bulamıyorsunuz. Zarar gören tek yer istasyon binası, ama o da iddia edildiği kadar değil. Ambar yanmış, yan hollerden ikisi tahrip olmuş ama önyüz ve ana hol hiç zarar görmemiş, buradakiler bunun özen göstermekten değil, aceleden böyle olduğunu söylüyorlar.

Olayların uzağında olmak çok tuhaf Cepheden yalnızca kırk kilometre uzaktayız ve hiçbir şeyden haberi-miz yok. En yeni gazete sekiz günlük, bildiri yok, haber yok, sanki ayda yaşıyoruz. Oysa olayların yakınlığını his-sediyoruz; kent asker gözetimi altında, tutuklular götü-rülüyor, sokaklarda hep subay dolu otomobiller dolaşı-yor, tutsaklar taşınıyor – bir ordugâh burası. Bu arada halk tasasız. Bu değişimden kazançlı çıkmışa benziyorlar.

Almanların organizasyonunun üstüne yok. Her yere tabelalar asmışlar, her şeyi bir bakışta görebiliyorsunuz. Oysa Avusturya makamlarını bulamıyorsunuz. Otomo-bille ilgili işlemlerin nerede yapıldığını bulabilmek için arabayla tam yirmi kronluk yol gidiyorum, ama yine de bir şey bulamıyorum. Oysa Alman olsaydım, her şeyi bulurdum, otomobil istasyonunu, hastaneyi, dinlenme salonunu, subay lokalini, konsolosluğu. Birkaç saatte her şeyi çözümleyebilirdim.

Burada gözüm hep savaşı arıyor ama bulamıyor. Yal-nızca böylesi büyük bir kentte sokakların erkenden ka-ranlığa gömülmesi yadırgatıcı. Akşamları yalnızca üni-formalıları görüyoruz. Otomobillerin ve konvoyların

yansısında, burada korkunç bir hareketlilik içinde yalnızca bir mola verildiğini anlıyorsunuz.

Salı, 20 – Çok şey gördüm, çok şey konuştum, çok şey denedim. Ticaret gettosunda akıl almaz bir yoksulluk var, ama şimdi coşku içinde orası. Buradaki insanlar eşi benzeri olmayan bir dehşeti yaşamışlar; sokaktan alınıp sürüklenerek çalışmaya götürülmüşler, ya da yakılmaya. Çektikleri açlığın tazminatı yerine geçiyor iyi cins Rus havyanı. Zamanın geri kalan bölümünü yolculuğum gereği soruşturma yapmakla geçiriyorum. Hiç kimse bir şey bilmiyor, durum saat başı değişiyor, kesin olan hiçbir şey yok, bütün tahminler çok gülünç. Her şey sanki bir akıntıya kapılmış, hiçbir yerde yola çıkış ya da varış konusunda bir zaman verilemiyor, hepimiz büyük bir dalgaya kapılmışız, hiç kimsenin ayaklarının altında sağlam toprak yok. Bugün yağmur yüzünden kentin güzelliği de kayıplara karıştı; birazcık yağmur yağar yağmaz Galiciya'nın güzelliği iflah olmaz bir pisliğe dönüşüyor.

Neredeyse Stryj'e gitmek için bir otomobil buluyordum ama dedim ya, neredeyse! Burada hiçbir şeyin yeri belli değil, otomobil merkezinin nerede olduğunu kimse bilmiyor, subaylar kahvehanelere yerleşmiş, sonunda kuryenin yola çıkmış olduğunu bir saatlik bir gecikmeyle öğreniyorum. Ama yakınmama neden yok. Saat 6'da istasyonda bana bir askerî hastane treninin hareket edeceği bildiriliyor. Servis vagonu kapalıymış ama beklemekten ve durmadan sağa sola koşturup araştırmaktan öylesine bıktım ki, Stryj'e kadar trenin basamağında yağmur altında yolculuk etme tehlikesini göze alarak trene atlıyorum. Tren hareket etmek üzereyken yalpalayarak bir assubay geliyor. Gözleri sapsarı, öyle bitkin ki yürüyemiyor bile. "Bu tren Macaristan'a gidiyor mu?" diye soruyor bana. Sırrı açıklıyorum ona (bana yalnızca benim bu tre-

ne binebileceğim söylenmişti aslında). Zavallı çocuk sevinçten uçuyor, trene tırmanıyor, acınacak durumda. Budapeşte'de lise öğretmeniymiş, savaşın başından beri cephe deymiş, sinir hastası olmuş, dayanacak gücü de kalmamış. Savaştan öyle bir dehşetle söz ediyor ki, korkunç şeyler hissediyorum. Yeni katıldığı bir çarpışma sonucu korkunç duygular içinde. Ama şimdi Macaristan'a gidebileceği düşüncesi onu avutmaya yetiyor. Onu Lemberg'de alıkoymak istemişler ama Galiçya'da bir tek gün daha geçirmeye katlanamamış. Lemberg'de bir sahra hastanesinin yatağında yatmaktansa bir askeri hastane treninin yağmur altındaki sahanlığında olmayı yeğlemiş.

Ama dışarıda fazla kalmamız gerekmiyor. Hastane treninin bekçisi, vagona, yaralıların yanına girmemize izin veriyor. Birçok ağır yaralı var vagonda, çoğu da Macar. Bir vagonda sekiz yaralı var, tepede küçük bir ampul yanıyor, açık pencereden tanımadığım bir manzara geçiyor. Herkes bir şeyler anlatıyor. Assubay Karpatlar'daki çarpışmaları anlatıyor, korkunç şeyler olmuş. Hastabakıcı, Almanya sınırlarındaki Siebenbürgen'den, savaşa katılanlardan söz ediyor. Başlangıçta her şeyin karmakarışık olduğunu, sonra çok korkunç bir şey olduğunu, şubat ayında insanların donduğunu, bu insanların çizmelerini ayaklarından bıçakla keserek çıkardıklarını, onlarınsa bıçağı hissetmediklerini, her taraflarının buzdan bir kütle haline geldiğini anlatıyor. Askerlerse kurşun yaralarını gösteriyorlar. Böyle bir trende yan yana, birbirine karışmış o kadar çok acı var ki; yandaki vagondaysa ölümün pençesinde biri var, mesanesine kurşun yemiş, yüzü tebeşir gibi, bir sonraki istasyonda indirecekler onu.

Bu arada güzel olan bir tek şey var; dostluk. Hastabakıcı zavallı assubaya yatağını veriyor, ben de yemek veriyorum, onu avutuyoruz. Sınırları adamakıllı bozuk olan zavallı adam minnettarlıktan ağlıyor. Ona yardım

etmiş olduğumu hayatı boyunca unutmayacağını yineleyip duruyor. Onu yatağa yatırıyoruz, hastalar seslerini çıkarmıyor, sonunda subay da uyuyakalıyor, tren tıkırtılarıyla ilerliyor. Ama bu işin acemisi olan ben, burada, uyuyan bu insanların arasında dolaşan acıyı, bu acının boyutunu apaçık hissediyorum, onların duygularını ve acılarını paylaşıyorum. Asistan doktor beni selamlayıp odasına alıyor. Ondan çok şey dinliyorum. O da yorgun, bütün bunlara karşı duyarsızlaştığı için kendine kırgın. Başlangıçta epeyce etkilenmiş, şimdiyse sıkılıyormuş. Akşam vizitesine çıkarken beni de yanına alıyor. Yüz tane paramparça insanın önünden geçiyorum. Doktorun sayesinde hepsinin yazgısının bir bölümünü öğreniyorum, içlerinden üç tanesinin hükümlerinin belli olduğunu işaret ediyor bana, bu haftayı çıkaramayacaklarmış. Nemli iyot kokusu altında çok şey konuşuyoruz. Bilinçsizce yüreğini açıyor bana. Trendeki bu insanlar bitimsiz bir yalnızlık içindeler; onların yanındayken hayatın dışında bir çifliğe ziyarete gitmiş gibi oluyorsunuz. Bu doktor da bu sonsuz belirsizliğin, savaşın dehşetinin acısını çekiyor; hiçbir konuda karar veremiyorlar, uzaklardaki, yukarılardaki yabancı bir güç onları ansızın sağa sola savurabiliyor.

Gece yarısından sonra, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında Sambor'a varıyoruz. Drohobycz treni üç buçuktan önce kalkmayacak. Assubayı uyandırmayı göze alamıyorum. Yastığının yanına çöreklerimi ve çikolatamı bırakıyorum. Önünde yirmi saatlik bir yol var onun. Boş vagonlardan birine girip yatıyorum; kısacık uykulara kolay alışıyor insan burada.

Çarşamba, 21 – Uyandırılmadığım için saat beş buçukta kendim kalktım. Trenden haber yok. Saat on bir buçuktan önce gelmeyecekmiş ama bunu ancak bir saat önce

öğrendik. Bu süre içinde istasyonda beklemem gerekiyor, Sambor kentini görmeye bile gidemiyorum. Ama istasyonlar artık savaşı tam anlamıyla tanıtan yerler. Macarların olduğu bir tren geçiyor, küçük bayraklarla süslenmiş, bir de kocaman bayrak dalgalanıyor. İçindekiler kaba saba bir şarkı tutturmış ama yine de ritimsiz değil. Trende on iki yaşlarında, maviler giymiş bir erkek çocuğu var. Eğlendirici, mutfak yamağı, herkese hizmet eden, bütün askerlerin oyuncağı bu çocuk. Aralarında makinelili tüfek bölümünden birkaç tane Alman uzman var, hepsi de neşeli, ağızlarındaki sigaraları Schliessmann'ın tablolarını hatırlatıyor. İki tane kader arkadaşı buluyorum, biri Ukrayna lejyonundan bir subay, ötekisi bir devlet görevlisi. Birçok siyasi bilgi ediniyorum, özellikle de Ruslardaki casusluk sistemi üzerine. Lemberg'de şu sırada çok sayıda tutuklama oluyormuş çünkü Ruslar güvendikleri adamları geride bırakmışlar, Rutenya'nın bazı yerlerinden rehineler almışlar. Başka ilginç şeyler de anlatıyorlar. Yolumuz yine savaş alanlarından, havaya uçurulmuş köprülerin üzerinden, altı-sekiz kez güçlendirilmiş mevkilerden geçiyor. Böyle sağlam kalmış bir araziden geçince bayağı şaşırıyoruz. Öğleden sonra geç vakit Drohobycz'e varıyoruz. Girişi, tanımlaması olanaksız pislikte bir köy yolu. Çıplak çocuklar, kirliliği ihtiyarlar, bu kulübelerde oturan kadınlar tıpkı Doğu kadınları gibi. İstasyonda küçük arabalarıyla yolcuları taşıyan Yahudiler: "Boş bir yerim var, on beş metelik." (Burada hâlâ metelik geçerli.) Sonunda kenti görüyorum, üç-beş tane çok zarif villası bulunan büyükçe bir köy; maden sahiplerinin evleri bunlar. Pisliğin ortasındaki bu saraylar ne tuhaf; aynı anda hem çöp yığını ve hela hem de pazar olan bir sokakta bitivermiş bu evler. Ruslar meydanın üçte birini yakmışlar, dükkânlar yağma edilmiş. Burada gerçekten adamakıllı tahribat yapmışlar, nedeni de bir Macar dev-

riyesinin yakaladığı generallerinin öcünü almak. Halk çok umutsuz. Hiçbir şeyleri yok, ne işleri ne dükkânları; zenginler ya kaçmış ya da götürülmüşler, istilanın trajedisini burada gerçekten görüyoruz.

Öğleden sonra küçük bir arabayla Boryslav'a gittim. Orman kıyısındaki alçak araziden birden gri mantarlar gibi yuvarlak kuleler ve Birma'daki gibi yüzlerce küçük kule yükseliverdi. Çok şaşırtıcı, uzaktan bakınca da benzeri görülmemiş bir manzara. Boryslav'ın kendisi Avrupa'nın Clondike'ı¹, bir altın arayıcısı kasabası. Birbirine yapışmış çamur içinde tahta kulübeler, aralarında Rutanya tarzı bir ahşap kilise, sekiz köşeli zarif bir yapı. Pisliğin sonu yok. Depoların birkaçı zarar görmüş, kara sondaj kuleleri yeniden dikilmiş; Lemberg'de olduğu gibi Ruslar burada da amaçlarını yerine getirmek için yeterli zaman bulamamışlar. Rüşvet çok işe yarıyor. D.de olduğu gibi, bu karmaşanın içinde de ansızın bir lüksle karşılaşıyorum. Ortodokslar ve Rus Ortodoksları tuhaf bir biçimde birbirlerine karışmışlar, bütün bu koloni, dünyanın harika keyfinin ürünü.

Drohobycz'e geri dönüyoruz. Yine aynı şeyler geliyor başıma. Tren bekliyorum. Herkes bir başka şey söylüyor. Orada oturan Drohobycz'li Yahudi ihtiyat askerleri seyretmek çok eğlenceli, ellerindeki mızraklarıyla bu ellilikler bir operetten fırlamış gibi. Saat 8'e kadar bekliyorum. 9'a kadar bekliyorum. 10'a kadar. Sonunda üstegmene bağırıp çağırıyorum, o da kabalaşıyor, yolculuğumun nedenini ve adımı öğrenmek istiyor. Tam o anda beni tanıyor. Bir keresinde bir seminerde birlikte olmuştuk; birlikte yemek yiyoruz, demiryolunun kıyısındaki kulübesinde kalıyorum o gece. Böyle tuhaf yerlerde ge-

1. Kanada'da 19. yüzyılın sonlarında altın bulunan bir toprak. (Ç.N.)

celememiştim şimdiye dek Akşam Rusya'daki büyük saldırı hakkında haberler geliyor. Gördüğüm birlikler, hissettiğim hareket buydu. Sezgilerim beni yanıltmadı.

Perşembe, 22 – Dün akşamki oyun yinелendi. Saat 6'dan 7'ye kadar, 7'den 8'e kadar, 8'den 9'a kadar, 9'dan 10'a kadar, 10'dan 11'e kadar Stryj'e gidecek treni bekledim. Sonunda geldi. Yine savaş alanından geçiyoruz. Ama sonra bir orman görüyorum, çukurların karmaşasını, mevzilerin dolambacını örten tek bir yeşil maske. Böyle bir yerin saldırıya uğramış olmasını anlayamıyor insan ama ağaçlar gerekli yanıt veriyor. Üstlerine gökkubbe çökmüşçesine yanılmışlar en ağır toplar tarafından. Stryj'deki istasyon binası, D.de olduğu kadar oyuk ve karanlık değil. Kasaba da temiz, neşeli ve bayraklarla donanmış. Almanların burayı almış oldukları hissediliyor, burasının Almanların cephe gerisi olduğu belli; çünkü gazeteler posta fiyatına satılıyor, her yerde düzen ve disiplin var. Burada da sayısız Rus tutuklu var, mükemmel bir düzen içinde ve keyifliler. Bizimkiler onlara arkadaş muamelesi yapıyorlar. Onlar da keyifli, gülüp duruyorlar. Polonyalı-lardan ise hoşlanmıyorlar; burada kimse hoşlanmıyor onlardan. Fransızların şu sözü geliyor aklıma hep: "Polonya için ölünebileceğini anlıyorum, ama orada nasıl yaşanabilir, bunu anlayamıyorum." Almanlar Polonyalı-lara yaklaşıyor. Ama bizim iyi yürekli ekibimiz onlarla birlikte yemek yiyor ve şakalaşiyor.

Akşamüstü yola devam ediyoruz. Ayrılmadan önce kasabayı ve mezarları ziyaret ediyoruz, sonra da Karpatlar'a doğru yola çıkıyoruz. Karanlık basmadan önce başlangıcını görebiliyorum; kayalık yerleri olmayan, ormanlık tepeler, sevimli bir arazi, kış geçtiği için buradaki korkunç çatışmaların izleri silinmiş. Geçitler bize belletildiği gibi daracık değil, güzel boğazları olan yumuşak dalga-

lı vadiler biçiminde. Burada da çatışmanın izleri var. Ama artık pek dikkat edilmiyor onlara. Trenimiz ağır ağır yükseklere, gecenin içine ilerliyor.

Pazartesi, 26 – Budapeşte'den dönüş. Ağabeyimin birtakım işleri var. Büro tatilde. Yorgunluğum ancak şimdi belli ediyor kendini.

Salı, 27 – Uykumu almış olarak işe koyuldum. Romain Rolland'dan aldığım mektupta çalışmalarını bıraktığını söylüyor. O da devam edecek durumda değil. Arık her türlü aracılık anlamsız oldu, bir tür ruhsal intihar gibi. Ulusların arasında artık üzerinde sözcüklerden köprü kurulması olanaksız olan bir kan seli akıyor. Oturup günlüğüme yazıyorum.

Çarşamba, 28 – Almanlar Varşova yakınlarında, İtalyanlar Isonzo'da kan dökerek geri püskürtülmüşler, kaderin terazisinin bir kefesi hızla yukarı çıkıyor. Bundan sonra ne olacağını bilmek olanaksız, bu fırtınayı da kimse beklemiyordu. Bense bu dalgayı hissetmişim, yanından geçtiğim tombazların şimdi Vistül Irmağı'nda yüzüyor olabileceklerini düşünmek bana çok tuhaf geliyor.

Perşembe, 29 – Çalıştım, dikte verdim. Ağabeyimin sorununu yüzünden özgürlüğüme sevinecek fırsatı bile bulamıyorum. Birliklerimiz Lublin önünde.

Cuma, 30 – Günlüğüme yazdım, üçüncü perdenin taslağı tamamlandı. Şimdi devam etmeliyim ama her şey açık seçik değil. Buradaki insanların ruh hali tümüyle değişti. Herkes zaferden emin, Fransa'nın kötü gidişi, Batı Cephesi'ndeki durgunluk bunu haklı çıkarıyor. Almanya'nın kendi kendini mahvetmesi olanağı da yok elbette. Ro-

manya gene sakinleşti, Rusya'nın İtalya'ya ve Bulgaristan'a sattığı Sırbistan'la, İtilaf Devletleri'nin bütün çabalarına karşın bir tür ateşkes imzalandı. Kanlarıyla mühürledikleri şeyi onlardan kolayca alıvermek istediler, kendilerini Rus siyaseti için kurban etme konusunda öfkeleri, isteksizlikleri bu yüzden. Herkesin bildiğı ve yalnızca uçakların gösteri uçuşları sayesinde şöyle böyle üstü kapatılan bu ateşkes önemli olabilir şimdi İtalya'yla girişilen bu yeni savaş, konumların değışmesinden başka bir şey değıl; eskiden biz orada sınırı kapatıp Sırlara karşı savaşıyorduk, şimdiyse orada mevziler var, buradaysa savaş; Dünya Savaşı'nın gerçekten en tuhaf değışikliğı bu.

Cumartesi, 31 – Lublin ele geçirildi. Oysa bir yıl önce bu noktada başarısızlığı uğranılmıştı. Sınırımız oradaydı, şimdiyse sınır aşıldı. Ama ben hâlâ sevinemiyorum, ben bu işte yalnızca bir uzama görüyorum, son değıl, son değıl! Tam tersine!

Pazar, 1 Ağustos – Her zamanki gibi Baden'dayım. Belçika'dan eve dönüşümün yıldönümü, o zaman aynı trende yolculuk yaptığım kadın hatırlatıyor bunu bana. Bu karşılaşmalar ne tuhaf! İnsanların hâlâ neşeyle güneşin ve havanın keyfini çıkarmaları, burada her şeyin keyif içinde olması, bir yıllık bir çılgınlıktan sonra bu dünyanın hâlâ sağlam durması, Avusturya'nın muzaffer olması (şu anda buna inanmaya hâlâ cesaret edemiyorum) da çok tuhaf, öngörülerim beni utandırdı. Savaşın uzunca bir süre devam etmesi olasılığı olmasaydı bu değışmezlik mutlu bile edebilirdi insanı. İnsanlık bireylerden hiçbir zaman böylesi bir şey istememişti, eskiden, ücret ödeyenler kendi hayatından sökölüp alınırdı, şimdiyse herkes. Binlerce yaradan kan akıyor ama bütün bu belayı süpürüp götürecek bir öfke seli hâlâ yok.

**Pazartesi, 2 Ağustos – İnsanların savaştan, spordan hoşlanı-
nır gibi hoşlanmaları beni tiksindiriyor. Varşova'nın ne
zaman düşeceği üzerine (pek de uzak değil bu) bahis
tutuyorlar, sanki bir oyunmuş gibi uzaktan insanların
yazgılarının dönüm noktalarıyla oynuyorlar. Ölümler –
Ehrenbaum Degele'ninki gibi– beni hüzne boğuyor, se-
vincimi boğuyor. Biz buradakiler “biz” diyebilir miyiz o
zaman? Ben diyemiyorum.**

**Salı, 3 Ağustos – Rusya'dan iyi haberler var, Batı'daysa
hiçbir şey yok. Fransızların bu tembelliği Almanların gü-
cünü korkunç bir biçimde kabullendiklerini kanıtlıyor,
ya da sağlam bir biçimde hazırlık yapıyorlar. Ben birinci
olasılığa inanıyorum. Savaşın sonbaharı yaklaşıyor, her-
kes kendini son darbeye hazırlıyor. Bütün ulusların paro-
lası, fazla cephane az insan feda etmek oldu artık, biz-
deyse daha da az.**

**Çarşamba, 4 – Bugün yasta olan bir kadınla bir kafede
buluşacaktım, onu bekledim. Oradayken, ilk kez araştı-
ran gözlerle çevreme baktığımda ne kadar çok kişinin
yasta olduğunu fark ettim. Bütün Avrupa'da aynı şeyin
olduğunu düşünmek dehşet verici.**

**Perşembe, 5 – İyi haberler gelmeye devam ediyor. Al-
manların bu ilerleyişinde olduğu kadar büyük çapta ha-
zırlık ve uygulama olmanışı şimdiye kadar. İster iste-
mez yapılan işleri hayranlıkla izliyor insan, düşmanları-
mız bile dişlerini gıcırdatarak övüyorlar bizi. Öte yandan
Rolland'ın yeni romanının müsveddesini okudum; onun
düzeyinin altında kaldığı için pek önemsenecek bir kitap
değil. Ama yorgun o zavallı! Artık savaşmıyor, vazgeç-
miş! Varşova'dan ilk haber!**

Cuma, 6 – Yıldırım çarpması! Varşova ve İvangorod düşmüş! Bütün yıl boyunca duyulan savaş haberlerini bastıran gümbür gümbür bir haber, insanın aklına gelebilecek en çarpıcı haber! Kentte yeniden hareketlilik var, Lemberg'i kutlamadıkları belli. İnsan yorgunluktan sevinmiyor bile. Yalnızca bayraklar coşkulu, rüzgârda rengârenk dalgalanıyorlar. Hans M. ile olay çıktı!

Cumartesi, 7 – Baden'a! Viola Neumann, hastabakıcı olarak geçirdiği günleri ve tifo hastalığını ballandıra ballandıra anlatıyor. Neredeyse ölüyormuş! Gerçekten se-rüvenci ruhlar için savaş bir kurtuluş; Viola da bunu hissediyor ve geri dönmek istiyor. Rus tutsak, hoppa hastabakıcı, yolculuk unutulur gibi değil, ölümün yanıbaşında insanların neler hissettikleri de. Varşova'ya girildiği haberi, burada insanları Lemberg'in haberi kadar etkilemedi. Ama Almanya şimdi kendini her türlü sıkıntıya karşı sağlam hissediyor; muzaffer orduların Münih'e girişini izlemek üzere bir pencere bileti satın alan yaşlı adamın öyküsü gerçekten benzersiz. Burada da yeniden güven duyguları güçlendi. Bense bu duyguları paylaşamıyorum, devamlı olmamasından korkuyorum.

Pazar, 8 – Çalıştım. Viola Neumann'la birlikteydim, bana çok şey anlattı, Kuzey'deki Yahudileri de anlattı ama hoş şeyler değil. Birliktelik ruhu eksik, yalnızca ailesine bağlı insanlar, sağlıklı olmayı seviyorlar, ama özgürce, neşe dolu yaşam sevgisi yokmuş. Viola haklı. Onunla başka konularda da zekice konuşmalar yaptık. Akşamsa şarabın başında daha neşeli konuşmalar oldu.

Pazartesi, 9 – Dışarıda gelişmeler var. İnsanların ruh halleri tümüyle değişti. Hiç kimse sonuçta bir şeyler kazanmadan hiçbir şeyi sona erdirmek istemiyor, herkes şimdi Polonya'yı, Curland'ı, Belçika'yı ve savaş tazminatı isti-

yor, bereket karşıdakiler çok inatçı da normal bir barış önermiyorlar, yoksa Rusya'daki zaferlerin sarhoşluğu içinde bu öneriyi reddederdik. Bütün eğilimlerin önkoşulu olan yorgunluğa ulaşmak için daha aylar geçmesi gerekecek, ne korkunç! Fransız devlet adamlarının küstah seslerini duymak dayanılmaz bir şey. Balkanlar'dan umutlarını hâlâ kesmemişler, önerileri orada gerçekten de çok etkili olmuşa benziyor ama Almanya'nın kazandığı zaferler yüzünden karar gün güne güçleşiyor, İtalya örneği de onları adamakıllı dikkatli olmaya yöneltiyor. Sırbistan konusundaki sır yıllar sonra ortaya çıkacak, şimdilik siyasetin bilmecesi olarak kalacak. Onlarla aramızda ateşkes –bir anlaşma– var mı, onlara şantaj aracı olarak mı hizmet ediyoruz, yoksa beklemedeler mi? Dünya Savaşı'nın en tuhaf bölümü olduğu kuşkusuz.

Salı, 10 – Gerilimler, heyecanlar! Bütün Avrupa'nın küçük parlamentolara titreyerek bakması, çoğunlukla güvenilmez olan araçların çevresinde pervane olup cilveler yapmamız utanç verici değil mi? Nasıl da utanacağız, her birimiz! Bir sevgili insan daha öldü, Ehrenbaum Degele, ozan. Zech onun arkasından harika bir anma yazısı yazdı.

Çarşamba, 11 – Zaferler, zaferler! Polonya'da yavaş yavaş ilerleniyor, gerçekten ezici kuvvetler. Batı'daysa acizlik. Uluslarla alay etmeyi kendime yasakladım, ancak o adamların gevezeliğinin sonu yok. Almanya'yı yerle bir edeceklerini, istila edeceklerini söyleyip bayram edenler hâlâ Alman saldırılarının başarısız kaldığını sayıklıyorlar, ama ağızlarından çıkan her sözcük, artık yerine getirilmesi mümkün olmayan sanrılar uyandırıyor yalnızca. Bizim için de baş döndürücü yönleri var bunun, bunu ben de hissediyorum, abartılı hükümler verebiliyoruz, ama insan kendini kendine karşı savunmayı bilmeli. Hem ben

her şeyi sevineceğim güne, her şeyin sona ereceği güne saklıyorum.

Perşembe, 12 – Biraz çalıştım. Hiçbir şeyi tamamlayamıyorum. Durmadan dışarıya kulak veriyorum, bekliyorum, sabırsızlık dolduruyor içimi, oysa mantığım şimdi yetinmem gerektiğini söylüyor. Ama, "Ek gazete!" diye haykıran bir ses insanı kendinden uzaklaştırıyor, içindeki derli topluluktan alıyor, ister istemez bir gerilimin içine sokuyor Bundan kurtuluş yok.

Cuma, 13 – Almanların bu ilerleyişi insanı bunaltıyor. Bu işte görkemle kanşık bir hüznün var, hassas bir makine gibi her bir çarkçık doğru anda dönüyor. Görünüşe göre Rusların cephanesi kalmamış, geri çekilirken zaman kazanmak için insanları feda ediyorlar, bütünü kurtarmak için artçıları feda ediyorlar Balkanlar'da, antant önerileri yüzünden belirsiz bir hareketlenme var. Diplomasisi kumsursuz çalışıyor ama ellerindeki kozu Alman silahları alıvermiş. Artık kâğıtlarını masaya vuramaz, ayrıca verdiği sözler de yanı yolda kalmış. Ama yine de, Almanların sevilmemesiyle iki katına çıkan talihleri beklenmedik şeyler getirebilir.

Cumartesi, 14 – Akşam Baden'a gittim. Yeremya üzerinde çalıştım, sonra da eski uğraşlarım. Viola Neumann'la güzel güzel konuştuk.

Pazar, 15 – Hugo Wolf, Budapeşte'den çokça söz ediyor. Macaristan'ın bu savaşta oynadığı rol çok iğrenç; boyunburukları altına aldıkları ulusların başanlarını ceplerine atıyorlar ve Macaristan hesabına yazıyorlar, oysa bütün ülke baskı ve kokuşmuşluk kaynıyor. Ama bu insanlar

kendilerini büyük bir ustalıkla kahraman gibi gösteriyorlar. Bu ulus baştan aşağı tiksindirici!

Pazartesi, 16 – Kaunas’a doğru gidiliyor. Almanlar nerede olacağız derlerse orada oluyorlar; bize bu güveni verdiler. Verdikleri mükemmel alçakgönüllük örneği hiç görülmemiş bir şey. Akla gelebilecek herkes böbürlenip duruyor ya, bu onlarla tam bir tezat oluşturuyor. Bu dili konuşan biri olduğum için hiç bu kadar gurur duymamıştım; bu üstünlüğü kendi içimde de duyuyorum, oysa başarıların beni değiştirmesine ya da başarısızlıkların başımı eğdirmesine izin vermeyeceğim diye kendi kendime yemin etmiştim.

Salı, 17 – Büroda ve evde çalıştım. Yeni bir şey yok sayılır. Yine de bir şeylerin geleceği hissediliyor.

Çarşamba, 18 – Kayzer’in doğum günü. Her yerde bayraklar var. Tavla nöbetindeydim. Öğleden sonra bir haber geldi: Kaunas düşmüş. Bir efsanenin yaşandığı saatte, Kayzer’in 85. yaş gününe layık bir hediye. Bir kayzerin, bir tek kişinin bunca tarihe tanık olmuş olması neredeyse inanılmaz geliyor bana. Kimi zaman hanedanının bütün özelliklerini üzerinde topladığını, saygınlığın dalga dalga onu kapladığını hissediyorum, onun kişiliğinde ne çok yetenek bir araya gelmiş; insanların büyüdüğünü ve öldüğünü gören, kökleri ve yapraklarıyla tüm zamanların üstünde gelişen bir ağacı izler gibi izliyoruz onu.

Perşembe, 19 – Yeni haberler geliyor: Novogeorgievsk. Halkın ruh hali değişti. Hiç kimse ele geçirdiği toprakların bir karışını bile vermeyi düşünmüyor, uzlaşma istemiyor, oysa uzlaşma kurtuluş olabilir. Yeni bir Polonya’ya inanmıyorum, çünkü Almanya asla kendi payına düşeni

vermez, ama her şey kendi yerini bulmadan huzur da olmaz. Başarı, ayık olanlar için bile korkunç bir baştan çıkarıcı. Tanrıların kıskançlığından korkuyorum.

Cuma, 20 – Novogeorgievsk 85.000, Kaunas 20.000 kişi getirmiş, ikisinin getirdiği toplam topsayısı da 1.000. Belli ki Romanya'ya ilerliyorlar. Şansölyenin konuşmalarında da aruk başka bir ton var; küstahça konuşuyor, şaşmadan ve dediğinden dönmeden. Karşı koymaktan filan söz etmiyor, bükülmeyen bilek kırılır, diyor. "Duygusallıkları unuttuk," sözü üzerinde düşünmeye değer.

Cumartesi, 21 – Helfferich harika bir konuşma yaptı. Aslında böylesi zamanlarda konuşmak kolay çünkü her bir sözcüğün yankısı eylemler oluyor. Öte yandan sevinçimize safra katılıyor: Arabic¹ torpillenmiş, Amerikalılar boğulmuş. Böylece Wilson'ın tehdit ederken söylediği "düşmanca tutum" ortaya çıkmış oluyor. Bunun beceriksizlik sonucu mu olduğu yoksa kasten mi yapıldığı pek belli değil, sonunda yine huzursuzluk, tehlikeli bir gerilim var, Alman zaferlerinin gücünün etkisi azalmış oluyor. Fransa için yeni bir kâfur iğnesi, başarının yol açtığı iyimserlik orada çöküntüye uğramıştı, bu da özellikle parlamentonun iyice hırçınlaşması biçiminde gösterdi kendini, Romanya gibi ülkelere de cesaret verdi.

Pazar, 22 – Alman başarısının tutumundan Arabic olayında çok büyük bir sıkıntı yaşandığını seziyorum. Almanların kendilerini savunmak için birtakım beceriksizce girişimleri oldu, ama oldukça ölçülüydü bunlar, öylesine

1. Almanların Lusitanla'dan sonra torpilledikleri ikinci İngiliz yolcu gemisi. (Ç.N.)

yapılmış şeylerdi; görünüşe göre alttan alacaklar. Doku-
naklı, zorlayıcı turlar yapamayacak kadar yorgunlar, za-
ten Almanların büyük bölümü de denizaltı savaşına kar-
şı görünüyor, bu savaş yarar getirmekten çok nefret
uyandırmış. Viyana'da hava günlerdir kötü gidiyor, kötü
hava yüzünden kentin boşluğu daha çok hissediliyor. Es-
kiden kimsenin keyfi yoktu, ama kent daha kalabalıktı,
daha canlıydı, hatta şimdiki ıssızlığında olduğundan çok
daha canlıydı o neşesiz günlerde. Erkekler gitgide azalı-
yor, onları üniforma içinde görmeye öyle alıştık ki, sivil
olanlar adeta özür diliyorlar. Akşam, Almanların Rus-
ya'daki ilerlemesiyle ilgili iyi haberler alıyoruz, bu işin
nereye kadar gideceğini kimse bilmiyor, ama bu ilerleme
yine de savaşın gidişinde benzersiz bir dönüm noktası
yarattı.

**Pazartesi, 23 – Almanların ve bizim kıtalarımız Brest-
Litowsk'un¹ önündeler, her şey bu işin fazla uzamayaca-
ğını, oranın boşaltılacağını gösteriyor. Kalelerin ele geçi-
rilmesinde Almanlar kadar başarılı olan bir ülke yok,
kaleleri birkaç günde ele geçirmede gösterdikleri başan,
cerahatlanan yaralarımızı –Przemysl– şefkatle örtüyor.
Bu kadar zaman dayanmış olması bir övünç konusu ol-
maya başladı bile, çok geçmeden –insanların bellekleri
ne kadar zayıfladı, çünkü duygularını bugün unutuyor-
lar– bunu da kutlamaya başlayacaklar. Bu olayların be-
nim üzerimde derin bir etkisi olmuyor artık. İşin sonunu
beklemek fazlasıyla yordu beni, durmadan kendimi bir
kabuğun altına sokamam da. Hem zaten çoğu kişi benim**

1. Rusya'da bir kent. 1795'e kadar Polonya'ya aitti. 1921'e kadar Rusya'nın ege-
menliğine girdi. 1921-1945 arası yine Polonya'ya geçti. 3 Mart 1918'de Brest-
Litowsk Anlaşması'yla Birinci Dünya Savaşı sona erdirildi. (Ç.N.)

gibi düşünüyor, büyük duygular tüketilmiş, insanların ruhlarında bir melankoli ve kayıtsızlık tortusu kalmış.

Salı, 24 – Brest-Litowsk düştü, Rusların son kalesi boşaltıldı. Her yerde ilerleniliyor, İtalya'nın Türkiye'ye savaş ilan etmesi, suya atılan bir yumruk gibiydi, Balkanlar'da önemli hiçbir kıpırtı, hiçbir hareket yok, buna rağmen burada kimse sevinmiyor. Belki Almanya'da seviniyorlardır ama burada böyle bir şey yok, hatta burada fetih tutkusu yok kimsede, bizim yaradılışımıza uygun değil bu, bize ters ve gereksiz geliyor, daha hızlı bir son umut ettiğimiz için eski duruma neredeyse esefleniyoruz. Almanya ile Avusturya birbirine hiç benzemeyen iki ayrı ruh taşıyor.

Çarşamba, 25 – Brest-Litowsk elimizde ama kimse coşmuyor. Hatta gazeteler bile yazacak sözcük bulamıyorlar. Hiç kimse bir şey yapacak durumda değil artık, istemiyor da. Burada insanlar vurdumduymazca, bu iş bir yıl daha sürer diyorlar. Biz yenecek miyiz, ne olacağız, diye soran yok, tek sordukları, ne zaman barış sağlanacak?

Perşembe, 26 – Çalışmamı biraz ilerlettim ama adım adım, çok çok ağır. Güdülerim eksik, ilgim, dur durak bilmeyen tutkum eksik. Ama hemen hemen herkesin içinde yaşadığımız günlerin etkisiyle şaşkın olduğumu görüyorum. *Yeremya*'nın üçüncü perdesini bitirdim.

Cuma, 27 – Galiçya üzerine yazdığım makaleyi düzelttim, sonra da Baden'a gittim. Bir gezinti nasıl da iyi geliyor bana! Kent dışında yaşama arzum hiç şimdiki kadar güçlü olmamıştı. Savaş biter bitmez gerçekleştireceğim bunu.

Cumartesi, 28 – Dördüncü perdeyi yazmayı bitirdim, sonra Viola Neumann'la buluştum; bu kadın beni çok ilgilendiriyor çünkü zıt kişilik özelliklerine sahip, yumuşaklık ve güç, utangaçlık ve dürüstlük, alabildiğine serinkanlılık ve kadınsı çekingenlik. Tam bir Dostoyevski tipi, en tehlikeli olan yerde hayattan tam zevk alıyor. Akşam bir parktaki şenliğe katıldım, insanlar neredeyse alaycı bir duyusallık içindeydiler. Şenlik, şenlik gibi değildi, sıradan basit bir toplumsal olay da değildi, bir volkan gibiydi. İnsanların bir yıldır kendilerini tuttukları, daha fazla dayanamayacakları seziliyordu. Hem istemiyorlar da. Ben de istemiyorum. Geleceği düşünme yeteneğim sıfıra indi. Yeniden kendimi hissetmeliyim, zamanın üstüne çıkmalıyım. Zaman çok şey istiyor, pek az şey veriyor. Merhamet bile trajik niteliğini yitiriyor, gündelik bir olay oluyor, gördüğümüz insanların çoğu sakat, mutsuzluk ise doğal sayılır oldu. Mutlu ve özgüvenli, neşeli, tutarlı bir insan uzaklarda kalan bir mucize gibi şimdi.

Pazar, 29 – Gazetelerdeki haberler adamakıllı umursamazca. Vöslau'da banyo, Baden'da X.V. ve küçük D. ile kaçamaklar! Haftanın bu bir tek gününü dolu dolu, gönümce yaşamak istiyorum, dünyadan ve Tanrı'dan istiyorum o günü.

Pazartesi, 30 – Büro, bu da aynı bir konu. Artık yapamıyorum. Başım boşalmış gibi, iş beni tiksindiriyor, çünkü gerekliliğini anlayamıyorum. Daha önce hiç değilse bir anlamı var gibiydi, şimdikiyse çok sıkıcı ve yalnızca kişisel bir amaç uğruna yapılıyor. Öyle tiksiniyorum ki kendim için de bir şey yapamıyorum. Evde de öyle. Öğleden sonra Herbert Eulenberg'leydim, gitgide semiriyor bu adam, Almanya için duyduğu hayranlığı unutmuş, artık savaşa karşı olan kuruluşlara katılıyor. O da bütün bu zaman bo-

yunca çenesini tutsaydı daha iyi ederdi! Kişisel olarak hiçbir ilginç yanı yok. Yağ bağlayan dâhilere inanmıyorum.

Salı, 31 – Galiçya üzerine yazdığım makale çıktı. İstatistik bilgileri elde etmek için bakanlıklarda ve resmî dairelerdekoşturuyorum. Buradasaatlerharcayıptoparlayabildiğimiz şeyler Almanya’da her gün gazetelerde okunuyor. Yorgunluğum sonsuz.

Çarşamba, 1 Eylül – Rolland’dan artık hiçbir haber almıyorum. Sanırım kimseden korkusu olmadığını göstermek için Fransa’ya geri döndü. Orada insanlar hâlâ çılgın gibiymiş, belli ki oradaki savaş bizimkinden çok daha hafif geçiyor. İyi bakılıyorlar, güçlük çekmiyorlar, az savaşıyorlar, bolca nöbet değiştiriyorlar, dramatik saldırılar filan da yaşamıyorlar. Daha çok durgun bir bekleyiş var orada, her bir asker iyice korunuyor, Almanya’daysa herkes neyi varsa veriyor, vermek zorunda. Bu yüzden buradakiler herkesten önce bitip tükenecek.

Perşembe, 2 Eylül – Hâlâ savaştan sorumlu olduğumuz hakkında yayınlar yapılıyor. İngiltere’yle Almanya arasındaki görüşmelerin gerçekten sonuca ulaşabileceği ve parlamentolar arasında açıkta yürütülecek bir görüşmenin mutlaka amaca ulaşırabileceği ortaya çıkıyor. Ama şu gizliden gizliye yürütülen diplomasi, her şeyi berbat etti, savaştaki payları konusunda kavgaya tutuşan at, öküz ve eşekle ilgili fıkra boşuna anlatılmıyor! Almanya’nın Amerika konusundaki yumuşakbaşlılığı bir umut kıvılcımı doğurdu.¹

1. Almanya, önceden uyardıktan hiçbir gemiyi torpillemeyeceğine söz vermişti. (Ç.N.)

Cuma, 3 – İnsanlar artık savaştan değil, yalnızca barıştan söz ediyorlar! Milyonlarca insan gece gündüz bunu istiyor, bütün uluslar aynı şeyi arzuluyor ama bir türlü gerçekleşmiyor. Belki de acı ilacı içmemiz ve kuşakların on yıllar boyunca askerlikten nefret etmeleri iyi olacaktır. Ama savaşın hemen arkasından duygular bozulmayacak mı, hemen hemen herkesin daha şimdiden "bugün"ü kabul edip "dün"ü yadsıdığını görmüyor muyum? Herkes dün söylediğini bugün yadsımıyor mu? Dün savaşı savunanlar bugün barış havarisi gibi çıkmıyorlar mı ortaya? Şimdi dışarda zır zır ağlayıp sızlayanlar daha sonra "Büyük Zamanlar"ın dalkavukları ve havarileri olacaklar. Bu düşünce sürekli acı veriyor bana, neredeyse bütün ulusların zor durumda kalmalarını dilemek geliyor içimden, ne kadar acımasızca olsa da belki de en iyisi böyle bir şey dilemek.

Cumartesi, 4 – Önce çalıştım, sonra Baden'a gittim. Yağmur, yağmur, yulaf gitti, patateslerin büyük bir bölümü de. 10.000 Rus tutsak olması bu durumda ne işe yarar ki! Savaşa yarar malzememizin ne kadar kötü duruma geldiğini duymak beni dehşete düşürdü, neşeleri hiç kaçmayanlara imreniyorum.

Pazar, 5 – Dinlendim, gezindim, sinema, ufak tefek şeyler.

Pazartesi, 6 – Feld, komedi kahramanı – askere alınmadığı için utanan (aslında içinden sevinen) yurtsever palavracı. Çoğu insanda bu durumla kibirlilik birbiriyle iç içe geçmiş, her şey, hatta gerçek kahramanlık bile büyük ölçüde kendini beğenmişlik; erdemsizlik bu; etkili olmak istiyorlar, işe yaramak değil. Bunu ortaya koymalı. 43-50 yaş arasındakilerin yoklamasının yapılması kenti yine

derinden sarstı, herkes alabildiğine kinci, alabildiğine kurnaz, herkes ötekini önce göndermek istiyor, yaşlılar gençleri, gençler de yaşlıları! Bir de "tarla korkuluğu" var: askerlik yoklaması. Ben bütün bunlara kayıtsız kalıyorum, bilinmedik şey beni korkutmaz. Doğaüstü meraklarım da yok, şimdiye demir atmışım. Ama bu isteri, bu sorular ve korkular! Üstelik de bunu yapanlar, kendilerini güvende sandıkları sürece ortalığı kışkırtanlar.

Salı, 7 – Cassian büroya geldi. Bugün Hans M. de geldi, en büyük savaş çığırtkanı, on dört gün alıştırma yaptıktan sonra düşüncelerinden tümüyle arınmış. Bu beylerin hepsi, kendileri tehlikeye atılır atılmaz savaşı kendi kişisel sorunları gibi görüyorlar, yanaklarını al al eden yurtseverlik alevini hemen söndürüyorlar. Üstelik savaş hayranı olmak artık gazete makalelerinde de modernlik sayılmıyor, artık önemli olan insanlık. Hesperian'ın bombalanması Almanların bir başka saçmalığı. Neredeyse (tarafsız gözle bakıldığında) bu anlaşmazlığı istediler diyesi geliyor insanın.

Çarşamba, 8 – Tatil günü. Nasıl da tadını çıkarıyorum bugünün! Sanki yeniden öğrenci oldum. İnsanın yeniden başkalarına bağımlı olması çok yazık, ama bu da mucizenin, düzenin arka yüzü. Dışarıdan bakınca harika, içeriden bakınca vahşilik ve baskı var.

Perşembe, 9 – Hiçbir şey yok. Can sıkıntısı. Boşluk. Umursamazlık. Bunlardan utanmıyorum çünkü bunlar birer kitle olayı haline geldiler, tıpkı eskiden savaş hayranlığının olduğu gibi.

Cuma, 10 – Kuzey'de, Galiçya'da her şey yolunda değil gibi. Artık telgrafları okuyabiliyoruz, yorumlayabiliyoruz.

Ama Balkanlar'da çok hazırlık var. Almanya'ya posta ve telgraf yolları kapalı. Bulgaristan güvende gibi, ama Romanya da İtilaf Devletleri için güvende. Başlangıçtaki büyük gerilim yeniden kendini gösteriyor.

Cumartesi, 11 – Viyana'da yeniden söylentiler var. Umutlar kesilmiş gibiydi. Ama bir yerde tutunacak bir yer bulunca, kuşkonmaz gibi hemen filizleniveriyor umutlar. Herkes birbirine Sırbistan'a uygulanacak saldırı planını anlatıyor. Negotin'de sınır geçilecekmış. Ama Kuzey'de ağır bir yenilgiye uğradık sanırım.

Pazar, 12 – Baden, dinlenme, sessizlik. Ne yazık ki az çalıştım. İçinde yaşadığımız günler insana eziyet veriyor. Fazlasıyla katılamıyorum, bu bir gerçek; eski tutkular insanı müthiş yoruyor.

Pazartesi, 13 – Haberler yine kudurmuş gibi. Sekiz maddeli bir yüzbaşı bize Sırbistan'a girildiğini ama bunun açıklanmadığını anlatıyor. Arzuların gerçekleşmiş sayılması bu, hep o aynı ilkel tarz, bir yıl öncekinin tıpi tıpına aynısı. Şu insanlar hiç ders almıyor. Oysa bilinmesi gereken bir şey var: En tehlikelisi yanı resmi kişiler, bakanlıktaki tanındıklar.

Salı, 14 – Fırtına işaretleri. Bulgaristan silahlanıyor, Romanya konusundaysa tümüyle susuyoruz. Bir şeyler başlıyor, tarih yazılıyor şimdi, Çanakkale'deki savaş ulusların yarışına döndü, Karadeniz'in kapılarını açan anahtar elde etmek için umarsızca çırpınıyorlar! Bütün bunları okumak gün gelecek nasıl da dramatik olacak, yaşamaksa ne korkunç!

Çarşamba, 15 – Söylentiler, huzursuzluk, belirsizlik! Tarnopol'deki yenilgi oldukça ciddiydi, Ruslar kırk bin tutsak olduğunu söylüyor. Bizim sayılara kıyasla oldukça az sayılır ama kayıplarımızı düşününce oldukça ağır basıyor.

Perşembe, 16 – Büro beni boğuyor. Tam sekiz gündür kendim için tek bir satır yazmadım.

Cuma, 17 – Hiçbir şey yok! Yorgunluk!

Cumartesi, 18 – Baden'a gittim. Biraz dinlendim. Ilımlı davranıyor diye Hesse'ye yapılan saldırıyı okudum, en soylu kişilere bile şimdi gazetelerde saldırılıyor. Alice ile trajik bir konuşmamız oldu, sonra da Viola'yla. İnsanlar uğradıkları felaketi şimdi daha derinden hissediyorlar.

Pazar, 19 – Sonbahar! Soğuk! Kış, sabahları beyaz elini gösteriyor! Düşünmek bile ürpertiyor insanı! Öğleden sonra Wilna'nın düştüğü haberi geldi. Sonunda güzel bir şey duyduk!

Pazartesi, 20 – Sonunda haber geldi: Sırbistan'da hareket başlıyor. Bu kez olmalı, bu kez biz kendimiz, prestijimiz söz konusu. Sınıra dayanır dayanmaz hemen hedefe varmalıyız. Ama bunu Sırlar da biliyor. Bu kez ölüm kalım yarışı bu, yok olana kadar!

Salı, 21 – Yine tikanıklık. Duygular bir anda değişiyor. Kuzey'de, Wolhinya'da şansımız yoktu, üstümüze geldiler. Ruslar ellerinde bizden binlerce tutsak olduğunu söylüyorlar. Rus ordusunun kuşatılması da gazetelerdeki küçük yazarların düşündüğü gibi olmamış. Sırbistan'da hiçbir hareket yok. Bulgaristan'ı harekete geçirmek için yalnızca sert bir başlangıç darbesiydi bu.

Günler birbiri peşi sıra böyle diziliyor işte, bugün de fışkıran kanın yere aktığı bir gün. Ama somut olarak hissettiğimiz şey, hesaplaşmalar şimdi, kararlar. Kuvvetler arasındaki korkunç eşitlik yavaş yavaş çözülüyor; okuldayken sonuca yaklaştıkça kapıldığım heyecanı hatırlıyorum. Bunu şimdi bütün dünya hissediyor. Bir yandan da çeşit çeşit barış söylentisi dolaşıyor ortalıkta.

Çarşamba, 22 – Bulgaristan'da herkes silah altına alındı. Bu korkunç işkencenin bir an önce sona ermesi için keşke daha çok insan işin içine çekilse diyesim geliyor Her geçen gün bizi bilinmeze doğru bir adım daha yaklaştırıyor, yaklaştırıyor, yaklaştırıyor. Dünyanın üzerinde fırtınalar kopuyor. Yarın çok korkunç bir şey de olsa şaşırmayacağız artık. Beklemenin verdiği ateş içimizde her şeyi çoktan yakıp kavurdu. Artık çalışamıyorum. İçimdeki heyecandan dolayı bugünlerde artık hiç okuyamıyorum.

Perşembe, 23 – Bulgaristan'ın tepkisi, Yunanistan'ın silahlanması, Romanya'daki huzursuzluk. Savaşın çılgın burgaçlarının herkesi içine çekmesi gelecek zamanlar için müthiş bir olay. Haberlerin hepsi belirsiz. Kuzey'de, Hindenburg'da her şey durmuş, görünüşe bakılırsa Ruslar kısaçtan kurtulmuşlar, Sırbistan'da yaprak kıpırdamıyor, Batı'da, İtalya'da da öyle. Ama bu durgunluk, olaylardan daha korkunç; çünkü ne olduğu bilinmiyor.

Cuma, 24 – Önemli bir şey yok. Her tarafta gerilim. Mareşal v. Mackensen Viyana'ya geldi, pek az kaldı ve hemen Budapeşte'ye gitti. Sırbistan'a yapılacak saldırının böyle açıkça söylenmesi bana kuşkulu geliyor, genelde sürprizler daha gizli tutulur. Belli ki seferberlik ilan eden Yunanistan üzerinde baskı kurmak ve Romanya'ya uyarıda bulunmak istiyorlar.

Cumartesi, 25 – Müthiş bir gelişme! Fransızların ve İngilizlerin taarruzu başladı. Bütün cephelerde birden savaş! Çanakkale'den Baltık Denizi'ne, Kuzey Denizi'ne ve Alp-ler'e kadar. Bunu düşünmek ürkütücü: Her doğan gün sayısız insan hayatına mal oluyor ama yine de dünya ne durumda olduğunu artık kesin olarak bilmek istiyor. Bu en son, muazzam çabanın altında kesin hesaplaşma kararı yatıyor gibi. Şimdi yine başlangıçtaki gibi heyecanlı günler var, umarım başlangıçla son gerçekten birbirine uzanır.

Pazar, 26 – Almanya'dan gelen duyuru tüylerimizi ürpertti. Yetmiş saat süren bir mermi yağmuru, iki birlik geri çekilmiş, çekilirken de önemli ölçüde kurulu malzemeyi geride bırakmış. Bu haberlerin doğruluğuna ve Alman ordusuna kayıtsız şartsız güvenmeseydik, dehşete düşerdik. Bu yüzden yalnızca hafif bir korku duyduk, uykusuzluğa neden olan bir gerginlik oldu. Havada bir titreşim var, dünya tarihi yazılıyor, dünya için önemli kararlar alınıyor bugünlerde. Tüylerimiz ürperiyor, korkuya kapılıyoruz. Sanırım önümüzdeki iki hafta dünyaya biçim verecek. Belki de olası bir barışın hatları ortaya çıkacak bile. Belki!

Pazartesi, 27 – Fransa'da kriz atlatılmışa benziyor. Ama henüz rahat bir soluk alınamıyor. Kararlar havada asılı kalıyor.

Salı, 28 – Hâlâ bir şey belli değil. Ama belli olmaya başlıyor. Büyük saldırı püskürtülmüş, ama büyük kayıplar vererek. Bulgaristan'dan kesin bir haber yok.

Çarşamba, 29 – Sıcak günler. Tıpkı başlangıçtaki gibi. Saatler boyu bekliyoruz, eskiden onca dolu olan Balkan

telgraf hattı sanki kopmuş gibi. Çalışmıyorum, olaylar çalışmamı silip süpürdü, tozla kapladı, kaybetti.

Perşembe, 30 – Bir tuhaflık var. Belli ki Bulgaristan'la biz aynı anda Sırbistan'a saldırmayı planlamışız, Linsingen'in ordusunun hareket etmesi bu saldırıyı engellemiş. Tarnopol'deki yenilgi Dünya Savaşı'nda yazgının bir parçasıydı belki de.

Cuma, 1 Ekim – Hâlâ bir şey belli değil. Yunanistan'ın tutumu daha da tehdit edici oluyor. Bütün bunlar nasıl da işkence çektiriyor insana ve sinirleri bozuyor! Dayanılır gibi değil!

Cumartesi, 2 – Her an Selanik'e çıkartma yapılması bekleniyor. Bulgaristan karar verememiş görünüyor. Korkunç, korkunç günler! Pandora'nın Kutusu açıldı.

Pazar, 3 – Artık bunu düşünemiyorum ama düşünmem gerekiyor. İnsan kendini boğulur gibi hissediyor, soluk almak istiyor. Haritada İsviçre'yi görünce kalbim kopacak gibi oluyor.

Pazartesi, 4 – Sürüyor, sürüyor ama sonu gelmiyor. Yara kabuk bağlamıyor, açılmıyor da. Yalnızca geriliyor. Korkunç günler! Keşke kayıtsız olabilseydim! Başkalarına, bencillere nasıl da imreniyorum. Akşam Adelt'le birlikteydim, oturduğu yerden yakınıyor. Savaş hakkındaki görüşünü ona hiç katılmadan geliştiren bu adam, zorunlu olarak fıkralarla süsleyip anlattığı savaştan nefret ediyor, hatta dinleyicilerinden bile daha çok.

Salı, 5 – Hiç bir şey yok! Gezintiye çıktım. Biraz çalıştım.

Çarşamba, 6 – Venizelos düştü, Bulgaristan'a ultimatoom verilecek diye tehdit edildi, en sonunda karar alınıyor. Bu yangının yayılması çok dehşet verici ama içten içe yanmasından çok daha iyi belki de.

Perşembe, 7 – Başlangıçtaki günler bütün huzursuzluğuyla geri döndü. Her saat yeni bir haber alıyoruz, her yeni saat bir öncekini gerçekdışı kılıyor. Haber servisi çok tuhaf. Gazetelerimize Berlin'den telgraf çekilerek, *London Times*'ın Selanik'ten bildirdiğine göre diye haberler veriliyor; bu işin en içinde olan bizler, olaylar hakkındaki bilgileri böyle alıyoruz, neden kuşku duyduğumuzu söylemeye gerek yok. Bizde uygulanan ağır sansür asabımızı bozdu, oysa herkes her şeyden haberdar, örneğin Masaryk'in Londra'ya kaçmış olduğunu, orada bir öğretim üyeliği görevi üstlendiğini biliyoruz. Bu namuslu, dürüst adam için içim sızlıyor.

Cuma, 8 – Karışıklık artıyor. Bulgaristan tamam, Yunanistan büyük güçlerin gözünde uygun, hiç bu kadar büyük gerilim olmamıştı. Fransa'daki güven duygusunun nasıl çöktüğü hissedilebiliyor. Yaygara kesiliyor. Ancak nefretin kamçılanması, geri dönüşü olanaksız kılıyor. Şurada burada barıştan söz ediliyor, müsteşar Frankfurter gibi zeki adamlar bile birkaç ay sonra barışın geleceğine inanıyorlar, oysa benim aklım buna ermiyor, İngiltere'nin silahlarını teslim edeceğine inanmıyorum. Ben yine şaşkın durumdayım. Bu gerilim insanın sinirlerini bozuyor, artık çalışmıyorum. Sekiz gün dinlenmeye, tatile gitmeye ihtiyaç duyuyorum. Ama kim duymuyor ki? Bu işin ne kadar süreceğini kestirebilmek için insanların yıpranma katsayısını hesap edebilmek gerek, şimdiye kadar hesap edilen katsayıların hepsi az geldi. En hayret verici şey de hem bireylerin hem de kitlelerin dayanma gücü,

zorunluluklara uyum sağlama ölçüsü. Bu güç çok büyük. Zararı dokunduğu yerlerde bile doğaya tapınmak gerek.

Cumartesi, 9 – Huzursuzluk, sabırsızlık, Bulgaristan tereddüt ediyor, Belgrad düşüyor. Burada da biliniyor bu, ama kutlanmıyor. Eski günlerin dehşeti hâlâ içimize oturmuş durumda. Eskiden fazlasıyla kutlardık, şimdiyse pek az. Bayrak asılmıyor Gösteri yok, dokunaklı makaleler yok. İnsanlar haberleri hiç büyütmüyor. Ne tuhaf, Sırlara karşı duyulan nefret nasıl da söndü. İtalyanlar geldiğinden beri neredeyse sempatiye dönüştü bu nefret. Bir Sırp görsek saygıyla karşılayacağız çünkü kendilerini çok iyi savundular Gerçekten de nefret duygusu yok Viyana'da, yalnızca eğlence meraklısı, keyfine düşkün insanlar var. Savaş da bizi yeterince sertleştirmedi. Savaş hiçbir şeyi değiştirmiyor, hiçbir şeyi, her şey eskisi gibi kalıyor.

Pazar, 10 – İçinde bulunduğumuz dönemin ne kadar tuhaf olduğunu tanımlayabilmek için ayrıntılara inmek gerek. En tuhaf yanı da kesin uyum yeteneği. Cephede dört milyon insan bulunuyor, sayısız insanın en yakın akrabası ölmüş, buna karşılık tiyatroya ve konserlere bilet bulunamıyor, dükkânların satışı günden güne artıyor. Belli ki büyük duygular uzun yaşamıyorlar. İnsanların duyguları gerilip bırakılan lastik bir bant gibi yeniden özgün boyutuna dönüyor. Olup biteni tüm olarak düşünen üçbeş çılgından biriyim, başkaları kazançlarını güvenceye almış, ahlak açısından da edebiyat ve maddiyat açısından da. Bir yıl geçmesine ve pahalılığın alıp başını gitmesine karşın buradaki insanların savaşı bir yıl öncesine oranla *daha az hissetmelerini* aklın almıyor. Bir yıl önce savaş enselerindeydi, Viyana'ya Rusların gelmesinden korku-

yorlardı; şimdiyse, savaşın sürmesi onları perişan edecek yerde gülüp eğleniyorlar, dünya tarihinin yazılmakta olduğunu umursamıyorlar, oysa Güney'de, Sırbistan'da, İtalya'da binlerce kişinin kanı akıyor.

Pazartesi, 11 – Bulgaristan harekete geçti, Yunanistan'sa sakin, İtilaf Devletleri'nde mutlaka şaşkınlık var: İstanbul gözden kayboluyor onlar için, sonunda yükümüz hafifledi.

Salı, 12 Ekim – Bir sürü olay, biliyoruz ama bir bakışta tümünü göremiyoruz. Yine de şu var: Mayısta Galiçya'daki büyük taarruzdan bu yana bizim tarafta sonu gelmez bir şey oldu, pek kolay da telafi edilemeyecek. Belki de insanların bir türlü anlam veremediğim dinginlikleri bu yüzden. Dünyanın savaş sırasında böyle olacağını hiç düşünmemiştik!

Çarşamba, 13 – Önemli bir şey yoktu. Güzel bir konser, sonbahar ve müzik birkaç saatliğine bizi rahatlattı.

Perşembe, 14 – Bulgarlar saldırdı, biz de karşılık veriyoruz. Sırplar gerçekten büyük bir kahramanlık gösteriyor. Burada artık kimse onlara kin duymuyor, tam tersine acıyoruz.

Cuma, 15 – Yavaş yavaş çalışmaya başladım, ama verdiğim aranın lanetini hissediyorum. Üstelik yorgunum, bitkinim.

Cumartesi, 16 – Ülkedeki durum korkunç. Gitmek için M. ile yapılan bu kavga. Bu yalanlar, bu mücadeleler, bu sarılıp bırakmamalar. Yaşadığımız günleri, kara günleri anlayamamak. Belki Kayzer Franz Joseph de böyle hisse-

diyordur. Bu özel benzetmeler dışında dünya tarihini anlamak olanaksız.

Pazar, 17 – Hızlı gelişmeler oluyor. Bulgarlar Sırp'ları eziyor, ne de olsa ellerinde dinlenmiş taze kuvvetler var, bir yılı aşkın bir süre önce bizim adamlarımız düşmüştü, Sırp'larınki de öyle. Çok çabuk ilerliyor zaman şimdi. Dört bir yanda şiddetli saldırılar var, Rusya'da şansımız az gibi görünüyor. Buradaki insanların duyguları körelmiş gibi. Zaferlere sevinmeyi tümüyle unutmuşuz, savaşa alışmışız, bu da çok dehşet verici. Herkes birbirine, "Barış ne zaman gelecek dersiniz?" diye soruyor. Hiç kimse de bunun yanıtını bilemiyor, yalnızca umuyor.

Pazartesi, 18 – Bulgarların saldırıları devam ediyor. Sırp'ların demiryolu hatlarını kestiler bile, hareketin can damarı kesildi. Büyük bir gerginlik var, ama peşinden başarı ve sevinç duyguları gelmiyor.

Salı, 19 – Rolland'dan sevimli bir mektup aldım. Keyfi yerinde. Her zaman savaş düşünülüyor, işte şansımız burada. Şimdi bol bol okuyorum, hem de yalnızca iyi şeyler. Ama çalışma diye bir şey yok, onu tümüyle bıraktım.

Çarşamba, 20 – Güney'de başarılar, Isonzo'da çatışma başlıyor. Kanlı kara harflerle yazılıyor her şey, buna sevinmek gerekiyor. Ama ben hoşlanmıyorum.

Perşembe, 21 – Sırbistan'ın sonu gelmiş gibi. Bu arada Yunanistan'la Romanya da pusuda. Korkunç bir durum! Sinirlerim patlayacak gibi. Şimdiye kadar görülmemiş korkunçlukta şeyler oluyor ve bunlar acı veriyor, hem de bunların sürmesi onları çirkin ve sıkıcı yapıyor.

Cuma, 22 – Önemli bir şey olmadı. Akşam Richard Strauss'un konserine gittim. Doğruyu söylemek gerekirse müziği sinir bozucu, insanı rahatlatmıyor, olayları unutturmuyor.

Cumartesi, 23 – Sırbistan'daki trajedi, bir ulusun çöküşü; oysa biz burada şiir yazmaya çalışıyoruz. Muazzam bir destan, böylesi dünya tarihinde görülmedi, bir ulusun on yıllar boyunca yaşayabileceği şeyler on yılın içine sığdırıldı. Boyutlar, Shakespeare tragedyalarındaki gibi, her şeyi çok küçük, minicik görüyoruz. Biz de Sırlara acıyoruz, oysa İtalya'ya duyulan nefret, onca ay geçmesine karşın tazeliğini koruyor.

Pazar, 24 – Yeniden çalışmaya başladım. Siyasal olaylar tekdüze. Beni meşgul etseler de canımı sıkıyorlar.

Pazartesi, 25 – Hiçbir şey yok!

Sah, 26 – Her yerde ilerleme var, belirsiz de olsa; Sırbistan'da ise hiçbir değişiklik yok. Hiç kimse barışın hemen geleceğine inanmıyor ama Berlin'den gelen herkes Noel'e kadar her şeyin sona ereceğini söylüyor. Almanya'da görüşler hep kitlelerin sloganı halindedir, her yerde disiplin vardır, düşüncelerinde bile.

Çarşamba, 27 – Dünle ilgili bir not: Beethoven'ın *Rosé Quartet*'i. Bugün bile hissediyorum onu. Müzik, siyasal konuların isini, olayların kara kurumunu üzerimden sıyrıp alıyor.

Perşembe, 28 – Önemli bir şey yok. Yani ben bu satırları yazarken üç sınırdan da görülmemiş şiddette çarpışmalar oluyor. Ama duygularımız öylesine körelmiş ki buna önemli bir şey yok diyebiliyoruz.

Cuma, 29 – Almanların bir budalalığı daha: Bir kurban yarattılar kendilerine, sözde casus olan Edith Cavall adındaki kadını Brüksel’de vurdular. Bu olayın karanlık ve acı veren bir yanı var. Bunu hem Almanların savunma biçiminden hem de bütün dünyanın çılgınca öfkelenmesinden görebiliyoruz; on yıllık zindan hapsi pekâlâ yeterli olabilirdi.

Cumartesi, Pazar, Pazartesi – Tek başıma Baden’dayım. Dinleniyorum, geziniyorum. Haberler: Kragujevac düşmüş ama artık bayrak asılmıyor. Yorulduk.

Sah, 2 Kasım – Az önce Johann Kern’in vurulduğunu duydum. Gerçekten cesur biriydi –elbette parasını batırmış bir Desperado o– ama savaşı sevmeye nedeni, toplumda yitirdiği konumunu orada yeniden elde edebilme umuduydu. Çıktığında yaralıydı. Ama bu insanları ayakta tutan ihtiraslarıdır. Son zamanlarda çok güçlü çatışmalar oldu. İtalyanların büyük taarruzunun önü kesilmiş olsa da çok kurban verildi.

Çarşamba, 3 – Önemli bir şey yok. Bulgar birlikleri orduyla bağlantı sağladı, Niş yakınındalar.

Perşembe, 4 – Biraz çalıştım. Almanların gözüne pek Alman görünmediği için Hesse’ye saldırıyorlar. Onun yanı sıra ölçülü ve güzel. Bu savaş bittiğinde on yıl yaşlanmış olacağımı düşünüyorum, diye yazıyor. Kim öyle olmayacak ki?

Cuma, 5 – Önemli bir şey yok. Yani hep o dehşet verici temkinlilik.

Cumartesi, 6 – Niş düştü, ileri doğru müthiş bir adım. Böylece İtilaf Devletleri’nin planları kesinlikle baltalan-

miş oldu, Yunanistan ve Romanya'nın da uzun zaman eli kolu bağı kalacak. Büyük güçlerin elinde yeni bir garanti.

Pazar, 7 – Çalıştım ama ağır ve verimsiz bir çalışma oldu. Kanadı kınılmış kuşların uçması gibi.

Pazartesi, 8 – Bu günlüğü salt alışkanlıktan tutmayı sürdürüyorum. Çünkü bugünlerde zihinsel hayatımın tek düzeliği dehşet verici. Herkes münecim kesildi, herkes bir tek yöne bakıp oradan bir avuç barış haberi gelmesini bekliyor. Herhangi bir parlamentoda sarf edilen bir sözcük, en ufak bir hareket, bir ucunda bir ufacık umut ışığı görünene kadar hemen yorumlanıyor, oraya buraya çevrilip değiştiriliyor. İnsanlar bunun böyle sürüp gitmesi gerektiğini bir türlü kavrayamıyorlar. Umutsuz yaşamın ne kadar güç olduğunu görüyorlar. Bütün insanlığın içine batmış olduğu uçurumdan çıkış yolunu gösteren en ufak bir umut ışığı görseler hemen harekete geçebilirlerdi. Askerlerimizin yorgunluğu korkunç olmalı, bütün mektuplarda bundan yakınıyor. Fesatçıların foyaları tümüyle ortaya çıktı, hepsi insanlık diye sayıklıyor.

Salı, 9 – Rolland'dan mektup aldım. Bunun dışında en ufak bir sevinç yok.

Çarşamba, 10 – Hiçbir şey yok. Birkaç bin tutsak, birkaç yüz kilometrekare. Ama bütün bunlar işi bir santim bile ilerletmiyor.

Perşembe, 11 – İngiliz parlamentosunda tek bir kişi barış üzerine çok güzel bir konuşma yaptı. Milyonlarca kulak nasıl da arzuyla dinledi bunu. Ama yanıt veren yüz kişi bile çıkmadı.

Cuma, 12 – Almanya'nın Belçika'yı feda edeceğini gösteren bir işaret daha: Almanya bu ülkeden yılda 40 milyon frank vergi alacak. Orada kalmak isteseydi böyle bir şey yapmazdı. Ama ne yazık ki görünüşe göre bu kez yenilen yeneni bırakmıyor. Almanya'nın başı istediği belli, ama İtilaf Devletleri buna karşı. Belli ki acının çoğunu biz çekeceğiz, en azından Avusturya çekecek.

Cumartesi, 13 – Hiçbir şey yok. Gazeteler tiksindirici, yine de matbaadan çıkar çıkmaz yutarcasına okuyoruz onları.

Pazar, 14 – Akşam Schnitzler'deydim, Barnowsky de geldi. Bazı insanlar, özellikle de tiyatrocular, duygusuz kalmayı başarabiliyor. Bunlardan kimileri kendi dünyalarına o kadar dalmış ki, başka dünyaları algılamıyorlar bile. Başka zaman olsa bunlara deli denirdi, şimdiyse şanslılar.

Pazartesi, 15 – Egon Erwin Kisch'le birlikteydim, cepheyle ilgili çarpıcı şeyler anlattı, özellikle de rezaletleri. Korkunç şeyler bunlar, hiçbir şey de telafi edemeyecek yapılanları. Herkesin, herkesin, herkesin yüreği bitmiş, tükenmiş! Bir zamanlar taburların sokaklardan marşlar söyleyerek, sevinç çılgınlıkları atarak geçmeleri şimdi bir düş gibi geliyor! Düş gibi!

Salı, 16 – Hiçbir şey yok! Görz'ün düştüğü yolunda gitgide çoğalan söylentiler var.

Çarşamba, 17 – İyi çalıştım. Bir perdeyi daha tamamladım.

Perşembe, 18 – Çalışmam iyi gidiyor. İyi zamanları düşünüyorum. Tek çıkış yolu bu. Şehvetin ve tembelliğin çoğu kez bu yolumu tıkaması ne yazık! Ne yazık!

Cuma, 19 – İş, iş, iş; sonunda işe battım. Şimdi artık sıkı durmalıyım, dayanmalıyım!

Cumartesi, 20 – Sürpriz! Fransa'dan bir şiir kitabı geldi, J.P. Jouve, "Kardeşlikle" diye imzalayarak göndermiş. Neler hissettiğimi ifade etmem olanaksız. Bir müzikti bu kitap, baş döndürücü, harika bir şeydi, gökyüzündeki kuş tüylerinin çınlamasıydı! Dizelerin kendileri o kadar güzel değil, ama duygular, arzu, anlam!

Pazar, 21 – Denetim vardı! Çalıştım, okudum.

Pazartesi, 22 – Sırbistan'daki felaket hızlanıyor. Amsel Cephesi'ne sıkıştırıldılar, bir zamanlar orada büyük Sırbistan İmparatorluğu çökertilmişti. Bu iş müthiş bir titizlikle hazırlanmış, bir matematik işlemi gibi yürüyor, oysa İtilaf Devletleri'nin ordusu ne yapılacağı bilinmez durumda ortada kalmış, önden de arkadan da tehdit altında. Yine de Almanya'nın "zafer"e ulaşacağına emin değilim. Onların işi bitirmek için acele etmeleri insanı bazen gerçekten de huzursuz ediyor. Her iki taraf için de ucuza gelen bir barış sağlama fırsatı hiç şimdiki kadar uygun bir zamana denk düşmemişti çünkü Doğu'da ve Batı'da önemli çarpışmalar bekleniyor.

Salı, 23 – Hücum sürüyor. Schmidt-Bonn'un hazırladığı ve benim de okuduğum bir raporda ülkedeki trajik durum olduğu gibi anlatılıyor. Ordunun çamurda, karda yaptığı bu yürüyüşün tarihte benzeri yok.

Çarşamba, 24 – Çalıştım.

Perşembe, 25 – Önemli bir şey yok. Büyük makine çal-

maya devam ediyor, ama değirmen taşı gibi yerinden kıpırdamıyor. Makinenin aralıklarından durmadan yeni kurbanların kanları akıyor.

Cuma, 26 – Kentte yeni şeyler oluyor: Alman Kayzer'i geliyor, bakanlar değişiyor. Önemli şeyler önceden duyuluyor, nasıl oluyorsa oluyor, sızıyor haberler.

Cumartesi, 27 – Doğum günümünden önceki gün çocuklar gibi kahvaltı ettim. Birkaç keyifli saat.

Pazar, 28 – Doğum günüm. Otuz dört yaşımdayım! Hem az hem de çok. Yine de şükrediyorum. En iyi dilekte bulunan bir arkadaşım oldu, önümdeki yaşı barış içinde geçirmemi diledi. Öğleden sonra Felix, *Tantalos* adlı tragedyasını okudu, bir başyapıt, geniş kapsamlı, insancıl ve dil açısından öylesine kusursuz ki insan neredeyse imreniyor. Tam anlamıyla hayran olduk, ona üç-beş mantıklı öğütte bulundum. Ama tümüyle bakıldığında her şey mükemmeldi. Savaş sırasındaki en güzel anlarımdan biriydi.

29, Pazartesi – Kayzer Wilhelm Viyana'ya geldi ama görünmedi. Yalnızca akşam bir duyuru (Fransız mönüsüyle) yapıldı; ama yolculuğunun nereye doğru olacağı belirtilmedi. Bütün bunlar çok gizemli, büyük bir gizlilik içinde yürütülüyor

30, Salı – Çalıştım. Önemli bir şey olmadı.

1-8 Aralık – Birkaç gün hiç bir şey yazmadım günlüğüme çünkü ciddi olarak oyunumla ilgileniyorum. Ön çalışmalar neredeyse tamamlandı gibi, senaryo belirlendi, işe başlamak için yalnızca şöyle güçlü bir itki gerekli bana.

Kafamda her şey hazır, sorun bu işi üslup bakımından nasıl kotaracağım. 1 Ocak'ta bu işe kesin olarak başlayacağım, bitirmek için belki de dört ay yeter. Ama dışarıdaki hayatın belirsizliği öyle büyük bir yük ki üzerimde bu sürede bitirip bitiremeyeceğimi gerçekten bilemiyorum. Burada her an başımıza yıldırım düşebilir ama Viyana'daki konumum şimdilik güvende gibi. Siyasal durum gitgide güçleşiyor. Bir benzeri bulunmayan bir sorunla karşı karşıyayız: Almanya zaferden zafere geçerken cesareti de kırılıyor, çünkü arzuladığı sonuca bir türlü ulaşmıyor, yani barış görüşmelerini başlatamıyor. Bu, ya İttifak Devletleri'nin bir otohipnozu ya da (görmezlikten gele-meyeceğimiz) gerçeklerin sonucu. Kısacası yenilenler bize ve ötekilere kıyasla daha az yorgun, daha az telaşlı, ne tuhaf ki İtalya'ya kıyasla da. Bulgaristan'ın savaşa katılması, ne kadar iyi amaçlı olsa da, asla sonucu etkilemedi ve görebildiğimiz kadarıyla, savaşın gidişini hızlandırmadı bile. Kamuoyunun beklentisinin aksine İtalyan parlamentosu sağlam çıktı, barışın ne zaman sağlanabileceği artık hiç belli değil, en ufak bir umut yok. Bizde de coşkular yerini bir tür uyuşukluğa bıraktı. Benzersiz bir yılgınlık var.

10 Aralık, Cuma – Sırbistan'da günlük gelişmeler. Bu dehşet verici acıları izlemek kimseyi sevindirmiyor artık. Yunanistan'da durum çok tehlikeli ve kritik.

11 Aralık, Cumartesi – Rolland'ın kitabı geldi, ruhumu gerçekten yatıştırdı. O da bu perişan dünya karşısında iyice umutsuz.

Pazar, 12 Aralık – Gezindim. İyice gezindim, sonunda günün keyfini çıkardım.

Pazartesi, 13 Aralık – Şansölye'nin konuşması hepimiz için ağır bir hayal kırıklığı oldu. Polemikçi, belirsiz, soğuk, sözünü sakınan, tatmin etmeyen, gevşetici bir konuşmaydı. Bu konuşmaya karşılık olarak meclisin önünde banş için gösteri yapıldı. Bütçe görüşmesinde de kırk kişi karşı görüş bildirdi. Proleterya kaynıyor. Hoffmann, hatta Almanya'dan gelen herkes bunu bana anlattı. Bizdeyse ülke ve halk sanki görünmez durumda. Kramář davası¹ sürüyor, ama bu konuda hiçbir şey duyulmuyor. Halk, hukuk ve devlet var mı yok mu belli değil; Fransa'da XIV Louis zamanında da böyle yaşıyorlardı herhalde. Buradaki insanların hepsi de bezgin, hiçbiri başkaldırmaya hevesli değil.

Salı, 14 Aralık – *Rosé Quarter*'teydim. Geç dönemin bu mükemmel yapıtının, *Opus 125 Adagio*'nun tam ortasında, içimden şu düşünce yükseldi: nasıl olur da bunca mükemmel şeyin bulunduğu bir dünyada, insanlar tam şu anda birbirlerini mermilerle parçalayabilirler? Yanıt-sız sorular bunlar. Müziğin o tanrısal sesi arasında ölümden bile anlaşılmaz geldi bu bana.

Çarşamba, 15 Aralık – Rolland'dan bir mektup daha aldım, iyilik ve kardeşlik dolu. Böylesi bir ruhsal mükemmelliğe erişmek! Bir hedef bu! Gottfried Keller üzerinde çalıştım.

Perşembe, 16 – Büroda Oberdan konusunda çalıştım, kendim için de.

1. Karel Kramář: Çek-Alman asıllı politikacı. Rusya'yla yakınlığı vardı. 1914 yılında Çek birlikleri güvenilmez bulununca Kramář öteki politikacılarla birlikte tutuklandı. Kramář'ın ihaneti kanıtlanamasa da, ölüme mahkûm edildi, cezası on beş yıl zindan hapsine çevrildi. 1917'de de bağışlandı. (Ç.N.)

Cuma, 17 – İçinde bulunduğumuz durum tarımlanabilecek gibi değil, bunu bizden sonraki kuşaklara anlatabilmek olanaksız. Her yanda herkes bitkin düşmüş, herkes umursamaz, idealler, dayanışma duygusu sönmüş ama yine de salt tembellikten bu acıyı çekmekte ısrar ediyorlar. Sondan korkanlar hep sorumlular ama bu son artık hiçbir ulusa yeterli olmayacak çünkü verilen kurbanları hiçbir şey telafi edemez. Olaylara seyirci kalanlarda, İsveçre'dekilerde, İskandinavya'dakilerde de aynı soğuk kayıtsızlık var, herkes salt kendini düşünüyor. İnsan dünyadan yalnızca birkaç saniye boyunca kaçabilir, "bi rey"den "kitlesel"e yalnızca bir an boyu geçebilir, sonra yine eski yerine döner. İnsanlık kendi içine kapanmış durumda, tek varlık olarak hissettiği yalnızca kendisi. Acıma, öfke, bütün bunlar ~~hızını~~ kesmiş, güçlü olan yalnızca temel olan; temel duygu, can korkusu, en soylu duygunun, yaşama aşkının karanlık gölgesi. İnsanlar şimdi, eskiden "güzellikleri" içinde olduklarından çok daha dürüstler. Kitle psikolojisini nasıl da öğrendiler. Ama ya bedeli, ya bedeli!

Cumartesi, 18 – Gazetelerden herkes nefret ediyor. Bu nefretin içinde, gazetelerin daha önce insanlarda uyandırdığı umutların öcünü almak da var, tıpkı uyuşturucu ilacının etkisi geçtikten sonra duyulan rahatsızlık gibi. Gazeteler de ~~arık~~ daha doğru, daha yalansız haber veriyorlar. Bu yüzden de sıkıcı bulunuyorlar.

Pazar, 19 – Oscar Fried'le birlikteydim, esip coşan ama neşeyle benimsediği özgüveniyle gerçekten büyüleyici bir yanı var bu adamın. "Bırakın da on dakika kendimden söz edeyim. Beni başka bir şeyin ilgilendirmediğini bilirsiniz." Ne adam! Sanatı için her yolu kullanıyor, hiçbir şeyi geri çevirmiyor. Gazetecilere yanaşıyor, redaktörleri

pohpohluyor ama para hırsı yok, genelde bakıldığında şöhret peşinde de değil. Kibirliliği teşhirciliğe kadar varıyor (beni çırlıçıplak karşıladı!), bu arada bütün muhterisler gibi de hiçbir erotik yanı yok çünkü otoerotik. Berlinli tarzı içinde bana Lissauer'ı anımsatıyor. Ama arzulu, enerjisi, disiplini var; yetmiş yaşına varıp da sağlıklı kalmak gerçekten sabır ister. Budapeşte'de yeni bir sahneyi iki gün içinde gerçekleştirmesi, gerçekten istediği her şeyi zorlaması harika! Ona, "Kendimiz için değil, ötekiler için sabırsız olmalıyız," diyorum. Bıkıp usanmadan konuşuyoruz bu konuda, özellikle de Mahler'in tutumu, vaftizi konusunda.¹ Böyle biri canıma can katıyor, sanatıyla duvarları delen, duvara toslayan ama sonunda delip geçen biri.

Pazartesi, 20 – Öğleden sonra Fried, Stiedry, Specht Stefan bana geldiler. Bol bol, hevesle konuştuk. Bu korkunç günleri atlatmaya bir tek sanat yardımcı olabiliyor.

Salı, 21 – Noel'den önceki bugünler gerçekten bir süre avı gibi, üstelik uşağım da hasta. Hiçbir şey yapamıyorum.

Çarşamba, 22 – Dışarıda bir yerlerde hep bir şeyler oluyor, ama bunu pek hissedemiyoruz. Yalnızca bir baskı, bir yük olarak algılıyoruz. Dışarıdaki insanları bitimsiz bir can sıkıntısı yiyip bitiriyor, hepsi de anlatılmaz derecede yorgun.

Perşembe, 23 – Tuhaf bir biçimde kıpır kıpır olan kentte alışverişe çıkıyorum. Bu gibi günler de her zamanki gibi.

1. Yahudi besteci Gustav Mahler. Viyana Saray Operası'nın müdürlüğüne atandığında Hristiyanlığı kabul edip vafat olmuştu. (Ç.N.)

O zaman boşluk silinip gidiyor. Ama dikkatle bakınca üniformasız, genç ve sağlam bir erkek pek seyrek görülebiliyor. Gerçekten çok seyrek. Dönüşte hissedebileceğiz bunu ancak.

24 – Noel gecesi. Denetleme vardı. Mektup yazdım, yıl sonu gelmeden önce iyice bir temizlik yaptım.

25, 26 – Noel günleri! Sessiz ve sıkıcı. Askeri açıdan geçen seneye oranla bin kez daha iyi *durumdayız*, hatta kutlayabiliriz bile ama geçen yıl insanlar nasıl da daha hayat doluydular. Şimdi sıkıntı birçok evde kendini adamakıllı gösteriyor, özellikle de dışarıda, gerginlik çekilmez oldu. Neredeyse hiç çıkmıyorum evden. Böyle ağır aksak yürüyen insanları, hele hele o itici neşeleri içinde görmek beni mutlu etmiyor. Rilke bana geldi. Paris'te yaşadığı *trajedi*!

27, Pazartesi – Hiçbir şey yok! Askeri olayları saymıyorum bile artık. İngiltere'de herkesi askere alacakları haberi korkutuyor, tarihsel bir olay bu, barışı sağlamak konusunda bütün savaşlardan daha yararlı. Ama uzaktan ne bilinebilir ki!

28, Salı – Babamın yetmişini yaş günü. Yakın çevremizle, duygulanmadan, bir güzelliği olmadan kutladık. Çevremizdeki dünyadan ne kadar soyutlanmış olduğumuz hissediliyordu. Belki bir gün ben de böyle olacağım. İnsanlar beni hayal kırıklığına uğratabiliyor. Onun gibi olmak istemesem de o ihtiyarı kimi zaman anlıyorum.

29, 30 – Dişim ağrıyor. Fistül var. Yatakta yattığım yerde kendimden ve dişimden başka bir şeyi algılamıyorum. Ufak bir ameliyat.

31, Yılbaşı – Sessiz, kutlama yok. İnsanlar elbette sokaklarda. Viyana’da, dünyanın batışını bile seyreder bunlar. İnanılmaz, bitimsiz bir kayıtsızlık, savaşta bile korkunç bir nemelazımcılık. Belki de insanın canını yakmadıkça, bu maskaralığa kederlenmek yerine böylesi daha iyi.

1 Ocak, Cumartesi – Yeni yıl. Ayın altısına kadar izinli olmam küçük bir bayram. Elimden geldiğince oyunum üzerinde çalışıyorum. Şiir de yazmaya çalışıyorum. Ne olursa olsun, çalışmam gerek artık. Bu yıl asıl çalışmam bu olmalı. Burada hepimiz vurdumduymaz olduk. Berlin’de değişikliğin çok dokunaklı olduğu söyleniyor. Tıpkı hedefe yaklaşan bir yarışmacı gibi, ötekilerin çok önünde, bir kasılmanın boğazına yükseldiğini hissediyor, hedefe varamadan kanama geçirip yere yıkılıyorum diye titriyor. İşte sıkıntıların, sıkıştırılmanın Almanlar üzerindeki etkisi böyle. Sonun nasıl olacağını kimse düşünemiyor, fazlasıyla şiddetli olacak.

2, Pazar – Çalışma ve sessizlik. Yalnız başına olmak ne de iyi geliyor insana. Kendimi ilk kez yeniden derinden, bütün hissediyorum.

3, Pazartesi – Çalıştım. Ama diş doktoru çalışmamı böl-
dü. Bu ağrı canıma okuyor. Daha dişçiye gitmeden bile bitip tükeniyorum.

4, Salı – Çalıştım. Çalıştım. Ah şimdi istediğim gibi olabilseydim! Ve özgür, serbest, tümüyle özgür! Düşünemiyorum bile!

5, Çarşamba – Çeşitli işler yaptım. Bir sürü şey okudum. Böylece dünyayı kendimden uzaklaştırıyorum. İnsanı

aptala çevirmekten başka işe yaramayan bitimsiz tartışmalar yok. Konuşursam yalnızca açıklığa kavuşturmak için yapıyorum bunu, yalnızca bu nedenden. Rolland'dan mektup aldım, her zamanki gibi iyilik dolu ve berrak.

Perşembe, 6 – Üç Krallar. Son serbest günüm, serbestçe hissettiğim ve tadını çıkardığım son gün! Yarın yeniden ordu!

Cuma, 7 – İş. Konuşmalar. Diş doktoru. Küçük, dar bir yaşam. Geçsin, geçsin şu zaman! Şimdi insanları cesaretlendirme sırası bende. *Yeremya*'yı yaşıyorum. Bir de yazabilseydim!

Cumartesi, 8 – Akşam Lia Rosen'leydim. Dünyanın uzağında olmak ne harika! Bana çokça Rilke'den söz ediyor.

Pazar, 9 – Heine konusunda dikte verdim, gezintiye çıktım. Dünyada önemli bir şey yok.

Pazartesi, 10 – Hiçbir şey! Diş doktoruna gittim, hepsi bu.

Salı, 11 – Biraz çalıştım. Jouve'den iyilik ve kardeşlik dolu bir mektup aldım. Bazen Fransa'yı nasıl da özleyorum, her şeye rağmen!

Çarşamba, 12 – Akşam Mozart'ın *Requiem*'ini dinledim. Sonra da uzun uzun biyografisini okudum, her büyük işten sonra böyle yapmalı. İnsana geri dönmeli. Bir şeyler öğreniliyor. Akşam, gökten düşer gibi bir haber geliyor, fethedilemez sanılan Lovcen ele geçirilmiş. Avusturyalıların ilk zaferi, İtalya'ya bir yumruk gibi indi, öncelikle de bizim askerî gücümüzün bir göstergesi bu; çünkü aynı

anda hem Kuzey'de Ruslar hem de Güney'de İtalyanlar sınınmıza dayanıyorlar. Büyük gücün karşısındaki onca korkaklığa karşın burada yeniden, özgürce ve eksiksiz sevinebiliriz. Ama insanlar kutlamayı unutmuşlar. Aslında bunu yapabilecek kimse de kalmadı. Yine de bulutların arasından süzülen bir güneş ışığı.

Perşembe, 13 – Çalıştım. Viola'ya gittim, bir sürü insan vardı, boşa harcanan zaman.

Cuma, 14 – Cetinje ele geçirildi. En sonunda damlarda yeniden bayraklar görüyoruz. İyi geliyor. Salt adalet duygusundan bile olabilir çünkü megalomani, şişirilmiş ihtirasın irinli noktası oradaydı. Mahvolan insanlar sonunda önderlerine, krallarına karşı çıkacaklar, umudum bu benim, günden güne de artıyor.

Cumartesi, 15 – Frau von Hattinberg'le arkadaşları geldi. Sakin bir akşam. Evde olmayı yeğliyorum. Ailedeki çatışmalar sürüyor ama beni rahatsız etmiyor.

Pazar, 16 – Çalıştım, alışveriş yaptım. Doğru ve tutkulu bir çalışma yapmadığım ortada. Sıkı bir çalışma için gereken enerjim yok. Öğleden önce ansızın Rilke çıkageldi. Askerlik onu mahvetmiş. Konuşamıyor bile. Çocukluk günlerini anımsıyor. "Bir zamanlar bu, benim yaşamı bozmuştu, bundan kurtulduğumu sanıyordum ama şimdi yeniden pençesine düştüm." Kendisine iyi davranılmıyormuş. Torpilli olmasının ona zararı dokunmuş çünkü torpil çok yüksekten geldiği için insanlarla arasına girmiş. Durgun, acı çeken yüzü çok hoşuma gidiyor, güzel değil ama uysal bir hayvan gibi dokunaklı bir yüz. Bakışları ciddi ve sakin, sözcükleri kusursuz bir sadelik

taşıyor. Savaş ona çok acı veriyor, belki hepimizden de çok. Elyazmaları galiba kesinlikle bulunamayacak.

Pazartesi, 17 – Denetleme. Bir de haber geliyor: Montenegro silah bırakmış ve barış görüşmelerini başlatmış. Barış sözcüğünü ilk kez duyuyoruz, ne kadar hoş geliyor kulağa. İlk kez olmak üzere, bu dakikadan başlayarak genel bir görüş birliğine varılabilir diye umutlanmaya cesaret ediyoruz. Bir tek sözcük günü güzelleştirmeye yetiyor.

Salı, 18 – Evlere sonunda yeniden bayraklar asıldı. Herkes İtalya'nın bu teslimle bir biçimde ilişkisi olduğu ve bunun daha büyük çaplı bir barış hareketinin başlangıcı olduğu duygusunu taşıyor. Sabırsızlık her zaman umuda yer açıyor, arzulamak en olmayacak şeyleri gerçekleştiriyor. Kent söylentilerle dolup taşıyor. Bense bunlara inanmayı göze alamıyorum.

Çarşamba, 19 – Hâlâ kesin bir haber yok. Ama baştan başa huzursuzluk var. Bugün Rilke yeniden geldi. Keşke ona yardım edebilseydim.

Perşembe, 20 – Montenegro'da her şey yolunda gitmiyor henüz. Belki de bizi kandırdılar, hangisi olursa olsun, teslim olma işlemi çok ağır ilerliyor.

Cuma, 21 – Yurtdışından gelen haberlerde de Montenegro'nun teslim olmasının bir savaş hilesi olduğu söyleniyor. Ama önemli olan, birliklerin orada kan dökülmeden ilerlemiş, limanların işgal edilmiş olması. Bugün uşağım Josef orduya katıldı, yaşlı, hasta, kır saçlı bir adam o. Onu giderken görmek çok korkunçtu.

Cumartesi, 22 – İnsanların hiç keyfi yok. Bu işin sonunun gelmeyeceğini herkes seziyor, hiçbir zafer bizi sona inandıramaz, tam tersine, düşmanlarımızın iyice öfkelenmesine yol açıyor. Almanya'da insanlar perişan durumda. Ufak çaplı avantajlarda hiçbir avantaj yok, bu bağlantı kesikliği gitgide korkunçlaşıyor.

Pazar, 23 – Schnitzler ile Baden'a gittim. Güzel bir gündü. İçli dışlı konuştuk. Kötü günler yaşıyor, oyunu pek iyi gitmiyor ve bunu kendi de hissediyor.

Pazartesi, 24 – Avusturyalılar Skutari'yi ele geçirdi. Burada hiç kimsesevinmiyor buna çünkü bu olay yalnızca menzil kazandırıyor. Burada bir kriz çıktı. Birliğimden çağırıldım. Heyecanlandım, isteksizim.

Salı, 25 – Hepimiz sinirliyiz. Elimizden geleni yapıyoruz. Hans M. dizlerinin üstüne çöküyor. Yardımı olacak mı? Aslında yaşamımın önemli bir noktası. Akşam *Rosé Quarter*'teydim, orada her şeyi unutuyorum.

Çarşamba, 26 – Görünüşe göre Hans M. galip geldi. Yüzbaşısı bir eyleme zorladı, umarım başarılı olur. Rainer Maria Rilke'yi, Rolland'ın onun elyazmalarının bir bölümünü kurtarmayı başardığını söyleyerek sevindiriyorum.

Perşembe, 27 – Arnavutluk'ta ilerlemeler var. Ama bu da yeni menziller gerektiriyor. İnsanlar büyük kayıplar veriyor. Uşağım da orduya katıldı, artık onu bir saat bile göremiyorum. Oraya gidenden hayır olmuyor, yok sayılıyor. Akşam *Messchaert*'deydim, daha sonra Feld'le görüştük. Her seferinde yeniden heyecana kapılıyorum.

Cuma, 28 – Konuşmaları duydum. Burada insanlar herkese ve birbirlerine karşı öfke dolular. Macar parlamentosunda sarf edilen sözler halkı çok kızdırdı. Kendi kişisel hedeflerine, yani Sırbistan'a ulaştıklarından beri Macarların artık savaşla pek ilgilenmedikleri belli. Bir de Kramář davası var, manevi birlikten yoksunuz, savaş da bunu oluşturacak değil. Akşam evdeydim. Çalışmaya çabaladım.

Cumartesi, 29 – Ayın sonunun gelmesiyle dış doktoruna gidip gelmelerim de bitiyor, bu iş çalışmamı engelliyordu, umarım askeri krizin de sonu gelir. Akşam yine Messchaert'e gittim, mükemmeldi!

Pazar, 30 – Tembellikle geçirilen bir gün. Siyasal durum dayanılmaz boyutlara ulaştı. Avrupa'daki bütün devletlerin yenilenler, Amerika'yla Japonya'nın ise yenenler olduğu şimdiden kesinleşti. Hiç kimsenin kendine itiraf etmeye yanaşmadığı bu korkunç tanı, haftaları işkenceye çeviriyor. Üstelik çevremdekilerin gitgide artan nefreti de var. Artık berberime bile gitmeyi göze alamıyorum; o adam birliğine çağrıldığından beri karısının bana bakışlarına dayanamıyorum. Bu bakışlar kinle, nefretle parlıyor, Resb. gibi dostlar bile, askere alındıklarından beri tümüyle farklı görünüyorlar, oysa eskiden gönüllülükten söz edip dururlardı. Havada kötü içgüdülerin kokusu var, yemeğin sona ermekte olduğunu sezen beleşçi bir lokanta müşterisi gibi, herkes sonunda ödenecek hesabı düşünüyor dehşetle ve sürekli erteliyorlar bu hesabı istemeyi.

Pazartesi, 31 – Biraz çalıştım. Akşam ilk kez tiyatrodaki Sil Vara'nın oyununu izlemeye gittim. Benim için katlanılması olanaksız bir şeydi, tiyatro ve sinema salonlarının

her akşam dolup taşmasına bir türlü aklım ermiyor. Buralara gelen insanların her birinin cephede akrabaları, arkadaşları olmalı, ayrıca her akşam bu salonlardaki pahalı koltukların parasını ödeyebilenler de ufak bir kitle olmalı. Bu savaş sırasında insanlar bana gitgide daha yabancısı, daha anlaşılmasız geliyor.

Salı, 1 Şubat 1916 – Paris göklerinde bir zeplin! İçimden bunu bile onaylamak geliyor, çünkü savaşa en hevesli olanlar onlar. Ama masum insanların hedef olmasını anlayamıyorum. Silah taşısın taşımaz ben herkesi masum görüyorum.

Çarşamba, 2 Şubat – Tatil günü. Ta içimde hissediyorum bunu ve hayvanlar gibi uyuyarak, tembellik ederek kutluyorum. Çalışmak için heyecanım yok.

Perşembe, 3 – Rilke'yle sık sık konuşuyoruz. Belçika konusunda benimle aynı görüşte, bu başlangıç onun da tüm coşkusunu alıp götürmüştü. Rilke öyle biri ki, iş uğruna kendini hayattan soyutlamış, çalıştığı haftalar boyunca ancak konuşmaktan, yazışmaktan ve insanlarla buluşmaktan kaçınırsa çalışabiliyor. Boşanması da bu yüzden. Öteki yarısıyla tam bir bütün olabilmek için bu karan vermiş, kendisini neredeyse kurban etmiş. Bu tür işlerde de, başkalarında da artık ikili durumlar yok onun için. Bu tutarlılığı yüzünden ondan çok hoşlanıyorum. Bizim yanımdayken savaş konusunda bir sözcük bile yazmaktan korkması nasıl da incelikli, bu titizliğiyle tam bir mükemmellik simgesi.

Cuma, 4 – Diş doktoruna gittim, sonra da hiçbir şey yapamadım. Söylentiler kenti bir karga sürüsü gibi kapladı. Romanya ve Amerika!

Cumartesi, 5 – Karanlık üstüne karanlık. Sağlama alınmış gibi görünen askeri durumumuz yine bulutlandı. Ama artık korkamıyorum bile, sinirlerim köreldi, artık kişisel duygularım hiç güçlü değil. Geçen zaman içinde her şey tüketildi, yeni malzeme sağlamak aylar alacak.

Pazar, 6 – Amerika konusunda eskiden yazdığım makale yayımlandı, bereket imzasız yayımlandı. Bütün bunlardan artık hoşlanmıyorum.

Pazartesi, 7 – Arşivdeki işimiz olumlu sonuçlandı, bu dönemde bu tür şeylere böyle denebilirse tabii. Yeniden çalışma dürtüsü duyuyorum, oysa sinirlerimin sağlam olup olmadığını bilemiyorum. Ne olursa olsun kısa romanımı dikte etmeye başladım.

Salı, 8 – Siyasal konularda hiçbir gelişme yok, ya da pek az var. Ama bu durgunluk yenilgiden daha çok bozuyor insanın sinirlerini. Sinirleri harap ediyor, çünkü bir felaket insanı güçlendirir, direnç sağlar, bu durgunluksa her gün insanı tehdit edip işkence çektiriyor. Herkes bana artık gazete okuyamadığından söz ediyor, cephedeki askerler sıkıntıdan patlıyorlar, savaşın büyük ve çekici olan, coşup akarken peşinden sürükleyip götüren yanları bu hayvansı mağara yaşamında saplanıp kaldı. Gerçekten de Almanya'nın durumu bu yüzden gitgide kötüleşiyor, herkes söz birliği etmiş gibi bana Avusturya'daki durumun Almanya'dakine kıyasla cennet gibi olduğunu söylüyor. Ne de olsa biz ulusal savaş hedefine ulaştık, Sırbistan ve Polonya'ya yani, bunu sıkı tutmalıyız, Almanya'daysa onca yengiye karşın olumlu bir şey elde edilemedi. Akşam Leo Greiner'leydim, Doberdö'da üsteğmen olarak bulundu o, savaşa katılan tek Avusturyalı ozan.

Çarşamba, 9 – Hiçbir şey! Günler su gibi akıyor.

Perşembe, 10 – Çalışma.

Cuma, 11 – Denetim. Yeniden çalışma. Uzun saatlerden ne kadar az yararlanıyorum. Neyi tutsam elimde kalıyor.

Cumartesi, 12 – Amerika olayı düzene girmiş gibi. Ama gelen haberlerin tümü bölük pörçük. Yabancı gazeteleri düzenli olarak okuyamadığımız için doğal olarak kuşku-
lar içindeyiz. Biz yalnızca olayın parlak yanını görüyo-
ruz, tıpkı kurt delikleri kâğıtla kaplanan tezgâhlardaki
elmalar gibi.

Pazar, 13 – Pazar günlerinin nasıl da tadını çıkarıyorum.
Ama tembellikle geçiriyorum, özgür olmak nasıl da ho-
şuma gidiyor! Belki de zorlanmak bana iyi geliyordu.
Ama çok uzun sürüyor, her şey çok uzun sürüyor.

Pazartesi, 14 – Margit Steiner geldi, bana güzel şiirler
yollamıştı. İnsanların bana yazgılarını seve seve açmala-
rı ne tuhaf! Margit bana hayatını anlattı, yatılı okuldan
çıkıp bir subayla evlenmiş, adam çok kıskançmış ama
ona hiçbir şey vermeden sıkmış da sıkmış; Margit bu
adamla birlikte, taşrada, korkunç bir yalnızlık içinde ya-
şıyormuş, bu yüzden yakalandığı akciğer iltihabı onun
için bir şans olmuş, böylece aylarca Montreux'de kala-
bilmiş, kocasını kendinden uzaklaştırdığı için bu savaş
Margit için de bir zevk olmuş. Kadının bundan yararla-
nıp yararlanmadığını bilmiyorum, sanmıyorum ama
yalnızlığında kendi kendini hissediyor, bunu harika bu-
luyor. Bu sakın, kentsoylu yaşamlarda ne çok özlem giz-
li, benimkiyse ne kadar da şımarıkça bir yaşam, ben har

vurup harman savururken başkaları ne kadar azla yetiniyor. Çok etkilendim!

Salı, 15 – Komedi var. Bulgaristan kralı akşam arşivi ziyaret etti, onu karşılayacağız diye herkes birbirini yemiş çünkü bu Kral Midas'larla her tokalaşma bir madalya yerine geçiyor. Yarbay Paldeis'in, Schönthal'i kandırıp odadan dışarı çıkarmak için teyzesinin üç kez telefon ettiğini söylemesi harikaydı; sonra kralı bir arka kapıdan sinema salonuna aldılar, ötekiler de onu yalnızca bir gözetleme deliğinden görebilince bozuldular, beklemekten dolayı kızgın ve öfkeliydiler, sonra kral ötekilerin eşliğinde yeniden dışarı çıkarıldığında bekleyenler gerçekten gazaba geldiler; çünkü krala yaklaşma fırsatı bulamamışlardı. *Difficile est, satiram non scribere.*¹

Çarşamba, 16 – Rolland'ın araya girmesiyle İsviçre gazetesinin benden istediği "Der Turm von Babel" [Babil Kulesi] makalesini dikte ettim. Sanırım iyi oldu. Evde yine beni engelleyen, heyecanlandıran bir sürü şey oldu. Bugün sadık uşağım Josef yine Troppau'ya gitti, cephe gerisinde görev yapacak, bu da şans sayılır. Bu akıllı adamın işinin rast gitmesini umuyorum.

Perşembe, 17 – Kısa romanımın diktesi bitti. Ben artık kendi dünyamı geliştirmek istiyorum, dışarıdaki dünya günden güne anlaşılmaz oluyor. Avrupa hiç bu kadar anlatılmaz bir yoksulluğa düşmemiştii, oysa savaşı yürüten bütün ülkeler para içinde yüzüyorlar. Tiyatrolar da lokantalar da dolup taşıyor, bir keyif ki kasılmaya dönüşmüş çünkü içinde huzurlu bir sevinç yok. Ben neredeyse

1. (Lat.) Hiç yazmamak güçtür. (Ç.N.)

hiç dışarı çıkmıyorum, çıkarsam yanımda tiksintiden başka bir şey getirmiyorum eve.

Cuma, 18 – Savaş tiyatrosundan hoş olmayan bir haber geldi, Ruslar, Türklerin ana kalelerinden biri olan Erzurum'u ele geçirmişler. Uzun zamandır böylesine eksiksiz bir başarıları olmamıştı, çann ordularının yeniden örgütlenmesinin ne kadar tehlikeli olduğunu gösteriyor. Bütün cephelerde yakında duyulmamış bir savaş başlayacak. Belirtiler günden güne çoğalıyor. Kendim için yine çalıştım, yeterli değil ama öylesine yorgun ve tembelim ki, ufacık bir çalışma bile beni mutlu edebiliyor.

Cumartesi, 19 – Önemli bir şey yok. Kısa romanım bitti, üzerinden geçmem gerekiyor yalnızca.

Pazar, 20 – Hans Margulies cepheden geldi. İnsanlar artık ne kadar da az anlatacak şey buluyorlar. Steif da öyle. Ya da biz anlatacakları her şeyi zaten biliyoruz. Savaş muhabirleri her şeyi bize duyurdular, ilettiler.

Pazartesi, 21 – Sonradan ekliyorum: Cumartesi Rilke geldi bana. Saatlerce oturdu. Çok şey konuştuk, onun amacını şimdi daha iyi anlıyorum. Müzik döneminden sonra gerçeğin modelini çıkarmak istiyor. Her şeyi. Kendine görevler vermiş. Rilke şimdi artık yalnızca içsel vizyonunu kullanıp yaratmak istiyor ama yine eski yoğunluğuyla. Bu yüzden yolculuğa çıkmaktan da vazgeçiyor. Elyazmalarına nasıl da büyük bir heyecanla baktı, her şeyi nasıl da büyük bir açıklıkla alıyor. Hiçbir şeye kayıtsız değil. Her şeye aynı derecede önem veriyor, kendi değerlerini koyuyor, her şeyi olduğu gibi alıyor.

Salı, 22 – Schnitzler’le birlikte Frau Z. ye gittik. Yine savaştan söz ettik. Durmadan aynı konuya başlıyor ama sonuca varamıyoruz.

Çarşamba, 23 – Almanya’dan gelen haberler, gıda maddesi sağlanmasında büyük sorunlar bulunduğu ve büyük bir öfke olduğu yolunda. Sanırım fırtına yaklaşıyor, Batı’da günden güne gök gürültüsü şiddetleniyor.

Perşembe, 24 – Batı’da huzursuzluk var. Aynı zamanda Durazzo’ya saldırı. Bu arada Asquith de saldırgan bir konuşma yaptı. Bu konuşma öyle soğuk, öyle özensizdi ki, sanki on sekiz aydır savaş yokmuş ve Almanlar Fransa’yla Belçika’ya girmemişler gibi aynı görüşte saplanıp kalmıştı Asquith.

İsviçre günlükleri

13 Kasım 1917-Şubat 1918¹

1. Stefan Zweig, Kasım 1917'de, Savaş Basın Arşivi'ndeki askerlik görevinden iki aylığına izinli olarak ve Dışişleri Bakanlığı Basın Bürosu'nun talimatıyla, İsviçre'nin çeşitli kentlerinde konferanslar vermek üzere görevlendirildi. Avusturya hükümeti böylece tarafsız ülkelere, kendisinin artık Almanların savaş ideolojisini paylaşmadığını göstermek istiyordu. Zweig'in izni önce iki ay daha uzatıldı, sonra da yıllardır çalıştığı *Neue Freie Presse* adlı Viyana gazetesine İsviçre'den sürekli yazı göndermesi koşuluyla askerlik görevi sona erdirildi. Zweig Avusturya'ya 1919 yılının Mart sonunda döndü. (Ç.N.)

Salı, 13 Kasım – Sabahleyin Innsbruck'tan yola çıktık, elbette ki gecikmeli olarak, üstelik bu durum bize trene bindikten sonra duyuruldu. Sının geçmeden önce hepimiz huzursuzduk. Ama romantizm yoktu. Trende gizemli kuryeler ve diplomatlar yerine Yahudi konfeksiyoncuların ve mümessillerin gürültüsü vardı; kontrol iki saat ertelenince, kuleler kenti harika Feldkirch'i gezebilme fırsatı doğdu. Sonra da tören başladı, benimki hızlı oldu, bazı kadınlarınki yavaş. Sonra, bir gaz lambasının yarım yamalak aydınlatabildiği karanlık bir vagonda sınırın geçtik, Feldkirch'ten Buchs'a giden tek vagon buydu. Eskiden çağlayanlar gibi akıp giden hızlı trenlerin geçtiği yolda, bu kez bir ülkeden ötekine bu bir tek damla gibi akan trafik vardı. Buchs'ta ise aktarma olanağı yoktu. Merdivenleri gıcırdayan berbat bir otelde, sümsük insanlarla birlikte geceleme zorunda kaldım ama prenses ve maiyeti de öyle. Atlı araba çağında gibiydik, sanki arabamızın bir tekerleği kınılmıştı. Ama yemek boldu; ne var ki onca saatlik yolculuk ve beklenti yüzünden özgürlük duygumuz azalmıştı.

Çarşamba, 14 Kasım – Sabah erkenden Buchs'tan Zürih'e geçtik. Sisli dağlar arasından, Wallensee'nin kıyısından

güzel bir yolculuk yaptık; Dr Kunwald'la güzel bir sohbetimiz oldu, savaş sırasında Brezilya'da yaşadığı serüvenleri ve sınırı geçişindeki tuhaflığı anlatan bir Avrupalı. Öğlen Zürih'te çok hoş bir otel olan Schwert Oteli'ne geldik, kusursuz bir otel, hem eski moda hem yeni. Yemekten sonra Lothar beni almaya geldi. Önce konsolosluga sonra empresyonistlerin resim sergisine gittük. Unutulmaz zenginlikte bir sergi, benzerine zor rastlanabilecek güçlülükte bir resim ziyafeti. Sonra da, savaşa katılmak istemeyenlerin, devrimcülerin, asker kaçaklarının barınağı olan Café Odeon'a gittik. Orada babayani ve can sıkıcı bir İsviçreli olan Trog'u, seslerini pek yükseltmeyen birkaç Pancermenik Alman'ı, az konuşmasına karşın çok hoşlandığım Paul Ilg'i, Wolfgang Heine ve Wedekind'i gördüm. Heine yumuşak bir sosyal demokrasi profesörü, şekerrenk, ihtiyatlı bir adam. Liebknecht'e yapılanlar konusunda sorular sordum ona. Kaçamaklı konuştu, o sıralarda denediler dedi, itiraz ettiler dedi, kısacası kararlı ve hevesli değildi.¹ Çok rahatsız edici bir izlenim. Akşam yemeğini Wedekind ve Ehrenstein'la yedim. Wedekind eski Zürih'ten çokça söz ediyor, bugünkü Zürih 1848'in Zürih'iyle benzeşiyormuş, düşünce dünyası açısından burası istese de istemese de dünyanın merkeziymiş. Bugün de bu isteksizlik çok güçlü; yalnızca ekmek karnesinden dolayı değil, aynı zamanda yapay ve yüksek bir gerilim var. Ayrıca pahalılık da var, sonunda burgacın içine karışacağız diye kaygı duyuyorlar. Bruder'in Ehrenstein bir

1. Rosa Luxembourg'la birlikte Spartacus Birliği'nin kurucusuydu. Birliğin temeli, sonradan Almanya Komünist Partisi'ne dönüşen Spartakistler adlı yeraltı kuruluşuydu. Birinci Dünya Savaşı başlayınca savaşı devrimle sonuçlandırmayı ve proleteryanın iktidarını kurmayı amaçlayan, başlangıçta Lenin'in görüşünü paylaşan Spartacus Birliği kuruldu. Liebknecht. Aralık 1918'de R. Luxembourg'la birlikte Alman Komünist Partisi'ni kurdu; her ikisi de Lenin'in demokratik merkezizetçilik görüşünü benimsemediler. demokrasiyi hep savundular. Liebknecht 1919'da R. Luxembourg'la birlikte gerici askerlerce öldürüldü. (Ç.N.)

sürü şey anlattı. Özellikle de şu Bruder'in öyküsünü; bu öykü, buradaki her şey gibi, gitgide akla hayale sığmaz oluyor.

Perşembe, 15 Kasım – Öğleden önce kentte dolaştım. Dükkânlar dolup taşıyor, biz bunları unuttuğumuz için çok da göz alıcılar ama işin aslında bu dış görünüş ne kadar da önemsiz. Öğlen, Giustiniani'lerle konuşurken yeniden Viyana dile getirildi, sonra kafede Leonhardt Franck'la oturduk. Kabil suratlı bir adam, sert, fanatikçe bakan cam gibi katı ressam gözleri var, heyecanlanınca sesi titremeye başlıyor. Sert, kötü bir adam, radikal fanatikler gibi kibirli. Devrimi hızlandırmak amacıyla Almanya'ya götüreceği kitabından söz ediyor, bu devrimin dört yıl içinde olmasını bekliyor, Almanya'ya karşı anlamsızca kin besliyor, dar kafalı ama üretken biri. Yarın onu ziyaret edeceğime söz verdim. Bugün ise çok hoşlandığım Rubiner'e gideceğim. Zürih kafelerinde toplanan savaş karşıtlarının katılığına karşı vaziyet alıyorum, bu kişiler, kendileri güvende oldukları için, karşıdakilerin pek bir şey yapmadıklarını düşünüyorlar. Rubiner, onların kaygısızlığıyla ötekilerin ruhsal zorunluluğu arasındaki farkı anlıyor, dava uğruna bir birlik olmadığını, herkesin kendi propagandasını yaptığını da kabul ediyor. Bazı konularda çok önemli ve kesin konuşmalar yaptık. Gerçekten özverili bir adam, elindeki son kuruşu bile gazeteye harcıyor. Onların nefretinin ne kadar acımasızca olduğunu savunuyorum. Bereket onunla konuşabiliyorum. Rolland konusunda da önemli şeyler anlatıyor, Almanların düşüncesizliği ona çok acı veriyormuş, adamlar kendi ideallerine destek bulmak için bu "dünya kardeşini" ziyaret ediyorlarmış. Fransa'da ruhsal başkaldırının geleneksel olarak var olduğunu düşünmek güzel, oysa Almanlar bunu yeni yeni deniyor. Wedekind'in *Schloss*

Wetterstein oyununa gittim. Tozlu, basit, abartılı, başarsız; kendisi de oyuncu olarak çok yetersiz. Orada geçirdiğim üç-beş saat, içinde yaşadığımız günleri adeta hor görmeme neden oldu.

Cuma, 16 Kasım – Sabah, benim kaldığım otelde kalan Oscar Fried'leydim. Yorgun, çok kederli biri, küstah, edepsiz havası tümüyle silinmiş. Yıpranmış. Ağustos ayında yok edilen barışın verdiği hayal kırıklığı onu uyuşturmuş. Ne tuhaf: İnsanların uzaktan İsviçre'de özgürlük olarak gördükleri şey burada bambaşka görülüyor. İnsanlar hep birlikte bir kulenin tepesinde oturuyorlar, soyutlanmış, kopmuş, hatta kaybolmuş olarak. Burası, bu ufacık toprak parçası da bir hapishane. Ruhsal varlıklarında Robinson tarzı bir şeylervar. Tiyatro'ya, Reucker'e gittim. Kesin evet demese de hafif bir onay verdi. Gerçekten de insanları ikna edemiyorum. Sonra Leonhardt Franck'a gittim. Heyecanlı bir görüşmeydi, sonunda kabalaştı, öfke dolu bir biçime büründü. O, devrim olsun diyor, bense yabancıların kurban edilmesinden nefret ettiğimi çünkü kanla satın alınacağını söylüyorum. Ona hangisinin önemli olduğunu sordum, kendisinin istediği gibi yeni (Almanya'da devrim) sağlanmadan barış olmasını mı yoksa üç yıllık bir savaştan sonra düşüncelerinin galip gelmesini mi? Bana üç yıl daha savaş olmasını yeğlediğini söyledi. Böyle bir emperyalizme karşı çıktım. Kabalaştık. Ne yapacağını, neleri feda edeceğini, hangi tehlikelere atılacağını sordum. Bana devrimi hazırladığını söyledi. Ben ona bunun, savaş kışkırtıcılığıyla aynı olduğunu, onların da kendi düşünceleri uğruna savaşı, başkalarının ölümünü istediklerini söylüyorum. Hayatı ruhtan üstün tuttuğum için beni hor görüyor. Ancak kendimi kurban edersem buna sahip olabileceğimi söylüyorum. Neden kendisinin Almanya'ya gelmediğini soruyo-

rum. Tehlikeye katlanmadan böyle körlemesine nefret güdülmesi, kavramlara karşı böyle fanatikleşilmesi beni tiksindiriyor, oysa bu adamın yaptığı işlere büyük hayranlık duyuyorum. Ama bu adam kudurmuş bir çılgın, Viyanalıları güçsüzler diyor, bense bunun basit bir genelleme olduğunu söyleyip yadsıyorum. Birden bu kolay fanatizmin bütün gerçekdışılığı kafama dank ediyor, şimdi çok işe yarıyor bu, onca dürüstlüğüne karşı bir yalana oturtuluyor. Ayrıldığıımızda birbirimize öfkeliydik, herhalde bir daha bir araya gelip konuşmayız. F. Adler¹ herkesi çarpıyor, yaptıkları ve ruhuyla. Şimdi biliyorum ki, her ayrılık bir ihanettir; Züñh'te Café Odeon'daki devrimciler, vicdansızlar, bütün bunlar Dünya Savaşı'nın en acıklı sayfalarından biridir. Bunlarla hesaplaşmak bir görevdir. Daha sonra, sinirlerim biraz rahatladı, sonra da Korrodi ve Kesser ile buluştum. Bütün bu işlerin gidişini konuştuk. Düşüncesizlik (barış sağlayıcı gösteri yapmak yerine Suarès'i kopya eden eylemciler!) var, propagandada olduğu gibi bu işlerdeki düşüncesizlik de üzücü. Kesser bana bu propagandacıların, başkalarının ilgilendiğine bakıp bakmaksızın kurulmuş kukla gibi durmaksızın konuştuklarını söylüyor. Akşam beş saat Fritz von Unruh'la birlikte oldum. Tam bir erkek görünümü var, ilk bakışta fazla iriyarı gibi ama sinirleri iyice bozuk. Tam yirmi iki hafta yatağa bağlı kaldıktan sonra yürüyemiyor bile, süpürasyon yüzünden ellerinde eldiven var. Beş erkek kardeş arasında bir tek o yarım yamalak sağlıklı kalmış. Yarım olan her şeye karşı tam bir katılık var konuşmasında (Rathenau, Hauptmann!). Korkunç şeyler yaşamış, Belçika'da, Marn'da, Verdun'da, Rusya'da.

1. Önde gelen Avusturyalı sosyal demokrat siyasetçi. 1916 yılında dönemin başbakanını öldürme suçundan ölüme mahkûm edildi. 1918'de bağışlandı. (Ç.N.)

Tuttuğu altı ciltlik güncede her şeyi kayda geçirmiş, bir kez yayımlanırsa bu günceler savaşın en korkunç belgeleri olacaklar. Birbirimizi çok iyi anlıyoruz. Hayatın her şey olduğunu, tek şey, en son şey olduğunu o da biliyor, ruha karşı işlenecek son günahın o hayata el atmak olduğunu da biliyor. Onca yoğun deneyimden şu kalmış elinde: Bir mucize sonucu cehennemin yedi kat dibinden sağ çıkmış bir hayat. Savaşlarda yorgunluktan bitmişken bunları not etmesi bir kahramanlık, müthiş bir özveri. Bu beni çok duygulandırıyor, sağlam bakışlı, şimdi çevreleri mosmor olmuş gözlerine bakarken içim sızlıyor, tıpkı on yıl önce Berlin'de hayvanat bahçesinde olduğu gibi kendimizi her şeyin dışında, bir bütün olarak hissediyoruz. Böylesi anlarda manevi her şey (gerçek yoluyla) sonsuz bir basitliğe erişiyor; insanın sürekli kendinden geçerek yaşadığı bir mucize bu

Cumartesi, 17 Kasım – Sabah postanede telefon işleri vardı, Rolland'dan sevindirici haberler aldım. Mektupları hep dostluğun gürül gürül yanan ateşi gibi. Sonra bazı şeyler almak için kitaplığa ve sahafa gittim, bu adam Roma'da Spagna Meydanı'ndan eski bir tanıdığım çıktı. Eski dünyanın dalgalarını burada böyle hissediyor insan. Öğlen, beniotelde ziyaret etmiş olan Wedekind'le birlikteydim, öğleden sonra da ufak bir ara verip insanlardan uzaklaştım, buna çok ihtiyacım oluyor. Müzeler Birliği'nde gazeteleri ve dergileri okudum, Baudelaire'in harika mektuplarını, dehşet günlerinden kalma *Corriera della Sera*'yı okudum. Sonra Lothar gelip beni aldı, Hottingen Okuma Kulübü'ne gidiyoruz. Örtülü masaların önünde bir alay sakallı adam kalabalığı, aralarında Wedekind, meraklı ama karanlık bir topluluğa yüksek sesle okuyor. Burada olmam gülünç geliyor bana, bunu anlıyorum, bereket kimse beni karşılamıyor Bu İsviçrelilerin dik başlılığı,

nobranlığı, kabalığı, düşüncesizliği dayanılmaz bir şey. Hemen sıcaklık beklemiyor insan ama bir konuşmaya başlarken hiç olmazsa cesaret verici bir girişim bekliyor. Burada bütün insanların sahip olduğu düşmanca temkini anlamıyor değilim; bu insanlar Almanların düşüncesizliği yüzünden fazlasıyla istismar edilmiş ancak zihniyetlerindeki bu katı direnime soluğumu kesiyor. Bu ülkenin küçük burjuvazi havası bana çok kötü geldi, bu pigme ortamı, sanatın uygulanmasında eğitim ve görev kavramlarının fazlasıyla yer alması, bu kuruluşların hesabını yapan milliyetçilik, Wiegand gibi beylerin büyük rol oynadıkları bu dar kafalı topluluklar. Bu temiz yürekli şairlerin birbirlerine karşılıklı yazdıklarını okudukları bu sızlanma yuvalarında, Avrupa'dan gelen rüzgârın kötü bir esinti gibi olacağını anlıyorum; ama bizim bu vadilere çıkmamız ne büyük bir yüz karası. Beni bu duygusuz adamlara bir adım bile yaklaştırmayan gururum beni sevindiriyor. Alçalmak istemiyorum; duyduğum tiksinti beni boğacak gibi. Akşam ıslıl ıslıl Limmat'ın önünde Frau Albert'le birlikteydim, kan gölünün kabarıp yaklaştığı Avrupa'nın bu kulesinin tepesinde sınırsız, umarsız bir keder içindeydim. Gerçekten de, çikolatası ve deri çizimleri olsa da bir ülke cehennem gibi gelebilir insana.

Pazar, 18 Kasım – Sabah çalıştım, sonra Rubiner'leydim, radikal ama yine de yakın bir insan. Bana onların maksimalizmini¹ anlattı: terör yaratmak için en aşırıyı istemek. Katıksız devrim halktan korkmaz, hatta halkı ister, diyor. Ama önünde korkup kaçacakları bir devrimin haberi verilmeli. Kişisel olarak tutarlı olmak ne kadar da güç. Ona maddi varoluş nedir, diye soruyorum. O da bana, önder-

1. Bolşevizm kastediliyor (Ç.N.)

ler için bile en aza indirgenme, diyor. Ama ona hiç acımadan, önderlerin genel kişisel ve kültürel eğitimlerinin nasıl olması gerektiğini soruyorum. Onunla tehlikeleri tartışıyorum. Dün burada mühimmat fabrikalarına karşı başlayan ve dört ölüm ve çok sayıda yaralanmayla sonuçlanan bir ayaklanma oldu. İsviçreliler, ülkelerini isyana sürükleyen yabancılardan bıktılar, gereksiz yabancılardan sınırdışı edilmesi yakın. Yine de: Rubiner'de dürüst olma yolunda kuvvetli bir istenç var, fanatiklerdeyse bu yok. Öğlen Lothar'la birlikteydim, kentin yukarılarında, uzaklarda, geniş ufukta, dağların arasında gömülü duran gölü görebiliyorduk. Lothar'ın kendisi zavallı, çılgının biri, kaygılara batmış, fantastik, şaşkın, iyi niyetli; karısıysa biraz ısrarcı ama iyi niyetli yaşlı bir kadın. Belli konuda çok haris! Sonra onlarla birlikte iç açıcı olmayan insanlara gittik; ama ne de olsa İsviçre'deki çevreye bir göz atma olanağıydı benim için; akşam sonunda huzur. İyi bir akşam yemeği yiyip keyifle eve döndüm. Ufak şeylere aldırmamak, kılı kırk yarmaktan uzakta kalmak burada ne kadar iyi geliyor insana.

Pazartesi, 19 Kasım – Sabah alışveriş ve benzeri ufak tefek işler, öğlen Ehrenstein'la birlikte Charlot Strasser ve karısına gittik. Kadın Rus, adamsa İsviçreli, her ikisinin de Avrupalılara özgü o hoş açık tarzları var. Adam bütün güç olaylarda tarıklara yeminli tarıklık etmiş, Dr P.R.'nin avukatı yerine pekâlâ bu adamı da alabilirim. Sonra yine acele içinde –acele burada günlük bir şey, ama Viyana'dakin-den farklı olarak önemli ölçüde soylu ve saf– Fritz von Unruh'un Ergas yakınındaki küçücük evine çıkak. Bana, yasaklanmış kitabı *Vor der Entscheidung*'dan [Karardan Önce] parçalar okuyor, ondan önce de bize toplu mezarlara ilişkin o korkunç olayı anlatıyor, daha çok yer açılın diye kumbaracılar ağır çizimleriyle mezarların üzerinde

tepinmiş ve ölüleri bir araya ~~sıkıştırma~~şlar. Kitabı muhteşem bir yapıt, resimler hararetli bir biçimde geçiyorlar, görünüm dâhice, atalarımıza kadar uzanıyor izleği, kimi zaman da boş laflarla kaplanmış. Her kapsamlı, dolup taşan duygu gibi bu da belirsizlik dolu. Kimi sahneler de şeytansı bir güzelliğe sahip: bir adamın işlediği siper çukurundaki çarmıha gerilme sahnesi, bir kibrit ışığında İsa'nın çehresinin görüldüğü kilometre taşı, öndeki ve arkadaki iki araba, sonun karmaşası. Öteki taraftaki annelere çağrı da öyle; kısacası, bu her şeyi bilme ve acıları bilme. Okuduğu zaman gözlerine gerçekten içsel bir coşkunun parlaklığı yerleşiyor, her zaman yumuşak olan sesi de gürliyor, her satırı gümbürdetiyor. İçinde, sanatçıdan çok şairlik var, buna saygı duyuyor, hayran oluyoruz. Akşam, hayatını anlattı, askeri okul öğrenciliğini, ressamlık günlerini, Reinhart ve Rathenau'yu, sonuncunun kendini beğenmişliğini ve yararlılığını öyle güzel alaya alıyor ki! Konuşmamız harika bir içtenlik ve dostluk havasında geçiyor. Son zamanlarda bu saf ama bilgili insandan (Leonhart!) daha çok sevdiğim kimse olmadı.

Salı, 20 – Sabah otelde Vandervelde ile konuştum. Bana Zech'ten, onun mektubunun herkes tarafından sahte olarak görüldüğünden, hem de bunun ordu komutanlığının emriyle yapıldığından söz etti. İşin en acı yanı, talimatlardan birinde benim imzamın olduğu sanılıyormuş. Hemen resmî olarak ve ısrarla yalanladım bunu, ondan da benim ilişkilerimin gelişmesini yalanlamasını istedim. Sonra Scheffler, Cassierer ve Durieux ile buluştum. Bağımsızlığım konusunda hiçbir kuşku kalmaması için onlara son durumlar konusundaki düşüncemi söylüyorum. Fried'in böylesine soyutlanmış olması ne acı; gerçekten, Bern'den uzak durmalıyım. Değişik kişilerden gerçekten çok ilginç şeyler dinledim. [Burada dört satır silinmiş].

Öğleden sonra Frau Albert'e gittim, resimleri çok ilginç ama bir sanatçıda beni çeken tek şey olan o şeytansı ifade yok bunlarda. Kadının kendisiyse ateş gibi bir insan, istedik, ama sanırım hasta da, topallaması dokunuyor insana, ama kendisini ayakta tutan bir güce sahip. Yüzü çok solgun, kimi zaman bu yüzde tuhaf bir güzelliğin kötücül esintisi görülüyor. Bana (mükemmel bir biçimde) Rilke'den şiirler okuyor. Çoğu kendisine yazılmış, hepsi de değerli elyazması halinde. Şiirlerin çoğu harika (özellikle de çanları konu alan). Kişisel duygularını hep gizlediği, edebiyata katmadığı, hayatının gölgelerinde bıraktığı için soğuk ve sevimsiz görünen bu insanın içindeki derin gizi hissedebiliyorum. Ama ara sıra, ona yaklaşılabildiği zaman, içinde varlığının en değerli kısımlarını gizlemiş olduğunu fark ediyor, görünüşte onca tutumlu olan bu sanatçının hayatını nasıl da boşa harcadığını sezebiliyorsunuz. Rilke'nin, özel bir yaşam tarzına sahip olan ve artık sayısı pek fazla olmayan insanlardan olduğu kesin; böyleleri, sözcükleri ve şairin özünü yüceltilmiş ve kişisel bir anlamda yorumlarlar, bir yandan kendilerini saklarken, feda ederken ve gözlerden gizlerken, bir yandan da başkalarına hem sunar hem de gizlerler. Yazarlık görevinin yüce kavramı, bize okuduğu o yayımlanmamış diyalogda (genç şairler konusunda) tam anlamıyla ifade buluyor. O diyalogda büyük bir algılayış var, en soyut şeyler şaşırtıcı bir biçimde somutlaştırılmış; şu müthiş cümle geliyor aklıma: "Herhangi bir yerde bir kesinlik olsaydı, böyle genç bir insanın içinden neler geçmezdi!" Resimlerin, sözcüklerin ve değerlerin sonsuz göreceliğinde şairin gerçek kişiliğinin var olması aydınlatıcı bir şey; Frau Albert kitaptaki güçlü şiirleri okudukça şunu açıkça anlıyorum: Rilke için şiirin anlamı değişmezlikte değil, karşılaştırmada yatıyor. Dünyaya nüfuz ederek derinleşmiyor, değiştirme yoluyla dünyayı yüceltiyor, bu dünya Rilke'de bir sel gibi akıp

kaşıyor, bunu biçimlerde somutlaştırıp birbirinden ayırmak yine Rilke'nin işi. Bugünlerde ikinci kez şiirin gücünü fark ediyorum, şiirlerin bıraktığı izlenimde kendi duygulanımı deniyorum. Akşam Paul Zifferer'le birlikteydim, bana bol bol yolculuğundan söz etti. Bu köşe yazarlarının gerçeği öne çıkarma ihtiyacıyla her şeyi abartmaları ne tuhaf! Elbette peşinde casuslar varmış, mektupları okunmuş, bavulları karıştırılmış, kendi bile kendisini gizemli bir görevli gibi görüyor. Böylesi anlatımları dinlemek eğlendirici, insan her an kendini bunların tersine inandırabilme olanağına sahip olsa da yine de yazılanlara inanma tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliyor.

Çarşamba, 21 Kasım – Öğleden önce sağa sola telefon ettim, yazı yazdım, lafa daldım. Canım yolculuğa çıkmak istedi. Bavulumu toplayıp Bern'e gittim, oraya varışım akşamı buldu. Laubengasse'lere şöyle bir göz atabildim, buraları eski zamanların taşra kentini modern mağazaların lüksüyle tuhaf bir biçimde birleştiriyor.

Perşembe, 22 Kasım – Öğleden önce kentte dolaştım. Tuhaf bir kent burası, Aare'ye uzanan bir tür yanmada, birbirine girmişevlerin kapladığı bir dil, güzel olmaktan çok gülünç. Tepelerden bakıldığında da yalnızca manzara var, panoramik görüntü değil, çevrede ilginç tanımını aşan hiçbir bina yok. Yemekten sonra Hermann Hesse'ye gittim. Kentten bir saatlik uzaklıktaki hiçbir konforu olmayan, basit, eski bir çiftlik evinde oturuyor. Odasında kitap dışında neredeyse hiçbir şey yok, evin eşyası az, olanlar da neredeyse döküntü. Yüz hatları sertleşmiş, hem bir çocuğunkine benziyor hem de yaşlı, hoş bir öğretmeninkine. Holbein'in tablolarındaki gibi bir yüz, tam Alman, net, akıllı. Bir İsviçreli gibi konuşuyor, iki dakikada kaynaştık. Bana, tıpkı benim gibi, askerlik görevini yararlılık

açısından değil vicdani açıdan değerlendirmiş olduğunu anlattı. O da halka açılmak istemiyor, o da halkın önüne çıkmaktan tiksiniyor. Boş konuşmalardan bıkip usanmış, eski dostlarından çoğuna güvenmediği için elini eteğini çekmiş yaşıyor. Bereket resim yapmaya başlamış; bana çok güzel bir resim hediye etti. Her konuda aynı görüşte olmamız (Dehmel, Rolland) ne tuhaf! Birtakım seçkin insanlarla artık hiç görüş ayrılığına düşmüyorum. Görünüşe göre ahlaki açıdan belli bir düzeye ulaştınca herkes aynı şeyleri aynı açıklıkla görüyor. İş o düzeye ulaşabilmekte. En yeni sanat üzerine uzun uzun konuştuk. Ortaya çıkmasının hemzamanlığı onu şaşırtmış (bunu bir doğal olayla karşılaştırıyor), ben bunu ona bir kültür olayı olarak açıklıyorum, modern iletişimin bir hız gösterimi olarak. Şimdi moda olan her şey büyük bir hızla yayıldığı için bu anlamda taşra kenti yok demektir. Adil olma yolunda çaba harcayan bir insanla kendimi özdeşleşmiş hissediyorum, bu seferki vedam da çok içten, çok dostça. Sonra kafede Vandervelde'yle oturdum. İki ulusa birden ait olduğu için durumu güç, elbette ki akıllı başında olan tarafa sempati duyuyor. Hoş davranışı içimi rahatlatıyor. En iyileri de dahil hiçbir Alman'ın sahip olmadığı bir zarafet var onda. Akşam Fried'leydim. Durgun, hüzünlü, en ufak bir pırıltı yok yüzünde. Gerçekten de acı çekmek ona hiç yakışmıyor, kendi de böyle söylüyor. Kendilerini işe verip oyalananlar dışındaki insanlara savaşın neler yaptığını bu adamda sezebiliyorum.

Cuma, 23 Kasım – Sabah erkenden, genç Jacob Feldner'le birlikte, atlı bir arabayla Bern'den ayrıldım. R. onu *trop jeune ve un peu compromettant*¹ bulduğunu söylüyor ki,

1. (Fr.) Fazlasıyla genç, gözüpek. (Ç.N.)

bende de aynı izlenim uyandı. Dürüst olmasından kaynaklanan temkinsizliği dokunaklı. Yanımızda genç bir Bavyeralı da vardı, çok hoşlandım ondan, arkadaşlarımız hakkında pek çok anlatacak şeyi vardı. Bu ufak Cenevreli grubun, Bern'dekilerden çok daha canlı bir idealizme sahip olduğu belli oluyor. Bu insanları yakından tanıyabildiğim için seviniyorum. Lozan'da iki saat kalıyoruz, sis yüzünden göl görünmüyor, kentse pek büyük değil. Dev büyüklükteki binaların yanındaki küçük eklentiler, Paris banliyölerindeki benzer evlerin keşmekeşinde kaybolup gidiyor. Karışıklık insana Fransa'nın taşrasını hatırlatıyor; tek fark burada katedralin gerçek bir ağırlığının olmaması. İnsanlar da Latin ırkından; oysa kırmızı yanaklı Zürihlilerden ve irikıyım Bern'lilerden bizi ayıran birkaç gün yalnızca. Bazı halk topluluklarının birbirlerinden ne kadar nefret ettiklerini kafa biçimlerine bakarak bile anlayabiliyorsunuz, birbirlerine yaklaştıkça bu nefret de artıyor. Sonra Riviera boyunca gittik; burada ıslıl ıslıl gölün gerisinde dağlar görünüyorsa ve manzaranın bir bölümü insana Meran'ı anımsatıyorsa da burası Riviera adını hak ediyor. Şu da var: Vevey, Territet, Montreux kıyısı boyunca bir dizi inci gibi uzayıp bir kente dönüşen (Ostende ve çevresi gibi, Nis ve Monte Carlo) bu beyaz badanalı evler, avarelik ve keyif bu dünyaya o gizemli lüks havasını veriyor, aslında ben bu havadan pek hoşlanmam ama burada insanın gözüne olağanüstü, harika geliyor. Villeneuve'de Byron Oteli, sempatik bir otel, lüks ama abartılı değil, görünüşe bakılırsa ıssız da. Doğru odama çıktım ve akşam yemeğine kadar da orada kaldım; balkonumdan bakınca Chillon Şatosu'ndan öteye, bütün gölü ve ayrıca bütün sahildeki sıra sıra ışıkları içine alan bir manzaram var. Burada çok güzel çalışabiliydim, diye düşünüyorum. Keşke zamanım ve içsel huzurum olsaydı! Gece yemekte Rolland'ı gördüm. Yanım-

dan geçti ama ancak ben kendisini selamlayınca tanıdı beni, çünkü onu hazırlıksız yakaladım. "İşte yanınızdayım." Yüzü pek değişmemiş, eskiye göre biraz daha dolgun, yüzündeki incecik kırışıkları ancak yakına gelince görebiliyorsunuz. Yumuşak bakışlı, elik mavisi gözleri yine iyilik saçıyor. Konuşması yine nazik ve anlaşılır, bir Almanda asla böylesini bulamazsınız; uzaktan bakınca, boynuna kadar düğmeli siyah kılığı içinde bir İngiliz din adamını andırıyor biraz, neredeyse sert bir görünümü var, ama yakına gelince, içinden gelen iyiliğin fışkırması için kendini nasıl tuttuğunu sezebiliyorsunuz. Yemekten sonra bize katıldı. Çevredeki insanlar yüzünden temkinli konuşuyoruz. Rolland'ın söyledikleri bizim açımızdan pek avutucu değil, Fransa'nın eskisinden de sağlam olduğunu, hükümetinin peşinden gitmeye kararlı olduğunu söylüyor. Haklar konusunda aydın azınlık bizimkinden çok daha kararlı ama gücü yok. Her ikimiz de bu savaşın en büyük zararının konuşma özgürlüğünün kısıtlanması olduğunu düşünüyoruz; bunun suçlusu da hem askerî rejim hem de buna izin veren aydınlar. Ben de Rolland'a bizim içinde bulunduğumuz tuhaf durumu anlattım, düşünüş tarzımızın şimdi hükümetin görüşüyle noktası noktasına aynı olduğunu, bu yüzden garip bir ikileme düştüğümüzü ve boyun eğmeye kararlı olmamıza karşın savaşı sürdürmeye zorlandığımızı anlatıyorum. Ama konuşmamız tam bir yoğunluğa ulaşmıyor; soracak o kadar çok şey var ki, insanlar, meslektaşlarımız, kitaplar hakkında vb. R. bana yine *Yeremya*'yı ne kadar beğendiğinden söz ediyor, içinde bulunduğu güçlüklerden de söz ediyor ama böbürlenmeden ya da abartmadan; Paris'e gitmemiş, yalnızca babasını almak için sınıra gitmiş. Her gün ailesinin yanında olması çok dokunaklı, oysa elli yaşını bulmuş bir adam; bütün bir Avrupa'yı duygulandıran ve sarsan o harika niteliğe böylece yine tanık ol-

muş oluyorum. Akşam uzun uzun balkonda oturup güzellik aynasında bir araya gelebilen ne varsa toplamış olan önümdeki yumuşacık, kutsal manzarayı seyrediyorum. Göl ve gece, kibar otellerden yayılan ışıklar, ay ışığındaki beyaz kar tanecikleri, sessizlik ve yıldızlar, kar kokusuyla dolu hoş, yumuşacık hava. Chillon penceresinde mermer bir sütun gibi ışıltıyor. Unutulmayacak bir akşam manzarası!

Cumartesi, 24 Kasım – Sabahleyin gezindim ve çalışmak için hazırlık yaptım. İçimden bir şiir tasarladım, ama burası o kadar güzel ki insan içinden gelenleri düşünemiyor. Yemekten sonra Rolland'la konuştum. Verhaeren'i anlattı bana, savaşın başında bir askerin yanında Verhaeren'in bir fotoğrafı bulunmuş, üzerinde de bir ithaf varmış, bunu benim vermiş olduğumu sanmışlar. Öte yandan, savaşın ortasında benim hakkımda yazılmış olan bir makaleden de söz etti; anlaşıldığına göre, savaşa ne kadar karşı olsalar da genç Fransızlar bütün ulusal duygularını korumuşlar. Görüşleri ve düşünceleri berrak, bizimkiler gibi bir o yana bir bu yana dönmüyorlar. Büyük bir tehlike içinde olan Vildrac hiçbir şeyi açıklayamıyor, akıllı Romain is ne hayatını ne de görüşlerini tehlikeye sokmuş. Yine de, Rolland şunu sormakta haklı: Sizin yazarlarınızın hiçbiri neden savaş hakkında bir şeyler yazmıyor? Neden kenarda duruyorlar? Dört hafta boyunca hepsi yazdı, şimdiyse hiçbiri yazmıyor, bu yine (haklı elbette) bir çelişki değil mi? Gerçekten de ne Rilke'de ne de Schnitzler ve Hofmansthal'da günümüzün ruhunu görebiliyorum. Böyle bir zamanda hayata katılmamak ölüm sayılmaz mı? Rolland'la hep kırlarda konuşuyoruz, hep temkinliyiz. İnsani ve kişisel konulara dokunmuyoruz, ikimizde de çekingenlik var. Ama ben, bu içten, açık konuşmanın yapılacağını biliyordum. Akşamle-

yin -öğleden sonra tipik bir Riviera iş kenti olan Mont-reux'de dolaşmışım- Rolland beni birkaç kitap almam için odasına davet etti. Orada birbirimize adamakıllı açıldık. Bu lüks oteldeki dairesi bile -bir salon ve bir de yatak odasından oluşuyor- daha önceki günlerinde olduğu gibi adamakıllı sade. Dar bir masa, bavul ve kitaplar. Ne resim var ne de oteli ve kenti hatırlatan bir şey. Hayatındaki eski gizini sürdürüyor: Günde yalnızca beş-altı saat uyuyor. Böylece bolca zaman kazanıyor. Gerçekten de, pek az gezinti yapıyor, bedenlen kendini yıpratmıyor, konuşurken bile sesi alçacık, bedeni kıpırtısız. Kendini yalnızca ruhen kullanıyor, ruhsal tutkular için ve belki biraz da müzikte. Odamdaki piyano beni ara sıra avutuyor, diyor; savaşın ilk iki yılında yalnızca bunlar ayakta tutmuş onu. Ne çalışmış ama! Bir roman hazırlamış, bir de komedi; epik çalışmanın sürgit *impression douloureuse*'ünden¹ kendini komediye vererek kurtulma ihtiyacında, oysa bu komedisi de acıdan doğmuş bir yapıt olacak. Savaşın ilk gününden beri bir günce de tutuyor, *La guerre*;² günün birinde bu günce insanlığın elindeki en değerli belgelerden biri olacak; ayrıca herkese mektup yazmış, mektup ve kitap göndermiş. Elbette şimdi ziyaretçisi az, telefon etmiyor, davet etmediği kimseyi eve almıyor, *on a peur de se compromettre en parlant avec lui*.³ Fransa'ya dönemeyeceğim, diye bir korkusu yok ama orada saplanıp kalmak da istemiyor. Etkili olmak, dünyada olmak, yeniden yapılandırmak, birleştirmek istiyor! Eskiden olduğu gibi bol bol Almanya'dan ve Fransa'dan söz ediyoruz. Fransa için korkusu maddi anlamda değil,

1. (Fr.) Acı veren izlenim. (Ç.N.)

2. (Fr.) Savaş. (Ç.N.)

3. (Fr.) Onunla konuşurken insan, kendimi küçük düşürürüm, diye korkuyor. (Ç.N.)

daha çok manevi anlamda. Şimdi orada durum mükemmel, yabancılar para akıtıyor, baştakiler bolluk içinde, her iş para kazandırıyor, ama Rolland, Fransız insanının kaybolduğunu, savaştan önce de dehşet verici bir biçimde hissedildiği gibi değişikliğin her alana nüfuz ettiğini görüyor. Ve çöken Avrupa'yı, yıkılan duyguları – "Aux peuples assassinés" [Katledilen Halklara] adlı yazısında onca mükemmel dile getirdiği gibi– düşünüyor. Bu konularda birbirimizi çok iyi anlıyoruz, resmi görüşleri kabullenmeye bir gram bile meyilli olsak kendimizi korumaya hiçbir olanak kalmayacağına inanıyoruz. Bazı kişilere duyduğum kuşkuyu o da paylaşıyor, insanları yaptıkları ya da yapacakları özveriye göre değerlendiriyoruz ikimiz de. Her olayın şurada ya da burada bir koşutu olsa da –Almanya'ya karşı Anglofobi ve güvensizlik– demokratik düşünce, bireyin ulusa katılmasını destekliyor. Edebiyat eserleri de –Barbusse, Duhamel– demokrasi ruhundan doğmuş şeyler, Almanya'daysa her bir olay bir tek bireyin olayı. Bizimkilerin bunu akılları almıyor. Amerika'dan da söz ediyoruz. Rolland, Wilson'ı güçsüz buluyor ve orada maddi ve idealist çıkarlar arasında derin bir uyuşmazlık olduğuna çekiyor dikkatimi. Bütün bunlar bizdekinden çok daha gizli kapaklı, ahlaki ve kişisel engellemeler de korkunç olmalı. Tarafsız bir gazete- de çıkacak bir sözcük (örneğin *Arcos*), onu yazanın aşagılanmasına yetiyor; herkes, özellikle de arkadaşları tarafından kışkırtılmış olsa da beni dostça kabul eden Rolland'ın cesaretine hayran kalıyorum. Bana olan sonsuz güvenini çok etkileyici sözcüklerle dile getiriyor: Eski günlerde Paris'teki evinde olduğu gibi bu daracık odada da dostluğumuzun o mükemmel saflığını hissediyorum, ağızdan çıkan her sözcükte insanı kızartan bir saflık! Tutuklulara yardım düşüncesini nasıl da benimsiyor, aynı zamanda da bu işe bulaşırsak onlara zarar verir miyiz,

diye de düşünüyor. Onun iyi niyeti, hep en insancıl olana yöneliyor. Her buluşmamızda derinden etkileniyorum.

Pazar, 25 Kasım – Sabah postaneye giden Rolland'a rastladım. Ailesi konusundaki o tuhaf çekingenliğinin nedeni anlaşıyor. Rolland'ı ziyarete gelen kadın, Fransız bir bakanın, Cruppi'nin karısı. Benim açımdan birtakım tatsızlıklara neden olabilir diye beni bu kadınla tanıştırmayı pek istemiyor (oysa kadın istiyor). Bu kadar da ince düşünceli biri Rolland! Ulusların çektiği acılardan söz ettük yine; bu korkunç durumdan söz ettiğimizde bakışları yine yumuşuyor. Bana verdiği birkaç dergiye bakınca nas-yonalizme karşı nasıl da kararlı bir savaşım yürüttüğünü ve nasıl karşı saldırılara uğradığını anlıyorum. Beni kız kardeşiyle tanıştırdı; *Yeremya*'yı okuyormuş, bana eserimle ilgili çok hoş şeyler söyledi. Öğleden önce keyfim yerindeydi, Guilbeaux için büyük bir şiir yazıyorum: "Polyphem"; sanat açısından büyük bir ifade zenginliği olmasa da duygularımı bütün yoğunluğuyla bu şiire aktarıyorum. Burada, bu ortamda kendimi uzun zamandır olmadığı kadar manevi bir bütünlük içinde hissediyorum, Viyana'da insanın beynini ne çok ufak şey için örselediğini ancak şimdi kavrayabiliyorum. Akşam Rolland'la yine uzun uzun sohbet ettik. Söze önce uzak konulardan, edebiyattan, başladık, sonra sanki gizliden gizliye utanarak yavaş yavaş esas konulara geçtik. Rolland Suarez'den, Claudel'den söz etti, sonunda söz Renan'a geldi. Rolland onun hayatının sonunda bile doğru dürüst karşı koyamayacağına inanıyor Spitteler'inkine (bir deha sayıyor onu) benzeyen kibirliliği yüzünden açık biri olamayacağını söylüyor. Sonra da kendi durumundan söz etti Rolland. Çalışmaları sayesinde sahip olduğu gücün, yani yüzlerce insanın gözlerinin ona dikilmiş olduğu, insanların kendilerini onun yaptıklarına göre yönlendirdikleri duygusu-

nun, çalışmalarında kendisine yardımcı olduğunu söylüyorum. Rolland on altı yaşındayken Paris'e gelmiş, bu duygunun, yani kamuoyuna güvenme duygusunun kendisinin içinde doğuştan var olduğunu düşünüyor. Paris'e gelir gelmez bu duygu ortaya çıkıvermiş; başarıysa ancak, "Au dessus d.l.m." başlıklı makalesinin doğurduğu muhalefet sonucu gelmiş. Kendini derinlemesine sorgulamak her insanın göreviymiş. O günlerde Almanya'da karşı koyacak kimsenin bulunmayışı gerçekten üzücü bir durum. Dehmel'e, hatalarına karşın, çok saygı duyuyor; Rolland'ın en güzel yanı, kafaca karşıtı olsa da bir insanın değerini teslim etmesi. Konuşması kusursuz derecede ölçülü ve sıcak, açık, duygulu bakışları insanın ruhunu okşuyor. Onunla yaptığım konuşmalardan sonra çok rahatlıyorum. Önemli olanın kahramanlık ya da devrim değil, yalnızca insanın ruhunun berrak ve bütünlük içinde olması, vicdanının sesini dinlemesi, zamanın ve ulusların yönelişlerinden ve önyargılarından kendini arındırabilmesi konusundaki görüşlerine aynen katılıyorum. İnsanın dış güçle değil iç güçle karşı koyabileceğine onun gibi ben de inanıyorum.

Pazartesi, 26 – Genç Fransızların yazılarını çokça okudum, vicdanlarındaki bunalımı gitgide daha güçlü olarak hissediyorum. Rolland gibi birinin varlığı ve düşünmenin verdiği iç huzuru, sonunda insanı mantıklı bir biçimde sona yönelmeye ve doğabilecek sonuçları kavramaya zorluyor. Herhangi bir biçimde yalan söylemek beni tiksindiriyor, bugün ancak dürüstçe, sözü dolaştırmadan "hayır" demenin yararı olabilir. Bu yürekliliği Viyana'da da gösterebilecek miyim? Eğer inanmadan yapılırsa savaşa katılmaktan kaçınmak berbat bir şey, yararsız, korkakça ve aşağılık bir şey. Hiçbir şeye yaramaz, yalnızca kişiyi korur. Sanıyorum ki, ancak silahlı bir görev almaya zorla-

nırsam, açıkça karşı çıkacağım savaşa katılmaya. Bu konuda bir not yazıp burada, Rolland'a bırakacağım, herhangi bir sorun çıkarsa açıklayabilir. Artık boşu boşuna kurban verilmemeli. Bir şeyler yapmanın zamanı geldi. İnsanın eline böyle kişilerin güvenini kazanma şansı geçerse bu güvene ihanet etmemelidir. Dış özgürlüğümün ruhsal özgürlüğümü nasıl geliştirdiğini hissedebiliyorum. Dün bir şiir yazdım, bugün de Fransız kardeşlerime açık bir mektup yazacağım. Yemekten sonra Rolland bizi odasına çağırdı. İnsanların önünde birbirimizle çok açık konuşmamız anlaşılan pek iyi olmuyor; birbirimizle senlibenli olduğumuz görüntüsü vermememiz gerek. Kız kardeşi de vardı odada, birbirimizle dostça konuştuk, kendi sorunlarımdan da söz ettim. Rolland beni asla etkilemeye çalışmıyor, herkesin kendi vicdanına dayanarak hareket etmesini istiyor, benim doğru davrandığımdan da emin. Genç Fransızları içinde bulundukları tehlike yüzünden seviyor (G.ye her gün tehditler yağıyor), genç Almanlara duyduğu güvensizlik ise onların şu sözü yüzünden: "*Quand allez vous vous enfin compromettre?*"¹ Burada da tehlike yok değil; İsviçreliler ülkelerinin bir yandan istila edilmesinden korkuyorlar, Rolland da kâğıtlarını ve öncelikle de "*Journal de guerre*"ini² saklayabileceği bir yer bulmanın kaygısında. Bana bir ilkokul öğretmenin başından geçen müthiş bir olayı anlattı, kurşuna dizilmek üzere okulundan alınan bu öğretmen ölmeden önce duvara kardeşliğin ne olduğunu yazmış. Chateaubriand da subay olmak istemiyormuş, savaştan sonra asker arkadaşlarıyla birlikte büyük bir çiftlik satın alıp işletecekmiş. Evinden bir el silah atıldı bahanesiyle Almanlar tarafından bir duvarın önün-

1. (Fr.) Ne zaman kendinizi tehlikeye atacaksınız? (Ç.N.)

2. (Fr.) Savaş günlükleri. (Ç.N.)

de kurşuna dizilen ve bütün elyazmaları yakılan büyük besteci Ar. Magnard'dan da söz etti Rolland; siyaset üzerine tek bir söz bile etmedik, yalnızca insancıl şeylerden konuştuk. Öte tarafta herkesin baş konusu olan zaferi sormak için bir dakika bile harcamıyor, onun tutkusu insanca şeyler, bireyin kitleye başkaldırması. Kitlenin duygularını paylaşmıyor, zaten bu duygu hep kısır kalır. Yolculuklarda yanına aldığı müzik defterlerini gösterdi bize, bir öbek ince nota defteri, içlerinde sevilen eski İtalyan ariyaları var, bunları hep yanında taşıyormuş, bize onları gösterirken bir eli de sevgiyle piyanonun üzerinde duruyordu. O yumuşacık varlığı, *son regard enveloppant*,¹ Rolland'a iyilik ve sevgi dolu bir gizem katıyor; Jouve'un onun hakkında çok güzel dediği gibi, "*Plus qu' un homme, il est un symbole*".² Öğleden sonra çalıştım. Fransız dostlarıma mektup yazdım. Bu ruhsal hava içinde kendimi sınırsız özgür hissediyorum, gün ne kadar uzun olursa olsun bana yetmiyor.

Salı, 27 – Çalıştım. Öğlen Rolland'la birlikteydim, harikaydı! Perşembe günü buradan ayrılacağımız için nasıl da üzüldü. Bizim gelişimizin Madam Cruppi'nin gelişiyile aynı zamana denk gelmesi onu üzdü. Kadın savaşta ikinci oğlunu kaybetmiş, Rolland o kadar iyi biri ki ona destek olmayı görev biliyor. Yoksa beni yapayalnız bulurdunuz, diyor. Ama bu yaşadığımız günler nasıl da dolu dolu! Asla savaşı, zaferi, olasılıkları ağzımıza almıyoruz. Büyük adamlar dizisine neden devam etmediğini açıklıyor bize Rolland. "Bu adamları mükemmel bir biçimde tanımlamak istersem yalan söylemem gerek," diyor. Çünkü büyük

1. (Fr.) Her şeyi sarıp sarmalayan bakış. (Ç.N.)

2. (Fr.) Bir insan olmaktan öte bir simge o. (Ç.N.)

adam asla başkaları için bir ölçü olamazmış. Rolland'ın çektiği acıların yansını bir başkası çekse, bu acıyı boşaltacağı bir kanal olmadığı için ezilip giderdi. Ayrıca bütün ahlaki kalıplar Rolland'da başka değerlere ulaşıyor. Tolstoy'un düşüncesinin günümüze ne kadar uygun olduğunu, bugünleri önceden bildiğini ancak şimdi anladık, derken, Rolland bana hak verse de Tolstoy'un hayatı üzerine yazdığı kitapta değişiklik yapmak istemiyor. Adalet duygusu Rolland'da o kadar güçlü ki, birtakım kusurlar üzerine kurulmuş olan bu biyografiden artık hoşlanmıyor. İnsanların resimlerinden söz ettik, kendi resminin bulunmadığını anlattı bana (hastalığının hemen ardından yapılan bir resmi dışında). Bu arada modern ressamlardan da söz etti, bir insanın yüzüne bakıp yalnızca kendilerine ilginç gelen yanları alan, bütüne ise sadık kalmayan ressamlardan söz etti. Rolland'ın dünya görüşünde en önemli nokta dürüstlük sorunu. Uzun yıllar önce bu otelde Victor Hugo'yla ilk kez karşılaştığını anlattı, başkalarının ironiyle yaklaştığı noktalara Rolland hoş bir neşeyle yaklaşıyor. Sonra odasına çıktık. Bize eski İtalyan ve Alman müzikleri çaldı, Debussy'yi de; neleri seviyor. Birçok şeyi yanında taşıyor, çoğunu da ezbere biliyor. Kurslarından söz etti, müzik bilimcilerinin kibirliliğinden, kimi sanatçıların kendi yetersizliklerine sığınmalarından söz ettik. Rolland bu adamların yaptıkları son çalışmayla Beethoven'ın düzeyini yakalamayı arzu ettiklerini söylüyor Basit olma, sanat yerine kendini verme korkusu hepsini çökertiyor. Bu söylediğine zıt bir örnek olarak bana August Dupin'in Jean Christophe'a yaptığı müziği gösterdi. Jean Christophe küçük bir demiryolu görevlisidir, Dreyfus davasındaki davranışı yüzünden Bretagne'de küçücük bir yere gönderilir, adam hayatında bir tek senfoni bile duymamış biridir ama gece gündüz müzikle düşünür, hatta

bir lokomotifin tekerleklerinin altına eğildiği zaman bile, temalar not eder; kendisini seven iş arkadaşları onu korurlar. Çok içten gelen bir müzik, eserin içine bütünüyle nüfuz etmiş. Rolland için bir şeyler yapmak isterdim. Bir gün onun için bir şeyler yazmak istiyorum. Bir kitap. Kendisini yirmi yıldır tanıyan bir kadının bir kitap yazmış olduğunu söylüyor, savaş sırasında yayımlanır diye ödö kopyuyormuş. Ondan nefret de ediliyor, korkuluyor da (Cenevre'de saldırıya uğramış). Yirmi yıl sonra, beş yıl sonra buna inanan çıkacak mı? Rolland'la yaptığım her konuşmadan sonra öyle güzel çalışıyorum ki. Makalemi bitirdim. Sonra eski Chillon Şatosu'na gittim. Montreux'ye de. Burada günler ne kadar uzun, ne kadar güzel.

Çarşamba, 28 Kasım – Otuz altıncı doğum günümü sonunda huzur içinde kutladım. Öğleden önce şu "Vicdani Vasiyet"i yazdım, her olasılığa karşı Rolland'a bırakacağım yazıyı; bu konuda kesinlikle kararlıyım. Yemekten sonra Rolland'la uzun, harika bir konuşma yaptık. Yapıtlarından söz ettik, 1903 yılında yazmış olduğu ama artık yeniden yayımlamak istemediği tiyatro oyunundan söz ettik, sonra da günümüzden. "İlk iki yılda öyle çok acı çektim ki bu yüzden ölmeyi bile düşündüm," diye anlattı. Hiçbir şey avutamıyormuş onu, müzik bile. Piyanonun tuşuna bile dokunamamış, şimdi biraz başlamış, sevdiği konuya derinlemesine dalıyor şimdi. Kim zafer kazanırsa kazansın onda acılar doğurmuş, her yenilgiyse bir yas olmuş; bana, uzaktayken yakında olabileceğinden çok daha fazla acı çekmiş olduğunu söylüyor. Bütün dostlarından uzakta, yanına gelmeyi göze alan yok; o ise düşmanlarına hakça davranmayı biliyor. Leon Daudet'yi övmesi büyük bir olay benim gözümde. Odasına gittik. Gelecek için planlarından söz etti. Üç-beş kişiyle birlikte

bir işe başlamak istiyor, uluslarüstü, ülkesi olmayan, gerçek hedefi olmayan, siyasetin tümüyle dışında kalan bir çalışma. Az sayıda, güvenebileceği ve sınanmış kişilerle. Beni de bu kişilerin arasına katması ne kadar sevindirdi beni. Önem verdiği bir başka şey de kökleşmiş yalanları silip atmak; savaşın başında kendi içinde ne kadar çok böyle yalanın yaşadığını görmenin kendisini çok şaşırtmış olduğunu söyledi. Şimdi her yanda, daha önce fark etmediği yerlerde efsaneler, yalanlar görüyor: tarihte, dostlarının içinde, kitaplarda. İnsanlığı sarıp sarmalamış olan bu yalanların tamamını ortaya koymak, Rolland'ın ideali şimdi. Herkesin kendini daha iyi tanımasını sağlamak. Bunun ne korkunç bir çalışma gerektireceğini biliyor. İnsanın kendini feda etmesi gerek. Ellinci yaş günü geldiğinde ne kadar çok boş şey yapmış olduğunu görmek onu dehşete düşürmüştü. *Mais tout de même, comme la vie est belle!*¹ Daha yapacak, okunacak, öğrenecek ne çok şey var. Durmadan kitapları soruyor bana, bitimsiz öğrenme dürtüsü sınır tanımıyor. Oysa bütün gün çalışıyor, dışarı çıkmıyor, yardım isteyen herkese Tolstoy'unkini anımsatan mektuplar yazıyor. Nasıl da sevebiliyor hâlâ: öncelikle de Rusya'yı, fedakârlıklar ülkesini. Beethoven belki de orada yeniden doğacak, dediğimde bana katıldı. Kendisini görmeye gelen milyonerden söz etti, minnettarlık özlemi çekerek zindana atılan herkese para yardımı yapan milyonerden. Rolland ise bunların ötesinde, insanın her şeyi kendisi için yapması gerektiğini biliyor. Tümüyle içe dönmüş, yalnızca insanları, kitapları araştıran, bütün dünyayı içine alan bu adamın yaşamı bana öylesine dokunuyor ki. Onu konuşurken dinlediğimde, yumuşak bakışları üzerimde, tatlı konuşma tarzıyla, ta derinden sarsılıyo-

1. (Fr.) Ne olursa olsun, hayat yine de güzel! (Ç.N.)

rum. Kendimle gurur duyuyorum, bana böylesine güvendiği ve çalışmalarımın hoşlandığı için (bugün bana yeniden *Yeremya*'nın zindanındaki sahneden söz etti). Helene Stöcker, Rolland'ı görmeye gelince ben Montreux'ye gittim, güneş sayısız yansımalarla sönüyor, gümüşsü sis dağların goncamsı doruklarını sarıyor orada. Otele dönerken Rolland'ı pencerede gördüm, Frau C. ile konuşuyordu. Bu manzara beni sarstı: Nasıl da yüce gönüllü davrandığını uzaktan bile görüyorum. Onunla geçirdiğim her dakika unutulmaz, çok değerli benim için.

Perşembe, 29 – Madam C. erkenden gitmiş. Rolland bizi öğleden önce odasına çağırdı. Kız kardeşi de oradaydı. Kadının çekingenliğini anlıyorum. İsviçre'ye giden her Fransızın, orada savaş aleyhtarlarıyla ve öncelikle de düşman devletlerin yurttaşlarıyla bir araya gelmeyeceğini belirten bir kâğıdı önceden imzalaması gerekiyor. Gözüpek insanların bunu yine de yapmalarının nasıl büyük bir özveri olduğunu anlıyorum, hem de tam şimdi, Clemenceau'nun teröre kapıları açtığı bir sırada. Rolland ile uzun uzun geri dönmesi olanağı üzerinde konuştuk. Saygın, sözü geçen Fransızların hiçbiri onu tutmuyor; herkes sırtını çevirmiş ona. Bütün barış ve insanlık hareketinin başı olarak belki de Rolland'ı görecekler, kâğıtlarına el koyacaklar. Kendisi için değil korkusu, konuşması engellenir diye korkuyor. Çünkü yakalandığı andan sonra artık konuşulmaz. Fransa'da özgür düşüncenin –her ikisinin de tanıdığı Helène Briant'ın durumundan söz ediyoruz– alt edilmesi, Rolland'a en acı veren şey. Fransa'nın şimdi yabancılara, yabancı düşüncelerin egemenliği altında olması, aslında ülkenin değil, o ülkede simgeleşen özgürlüğün tehdit altında olması üzüyor onu. Morali çok bozuk. Şimdi dünya tarihinin en kritik saat-

lerini yaşadığımızı seziyoruz hepimiz, ya şimdi *bir şeyler* olacak ya da asla; yabancıları olduğumuz şeyleri yapmayı, hiçbir düşüncenin yenilgisini istemeyen insanlar olarak derinden sarsılmış durumdayız. Ayrılırken, "Daha iyi günlerde görüşmek üzere," dedi Rolland. Yaşadığımız ve yaşayacağımız şeylerin çok korkunç şeyler olduğunu biliyoruz. Onun o güzel, ciddi, sevgi dolu bakışlarını bir kez daha derinden hissettim. Sonra da güzel bir dönem sona erdi benim için. Yeniden gelmesinin çok yakın olmayacağını biliyorum. Cenevre'ye gittim. Akşam Guilbeaux ile birlikteydim. Gençleşmiş, enerji dolu, keyifli ve canlı. Bolşevikler onun da zaferi. Onun konferansında Jouve ile tanıştım. Bu adamın ince hatlı, hayran bakışlı yüzü beni hemen etkiledi. Sonra Masereel: Gözlüklerinin arkasından ciddi ve güzel bakan iriyarı, sakallı, tatlı bir insan. O da Verhaeren gibi işçilerin giydiği kadife giysilerden giymiş. İlk görüşte hoşlandım ondan. *Franco Allean-* *de* dergisinden Dreyfus'u¹ da alarak kafeye gittik. Guilbeaux, Bern Halkevi'nde gecenin 2'sine kadar Bolşevikler hakkında inanılmaz şeyler anlattı. Almanya'yı kurşun kaplı bir arabayla geçişlerini, Troçki'nin İngiliz hapishanelerinden geri dönüşünü, Paris'ten yeni dönen -Paris'ten!- Dreyfus'u, evini bir yıllığına kiralayan İngiliz binbaşısı anlattı. Keyiflendik. Dostça geçirdiğimiz güzel bir gece oldu.

Cuma, 30 - Sabah Beaudoin ile birlikteydim. Tatlı, sıradan biri. Verhaeren'in mektubu neyse ki gerçek. Sonra Savaş Tutsakları Bürosu'na gittim. Bu konuda etraflıca yazıyorum. Öğleden sonra Jouve ile birlikteydim. Çok iyi anlaşıyoruz. Rolland'ların, Tolstoy'ların görüşüne da-

1. İsviçreli bir gazeteci. (Ç.N.)

yanıyoruz. Jouve'un daracık odasında Masereel, Rosika Schwimmer, Madam Gobart'la birlikte gerçekten dostluk içinde bir öğle sonrası geçirdik. O eski, hoş atmosfer. Rolland hakkında harika şeyler söyledi Jouve. İkimiz de buradaki maksimalistlerin aşırılıklarına karşıyız. Beş saatlik konuşma beni yordu. Ama eski dostlarımla ilgili birçok şey dinledim, yeni dostların da güvenini çokça hissettim. Belçikalı asker kaçağı Masereel çok ilginç. Malını mülkünü tahrip etmişler Prusya'nın suçu değil, diyor, savaşın suçu. Ne kadar dürtüst insanlar bunlar! Ne yüce! Ne kardeşçe! Kendimi böyle rahat hissettiğim az olmuştur. Ah, bu minicik evde yeniden yaşadığım Paris günleri! Akşam Rosika Schwimmer ile birlikteydim. Birçok şey anlattı. Van Eeden ve Lloyd George'dan söz etti. Ah insanın kalbi burada nasıl da dolup taşıyor!

Cumartesi, 1 Aralık – Sabah Rubiner'den utanmazca yazılmış, çocukça ve isterik bir mektup geldi, oysa benimki içimden geldiği gibi ve açık bir mektuptu. Gerçekten de, kendimi tutmasını öğrenmeli ve bana ait olmadıklarını hissettiğim insanlara güvenmemeliyim. Ölçülü bir yanıt yazdım ona, sanırım iyi bir yanıt oldu. Bu tehlikeli insanların (Sch. ve Fr.) öfkeli, sinsi düşmanlıkları Zürih'i benim için yaşanılmaz kılacak. Onlarla mücadele edecek halim yok çünkü onların karşısına açıktan açığa çıkamam. Keşke elim kolum bağlı olmasaydı. Daha sonra Kızılhaç'a ve iyi yürekli tatlı Dr. Fernière'i görmeye gittim. Bana anlattıklarını anlatmak istiyorum. Sonra Guilbeaux'ya gittim. O da sert ve öfkeli ama yine insancıl. Çocukça edebiyat yapmıyor. Sonra Le Muquet ile Debrit'ye gittim. Le Muquet basit ama önemli biri. Debrit ise zeki, canlı, öteki ikisi gibi komünizmin içine tıkılmış değil. Daha sonra Masereel ile sohbet etmek ilaç gibi geldi bana. Sa-

kin ve anlayışlı bir insan. Ah biz suskunlar, niye böyle susarız ki! Neden manyakların, gazaba gelenlerin konuşmasına izin veriyoruz? Günün en iyi saati akşam yalnız kaldığımda, huzur, düşünme, dinlenme!

Pazar, 2 Aralık – Sabah Masereel'e gittim, çok hoşlanıyorum ondan, hatta her geçen gün daha da çok hoşlanıyorum. Nasıl da gülebiliyor! İyimserlik dolu Flaman yüzü nasıl da güçlü, bunu bilmek nasıl da rahatlatıyor insanı. Ama asıl sürprizle onun evine gidince karşılaştım. Evi ve atölyesi, kentin ortasında yıkık dökük bir çiftlik evinde bir çatı katı odasında; tamamı ahşap ve perişan bir bahçenin ortasında. Tam bir proleter evi, burada, hâlâ taşranın izlerini taşıyan Cenevre'de bu ev. Çalışmalarını görünce çok şaşırdım. Yüz elli siyah-beyaz desenden oluşan *Les villes* serisi, gördüğü en görkemli çalışma. Bütün bir kenti, ama gerçekten bütün bir kenti, sınırsız dinamiğiyle, hızıyla, binlerce biçim alan ortak hareketleriyle vermiş. Görülmemiş bir titreşim. Resimlerdeki insanlar da kitlesel: fizyonomik değil. Yüzler tek tek görünmüyor. Ne çizgiler! Hem de amaçlamadan yapılmış gibi. Belli bir tarz yok: Japon, Hokusai, kübizm, dışavurumculuk; hepsi var içinde, ama hepsi başarılı, çizgiler nasıl da serbest ve özgüvenli çıkmış. Öteki resimleri de, manzaralar, tahta oymaları (hepsi de renksiz) teknik açıdan aynı güçlülükte. Ama bu kent resminde insan, her hareketi yutan, özümseyen o sınırsız gözü seziyor. Bu sakın, iriyarı adam, kurnazca olmuş gözlüğünün ardında dünyada pek az insanın sahip olduğu bir kudrete sahip. Yazgısıysa olağandışı: Blankenberg'de doğmuş, damarlarında Alman kanı var, yirmi sekiz yaşında, yarı asker kaçağı, sahte belgelerle kaçmış, burada (kendisinden oldukça yaşlı) karısı ve onun kızıyla yaşıyor. Guilbeaux onu Paris'te, Assiette'teyken,

kendisine geri verilen bir resim vesilesiyle keşfetmiş. Şimdi burada yaşıyor, mükemmel bir arkadaş. Bana Verhaeren konusunda söyledikleri çok dokunaklı; son zamanlarda kendisine eziyet ettiği duygusuna kapılmış. Bu adamla konuşmak çok hoş. Bir entelektüel olmasa da akıllı biri, sanatçıların dürüstlüğüne sahip. Öğleden sonra dışarı, güzel manzaraya çıktık, çığdan sonra görünüm donmuş ve berrak; Beaudoin'a gittim, ta Fransız sınırının yanına kadar Beaudoin beni ilgilendirmiyor, M. de öyle. Oysa okumak istediğim ama yanlarında olmayan mektup çok ilgilendiriyor beni. Bu mektubun var olduğunun kanıtı, 1916 Aralık ayının tarihini taşıyor olması. Hiç de ilginç olmayan dar kafalı yazarlar bunlar ama B. yeteneksiz sayılmaz. Sonra Birukoff'a gittim. Karanlıkta kırk beş dakika yürüdüm. Sonra bir villanın mutfağına girdim. Orada Jouve'u buldum, dostlarıyla oturuyordu; Birukoff, Tolstoy kılığındaydı. Konçlu çizimler, mintanunun belinde kemer, sakallı, gri bir yüz. İyi biri. Karısıyla çocukları da oradaldı. Oda doluydu. Duvarlar, kutular, sandıklar. Dolaştık. Birukoff hep yanıımızdaydı. Bir ara kaskatı oldu, sonra yumuşadı. Bu yüz. Whitman'a benzeyenler de vardı, Rodin'e benzeyenler de. Büyük adamlar Bir taburede. Maskesi. Eli. Elini kaldırmış, dünyayı gösteriyor Elyazmaları. Gece geç vakit dışarı çıktık, sonra uzun süre Guilbeaux ile vakit geçirdik. Birçok şey anlattı bana. En güzeli yine Romain Rolland'ın yaptığı bir şey oldu. Jean Christoph'u *Demain* dergisine vermesi. Ne hoş ve dokunaklı bir işaret!

Pazartesi, 3 Aralık – Sabah karanlığında Cenevre'den Bern'e geçtim. Orada elçiliğe gittim, çok dostça davrandılar bana, sonra da Vandervelde'ye gittim, durumunu pek anlamış değilim. Bana bağımsız olduğunu söyledi vurgulayarak, buna inanıyorum da ama yine de her şey ne kadar karmaşık, insanın vicdanında izin verilenle ya-

saklanan şeyler nasıl da birbiriyle yan yana! Başka kimseyi görmedim, yoluma devam ettim, beni çok ilgilendiren Kızılhaç konusundaki araştırmam üzerinde çalışıyorum.

Salı, 4 Aralık – Zürih karmakarışık. Çalıştım, Cassierer ve Lothar ile konuştum. Her birinden büyük mozaği oluşturan bir şey öğreniyorum. Leonhard'ın savaş karşıtı kısa romanları için 9.000 frank avans almış olması, bu tür konjonktürden adamakıllı yararlanılabileceğini (bir yandan da burjuvaları alaya alma olanağı da var) gösteriyor; Ehrenstein beni uyardı ama R den çok şükür hâlâ bir haber yok. Bu insanları görmeyeceğim için seviniyorum. Öğleden sonra Korrodi'ye gittim: Burada da karşı çalışma olduğunu hissediyorum. Ama D.nin defteri yapılabilecek. Elbette ki yeterli zamanım olursa. Akşam, Rosika Schwimmer'in konferansına gittim. Bu kadının akli ve duyguları arasında mükemmel bir denge var, ölçülü ve açık. Herkes için, baştan ayağa açık. Heyecanı beni olağanüstü etkiledi. Sonra onunla birlikte yarı Rus bir aileye gittik. Gece yansı yapılan bir ziyaret. Bu âdetlere kolay alışıyor insan.

Çarşamba, 5 Aralık – Öğleden önce okuma seansındaydım. Her şey düzenlenmişti. Öğleden sonraysa Birukoff'a yaptığım ziyareti dikte ettim. Mektuplar, yapılacak işler. Akşam oldukça sakindi, sonunda dinlenebildim.

Perşembe, 6 Aralık – Yine çalışmak, mektuplar, Rolland'ı çevirdim. Akşam Charlot Strasse'in evinde hoş bir görüşme oldu.

Cuma, 7 Aralık – Friderike yine Viyana'ya döndü, gümrükte eziyet çekerek. Çalıştım. Cassierer'le yaptığım görüşme birçok konuda aydınlattı beni. Propaganda, dev-

runcilerin frankı, 9.000 franklık ücret, Bern'de bütün ekibin eşcinselliği (ne yazık ki yine huzursuzluk varmış). Öğlen Ehrenstein'laydım. Akşam da yine Rosika Schwitter ile.

Cumartesi, 8 – Yine çalıştım. Kızılhaç konusunda bütün bir makaleyi bitirdim. Berau geldi. Akşamı Hochdorf ve *Züricher Post*'nin şefredaktörüyle geçirdim. *Neue Züricher* gazetesinde benimle yapılan görüşmeye Heine' nin yanıtı çıktı; boşa çabalar. Rolland'dan çok nazik bir mektup aldım, *Coenobium* dergisinde *Yeremya* konusunda yazı yazmış olduğunu söylüyor.

Pazar, 9 – Çoğunlukla evdeydim, çalıştım. Bir sürü insanı aramam gerek ama gerçekten canım istemiyor. Otelde Cassierer'le konuşurken gerçekten de fazlasıyla zaman yitirdim, ama bu konuşmalar çok ilginçti. Profesör Gaul de yanındaydı, Vandervelde de bir günlüğüne gelmişti. Güzelim Cezanne'ları, van Gogh'ları, Renoir'ları, İsviçre'de Almanların sanat propagandasını yapan temsilcilerde görmek! Bu işlerin perde arkası hakkında ne çok şey öğreniliyor. Öncelikle de davetler arasındaki gizemli bağlantıyı öğreniyor insan (Brüksel de, Bern de eşcinsellerin eline geçmiş) ve son yıllarda bu işin ulaştığı korkunç boyutları fark ediyor. Burada, Zürih'te çevrenin tamamının böyle olması dikkati çekiyor (Seippel, Unruh, H.), masonluk sayesinde her şey onların elinde. Almanların tarihi açısından hiç de önemsiz sayılmaz.

Pazartesi, 10 Aralık – Öğleden önce Reucker'i ziyaret ettim. Oyalayıcı, giderek de hoşlaşıyor. Bu iş olacak gibi. Akşam, Ehrenstein ve ötekilerleydim. Bu kadar dolaşmak aslında hoşuma gitmiyor. Bütün yolculuk boyunca kitapların eksikliğini duydum. Satın almak istemiyorum

çünkü nasılsa yanımda taşıyamam, gazete okumaksa iflahımı kesiyor. Aslında döndüğümünden beri üzerimde hep bir yorgunluk var. Anlaşıldığına göre bozulan sinirlerim şimdi şimdi işlemeye başlıyor. İzin alabilirsem, kesinlikle on dört gün ya da bir ay dağda ya da sakın bir yerde kalmak istiyorum, çalışabilmek için. Hayatımdaki belirsizlik bitmek bilmiyor. Wilson'ın konuşması beni gerçekten perişan etti. Öğleden sonra Hükümet Danışmanı Wettstein'daydım. Zeki biri, anladığım kadarıyla azimli de. Siyaset açısından Almanlarla aynı görüşte, ama yine de Belçika konusunda Almanların açıkça konuşmasının kesinlikle gerekli olduğunu söylüyor.

Salı, 11 Aralık – Çeşitli mektuplar. Belli bir şey yapmadım, çünkü önümüzdeki günlerde nasılsa hiç çalışamayacağım. Öğleden sonra Zollikon'da Faesi'deydim. Bu nazik, soylu adamdan ve zeki, kibar karısından çok hoşlanıyorum. Bütün İsviçre'de olduğu gibi onların evinde de ortam çok hoş; modernliğin rahatsız edici havası yok, bizde olduğu gibi sevimsiz değil. Modaya uyup yenileştirilmemiş her şey. Her şeyde belli bir dinginlik ve zarafet var. Bulundukları yerin konumu da çok hoş. Gölün arkasında. Akşam Jouve ile Masereel'i beklemek üzere istasyona gittim, Jouve üşüttüğü için gelemeyeceğini söylemişti, bu yüzden biraz huzursuzdum. Orada bir aşağı bir yukarı yürürken hiç sıkılmadım –istasyonlar beni hep rahatlatır– sonra her ikisinin de geldiğini görünce sevindim. Otelde uzun uzun, hoş bir sohbet yaptık.

Çarşamba, 12 – Uzun görüşmeler. Zamanın çoğunu evde geçirdik. Cassierer'le mükemmel sohbetler yaptık, Jouve'e Almanya hakkında şaşırtıcı açıklamalarda bulundu. Sonra Masereel ile gezintiye çıktık. Harika bir insan; sakın, dinleyici, ciddi tavrını seviyorum. Başkalarından asla bekle-

mediğim kadar çok şey bekliyorum ondan. Daha sonra Franck'la buluştum, oldukça sevimli davrandı. Akşam okuma vardı, fazla dinleyici yoktu ama olanlar iyiydi. General Con'un yaptığı dehşet verdi bana: Bizi odada bekliyordu, Jouve ile tanıştırmayı istedi, sonra kutladı onu. Nasıl da zararları dokunuyor bize! Nasıl da herkesi tehlikeye atıyorlar. Bizi saran bu ağ ne korkunç, hem ağır hem hafif. Sonsuz bir tuzak. Sonra Seippel, Hochdorf, Faesi, Steinberg, Iwan Goll ve o renkli topluluktaki birkaç kişiyle konuştuk. Bu akşamın bittiğine seviniyorum.

Perşembe, 13 – Randevular kalın bir zincir gibi sarmış çevremizi. Sabahın köründen gece yarısına kadar durmadan konuşma yapıyoruz. Zaman zaman kendimi kurtarıp, zeki Masereel'le gezintiye çıkıyorum, o zaman da sanki kenti ilk kez görüyor gibi oluyorum. Masereel'in harika, berrak bakışları ve açık bir yüreği var. Hiç kimse-den bu kadar hoşlanmamıştım. Rubiner'le de aram düzeliyor. Aynı görüşte olanlar toplanıp konuşuyoruz ve bir manifesto hazırlıyoruz. Önümüzdeki günlerde başlayacağız buna. Bugün çok yorgunum. Ama gece geç saatlere kadar C. ile konuştuk.

Cuma, 14 – Olanlara dayanamayacak kadar yorgunum. Rascher'le, Reucker'le, Diner'le görüştüm; Cassierer ilk hastalar ve generalle ilgili nefis asker öyküleri anlattı. Yoğun bir konuşma oldu, bu Alman militarizminin nasıl alt edilebileceğini konuşuyoruz durmadan, karşı durarak mı, yoksa şimdilik yensinler diyerek mi? Hiçbir biçimde bir sonuca ulaşılmıyor. Akşam rest çektim ve Masereel ile evde kaldım. Gazetelerdeki eleştiriler çok yürekten.

Cumartesi, 15 – Bütün gün işim vardı, geciken mektuplarımı yazdım. Öğlen Herr v. Manzig'leydim. Kibar biri

ama can sıkıcı. Akşam, *Der Komoediantes*'dan okuma vardı. Çok hoştu. Günd de çok iyiydi. Kardeşiyle Hindistan'da görüşmüş olduğum Reinhart aus Winterthur beni selamladı. Bu köylü milyonerler çok tuhaf, edebiyatı inceden inceye, ciddiyetle inceliyorlar, her şeyi anlayıp öğreniyorlar, öte yandan da safdil ve kaba sabalar. Harika bir akşamdı. Yarın geri kalan mektupları ve işleri bir kenara bırakıp yeniden çalışabileceğim için şimdiden seviyorum.

Pazar, 16 – Mektup işine son verdim. Günlüğümü işledim. Yemekten sonra Dr. Trog'a gittim. Güzel, gerçek bir ortam, harika Hodler tabloları. Güzel konuşmalar yaptık. Akşam bol bol gezdim. Dinlendim, düşündüm.

Pazartesi, 17 – Viyana'dan hâlâ kaygılandırıcı haberler geliyor. Asla belirlilik, güven yok. Öğlen Busoni'deydim. Bu adamın hükmedici, keyifli tarzı harika. Tam bir usta! İyi bir ev sahibi, iyi niyetli, iriyarı ve sanata delice tutkun. Rolland'a karşıysa iyilikle konuşmuyor (oysa kişiliğine hayran). Boccioni'nin resmi (renkler alev alev, kübizmin ötesinde), onu o tutkulu ama yumuşak tarzı içinde gösteriyor. Bana karşı alabildiğine içten, karısı da harika. Genç bir Alman, Bruno Götz ve Varşova'dan gelen müzik doktoru Simon da vardı; bu kadın (hiç hoşlanmıyorum ondan) kararlarında sert, bu da beni rahatsız ediyor. Ama büyük bir melankoli yüklü olsa da pırl pırl gülüşlü Busoni beni kendine hayran ediyor; öylesine geniş yürekli ki, yanında hep insanlar olsun istiyor. Duyguları da tam anlamıyla uluslararası. Öğrencilerden biri ona İtalyanların yenilgisine üzüldüğünü söylemiş, o da ona yanıt vermiş. Sürgünlük ona da yaramış; hiç bu kadar çalışmadığını söyledi. Bu adamı bir gün romanlarımdan ya da kısa romanlarımdan birine oturtacağım; bu adam iyilik simgesi,

virtüözlük onu biraz nazlı yapmış, özü dürüst, hareketleri fazla kıvrak. Sonra Bruno Götz'le gezintiye çıktım. O da bir kaçak, zeki, hoş ve kibar bir insan. Akşamı Lothar ve Ressay v. Koppay'la geçirdim. Bu adamı da tanımak gerek: Zarif biri, neredeyse bir Rus soylusu gibi, ama iyi eğilimli, cilalı da, bulunduğu ülkelerin yüksek aristokrasisi arasında geçirdiği otuz yıl onu iyice terbiye etmiş. Savaştan önce biri Londra'da, biri New York'ta iki atölyesi varmış. Bu insanların sürdürdükleri hayatın, gelirlerinin boyutlarını tahmin etmek olanaksız. Çok kibar biri, iyi terbiye görmüş, biraz budala ve bayağı ama hoşbeşten iyi anlıyor. İngiltere'de onu çekici bulduklarına eminim, ne de olsa on kralın ve yedi bin prensesin tablosunu yapmış. Burada da Bern'deki elçiliklerde herkesin resmini yapıyor (ah, bu adamların, bu sıradan ressamların işi nereye varıracakları asla tahmin edilemez!), böyle bir tiplerle yakından tanışmak benim için de ilginç oldu.

Salı, 18 – Öğleden önce çalıştım, çoğunlukla mektuplarla ilgilendim, dikte verdim, görüşme yaptım, bunların hepsi de yordu beni. Artık bu işlerden kurtulmam gerek aslında, ama her gün yeni bir şey çıkıyor, şimdi de Roland'ın çevirisi var, buradaki yaşamımı hiç de dikkatli kullanamıyorum. Sinirlerim adamakıllı bozuldu. Belki de on dört gün çalışmak için Luzern'e ya da bir başka yere giderim. Akşam Reinhart ile birlikte Busoni'nin konserine gittim. İnanılmaz derecede mükemmeldi, bundan mükemmeli olamaz. Bu kadar güçlü ama yine de zarif olmak. Yumuşak ama asla kadınsı olmayan hareketlerini izlemek beni şehvetlendiriyor. Haftalardır ilk kez olmak üzere doğru dürüst, tam anlamıyla müzik dinledim. Bu adamı bir kez daha betimlemeliyim: insan olarak. Sonra oradan ayrılmak istedik; yetmiş iki buçuk dil konuşuluyordu orada. Sanki Babil Kulesi Zürih'teki İstasyon Cad-

desi'ne yıkılmıştı: Zaharoff ve iki Rus ressam, Clothilde van Derp, Bianca Segantini, Alsace'lı Goll, genç Polonyalılar, Fransızlar, çeşitli dillerden bir çorba! Aydınlık yoldan aşağı herkes bir arada gidiyordu, bütün dillerde aynı anda gülüyor, gürültü yapıyorlardı. Unutulmaz bir andı! Bütün dünya görmeliydi bunu. Sonunda bu karmaşayı taşıyamaz oldum ve yavaşça ayrıldım oradan.

Çarşamba, 19 – Rolland'ı çevirdim, mektup yazdım. En sonunda insanlardan uzakta dinlenebildim. Kendime ayırdım bugünü.

Perşembe, 20 – Frau Albert'teydim. Ne yazık ki durumu çok kötü; yalnızlığı beni çok etkiliyor. Onunla ilgilenen bir kul yok. Bir suç gibi geliyor bu bana. Bense günlerimi mektuplarla, kıvrır zıvır işlerle geçiriyorum burada, insanlarla ve şununla bununla. L. Frank'ı gördüm, yumuşak başlı ve vefalı biri oluvermiş, nedeni de benden bir şey istemesi: Cassierer'le arasını yapmamı istiyor; Cassierer'le epey birlikte oluyorum, bambaşka bir tip o, serinkanlı, düşüncesiz, aynı zamanda da sinsî biri. Ama çok zeki. Konuşurken söylediğimize dikkat etmeliyiz; öğrenmenin sonu yok. İnsanın kendi evinde bile casus oluyor. Rolland'dan mektup aldım, ondan gelen her şey gibi harika. Akşam yine Reucker'leydim, *Yeremya* konusunda kesin, yararlı bir görüşme yaptık. Dört perdeyi çıkarmaya hazırım, ben de özgürlük uğruna ruhumu sattım ya.

Cuma, 21 – Öğleden önce mektuplar. Huzursuzluk kendini göstermeye başladı. Kendimi artık özgür hissetmiyorum. Öğlen, Oscar Fried geldi. Onun morali de çok bozuk. Hepimiz, çılgınlıktan başka bir şey görmüyoruz artık önümüzde, mantığın özlemini çekiyoruz. Marques Pelroso ve Vegas adında iki İspanyolla tanıştım. Pelroso,

ğinden, başkalarına takındığı kibirli tavırdan. Aristokratlık manisinden. Zaaflarından. Onca hayranlığın ardında, bir adamı "tanımış olan" bütün kadınlar gibi o da, Rilke'yle alay ediyor. Sözcük yanlış oldu. Tanıyan demeliydim. Cılız, yetersiz bir Noel kutlaması. Akşam, kendi arzumla yalnız kaldım ama uzun sürmedi bu. Hochdorf arkadaşlarıyla çıkageldi, içlerinden birinin, Ressam Kornhas'ın yüzü çok hoşuma gitti. Yumuşak başlı, Güney Almanyalı bir insan, öte yandan da gri bakışları ciddi ve delici. Sohbet ettik, kendisine modellik yapmamı istedi. Gözleri hoşuma gittiği için isteğini kabul ettim.

Salı, 25 – Öğleden önce Wereffkin'leydim. Birkaç Alsace'lı ve bir de Rus vardı yanımızda. W.nin tabloları olağanüstü ilginç. Bir renk cümbüşü, ama ateş ve hayat dolu, olağanüstü fantastik, tropik düş çiçeklerinin görkemini taşıyorlar. Bir yandan da alabildiğine Rus bu yapıtlar! Bu kadın, yani bu genç sayılmayan cıvılcı kadın insanlık ve canlılık dolu. Neler anlattı: Rus pasaportuyla Almanya'ya geldiğini ve o karışıklık içinde kimsenin onun Rus olduğunu fark etmediğini; ve bunun gibi şeyler. Burada sürgündekilerle ilgili bir roman çalışması yapabilir insan. Yeterli derecede Fransızca konuşmadığı için yurtseverlerin polise sürüklediği Alsace'linin başına gelenler. Sonra Kornhas'a gittim. Bu adamın kusursuz bir manzara kavramı var. İlk tabloları Segantini'yi çağırıştırıyor, ama artık kendini bulmuş. Bu adamın birinci sınıf bir manzara ressamı olacağına inanıyorum. Hayatı da az rastlanır türden. St. Blasien'de genç bir İngiliz kıza gönlünü kapırdıktan sonra melankoliye kapılmış, iki yıl tımarhanede kalmış, sonra Engadin'e gidip bir otel işletmiş, Segantini Müzesi'nde memurluk yapmış, sonra ressamlığa dönmüş. İçi dışı bir bu adamın. Açık yürekli, Güney Almanyalı bu adamın yaradılışı çarpıcı bir sadelikte.

Çarşamba, 26 – İş. Huzursuzluk. Korrodi'deydim. Sohbet ettik. Sonra Scheller'de Kornhas'ın tablolarını gördüm. Akşam otelde Noel yüzünden büyük telaş vardı. Durieux masallar anlattı, sonra da şansonlar söyledi, çok tatlıydı. Şimdi bütün otel bir büyük aile gibi.

Perşembe, 27 – Karar¹ olumlu çıkacak gibi. *Neue Freie Presse*'den de haber geldi. Kornhas'ın tablosu bitmek üzere. Akşam Ehrenstein'laydım.

Cuma, 28 – Rolland'dan mektup aldım. Her zamanki gibi büyük mutluluk verdi bana. Çalışma için hazırlık yaptım, öğleden sonra portre işi var, çeşitli insanlar. Huzursuzluğum hem içimde hem dışımda şimdi. Engadin burnumda tütüyor, oraya gitmeye kararlıyım; ne olursa olsun! Bugün Bern'le telefon görüşmesi yaptım, kalma- ma izin veriliyor, en azından karar çıkana kadar. Ama bana kalırsa karar mutlaka olumlu çıkacak. Çıkılmazsa da bu karara uyacağımı hiç sanmıyorum.

Cumartesi, 29 – Çalıştım. Frau Albert'e gittim. Çok trajik ve unutulmaz bir yalnızlık içinde, kendisini pek sevmesem de mutsuzluğu ve minnettarlığı bana çok dokunuyor. Yemekten sonra portrem için Kornhas'a poz verdim; harika, çocuksu bir insan, kabalığın ardına gizlenmiş yumuşaklık. Dürüst ve naif anlamda o kadına adamakıllı tutkun. Bozulan nişanını anlattı bana. Derin bir melankolinin kararttığı çılgın dürtüleri var. Sonra Seippel'e gittim. Yaşlı, hödügün biri, kararsız, zayıf, yavan. Akşam Reinhardt'ın oyunundaydım, iyi niyetli ama becerememiş, salon boş sayılırdı. Oyunun arkasından onunla ve

1. Zweig'in Savaş Basın Arşivi'nde sürdürdüğü askerlik görevinden izinli olmasının uzatılması kararı. (Ç.N.)

Dr. Hunziker'le birlikte oldum. Bu insanların hepsinin ileri kuru.

Pazar, 30 – Ufak tefek işler üzerinde çalıştım. Kararsızlı-
ğın verdiği huzursuzluk sürüyor. Öğleden sonra Ehrens-
tein'laydım, sonra Dr. Bodmer'e gittim. Sohbet ettik.
Sonra portreme devam edildi, arkasından da Hochdorf'la
o tatlı, ufak meyhaneye gittik. Günler gitgide kısa geli-
yor, asla da dolmuyor.

Pazartesi, 31 – Frau Albert'e gittim, bugün ameliyat edi-
lecek. Yılbaşı gecesi otelde büyük şamata vardı, şakalaş-
malar, taşkınlıklar. Bense katılamıyorum bunlara, boğa-
zımda bir yumru var. Her konuşmak istediğimde boğazı-
mı tıkıyor.

Salı, 1 Ocak 1918 – Ah, şu tatil günleri! Frank ve
Grümbach'la birlikteydim, önemli şeyler anlattılar. Port-
rem neredeyse bitmek üzere. Makalelerim üzerinde a-
lışıyorum, hatını sayılır derecede engelliyorlar beni. Frau
Albert'e gitmem gerek ama elimden gelmiyor. Ne za-
man gitsem bütün ikindim bölünüyor. Oysa her saate
ihtiyacım var şimdi, zamanım kendime kalmalı. Yoğun
bir biçimde alışabilmem olanaksız artık; sinirlerim san-
dığımdan da bozukmuş. Önce şu korkunç karabasandan
kurtulmalıyım. Ayaklarımın altında sağlam bir zemin ol-
malı. Ama bu tartışmalar havada asılı kalıyor nedense,
özme ulaşamıyoruz. Asla!

arşamba, 2 – Oldukça yoğun bir alışma. Resim bitti.
Frau Albert'i ziyaret ettim, korkunç kötü görünüyordu,
ama öylesine canlıydı ki. Öyle bir yakalandım ki ona,
gezintiye bile çıkamadım. Akşam beni Braconniere ka-
baresine sürüklediler. Almanlar propaganda diye bula

bula bunu bulmuşlar. Bu tür şeyler alenen kınanmalı. Evdeki konuşmalar bana bir sürü vakit kaybettirdi.

Perşembe, 3 – Görünüşe bakılırsa işimde bir terslik çıkmayacak. *Neue Freie Presse*'den telgraf geldi. Yapacak işlerim çok, ayın yedisine kadar Werfel üzerine bir yazı, iki de makale yazmalıyım. Buna karşılık, akla gelen gelmeyen herkes beni istismar ediyor, herkes bir şey istiyor. Az olan zaman geçip gidiyor, bereket yazacağım yazılar için yeterli içsel yoğunluğa sahibim. Öğlen Busoni'ye gittiğimi yazmayı unutmuşum. Keyifli ve kendine güven içinde olması harika, bu adam hâlâ poz yapıyor az da olsa, vazgeçmesi de olanaksız ama Herzl'den bu yana görmediğim bir güzellikte bu havası. Barış hakkında hem sertçe hem de iyilikle konuşuyor, sanatsal konulardaki acımasızlığı şaşırtıcı, hatta abartılı. Belli bir ölçüde kendisi de onların bir parçası olsa da geleneklerden nefret ediyor, on sekiz yaşındaki oğlu çok yetenekli bir ressam ama hiçbir öğretmene saygı duymuyor. Bütün bu ortam bir roman için biçilmiş kaftan. Bu Busoni tipini eserlerimden birinde kullanmalı mıyım, diye düşünüyorum. Ama nasıl kullanacağımı henüz tam olarak bilemiyorum.

Cuma, 4 – Makalelerim üzerinde çalıştım, Ehrenstein ve ötekilerle buluştum, akşam da Claire Studer'le Iwan Goll beni ziyarete geldiler. Hochdorf da gelince hepimiz Cassierer'in odasında, Fräulein Si.nin ve başkalarının da katılımıyla kendimizden geçtik. Saman sarısı saçlı Frau Dequist gibi yeni tipler havaya erotizm katıyorlar, bunun sonunda herkes sanki gençleşti. Aşırıya kaçmadık hiçbirimiz; ama Kornhas gözünü Frau De.ye dikmişti, Goll de Steinthal'a karşı patlayacak bir tabanca gibiydi, meğer adam karısının patronuymuş. Ortalıkta tam bir karmaşa vardı; bereket ben, bazı duygularını tam zama-

nında başka yöne çevirmesini bilenlerdenim, böylece her şey en güzel ölçüsünde kalıyor: heyecanda.

Cumartesi, 5 – İş, iş, iş. Bitirmek istiyorum, binlerce ufak tefek iş çıksa da bitiriyorum. Bir yandan da bir randevudan ötekine koşuyorum. Winterthur'lu Reinhart beni oyalıyor, Kornhas'ın tablosu, bir de Gisela Etzel-Kühn geliyor Bern'den. Eğleniyoruz ama olmuyor: çok yorgun, çok yaşlı, çok umutsuz. Nasıl oluyorsa oluyor, bu kadınlar hayatlarını boşa geçirmiş olduklarını, geriye kalan azıcık zamanı da kıskançlık ya da edebiyat gibi ıvır zıvır işlerle harcadıklarını seziyorlar. Gisela da, içinden gelen arzuya karşın hayatını ziyan etmiş gibi. Çok güç bir hayatı var, para sıkıntısı, yayıncıları beklemek; böyle şeyler bana yabancı ama ne kadar korkunç bir şey olduğunu tahmin edebiliyorum.

Pazar, 6 – İşle dolubir gün. Yemekten sonra Frau Albert'le vedalaştım. Zürih'te yaşayan bir kız kardeşi olduğunu ve onun kendisini ziyaret etmesine izin vermediğini yeni öğrendim. Bu kadının inadının, babasıyla, kız kardeşiyle, kocasıyla ve R.¹ ile arasının açık olmasının altında önemli bir şey yatıyor. Kaderle hiç uzlaşmaması çok tuhaf, onun içindeki bir güç, şeytansı, zapt edilmez bir arzu, bunu bıkmıp usanmadan istiyor gibi. Bisiklete binerken –yani o topal bacağıyla– bir araba çarpmış ona, tekerlekleri yüzünü ezmiş, mahvetmiş. Düzeltilebilmesi bir mucize. Kahkahaları bana Dostoyevski'nin Klikusche'sinin gülüşünü anımsatıyor! Ama saatlerce bitmek bilmeyen acıyla karşılaştırıldığında bütün bunlar önemsiz kalıyor. Yılbaşı gecesi geçirdiği ameliyat, aptal hemşirelerin önünde çektiği

acı (onun sorusuna, içlerinden birinin, "Bütün insanları severiz, en çok da acı çekenleri," diye yanıt vermesi), o buz gibi, ruhsuz ortam ve sonucun ne olacağını bilmemek; gerçekten bir kahraman bu kadın. Hayat nasıl da bolluk ve çeşitlilik sunuyor! Burada şunu hissediyorum: Ellerimizi yukarı kaldırıp her gün önümüze çıkan şeylerin bir bölümünü yakalamamız yeterli. İnsan en derindeki istemedikçe, yüzeydekiyle yetindikçe, o yabancı sunuşla, bir şeyler bulup ortaya çıkarmak gerçekten gereksiz oluyor. Gurlak gibi romanlar yazmak isteseydim, bir tanesi için bile binlerce malzeme olurdu elimde. Akşam, Alastair geldi, mükemmelin mükemmeli. Korrodi ile birlikte Faesi'ye davetliydik. Davetiyede Alastair'in de orada olacağı yazılıydı. Bu ad bana belli belirsiz tanıdık gelmişti. Korrodi de kesin bir şey söyleyemedi. Odaya girdiğimizde A. henüz gelmemişti, Faesi bize, onun hemen geleceğini ama alışılmadık tuvaleti karşısında şaşırمامamızı söyledi. A. yakalı giysilerden hoşlanmazmış, güzel kostümleri severmiş. Faesi sözlerini bitirir bitirmez içeri kırta kırta, çok zarif, sarı, dantel süslemeli bir Pierrot elbisesi içinde genç bir adam girdi, sinekkaydı tıraş olmuştu, kızıl saçlarını zarif bir biçimde ortadan ayırmıştı, açık tenli, güzel biriydi, coşkulu bakışlı mavi gözleri, incecik elleri vardı, parmağında da koca bir yüzük. Poz verdi. Coşkuyla gülümsedi, kibarca eğilip konuşmak için elini kaldırdı, sevinçten ellerini çırpma isteyen bir kız çocuğu gibi havaya zıpladı, öyle içten, derin ve dolu dolu güldü ki, insan ancak bunun üzerinde çalışırsa böyle gülebilir; ama bugüne kadar gördüğüm pozlar içinde bunun kadar ustaca yapılmış yoktu. Konuşması Gürcüler gibi süslü ama hatasızdı. Bize piyano çaldı, kusursuz, nefis halk şarkıları söyledi, öğrendiğime göre dansçıymış ve Paris'te Guilbert'le büyük başarıları olmuş, aynı zamanda ressammış da, Paris ve Londra'da açtığı sergiler olay

olmuş. Şimdiye kadar karşılaştığım en olağanüstü insan, Blender'den bile olağanüstü, üslubu gerçek, öyle ki o gülünç halini bile alt ediyor. Yemekten sonra bir otomobil onu almaya geldi; o yukarı çıktı, içine Pierrot kostümünü koyduğu zarif bir bavulla döndü, kendi işini görmek için bizimle birlikte Zürih'e geldi. Yalnızca akşamları dışarı çıkmasına karşın Dolder Oteli'nde nasıl rahatsız edildiğini anlattı bize. Gerçekten de, güzel ve kıpır kıpır olan alışılmadık yüzüyle, gizemli kişiliğiyle (Alman olduğundan başka bir şey söylemiyor) çekici biri. Onun hakkında daha uzun uzun yazabilirdim ama ona bir daha rastlamayacağım duygusu var içimde, aslında bunu istemiyorum da, bu beklenmedik, tuhaf, eşi bulunmaz rastlaşmayı bir alışkanlık haline getirmek istemezdim, böyle bir durum hayal kırıklığını da yanında getirirdi. Olduğu gibi kalması daha iyi, dizlerine örttüğü panter kürküyle (milyoner mi bu adam, yoksa yaşlı bir kadının âşığı mı), geri dönüşümüz olağanüstüydü. Önce Steiner'in Reinhardt'a eziyet etmesi gibi onun da Faesi'ye eziyet ettiğini sanmıştım; ama bu işte başka bir sır var, bu insanın güzel yanı da bu işte; gizemlerle sarılıp sarmalanmış. Akşam otelde ötekilerle birlikteydik; insan aynı şeyleri yeniden denememeli.

Pazartesi, 7 – Alfred'den telgraf aldım. Yine korkaklığı tutmuş. Avukata, notere, konsolosluğa ve belediyeye koşmam gerekiyor, oysa daha bavulumu bile toplamadım, halletmem gereken bir sürü iş var; akşam Lothar'ı işinden almalıyım, De. ve Si. ile vedalaşmalıyım, o arada St. ye bir makale dikte ettirmeli, bir koşu Rascher'e gitmeli ve Strasser'lere gelemeyeceğimi bildirmeliyim. Toplanmayı bitirdiğimde saat gecenin üçüydü.

Sah, 8 – Berau'dan geçerek Davos'a yaptığım yolculuğun başı rahatsız geçti, çok canım sıkılıyordu. Sonra kar fırtı-

nası altında yokuş yukarı tırmandık. Dr. Wüst ve Klein beni bekliyordu. Tanıştığım ilk kişi, Andreyev'in çevirmeni olan Frau von Zurmühlen. İnce uzun boylu, şehla bakan, alev alev gözler, zarif eller, canlılığı insanı etkiliyor; duyduğuma göre son zamanlarda ateşi hep 38 dereceymiş. Burada her yerde ölüm hissediliyor. Kesik kesik öksürmeler, bir değişiklik olmaması, yemeklerden sonra artan ve kuşku uyandıran ateş, ölüm konusunda cilveleşmeler olağanüstü bir hava yaratıyor, bütün bunların Thomas Mann'ı bir roman yazmaya itmesini anlayabiliyorum. Schmidtbonn'a gittik, maskaralık yaptı ama onu kandırdık, güneşte iyice yanmış ama onun içini kemiren bir şey olduğunu seziyorum, görüldüğü gibi değil bu çiftçi. Daha sonra Leo Greiner'le kafede buluştuk, o mükemmel adamla, şöyle bir bakması beni duygulandırmaya yetiyor. Akşam okumasında çok sayıda dinleyici vardı ama yine de boş yerler oldu, Schmidtbonn'un gösterdiği dostluk çok hoş. Sonra kafede uzun uzun oturduk. Tuhaf tipler geldi, şair Paul Apel, Petzold'un eski bir dostu, sonunda da çok hoşlandığım Latzko. İnsanın damarlarındaki kanı kaynatan o tuhaf, hafif, güçlü havada uykuya daldım sonra. Uykumu nedense küçücük, sivri kıvılcımlar aydınlattı.

Çarşamba, 9 – Öğleden önce, sonu gelmeyen mektupların yükünü biraz olsun azaltabildim. Sonra Latzko'ya gittim. Tam içeri girerken morfin alıyordu. Özellikle yemekten sonra, iki saat morfinsiz kalınca nasıl içine kapandığını görebiliyor insan. Yüzü yorgun, bitkindi, sanki karşımda ölmekte olan biri vardı. İsviçreli makamların isteği üzerine Avusturya hükümetinin kendisini rahatsız ettiğini söyledi. Tam yedi kez görev için celp gelmiş. On yıllardır özlediği ve sonunda kavuştuğu ün, onu sarhoş

etmiş. Aldığı eleştiriler, notlar, hepsi karmakarışık duruyor masasında. Konuşurken durmadan sözü kendine getiriyor. Bir monoman gibi. Akşam Frau Moissi, Schmidt-bonn ve Landau'yla birlikte Greiner'e gittik. Mükemmel bir sohbet oldu; Greiner'le (Dehmel konusu dahil) çok iyi anlaşıyoruz; Schmidtbonn'a kıbarca hepimizin kusurlu olduğunu söyledim, bunu duymak istemiyor ama ben zorladım. Biz eski dostlar Davos'ta gece geç saatlere kadar konuştuk; Greiner bu olağanüstü buluşmaya bir türlü inanamadı, bize hayaletler dedi.

Perşembe, 10 – Sabah erkenden, gözaltındaki Almanlarla birlikte Davos'tan indim. Çok şey anlatıyorlar, hepsi de Fransa'ya karşı, İngilizlerle Belçikalılar ise bir ağızdan övüyorlar Fransa'yı. Herkesin yüzüne tükürülmüş, bok atılmış, subaylarsa hemen hemen hiçbir zaman buna karşı çıkmamışlar. Gelecekteki büyük nefretin tohumları işte bu gibi olaylardan doğuyor. Buchs'ta boşuna bir bekleyiş. Eksik mektuplarımı burada tamamladım.

Cuma, 11 – Sabah erkenden istasyondaydım, sonra F. ve S.¹ ile birlikte bir trenle Saint Moritz'e gittim. Harika bir yolculuktu. Sabah 10.30'da oraya vardığımızda güneş pırıl pırıl parlıyordu. Önce Margua Oteli'ne indik, sonra da Caldone'ye. Bu cafcacılı dünyada eski, huzurlu bir otel.

Cumartesi, 12 – Aslında iğrenç. Yani hayatın bu kayıtsızlığı. Bu hayatı yaşamak utandırıyor insanı. Bütün bunları makalelerimde yazdım.

1. Friderike Maria von Winternitz'in kızıdır. (Ç.N.)

Pazar, 13 – Dostoyevski'ye başladım. Ağır gidiyor. Madam Durieux'ye kısa bir ziyaret. Kimseyi görmediğim de seviyorum. Sonunda biraz huzur istiyorum. Manzara ilahî.

Pazartesi, 14 – İş. Gündüz dışarı çıkmıyorum, kimseyi görmek istemiyorum. Hoşlanmadığım kim varsa burada, Frau Lothar, Schickele, bugün de Karl Kraus'u görmek bıktırdı beni.

Salı, 15 – Rolland'ın güzel denemesinin müsveddesi. O, her zaman en iyi, en sadık kişi. Onu ne kadar sevsem yetmez. Ah, Villeneuve'ü nasıl da özlüyorum.

Çarşamba, 16 – Caillaux davası beni canlı tutuyor. Başka bir şey düşünemez oldum. Balzac için bir tip işte. Niye böyle şeyleri göze alamayız ki? Hep psikolojik olana takılıp kalıyor, içinde boğuluyoruz.

28 Ocak'a kadar – Not tutmadım. Bitkisel bir hayat. Burası fazlasıyla güzel. Harika bir gökyüzü. Kristal berraklığındaki pırıl pırıl bir havada Sils Maria'ya gittim. Karın beyaz bir çayırın kokusunu taşıdığı yerlerde gezindim. Bu arada Dostoyevski üzerinde çalışmaya da devam ettim. Ruhum düzene girdi. Karar vermek için sabırsızlanıyorum bile. Pazartesi yeniden yola çıkacağım. Güzel, ama S. yüzünden biraz sinirliyim. Hiç kimsenin araması da araması kadar yoruyor beni. Sürekli olarak aşırı uçlarda yaşıyorum.

Salı, 29 – Sabah Werfel'leydim. Işıldıyor, parlıyor. Daha ilk sözcüklerimiz bile uyumlu: Ete, kemiğe bürünmüş birer kuram olan bu insanlardan nefret ediyoruz. Nefret ama içtenlik de var. Otel insan kaynıyor, dâhi bir komedyen olan Lasker Schüler, evde kalmış, unutkan, biraz da

gölünç ama iyi yürekli Annette Kolb. Küt burunlu kızıyla Vandervelde, tuhaf arkadaşları Lothar, Kornhas; öyle bir karmaşa ki! Bir yandan da rekabetler, gelip geçici istekler. Akşam *Troerinnen* [Truvalı Kadınlar] oyununa gittim. Güzel bir gösteri, insanı etkiliyor da, sonra Busoni ve Werfel'le buluştum. Werfel, kendi kendini suçlamasının verdiği hırsla her şeyi yerden yere çalıyor. Goethe'yi suçluyor ama mahvettiği kendisi; dünyayla arasındaki ilişkiyi çözümleyen sanatçıyı suçluyor ama kastettiği kendisi. Durmadan kendini suçluyor; bir dâhinin, kendisi için özel yasalar istemeye hakkı olmadığını söylüyor, tam tersine, dâhi, yasalara başkalarından daha sıkı bağlı olmalıymış. Vicdanıyla yaptığı bu mücadelede iyice güçlenmiş, gücü burada; duyguları adamakıllı bilenmiş. Her konuda aynı görüşteyiz ama o şimdi bir ödün istemiyor. Böyle müthiş bir anlaşmazlığın ucuz, rezil bir uyuşmayla sona erdirilmesi onun gözünde bir felaket olurdu; ama Kolb ve ben, "Bitsin, bitsin, bitsin!" diye haykırıyoruz. Aruk adalet istemiyoruz! Yalnızca merhamet. Onun kişiliğinin şeytansı yanı bilinçsizce dışa vuruyor. Bana şiir kitabını verdi. Dizeleri okurken çok duygulanıyorum.

Çarşamba, 30 – Sabah Reucker'leydim. *Yeremya* işi tamam. Dekor arıyoruz hepimiz. İnsanların tarafsızlığı sayesinde her şey mükemmel başladı. İnsanın kendi içinde dümdüz, resim gibi canlandığı bir sahnenin, orada taş bir yapı üzerinde kurulması ne tuhaf. Çok etkileyici. Sonra saat 4'e kadar kısaltmalar, ufak tefek işler. Konuşmalar, düzenlemeler; akşam da Lortzing'in oyununa gittim. Hafif, su gibi akan bir müzik, tam eski Alman tarzı, neşeli, kaygısız, Biedermeier tarzı. Küçük bir çocuk gibi güldüm. Öyle iyi geldi ki!

Perşembe, 31 – Bütün gün mektuplarla uğraştım ve okudum. Yolumu açtım. Yarın sıra Dostoyevski'de ve bütün öteki işlerde. Buna seviniyorum. Çünkü hep başkaları için yazdığım bu sıkıcı yazılara devam edemeyeceğimi ~~arık~~. Kendim için yazmak istiyorum. Werfel uyarıcı bir örnek: Kendi iyiliği yüzünden bir oraya bir buraya atılan bir top gibi o, çaresizliği güçsüzlükten değil, zayıflığından. Zavallı! Yalnızca kendi yaradılışı ne gerektiriyorsa onu yapıyor, kendi içinden çıkarak başkaları için yaşıyor, başkalarında kendini yaşıyor, ona acıyorum!

1918 Şubat ayı

Bütün bir ayın özeti, belki de benim için en önemli ve en kritik ayın özeti. Günü gününe yazmaya vakit bulamadım, her şey dopdolu, birikmiş, trajik ve dehşet vericiydi. Aslında son günleri saat saat anlatmalıydım, öyle bir acımasızlık doluydular ki insan bu kadarını taşıyamaz.

Ayın başında Dostoyevski üzerinde çalışıyordum, yani mutluydum. Werfel'le görüşüyordum; büyük sevinçti. Tiyatroda görüş birliği vardı; başarı. Yeniden özgürlük beklentisi vardı; yani umut. Çalıştım da; insanlar bana hiç bu kadar güvenmemişti daha önce. Schickele gibi eski düşmanlar bana güvenir oldular. Fransızlar içinse avukat ve dostum. *Herz Europas* [Avrupa'nın Kalbi] adlı çalışmam iki dilde yayımlanıyor. Kitaplarımın satışı çok parlak. Dünyayı çevremde hissediyorum. Çok fazla değil mi bu?

Bir yandan da önemsedğim kişilerle görüşüyorum; Anette Kolb'la mükemmel anlaşıyorum. Latzko: İyi yürekli, hoş, sevimli bir adam, bilge gönlüyle insanın ta içine giriyor. Faesi'lere gidiyorum, Friedericke'ye karşı o kadar kibarlar ki. Ragaz'la bir akşam geçirdim; ne mükemmel bir insan, sanki bir aziz. Savaş karşıtı değil, savaşan bir antimilitarist, her şeyi inancı için yapıyor. Öyle

bir fanatik ki kendini yakabilir. Oysa ruhu öylesine yumuşak ki. Çevremi harika bir güven halesi sarmış. Sonra Alfred A.H. Fried. Bu insanlar için ne kadar önemli olduğumu, yıllardır attığım her adımın bu adamlarca bilindiğini, bana ne kadar güvenip inandıklarını şimdi öğreniyorum. İçimde yükselen gücü hiç böylesine hissetmemiştim. Ama öte yandan da hiç böylesine başım dönmemişti, kendimi hayatımın doruğunda hissediyorum.

Yeremya'nın ilk provaları başladı, herkes sevinçle karşıladı bunu. Ne yazık ki berbat bir anjine yakalanıp ilk provaların hemen hemen tümünü kaçırdım. Bademciklerim şişmiş olarak evde yatıyorum, hiçbir yere kıpırdayamıyorum. Ama şans- [not burada kesilmiş]

İsviçre günlükleri

20 Eylül-13 Kasım 1918

Montreaux, 20 Eylöl, Cuma

Altı ayı aşkın bir aradan sonra güncemi yeniden elim aldım. Ölü günler geçirdim, şimdi yeniden ama ür-kütücü bir biçimde canlanıyor zaman. Anlamsızlıktan bıkmıştım, artık zamanımız yavaş yavaş bir anlam kazanmaya başlıyor, daha doğrusu bu kriz yüzünden ortadan kaybolan anlam yeniden kendini göstermeye başlıyor. Son haftalarda, Marn'daki ikinci savaşta savaşın yeni ve önemli bir dönüm noktasına ulaşmasından bu yana kendi işimin yanında benim için önemli olan bir başka şey, bir tartışma vardı; bu anlaşmazlık *Neue Züricher* gazetesindeki makaleme de esin verdi; bir de Wiesner'le yaptığım görüşme var, ne kadar hoşnutsuz olduğunu bana gözdağı vererek belirtmek istedi ama benim iradem buna boyun eğmez (çünkü kadavra haline gelmiş Avusturya beni korkutamaz, bu sakin ve huzurlu ülkeyi sahte bir kahramanlığın uçurumuna sürükleyen diplomatlar da). Sonra ufak bir umut ışığı gelip geçti: Barış önerisi, öteki emperyalizmin dimdik taş duvarına çarpıp paramparça oldu. Duygularımın biraz özgürlüğe kavuşması beni alıp yükseklerle götürdü; kamçı gibi inen darbeleriyle günümü zehreden yararsız mazoşizme karşı durmayı öğrendim. İnsan, duyularını köreltip yaşamayı öğrenme-

li, kendini yaşamalı, içinde yaşadığı zamanı değil, böylesi insanın hayatını mahveder, özgür bırakmaz, tersine engeller. Borada, Montreux'de, göle tepeden bakan küçük bir odada yeniden manzaranın karşısındayım, kendi içime dingince bakabiliyorum. Hava hâlâ bulutlu ama açacağı benziyor.

Akşam Chapiro bizi ziyarete geldi, sevimli bir mas-kara bu adam. Onun yanında gerçekten neşeleniyor insan; Kiev'deki kalabalık Rus ailesini anlatıyor, yolculuğa çıktıklarında trenin bütün bir vagonunu doldururlarmış, asla aynı tramvaya sığamazlarmış. Ordu gibiymişler, aşçı-ları alışverişe çıktığında yanında el arabası götürürmüş. Kiraz toplayarak hayatını kazandığı günleri de anlattı, kilosunu 10 centime'e toplamış, akşamları da bilekleri feci ağrımış. Sonra eğlenceli konulardan ciddilere geçiyoruz: O da Rolland'ın "kurtardıklarından" biri. Chapiro'dan bir mektup alan Rolland onu hemen yanına çağırmış, ona vakit ayırmış, her tür yardımda bulunmuş; R. şimdi savaşın ortasında, şöhretinin doruğunda olmasına karşın hâlâ para sıkıntısı çekiyor çünkü bütün aileye o bakıyor, bazı arkadaşlarına da yardım ediyor. Yaptıklarının arasında hiç sözü edilmeyen bir tanesi şu: Bern'de doğruca Fransız Konsolosluğu'na gitmiş ve gerektiğinde savunabilmek için Guilbeaux hakkında bilgi edinmeye çalışmış. Arkadaşlarıyla ilgilenmesi insanı öyle duygulandırıyor ki; onun hakkında bilgim çoğaldıkça benzersiz biri olduğunu daha çok hissediyorum; Rolland engin bilgisini insanlara duyduğu sarsılmaz sevgiyle birleştiriyor. Yorulmazlığında da, bitimsiz yalnızlığında da kahramanca bir şeyler var. Ondan söz ettiğimizde çok duygulanıyoruz.

Cumartesi, 21 Eylül – Hava düzeldi, inanılmaz güzellikte bir sabah. Terasta, güneşte oturuyorum, uzun zamandır ilk kez olmak üzere yeniden dizelere dalmışım, okuduk-

larıma ve yazdıklarıma. Öğleden sonra R.ye gideceğimi bilmek günümü aydınlatıyor! Gözlerimin önündeki manzara bir şiir doğuruyor içimde, uzunca zamandır yazdığım ilk şiir! Öğleden sonra R.ye gittim. Tramvayda annesine rastladık, biraz elden ayaktan düşmüş gibi ama geçen yılın aksine bize karşı açık yürekli, içten davranıyor. Onun yüzünde Rolland'ın yüzünü görmeye çalışıyorum, o yıpranmış çizgilerde aradığımı bulamıyorum. Aslında hepsi de yaşlanmış olan o dört insan birbirlerine nasıl da bağlılar, hepsi de birbirine karşı sevecen (bu sevecenliğin altında belki de derin bir anlaşmazlık saklı). Otelde R. karşıladı bizi, kilo almış gibi, delici bakışlı pınl pınl gözleri çok güzel ama bu kez bu gözlerdeki iyilik, derinde yatan bir incinme ya da kederle örtülmüş. İçinde bulunduğumuz günler, özgür düşüncenin gitgide eriyip gitmesi, kahramanlığın yalnızca alışıldık, atalarımızdan kalan ideallerde görünmesi onun umutlarını kırmış. Fransa'nın Amerika'nın eline geçtiğini, bu yeni zaferin ruhunun ölümsüzleştiğini, İtilaf Devletleri arasındaki yalanların süslenip püslenip bitmezleştiğini, kuşakların kendi kendilerinin şan ve şöhretleri içine gömüldüklerini, gururun dünyaya egemen olduğunu görüyor. Derin bir karamsarlığa kapılmış ve bu karamsarlık bütün dönemi içine alıyor; günümüz için en tehlikeli olan Alman devrimcilerinden de söz etti. Her zaman olduğu gibi yine iyi konuşamadım onunla, o da nedense konuşmaya utanıyor gibiydi, ben de ona uydum. Sonra dördümüz uzun bir gezintiye çıktık, ona bazı şeyler anlattım, kız kardeşiyle de uzun uzun konuştum. Onu seyretmek öyle hoşuma gidiyor ki, yürüyüşündeki ağırbaşlılığı, sakın hareketlerini; sonra da onu ne kadar çok sevdiğimi hissediyorum, benim sezdiğimden de büyük bir keder içinde olduğunu da. Anne babasıyla kız kardeşini Paris'e geri göndermek zorunda (kız kardeşinin oradaki işine ihtiyacı var, anne babası da kızın arkasından

gidecekler); otelde sürdürdüğü bu yaşamın Rolland'a yavaş yavaş zor gelmeye başladığı belli oluyor. Bizim gibi o da bu dönemin acısını çekiyor, belki (bir Fransız olarak) olup bitenin onu haksız çıkarmasının acısını da. En azından birkaç yıl için. Ama "günü gelecek!" Akşam ufak tefek işler...

22 Eylül, Pazar – Yağmurlu bir gün, işle ilgili yazınsal yazılar. Faesi hakkında bir makale yazdım, bir düzine mektup, nedeni de *Legende* [Efsane] adlı oyunumun ansızın kabul edilmesi. Yerimde başkası olsa sevinirdi. Bu tür şeyler karşısında tamamen kayıtsız kalıyorum; onları hissetmiyorum bile (Bahr'dan dün bu konuda aldığım mektubu bile not etmedim). Bu mektuplar ve yapmam gereken işler içimdeki iyiyi bozuyor, beynimi karıştırıyor, bunlardan kurtulmanın yolunu da bulamıyorum. Belki de sabah erkenden kalkıp kahvaltıdan önce her şeyi dikte etmeli ve günümü bozabilecek her şeyi temizlemiş olmalıyım, gazeteleri de... Ama gereken gücü toplayamıyorum; eşyalarım ile ilgili her şeye kayıtsız kalıyorum, çevremdeki şeylere karşı tuhaf, yakıcı bir sinirlilik içindeyim. Sorunlardan uzaklaşmak ve dinlenmek kısmet olmayacak bana, bu huzursuzluk içimde kıpır kıpır canlı bir nesne sanki, adeta dışarı çıkıp yakınumdaki insanlara geçiyor ve onları etkiliyor, benden de fazla etkiliyor. Şunu rahatça söyleyebilirim: kayıp bir gün! Çalışmayla dolu geçmiş olsa da.

23 Eylül, Pazartesi – Yazdıklarımın ve çeşitli işlerin geri kalan ufak tefeğini hallettim, sonra gezintiye çıktım, gazete okudum (neden diye soruyorum kendime). Öğleden sonra R. geldi, baş başa uzun uzun konuştuk. Beklentilerin aksine, özgür ve bağımsız insanların sayısının dördüncü yılda ilk yıla oranla daha az olması onu çok

üzüyor. Anlaşıldığına göre birçok arkadaşını yitirmiş; yazıların insanı nasıl da büyülediğinden söz ediyor: Onu yıllardır tanıyan Cenevre'deki en iyi arkadaşları, Madam D. nin ona yönelttiği suçlamaları keyifle, hatta neredeyse inanarak okumuşlar. Yazının, ilkel insanlar üzerinde inanılmaz bir gücü var ve bu bağlamda insanların çoğu da ilkel. İngiltere'de ve Fransa'da herkes onu terk etmiş: Wells ona karşı bir açık mektup yazmış, Paris'te de Loyson onu hedef alan yeni bir kitap hazırlıyormuş. Oralar-daki arabozuculuk gerçekten çok acımasızca. Guilbeaux davasında¹ bütün o köpek sürüsünün serbest bırakılacağını düşünüyor, görünüşe göre G. nin gerçekten dikkatsiz davrandığı durumlar olmuş. Söz konusu edilen, ülkesi için olan hareketi tehlikeye atması, ittifak halindeki yirmi üç ülke de taklitçilikte birleşerek bunu mühürleyecek. R. de tıpkı benim gibi, İsviçre'den tiksinişmiş, her şeye rağmen günün birinde Fransa'ya geri dönmek istiyor, bunu yapmayı ciddi olarak düşünüyor. Yazışmalarının yansı yasaklanmış, işinde soyutlanmış; gülümseyerek bir başka ülkeden söz ediyoruz ama önce bulmamız gerek böyle bir ülkeyi. Çok da çalışıyor; bitirdiği bir roman var, hicivli bir komedi. Kendisinin de vurguladığı gibi, coşkuyla kuşkuculuğun bileşimi çok tuhaf (Anatole France' ta olduğundan daha güçlü). Karışım tam Fransız tarzı; bu karışım ne kadar güçlü olursa, beni o kadar az kendilerinden sayarlar, diyor. Kendisi güvensizlik duysa da (onu hiç böyle berbat durumda görmemiştim), başkalarına, özellikle de gençlere cesaret aşıyor hep; gerçekten de, içinde yaşadığımız dönemin bizim için nasıl bir ruhsal gerilim dönemi olduğunu başkaları asla bilmeyecek,

1. Henri Guilbeaux: Düşmanla işbirliği yapmakla suçlanan Fransız. 1919'da Fransa'da görülen davada ölüme mahkûm olunca İsviçre'den sınırdışı edildi. 1932'de Fransa'ya döndü ve bağışlandı. (Ç.N.)

onlar o sırada kendi küçük dertleriyle meşgul olacaklar çünkü. Rolland savaşın, huzursuzluğun, çatışmaların daha beş-altı yıl süreceğini düşünüyor, o zaman da kendisinin bedensel gücünün kalmayacağından korkuyor; buna ailesinin yaşadığı trajedi de ekleniyor, yaşamla ölüm arasında duran ve arkalarından gidemeyeceği anne babasının trajedisidir. Onun içinde bulunduğu gerçek durumu seziyorum; kendisini yabancılara yardım etmek isteyen biri olarak gösteriyor, olduğundan daha sağlam gösteriyor. Sürgit anlaşmazlıklar yüzünden hep uyanık olmak zorunda olduğunu hissediyor; hiçbir şey bilmeden, huzur ve güvenlik içinde yaşayabileceği bir köşk düşünüyor. Bu yıllarını nasıl korkunç bir yalnızlık içinde geçiriyor oysa, mücadelesi (bir başka ülkede, yanında hiçbir vatandaşı olmadan) ne kadar trajik, anlatmak olanaksız. Denemeliyiz. Onu böyle görünce, gözlerime böyle yumuşacık ama ciddi bakışlarla baktıkça şu büyük sorumluluğu hissediyorum: Bu kitabı, onun hak ettiği büyüklüğe getirmeliyim

Salı, 24 Eylül – Öğleden önce bir telgraf aldım, *Forum* dergisi için bir şey yazmam isteniyordu. Oturdum ve artık yeniden sahip olduğum kolaylıkla bir çırpıda oportünizm üzerine bir makale yazdım. İçim dolu dolu artık; anlamsız gözüken tartışmalar bir görüş açısını öylesine ortaya çıkarıyorlar ki insan kendisini her an dikkatini toplamış ve donatılmış hissediyor. Öğleden sonra gazeteleri okudum; Türk ve Bulgar sınırlarının dehşet verici bir biçimde aynı anda çökmesi, Itilaf Devletleri'nin gücünü kanıtlıyor. Avusturya ve Almanya'da da buna benzer olaylar olmasından korkuyorum. Yine de, dehşet verici olsa da bir son olması, sonu gelmeyen dehşetten iyidir. Az çalıştım, buna karşılık okudum; makale yazacağım diye bozduğum tempoma yeniden kavuşmam gerek.

Çarşamba, 25 – Otel sahibimiz tuhaf bir tip. Sanki alkol krizine girmiş bir alkolik gibi; örneğin gelen mektupların hepsini kilitliyor ve dağıtmıyor, ya da benim için çok değerli olan bir mektubu bütün gün cebinde dolaştırıyor, sonra da yatıp uyuyor. Öğleden önce ufak tefek işler ve mektuplarla vakit geçirdim, öğleden sonra Mont Fleuri'ye güzel bir gezinti yaptım, sonra da Rolland'a gittim. Önce bahçede dolaştık. Olayların derinine inebiliyor; gelecek günleri kriz günleri olarak görüyor, savaşın sona ereceğine inanmıyor. "Acaba yeni bir kuşağı temsil etme hakkımız olacak mı?" diyorum. İçimizde iki öge çarpışıyor, etkili olma isteği ve huzur eğilimi. Rolland söz hakkımız olmayacağını, o günleri göremeyeceğimizi düşünüyor. Her şey altüst olacak, yeni tabakalar üste çıkacak. Rolland bir tarihçi gibi bizi artık geçmişe ait görüyor; içinde hep var olan yenilik duygusu, geleceğe yönelik. Bu yüzden Lenin'e hayran (onun gaddarlığına karşın), onun düşüncelerini "top mermisi" diye adlandırıyor, ölümcül ama hedefinden şaşmayan. Artık insanlıkları filan kalmamış, ruhbilim ve duyguya değil, mantığa bağlı olan bu insanların gözünde bizim var olmadığımızın farkında Rolland. Kuşakların mücadelesinin süreceğini öngören Lenin'in uzgörüşü Rolland'ı ve acılardan geçerek üretkenliğe erişen gençliği büyülüyor, oysa bizimkiler sahip olmaktan yorgun düştüler. Küçük rantiyeler, işçiler, mevcut düzene mal mülkle bağlanmışlar, daha fazlasını istedikleri için zamanı değiştirmediler (Almanya'da bu, daha şiddetli görüldü) Ama değişim gereklidir, dünyayı baştan sona sarsan bu kriz bu yüzden yaşandı. Parti ruhu yok Rolland'da, tam tersine Fransa'da özgürlüğe saldırılmasını felaketlerin en büyüğü olarak görmesi manevi sorumluluk duygusundan geliyor; öte yandan rejime karşı çıkma görevimizde de bir eksilme olsun istemiyor. Düşüncelere karşı da kuşkucu. Bütün huzur-

suzluğun, bütün felaketlerin onlardan kaynaklandığını düşünüyor. "Sıradan insanların huzurlu olmasının nedeni düşünceleri olmaması," diyor. Düşünceler nedense hayatın düşmanı, ama yine de en üstün hayat biçimi. En tehlikelisiyse para. Olasılıklar üzerinde çokça konuşuyoruz; o her yerde yalnızca çarpışma ve huzursuzluk görüyor. Onun içten içe huzuru özlediği seziliyor. Bol bol konuşuyoruz, bana güvenmesi ne harika, içinde yaşadığımız döneme karşı duyduğu güvensizliği insanların karşısına çıkarmıyor. Daha sonra bulutsuz bir akşamda eve güzel bir yürüyüş...

Perşembe, 26 – Sabah bir sürü ufak tefek iş. Öğleden sonra Vevey'e gezi. Hiç beklemediğim kadar büyüleyici bir kent burası, eski tarz Fransız evleri var, Montreux'deki lükse karşılık bunlar sevimli, huzurlu, rahatlatıcı binalar. Oteller bir zamanların güzel, tutucu kibarlığını sergiliyor (o zamanlar henüz zarif sözcüğü bilinmiyordu), bütün bunlar huzurlu, şiirsel, sıcak, yumuşak bir hava yaratmış. İkimiz de, keşke burada oturabilsek, dedik. Belki ilkbaharda olur bu. Çok eski dönemlerden kalma Tour de Peitz'in önünden geçtik; Vandervelde'yle birlikte geri döndük.

Cuma, 27 – Öğleden önceyi hayal kurarak, 'boşa harcayarak ve Rolland'ın romanı için küçük hazırlıklarla geçirdim. Öğlen, Bulgaristan'ın düştüğüne ilişkin haber geldi. *Tant mieux!* Dehşet dolu olsa da sonun gelmesi iyi. Sanırım çığ artık yuvarlanmaya başladı, gümbürtüsü ta Almanya'da duyuluyor. Bu konuşmalar ne kadar alçakça. Bir tek akıllı, sıcak, canlı sözcük duyulmuyor. Bir boşluk. Olayları hep iki gün arkadan izliyoruz.

Öğleden sonra R. kız kardeşini alıp bize geldi. Akşam geç saatlere kadar konuştuk. G. hakkında ne kadar da sevecen, sevgi dolu ve serinkanlılıkla konuştu; çenemizi tutmamızı da istemedi. Ama konuşma tarzından bunu beklediğini anladım. G.nin bu akılsızlıkları Rolland'a pahalıya patlıyor ama o asla yakınmıyor. Ona biraz bilgi verdim. Durum sandığımdan da ciddiymiş.

Sonra bol bol Rolland'ın biyografisinin planı üzerinde konuştuk. Gençliğini anlattı, Paris'e ilk gidişini, toplum yaşamını, kayınpederi Michel Breal'in evinde Sorbonne'da kim varsa tanışınca nasıl çok geçirdiğini. Babasının özverileri, Rolland'a genç yaşta bir sorumluluk duygusu kazandırmış (bugüne kadar da bitmemiş bu duygu). Onun hayatında kaderin rolünü konuştuk. Rastlantıyla, neredeyse istemeyerek gittiği Roma'dan söz etti. Jean Christophe romanını orada yazmış. Paris'teyse sadece mahvolan büyük bir sanatçıyı anlatuğı yoz bir romana başlayabilmiş. Roma'daysa zafere ulaşmış. Gianicolo'yu da şimşek gibi gelen bir fikirle yazmış. *Héroïque*'te de uzun uzun plan yapmış. Ama ancak *Beethoven*'da çalışmasını bir zafere dönüştürebilmiş. Mazzini'nin biyografisi karanlıkta kalmış (Ernst Halfan kâğıtları vermemiş). O zaman bu işi bırakmış. Jean Christophe'u ortaya çıkarmış, kendisi için tutmuş olduğu sıradan notlardan. Ne kadar da çok not tutuyor. On yıllardır tuttuğı bu notlar kendisiyle sürdürdüğü bir diyalog. İnsanlarla diyaloguysa az; insanlar üzerindeki etkisi başarının heyecanı ile gelmiş. Başarının tam o sırada gelmesinin anlamlı ve gerekli olduğunu söyledim. Hüzünle gülümsedi ve, "Mutluluk için çok geç artık," dedi. Boşa giden çabaların ona ne kadar acı vermiş olduğu açıkça seziliyor, belki evliliğı de çok şeyi bozdu. Genellikle kitabın planını onaylıyor, arzusunu açıklamayacak kadar ince fikirli ama

yine de kendinden öylesine emin ki. Yazar Renan'ı ne kadar beğendiğini anlattı sonra (öyle güzel betimliyor ki onu); insanların zaman kıtlığı yüzünden ne kadar çok tutkunun boşa harcandığından yakınıyor. İtiraflarının büyüğü bir gücü var üzerimde; kendinden, sanki bir yabancıdan söz edercesine söz ediyor, en ufak bir burun büyüklüğü olmadan, ama kendinden emin olarak. Gururdan ve kibirden çok uzak, nesnel ve bu yüzden de hiç çekinmeden konuşuyor. Kendini hep ahlaksal bir sorun olarak ele alıyor, kararsızlık dağını aşmış görüyor kendini. Çelişkileri var ama kararlarında sağlam. Onu her gördüğümde nasıl bir saygı duyuyorum; dinlerken hafifçe öne eğiliyor, dostlarının karşısında berrak, yumuşak, açık mavi gözleri tatlı bir ışıkla aydınlanmış, sesi hep alçak, öyle ki söylediği her şey mahrem bir şeymiş gibi geliyor insana. Verhaeren'de olduğu gibi, Rolland'la her birlikteliğimin, Goethe'nin dediği gibi, bir "çağ" olduğunu hissediyorum. Sonradan kendimi öylesine keyifli hissediyorum ki, sanki aşk isteği tatmin edilmiş bir kadının duygulanını yaşıyorum, izleri uzun süre silinmeyen, yavaş yavaş kendi içinde çözülen büyük bir etki. Rolland'ın varlığı insanların uyumlu kılıyor, tıpkı müzik gibi insanın içine akıyor. Onunla birlikte geçirdiğim her günün sonunda ruhum arınıyor.

Cumartesi, 28 – Heyecanlı bir gün! Bulgaristan yenilmiş, teslim olmuş ya da olacak. Ne gibi sonuçlar geleceği henüz belli değil ama hızlanıyor. Borsada da böyle değerlendiriliyor durum, Alman hisselerinin değeri bile arttı. Gazete bulmak için koşuşturuyorum, tıpkı savaşın ilk günlerinde olduğu gibiyiz, her haberden sonra soluksuz kalıyoruz. Viyana'da görülmedik bir heyecan hüküm sürüyor olmalı, bu heyecan Almanya'daki moral bozuk-

luğunu da kamçılayacak. Şu "*on les aura*" gerçek oldu: burada gözaltında olanların bakışlarına da yansıyor. Öğleden önce Vevey'deydim, bu sevimli kentte biraz dolaştım, öğleden sonra da mektuplarla uğraştım. Bir kerecik olsun çalışmamak ne güzel.

Pazar, 29 – Berrak bir gün. Verwey'den güzel dizeler okudum. Öğleden sonra Rolland'a gittim. G. olayı onu çok heyecanlandırmış. Sosyalistler, öncelikle de Graber, onu arkadan vurmuşlar, onun özel konuşmalarını kötüye kullanmışlar ve onu hukuksal ve siyasal takibe uğratmışlar, oysa bu konu onları hiç ilgilendirmez, G.nin boşboğazlığından başka bir şey değil. Mektubu çalan, Schlesinger'in sekreteriymiş, bu adamın bu olaydaki rolü çok üzücü; bu çetenin insana nasıl zararı dokunacağını şimdi anlıyorum, bu yüzden Bern'den olabildiğince uzak durmaya karar verdim. G., R.ye kendisine bilgi vermediği için sitem ediyor yalnızca. Cesaretini yitirmemesi harika, oysa bu yeni saldırı onu derinden etkiledi, yaraladı; bu insanların içinde bulunduğu durum baştan sona dehşet verici. Başını hep dik tutuyor, pusulası kendi içinde olan o soylu güven duygusuyla yalnızca kendisi için ve özgürce hareket ediyor. G.nin yaptığı gaf beni de etkiliyor, ama ben onun tarafını tutmakta tereddüt etmem, durum şu anda ne kadar can sıkıcı olursa olsun; o zavalıya acıyorum, o çocuksu hali içinde derin bir trajedi gizli. R. ile yolculuklardan ve başka şeylerden söz ettik. Annesiyle kız kardeşinin yanımızda olması, konuşmamızı derinleştirmemize engel oluyor. Ama vedalaşırken R.nin büyük ve gerçek içtenliğini bir kez daha hissediyorum, derin ve bitimsiz yalnızlığını da.

Pazartesi, 30 – Olaylar çalginca ilerliyor. Bulgaristan'ın teslim olması kabul edildi, Hertling devrildi. Alman gazeteleri bu olayla dolu; fırtına en sonunda patlayacak galiba. Viyana'da borsa dibe vurdu, buradaysa inanılmaz bir biçimde yükseliyor; görünüşe göre Avusturya'nın teslim olması da pek uzak değil. Benzersiz günler yaşıyoruz. Her bir gün Almanya'nın gelişiminden on yıl götürüyor, Prusya'nın getirdiği bütün fikirler silinip gidiyor ama müthiş görkemli bugünler. Kendi çalışmalarımı yürütemiyorum, sinirlerim altüst, zamanı yaşıyorum.

Salı, 1 Ekim – Sabah, Coppet-Mies'e güzel bir gezi yaptım. Sonbahar şarabı, kobalt mavisi. Öğlen, Lozan ve Ouchy'de sonra da Jouve'lerle birlikteydim. Bize karşı gerçekten çok tatlılar. Adam, zayıf, duyarlı bir insan, pek az yemek yiyor, pek az dışarı çıkıyor, sade bir hayat geçiriyor, öyle kırılgan ki kendini hiç yormuyor ama içinde en güçlü tutkuları taşıyor. Kendini bir şair olarak sevmiyor, kendine hiç güveni yok ama morali öyle yerinde ki. Üç kişi ayda 300 frankla yaşıyorlar, o küçücük evde, uşaksız olarak, karısı mutfak işlerini yapıyor, evle ve çocukla ilgileniyor. Daktilograf ve çevirmen olarak çalışıyor, sofrası açık, yani çok iyi bir dost. Bunlar gibi kaç özverili insan tanıdım ben! Olay Jouve'u da etkilemiş, başka şeylerden konuşmaya fırsat kalmıyor.

Çarşamba, 2 Ekim – Öğleden önce J. ile birlikteydim. Arcos'lara gittik. Onlar da 30 franka bir çatı arasında oturuyorlar, konukseverler. Kocasının uğruna sınırdan kaçmış olan kadın çok tatlı, palavracı Chapiro da oradaydı, Rieger de; hararetli tartışmalar oldu elbette, çok durmadık kaçtık. Adam bana gençliğinden söz etti çokça, karanlık bir geçmişi var. Ailesinin evinde bir trajedi olmuş, sonra zor yıllar geçirmiş, her türlü şeye bulaşmış,

kokain, alkol filan, ta ki karısıyla kayınvalidesi onu kurtarana kadar. Öteki tarafta olduğu gibi çarpık, gizli saklı ilişkiler yerine her şeyin böyle açıkça ortada olması ne güzel. Ah, nasıl da hayran olunası şeyler bunlar. Neşeyle göğüs gerilen bu yoksulluk bana nasıl da dokunuyor.

Perşembe, 3 Ekim – Öğleden önce Charles Hofer geldi. Bu İsviçrelinin öyküsü inanılmaz: Yabancılar lejyonuna girmiş, akla gelen her ahlaksızlığı yapmış, öte yandan karısı Paris'te yokluk içinde yaşıyormuş. Anlatılacak bir öykü bu. Sonra Beaudoin'le birlikteydim. Akşam da mükemmel Arcos'larla. Hoş, neşeli bir akşamdı. Öyle neşeli biri ki Arcos, insan onu sevmeden edemiyor. Akşam Debrit ve G. ile birlikteydim. İğrenç bir olay oldu. Adam zıvanadan çıkmıştı, karısı gözyaşları içindeydi. Bu adamın içinde kötülük var, kendini tutamıyor, küfretmeden duramıyor, oysa bu hali entelektüel güçsüzlüğüyle zıt düşüyor. Bu gösterişlere acıyorum çünkü gerisinde gizlenen bir korku var. Ve R. gibi insanlara duyulan saygısızlık. Saygısız insanların üretken olacaklarına inanmıyorum artık, her şey onlardan doğuyor. Kayıp biri o; göğsünü fazla şişiren bir kurbağa gibi günün birinde patlayacak. Bunu görebiliyorum. Ama onu şimdi terk etmek alçaklık olur. Ama hiç kimse onu kendi kendinden kurtaramaz.

Cuma, 4 Ekim – Cenevre'den Zürih'e yaptığım yolculuk gerçekten bir işkence. Kesintili olsa bile. Sabah 5.30'da kalkış, gece vakti kahvaltı bile etmeden karanlık istasyona giriş, yavaş giden, tıka basa dolu trenler ve insan hayatının böyle proleterleşmesi; sanki başka sınıf yokmuş gibi hep üçüncü sınıfta yolculuk etmek, aldıktan sonra atıp atmayacağınızı bilmediğinizden üç-beş kuruşla birkaç iyi kitap almak. Bern'de kafede oturdum ve uzun

uzun dolaştım, insanı böyle amaçsızca dolaşmaktan daha çok yoran şey olamaz. Commer'e rastladım, beni uyardı ama çok nazikti. Sonra gece geç saatlere kadar yine dolaşıp durdum. Zürih'e geldiğimde artık Belvoir'da kalmadığımızı, Dr. G.nin evine taşındığımızı öğrendim. Öyle yorgunum ki kaldığımız odaya bir göz atamıyorum bile, doğru yatağa gidiyorum.

Cumartesi, 5 Ekim – Bütün sabahı mektupla yazmakla geçirdim. Bu iş benim için bir işkenceye dönüşmekte, ticari ve kişisel mektuplarımı elle yazmak bütün gücümü tüketiyor, sonra da güne keyifsiz başlıyorum. Bu kötü zamanda bir çıkış yolu da yok galiba. Ama bu iş içimdeki en değerli şeyi, yazarlığı mahvediyor, bunu seziyorum, verimsiz bir tüketim bu. Hofmansthal kendini böyle tüketmiş. Güçlü bir genç yazara öğüt verecek olseydim, ta başından hiçbir mektubu yanıtlanmamasını, bu işten uzak kalmasını söylerdim ona. Öğleden sonra kente inince yeniden barış ve ateşkes önerildiği haberini duydum; bu da teslim olma demek bence. Yine de barış ancak ilkbaharda gerçekleşebilir. Belki de olaylar benim tahminimden daha hızlı gelişiyordur. Daha rahat soluk alınıyor. Yarın başbakan konuşma yapacak, Wilson da herhalde birkaç gün içinde onu yanıtlar. O zaman durum açığa çıkar, elimizde kronometre, ne zaman can çekişmeye başlayacağız diye saymaya başlayabiliriz.

Pazar, 6 Ekim – ğleden önce mektup yazdım, not tuttum. Dağ gibi yığılan bu işlerin altından nasıl kalkacağımı düşünmek beni umutsuzluğa düşürüyor, eziyor. alışırken en ufak bir rahatlık bile olmaması korkunç bir şey benim için. Akşam Alman başbakanı konuştu, iyiydi ama geç kaldı, çok geç! Sanırım Wilson'ın koyacağı koşullar Lothringen'in boşaltılmasını da içerecek. Almanya bunu

kabul eder mi? Zaman çalgınca bir hızla ilerliyor, düşüncelerimiz ona yetişemiyor.

Pazartesi, 7 Ekim – Beklemekle geçen huzursuz bir gün, üstelik bir de şu Beck-Alfred olayı var. İlk içgüdüme son-
suza dek sadık kalacağım bundan böyle; yeniden on dört
günlük bir sinirlilik, heyecan, acı, telgraf çekmeler, belir-
sizlik; ah, nasıl da tiksindiriyor beni bütün bunlar. Ama
önceden farkına varmadan bu tür şeylerin içine dalıyo-
rum. Bütün günüm berbat oluyor, hatta gerçekleşmesi
beklenen barış konusundaki duygularım bile dağıldı di-
yebilirim. Şöyle böyle koşullar altında ateşkes kabul edi-
lecek gibi geliyor bana ama sanırım güçsüz düşmüş orta
çaplı güçler üzerinde sanıldığı kadar sert bir etkisi olma-
yacak bunun. Avusturya'nın bir daha nasıl saygınlığına
kavuşabileceğini aklım almıyor; şaha kalkan hiçbir duy-
gum da yok; öyle sanıyorum ki, savaşa katılan ülkelerde,
ama özellikle de bizde, savaştan sonraki ilk iki yıl savaş
yıllarından daha kötü geçecek. Herhangi bir şeyin gerçek
bir heyecanla, hevesle ele alınması bana olanaksız gibi
geliyor; yoksa, en azından şimdilik, en ufak bir coşkusu
kalmamış olan kendi yılgın duygularımla mı hüküm ve-
riyorum? En iyi yıllarım ziyan oldu, benden genç ve
benden yaşlı olanlara gıpta ediyorum, gençler yeni za-
manlara alışabilir, yaşlılar da artık alışmak zorunda değil
nasıl olsa...

Salı, 8 Ekim – Sonu gelmeyen gerilimler. Josef B. ye süre-
k avı düzenlenmiş, bu da beni biraz huzursuz etti. Sonun-
da bir yoluna girecek, başka şeylerle ilgilenmeli. Moral ba-
kımından dayanılmaz bir işkence: İtilaf Devletleri Al-
manya'ya karşı seslerini yükselttiler, tıpkı bir suçluyla ko-
nuşur gibi, öteki taraftakiler de gırtlaklarına kadar suya
batmış olduklarını hisseder gibiler. Rathenau'nun ulusal

ordudan söz eden budalaca bir makalesi var, ona benzeyen başka bir şey yok, ötekiler hep havanda su dövüyor. Liberal Bakanlar Kurulu'nun durumu çok tehlikeli; güç koşulları kabul ederlerse muhafazakârlar ölene kadar suçlar onları, kabul etmezlerse de bu onların sonu olur. Liberalizm, böyle ilerlemiş bir aşamada artık yararlı olamaz; artık radikalizm gelmeli. Almanya bundan böyle acı gözlemlerde bulunacak.

Çarşamba, 9 Ekim – Sabah, Latzko'nun berbat kitabı üzerine bir yazı yazdım. Savaşı konu alan bu yazılar beni tiksindiriyor artık. Öğleden sonra önce Berau ile birlikteydim, sonra da Kesser'le; bu adamla bol bol ve zekice siyasetten konuşabiliyorum. İkimiz de aynı görüşteyiz. Sonra Unruh geldi, zafer kazanmış gibiydi; Alman devletin artık her şeye izin vereceğini, hatta Hohenzollem'i bile geri göndereceğini söyledi. İçinin ışığı dışarı vuruyordu, onu hiç böyle neşeli görmemiştim. Bir saat önce Prens August Wilhelm'den bir telgraf aldığını söyledi, kendini aşağılanmış hissetmiyor, parasal açıdan yıkılmış olduğunu da; benmerkezci bir durumda kendi içinde yaşıyor. Konuşmamızın tam ortasında son yapıtından bölümler okudu, sayfalar dolusu dizeleri yineledi, bunları yavan ve değersiz buldum. Coşturucu dehasında çokça acemilik gördüm, ya da acemiliğinde çokça deha. Wil-denbruch piyesi içine işlemiş onun, bir yandan da içten ve sıcak, bir demet hayat ve heves. Yüz hatları ateşli bir gencin yüz hatları ama gitgide kabalaşan bir gencin, ayıya benzer bir yanı var. Kendi kendine böylesine hayran birini pek az gördüm, belki kadınlarda olabilir; kendi söyledikleri her sözcüğe, yaptıkları her harekete bayılan kadınlar vardır ya! Onun böyle kendiyle sarhoş olması çok hoşuma gidiyor; ama zamanla dayanılmaz olmalı. Öte yandan da güçlü bir yazar; kaç tane günce doldur-

muş, bir trajedinin iki bölümünü bitirmiş, bir yandan da telefon konuşmaları, başka çalışmalar. Böylesine saf ve katıksız hırsı pek az kişide gördüm, başını bekleyen hırs değil ama bütün yıldızları elde etmek isteyen, Shakespeare'den daha aşağı biri olmak istemeyen şeytanca bir hırs. Edebiyatı filan düşündüğü yok. Kendini Byron gibi bir şiir dehası, Borusya'nın ve Almanya'nın en güçlü ozanı olarak görüyor. Kendini asla tartışmıyor, sorgulamıyor, kıyaslamıyor; yalnızca kendini, salt kendini dinliyor. Ama bu kendini beğenmişlikte bir küçüklük yok, her şey iri, tutkulu, güçlü, bütün bunları gerçekten sevmeli. Wilson'ın yanıtı üzerinde konuştuk: Soğuk bir umut, üstü örtülü bir aşağılanma, yumuşak tarzda bir ateşkes daveti bu yanıt. Almanya'nın bu daveti kabul etmesi bekleniyor çünkü nazikçe yapılmış bir davet bu, Almanya son iki haftada kibirsiz olmayı epeyce öğrendi, evvelce olanaksız olan bugün artık doğal karşılanıyor orada.

Perşembe, 10 Ekim – B. konusunda hâlâ bir karara varılamaması beni huzursuz ediyor. Siyasal açıdan her şey aydınlığa çıkmış gibi, bugün Almanya en iri lokmaları bile boğazından kolayca geçiriyor, bunu da geçirir, ama bu sorun midesinde herkesin sandığından daha uzun süre kalacak. Biraz çalıştım. Öğleden sonra İrlandalı yazar James Joyce ile birlikteydim; sıksa, incecik, sivri dilli, zeki ama çok tuhaf biri. On dört yıl Trieste'de yaşamış, kendisinden hiç vergi istenmediği için bu kenti çok seviyor; yazar olarak oldukça geç ürün vermeye başlamış, yani romanı üzerinde tam on yıl çalışmış. Şimdi bir gazetede bir İrlanda *Odysses*'i yayımlanıyor; İngiltere'de hiçbir yayıncı onun yapıtını kabul etmek istememiş. Sıra dışı birine benziyor, kendisinden başka kimseyi gözü görmüyor. Trieste'de on dört yıl kalmış ama ne Fiume'ye

ne Agram'a ne de Viyana'ya gitmiş, burada da bir mağarada yaşar gibi yaşıyor. Daha sonra Frau Hertzka'ya gittim, Viyana dedikoduları yaptık.

Cuma, 11 – Ağabeyim B. ile ilgili konulardaki huzursuzluk gerçekten canımı sıkıyor, borsa hisselerinin değer kazanmasıyla daha artıyor bu sıkıntı. Üstelik yorgunum, ne zaman güçsüz düşsem nedense korkuya kapılıyorum, her tarafım gripli insan dolu, Zürih'te halkın yarısı hasta, her gün bir düzine ölüm haberi alıyoruz. Öğleden sonra *Neue Züricher* gazetesinden aradılar, Lammasch hakkında bir yazı istediler; başbakan olacakmış. Harika olurdu bu. Bir şeyler yazmaya çabaladım ama olmadı. Akşam bir kez daha denedim, hâlâ çok kötü. Artık içimde yaratıcılık ya da yazarlık gücü bulamıyorum; kısır ve öfkeliyim, belki de tütünü ve kahveyi böyle ansızın bırakmam yüzündendir, bu yürekliliğime kendim bile şaşıyorum. Şimdi kendimi iyi hissediyorum ama tembel ve pörsük biri oldum, çalışma isteğim ve gücüm yok.

Cumartesi, 12 – Sabah erkenden ağabeyim Alfred'den bir telgraf aldım sonunda. Yüreğim hafıfledi. Davadaki karşı taraf olan Beck'e gittim, müdüre gittim, artık kentten ayrılabileceğime seviniyorum. Öğleden sonra gezintiye çıktım, beni dinlendirdi bu, kendimi vererek okudum, tembellik ettim, mutluydum. Üzerime maddi şeyler yüklenince başarısız oluyorum.

Pazar, 13 – Bugün, Almanya'nın bütün önkoşulları kabul ettiği haberini aldık. Rahatladık: Artık son kaçınılmaz oldu. Almanya'da Kayzer, veliaht prensle birlikte bir kenara konuldu, teslim olunacak; en güç durumda olan Avusturya, bölünmesi, dağılması kaçınılmaz gözüküyor. Yine de güzel bir gün, tatildeymişçesine tembellikle,

okuyarak, yazarak geçirdim günümü, çalışmak pek elimden gelmedi.

Pazartesi, 14 – Grip salgını korkunç. Her gün Zürih'te otuz kişi ölüyor, binlerce hasta var. Tıpkı savaştaki gibi bana bir şey olmaz duygusuna kapılıyor insan; ama her köşe başında hastalığın hayaletini pusuya yatmış olarak düşünmek ne kadar rahatsız edici. Faesi, Viyana'da hastalanmış, her yerde aynı şey Gazete için bir makale hazırlıyorum, odun kırar gibi edebiyat yapmak beni ne kadar da bıktırdı, bir süre kendim, yalnız kendim için yazmak istiyorum; yıllardır bu arzumu yerine getiremedim, beceremedim.

Salı, 15 – Biraz çalıştım, makalemi bitirdim, güzel mektuplar aldım, *Yeremya* Nürnberg'de sahnelendi (bu işlere karşı öyle büyük bir kayıtsızlık içindeyim ki); öğleden sonra Berau geldi, Wilson'ın verdiği o soğuk yanıtın haberini getirdi, doğrudan doğruya Hohenzollem'lerin tahttan feragat etmelerini istemiş, kayıtsız şartsız çekilmelerini istemiş, Avusturya'yla özel görüşme olmayacakmış. Bu dehşet verici tarih olayını iliklerime kadar hissediyorum, Almanya öyle bir şeyle karşı karşıya ki bunun yanında Brest-Litowsk çocuk oyuncağı kalır. 1914 yılındaki korkunç gerilimi andıran anlar yaşıyoruz yine, ama artık kılm kıpırdamıyor; felç olmuş gibiyim, umudum yok, ürkeğim. Artık gücüm yok. Brest-Litowsk'u sona erdirdiklerini düşünebilir onlar, ben beynimi bununla yoracak değilim. Artık bir sona ulaşacağız diye umut edemiyoruz çünkü barış yeni bir huzursuzluğun başlangıcından başka bir şey değil.

Çarşamba, 16 – Ufak tefek işler, *Yeremya* hakkındaki eleştirileri okudum, Rubiner'le konuştum. Her ikimiz

de Almanya'nın bu korkunç yoksullaşmasındaki trajik yanı görüyoruz, insanlık tarihinde bir benzeri olmayacak bunun, ayrıca asla bu ölçüde bir çöküş de yaşanmayacaktır. Burada hiçbir fantezi işe yaramaz, ütopya gerekiyor insana. Öğleden sonra çalıştım. Yeni parçamın düzeltilerini yaptım, bu karmaşanın içinde gerçek bir keyif yaşattı bu bana.

Perşembe, 17 – Artık her gün kente iniyorum ve doğru dürüst çalışmıyorum. Dünyada sürüp giden bu işler insanın sinirini bozuyor, yeni gelişimler çağ gibi peş peşe çöküyor üstümüze. Çok yoğun saatler yaşıyoruz; Avrupa'nın kaderi değişiyor. Ama Avrupa bizim için bir yanılsamadan, harita üzerinde bir lekeden başka ne ki, zaten o leke de içimizi acıtan bir duygudan başka bir şey değil; son bir çaba harcayıp çağdışı düşünebilir ve bu savaşı, Türk savaşları gibi tarihsel bir olay olarak görebilir miyiz acaba? Bu konuda kayıtsız kalabilir, kendimizi suçsuz ve ahlaksal açıdan sorumsuz görebilir miyiz?

Cuma, 18 – Önemli bir şey yok, çalışmadım da. Kararları bekledim. Kayzer her an gidebilir; ancak Hohenzollern'ler güçlü insanlar, kolay kolay pes etmiyorlar. Bu gürühtan öyle nefret ediyorum ki, başarılı olunca küstahlaşıyorlar, şansları dönünce de korkaklaşıyorlar.

Cumartesi, 19 – Kesser'le bol bol konuştuk. Potsdam'daki klik dışında bütün dünya aynı görüşte. Berlin'de büyük bir karmaşa var; haberler gülünç, gazete makaleleri de karışık. İnsanların tersi dönmüş. Borsada değerler sapmış, kentteyse korkunç boyutlara ulaşan grip salgını. Dünyayı saran öyle bir salgın ki, bunun karşısında Floransa'daki veba ya da buna benzer salgınlar çocuk oyuncağı kalıyor. Avrupa'da günde yirmi ya da kırk bin kişinin

hayatına mal oluyor. Ama Avrupa ne ki? İnsanın aklından çıkarması gereken bir hayal, tıpkı ötekiler gibi.

Pazar, 20 – Almanların notaya yanıtını bekledim. Bunun yerine Wilson çıkageldi Avusturya'ya. Öyle bir zarar ki bu, peşinde kesin çözümleri de getiriyor. Hohenzollern'ler gibi Habsburg Hanedanı'nın da sonu gelecek böylece. Daha iki hafta önce dine sövme anlamına gelen her şey bugün sanki çok doğal şeylermiş gibi ifade ediliyor.

Pazartesi, 21 – İyi haberler. Lessing Tiyatrosu *Legende* oyunumu kabul etti, kitaplarımın baskısı da tamamlanmak üzere. İnsanı yiyip bitiren, hiçbir şey vermeyen iğrenç siyasetten daha önemli değil mi bunlar?

Salı, 22 – Sonunda bütün mektupları bir kenara attım. Fiori, Berlin'deki karışıklıkla ilgili yeni şeyler anlattı. Ama bir patlama yok. Bir yandan devrim kapıda bekliyor, bir yandan insanlar Yahudi pazarlığı yapıyorlar. Gazetenin birini bırakıp ötekini alıyorum, ama hiçbirinde insanın içini rahatlatacak bir şey yok.

Çarşamba, 23 – Sonu gelmeyen gerginlikler. Çalışmadım. Yalnızca okudum, bu arada Nietzsche'yi okudum, gazeteleri taradım, huzursuzdum. Ama harika bir sonbahar günü, berrak, temiz, ağaçlar bir masal ormanından çıkmış gibi. Grip salgını bütün bunlardan tam olarak zevk almama engel oluyor; günden güne yaklaşıyor insana, bu hastalığa yakalanmayanlar gerçekten tuhaf yaratıklar gibi görülüyorlar.

Perşembe, 24 – Wilson'ın yazgıyı belirleyici notası geldi, resmen Alman Kayzeri'nin tahttan indirilmesini talep ediyor. Borsa buna tavana vurarak yanıt verdi; Avustur-

ya'nın dağılacağı haberi bütün bunları ikinci dereceye düşürdü. Ne olacağımızı bilmiyoruz artık, Alman mı olacağız, Çekoslovak mı; her şey karanlıkta ve belirsiz; artık hiç kaygılandırmıyor bu bizi. Ama bu ateş, bu belirsizlik! Bu huzursuzluk!

Cuma, 25 – Beck işi halloldu; sonra Faesi'lere gittim, hâlâ Viyana'da olduğunu öğrendim. Başka da bir şey olmadı, gerginlik ve sabırsızlık dışında.

Cumartesi, 26 – Rolland'dan harika bir mektup aldım. Masereel hakkında yazdım biraz, başka da bir şey yapmadım. Kayzer'in tahtından vazgeçmesi bekleniyor ama geciktikçe gecikiyor bu.

Pazar, 27 Ekim – Gerginlik hâlâ sürüyor. Heyecandan neredeyse soluk alamıyoruz. Avusturya'da inanılmaz bir hızla geliyor her şey. Çığ çarçabuk büyüyor; nasıl yuvarlandığını seyretmek istiyoruz, ama dur durak bilmiyor. Bu hız, bu çılgınca tempo korkunç!

Pazartesi, 28 – Lammasch başbakan olacakmış. Şimdi ha! Ama geç kalınmasından iyidir. Almanların yanıtı zayıf ve kaçamak. Ah bu karmaşa! Hem içerde hem dışanda!

Salı, 29 – Makalem yayımlandı. Masereel'i gidip aldım. Derinliği olan, harika, yalın bir insan, sadık ve akıllı; ister istemez seviyor insan onu. Çok şey anlatıyor, hem de alçakgönüllülükle, insancıl bir biçimde; onun gibi olmak isterdim.

Çarşamba, 30 – Cassierer'lerle yemek yedim. O karmaşanın içinde keyifliydik. Ludwig gelip bir sürü şey anlattı. Macaristan'da devrim olmuş, Avusturya'nın işi de bi-

tecek yakında. Olacakları düşünemiyorum bile, birden çok fazla geldi her şey.

Perşembe, 31 – Franck'laydım. Kötülük simgesi: Baştan aşağı nefret dolu ve nefret saçıyor. Başkaları onun hakkında yazınca nasıl da öfkeleniyor. Ne zaman onunla görüşsem mide ağrılarım tutuyor. Ludwig çok şey anlattı, çok akıllı bir adam, çok da becerikli. Avusturya'nın ateşkes önerisi, ölüm döşegindeki, ölmesini istemediğimiz birinin umarsız çılgılığı gibi. Wilson yanıtını geciktiriyor.

Cuma, 1 Kasım – Çığ hızlanıyor. Tisza öldürüldü. Sonunda, diyorlar. Yine de geç kalındı. Macaristan'da Beyaz Devrim var, Avusturya'da Victor Adler Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Öğleden sonra Latzko'ya gittim; yatıyordu. Karısının trajedisi korkunç, kocasını çalışırken rahatsız etmemek için ağrılarından hiç söz etmemiş, şimdiyse ölmek üzere. Grip yüzünden kocası onu göremiyor; rastlantıların karmaşası bu, ama Latzko bunu alın yazısının kötü bir oyunu olarak kabul ediyor. Acılar içinde, ruhu paramparça yatakta yatan bu adamı unutmak olanaksız. Akşam yeni haberler geliyor, İngilizler Laibach'taymış. Akıl almıyor: Çok aşırıya kaçtı bu işler.

Cumartesi, 2 Kasım – Gerginlik dayanılmaz oluyor artık. Avusturya ayaklanmış, Bolşevikliğe bulanmış durumda. Her şey üzerinde düşünebilmek için beynimizi patlatıyoruz. Gazetelerden bölük pörçük şeyler öğrenebiliyoruz, gerisi yakıcı bir fantezinin ürünü. Gazetelere öyle dalmışım ki treni kaçırdım. Üstelik Isonzo'daki yenilgi, ordunun geri çekilişi de var, son savaş gemisi de torpil lenmiş; Finlandiyalıların Almanları yardıma çağırması gibi İngilizler ve Amerikalılar yardıma çağırıyor şimdi. Alman Kayzer'i tahtından feragat etmek üzere, Avusturya

hükümdarıysa galiba çoktan yapmış bu işi; ortalık öylesine karmakarışık ki, daha önce dünyada böylesi hiç görülmemiştir. Wilson ise dudaklarını kısmış, susuyor, oysa ne söyleyecek diye beklemekten içimiz içimize sığmıyor.

Pazar, 3 – Üstüne üstlük bir de Beck'in kardeşinin olayı çıktı başımıza. Bir kez daha Rudolf'un resimlerinin cehenneminden geçmek zorunda kaldık. Ama bu kez önceki gibi kişisel bir utanca neden olmadı, ortalık da öylesine karışık ki uygulamayı düşünemiyor bile insan. Bütün ülke çatırdıyor, haber almak için yanıp tutuşuyoruz, öğrenebildiğimiz üç-beş şey de bizi aydınlatmıyor. Ne yazık ki Alman nasyonalistleri, o yaygaracılar yine galip gelmişler, koca ağızlı o insanlar en etkili kişiler hâlâ. Avusturya'nın Almanya'ya katılması ve öteki ülkelerden soyutlanması halinde neler olacağını bilemiyoruz, öncelikle ülke toptan yoksul düşer, iki buçuk milyon nüfuslu koca Viyana, imparatorluğun bir ucunda bir metropol olarak kalakalır, sonra da yoksullaşma, yani önü alınamayan, umarsız bir çöküş. Ludwig Bauer'le bu konuyu uzun uzun konuştum, en akıllıca çıkış yolunun Yahudi olmak olduğunu söyledi bana.

Pazartesi, 4 – Berbat uyudum. Ya da hiç uyumadım. Tam iki haftadır tek satır yazmadım, yalnızca gazeteleri yuttum, telaşa düştüm, koşturdum. Ateşkes haberi geldi. Acımasız: ikinci bir Brest-Litowsk. Ne kadar karamsar olmuş olsam da böylesine utanç verici bir sonu asla düşünememiştim. Ama bu Almanların budalalığı görülmemiş bir şey, hâlâ sevgili hükümdarlarından ayrılmıyorlar. Bu ise binlerce kişinin hayatına mal oluyor, sayısız masum insanın. Öğleden sonra Rieger'le birlikteydim, bu dehşet verici, trajik karmaşanın içine geri

dönmek istiyor. Ne mektup geliyor ne de telgraf, iyice soyutlandık. Bir yandan da insanlar en gerekli, en iyi şeyden yoksunlar: mantıktan. Avusturya'da pek yakında bir karışıklık patlak vereceğini, şimdiye kadar olup bitenin bu karışıklık yanında devede kulak kalacağını fark etmiyorlar. Yaygaracılar, şamatacılar yine işlere el koyup her şeyi mahvedecekler. Bugünlerde Masereel'in, o temiz, duru, iyi insanın burada oluşu bir avuntu. Onun kadar sevdiğim pek az insan olduğunu biliyorum. Baştan başı iyilik ve güç simgesi o, bu iki özelliğin mükemmel bir karışımı.

Salı, 5 – Bağlantı gitgide zayıflıyor. Vorarlberg'de başkaldırı var, kendilerini pek de istemeyen İsviçre'ye katılmak istiyorlar. Innsbruck'da askerler trenleri yağmalıyor, Viyana'daysa asıl kıyamet kopmak üzere. Gerçek ve doğru haber peşindeyiz ama nafile. Karmaşayı ancak olurken fark edebiliyoruz; Almanya'daki yayıncılar mektup yazıp kitaplardan söz ediyor, sanki her şey yolundaymış gibi. Sanki ölüm döşegindeki bir adam gelecek yıldan söz ediyor gibi geliyor bana, çünkü artık iflah olmaz bir yoldayız. Barış, Almanya için her gün biraz daha yıkıcı olacak. İttifak Devletleri ateşkes görüşmelerini hızlandırma eğiliminde değiller, tam tersine, içten içe yıpranmamızı sakince ve rahatça bekliyorlar; sinirleri fazlasıyla yıpratan bir şey bu, insanı perişan ediyor.

Çarşamba, 6 – Rolland kitabı üzerinde çalıştım, R. ve Loening beni teşvik ettiler. Dünya hâlâ altüst ama yavaş yavaş bazı şeyler açıklığa çıkıyor gibi. Avusturya'dan daha iyi haberler var, kişisel olarak duyduğum şeyler değil, gazetelerden öğrendiğim kadarıyla. Görünüşe göre, büyük çaba harcanarak düzen sağlanıyor. Vorarlberg'de geri püskürtülen ve geri çekilen askerlerin anlattıkları

dehşet verici. Bütün gün bu tablonun içinde yaşıyoruz. Kendileri için korkan İsviçreliler ürpertiyor insanı.

Perşembe, 7 Kasım – Zavallı Rieger gitmedi. Burada bir eczanede iş buldu, çok doğru buldum bu yaptığını. Ateşkes konusunda Almanya ile yapılacak anlaşma imzalanmak üzere, iki gün içinde her şey bitmiş olacak, hele Kiel'deki o isyandan sonra. Pek anlaşılamadığım ilahiyat profesörü Ragaz'la birlikteydim. Sonra da beni pek rahatlatan Josef B. ile buluştum.

Cuma, 8 Kasım – Tarihi bir gün. Haberler kurşun gibi yağıyor. Bavyera cumhuriyet oldu, İsviçre'de genel grev, Alman Kayzer'ine ultimatö verildi, ateşkes görüşmeleri; soluğumuz yetmiyor bunlara. İçimizdeyse gücümüz eksik. Bitkiniz. Kavrayacak gücümüz olmasa da dehşeti seziyoruz. Buradaki insanlar korkudan zangır zangır titriyor, onlarla konuşmaya dayanamıyorum neredeyse. Avusturya'dan hiç ses yok.

Cumartesi, 9 – Seferberlik yüzünden grev var. Gazete bulabilmek için yanıp tutuştuğumuz bir sırada bir tek gazete olmaması ne trajik bir durum. Her yerde heyecan, gelecek her saniyeden korkuyoruz. Buradaki halk korkudan ölüyor, her sözcük titretiyor onları. Ağızdan ağıza çeşitli söylenceler dolaşıyor, ama dünyanın şimdiye kadar yaşadıklarına kıyasla bütün bunlar bir şaklabanlık. Akşam birlikte olduğum Unruh da Alman ulusunun karşı karşıya kaldığı bu korkunç yazgıdan müthiş etkilenmiş. Eskiden olsa rahatça Almanya'ya darbe indirilmeli denirdi. Şimdiyse bu savaşın çok uzun sürdüğünü, yenilginin ise mahvoluş demek olduğunu görüyoruz.

Pazar, 10 – Yine gazete yok. Almanya'da devrim var, Bav-

yera cumhuriyet oldu, Kayzer kovuldu, krallar ve grاندükler de. Ateşkes koşulları ikinci bir Brest-Litowsk gibi ama Almanya'nın durumu da Rusya'ninkine çok benziyor. Hükümetin kışkırtmasıyla demiryolu işçileri de grev yapacaklarını duyurdular; kent tepeden tırnağa silahlandı, makineli tüfekler var, çelik miğferli askerler konvoylar halinde sağa sola koşturuyorlar. Biz de kendimize, sevincimiz nerede kaldı, diye soruyoruz. Savaş bitti, Almanya'da cumhuriyet kuruldu, krallar kovuldu, savaş kışkırtıcıları için Tanrı'nın mahkemesi başlıyor. Sevinç yerine sıkıcı bir gerginlik var, olacaklar ürpertiyor bizi.

Pazartesi, 11 – Sabah M. ile birlikteydim, trenle gitmek istiyor ama tren yok, gazete de yok. Durum ciddileşiyor. Bütün dünya etkileniyor bundan. Hollanda'dan, İsveç'ten de benzer duyumlar alıyoruz. Savaş, savaş taraftarlarından öcünü feci aldı, yani Kayzer'den, krallardan, diplomatlardan, askerlerden, kapitalistlerden; bütün dünya paramparça oluyor. Güçlüler yıkılmıyor, onlar kendi kendilerini yıkıyorlar. Tıpkı Fransız Devrimi'nde olduğu gibi bir dönüm noktasındayız. Aradaki tek fark, ölçülerin aşırın büyümüş olması. Yeni bir hayatı öğrenmeliyiz, başka türlü olmayacak.

Salı, 12 – Her şeyi yavaş yavaş öğreniyoruz. Kentte ateş açılmış. Grev bütün ülkeye yayılıyor. Kuşkusuz burada karşı akım güçlü, çok fazla sayıda küçük mal sahibi var, bunlar ayaklanmaya karşı güçlü bir bent oluşturuyor. Küçük mülk sahibi, büyük mülk sahibine oranla daha katı, daha sert; mülküne sımsıkı yapışıyor. Buradaki işçiler de birer küçük burjuva, hafta içinde bile tatildeymiş gibiler. İstedikleri yalnızca güç çünkü ondan başka eksikleri yok. Haber gelmeyince gün uzuyor.

Çarşamba, 13 – Şuradan buradan ufak tefek şeyler duyuyoruz. Ateşkes anlaşması imzalanmış. Victor Adler ölmüş, Kayzer Karl görevini bırakmış, eskiden olsa ortalık ayağa kalkardı, ama şimdi çok yorgunuz. Öyle çok şey oldu ki ve öyle çok şey olacak ki. Arık gücümüz kalmadı. Hiç değilse ben, manevi gücümün yansını, bizi bekleyen bu çarpıcı değişimlerin, yani toplumsal sınıfların, grupların nefretinin büyüyüp dünyamızı dolduracağı günlerin dehşet verici görüntülerinde tüketiyorum.

1931 yılı günlüğü

22 Ekim'de başladı
6 Aralık 1931'e kadar sürdürüldü

Perşembe, 22 Ekim 1931 – Yıllarca ara verdikten sonra birdenbire yeniden günlük tutmaya karar verdim. Bunun nedeni, kritik, savaş zamanını andıran günlere doğru gitmekte olduğumuzu ve bugünlerin, tıpkı büyük yolculuklarda ya da savaş sırasında olduğu gibi kaydedilmesi gerektiğini hissetmemdir. Silaha sarılalım ya da sarılacağız demek istemiyorum, kastettiğim, ülkedeki toplumsal ayaklanmalar, belki de sivil savunma örgütlerinin faşistçe bir isyanı.

Dün gece *Neue Freie Presse* gazetesinden aldığım ve Schnitzler'in ölmüş olduğunu bildiren bir telefon da bu duygulara kapılmama neden oldu. Eğer bir insanın ölümü ailesinde bir trajediye neden olmuyorsa ve o insanın sağlığında yapacakları tamamlanmışsa bu ölüm beni çok fazla etkilemiyor; Schnitzler de, Hiob'un deyişiyle, "yaşam yorgunu" ydu. Ne olursa olsun anılarım var ona ilişkin, her şeyi ölçüsünde bırakmayı böylesine –ben o kadarını beceremiyorum– bilen bu insan minnet ve saygı duyduğum biriydi; ona hayranlığım belki de kendi kişiliğini pek ortaya koymamasında, kendini çok dışa vurmamasında, daha çok kendi içine dönük, kendine yönelik olmasındandı. Ama ne soylu biriydi! Benden ta başından beri belli bir uzaklığı koruyarak hoşlandığını biliyorum,

sıkı bir dostluk kuramayacak kadar yaşlıydı, ama o günlerde gençlere verebileceği, vermek istediği kadarını verdi bana. Onu anacak birkaç şey yazdım, aceleyle yazdım ama gereksiz şeyler koymadım, boğazıma takılan yumrudan da söz etmedim. Öğleden sonra Marie Antoinette'le çalışmama devam ettim.

Cuma, 23 Ekim – Avusturya'nın güttüğü politika tiksindirici. Yurttaşlık düşüncesini içimizden silmeye, bizden istenen her şeyi yanılsamasayıp yadsımaya, yapay olarak galvanizlenmiş bir mumya üzerinde duygusal gücümü zü harcamamaya alışmalıyız. Konuşurken hep şu soru çıkıyor karşımıza: Nereye? Ülkelerin hiçbiri uygun değil, Avrupa ancak birlik sağlanırsa, mekân ve hareket olanağı yaratılırsa oturulabilir bir yer olacak. Düşüncelerimizi meşgul eden saçmalıklara gün gelip nasıl da gülerek bakacağız; Mercy'nin raporlarında 1780 yılındaki siyasal kaygıları okuduğumda gerçekleşmesi olanaksız bir dengeyi tutturmak için nasıl boşa güç harcadığını –diplomasi denilen şu kartondan ev yöntemi– hissediyorum. Marie Antoinette'e devam.

Cumartesi, 24 Ekim – Schnitzler'in cenazesi hakkında rapor. Başbakan taziyette bulunmadı, tabutun başında hiçbir bakan yoktu, üniversite susuyor; doğru, ilişkilerin açıklığa kavuşması ancak böyle olur. Bu adamlarla hiçbir anlaşmaya girişmemek gerek, her şeyi geri çevirmeli. Ne kadar az olurlarsa, kibirleri içinde kendilerini o kadar güçlü hissederler. İnsan duygularını hep güçlendirmeli, burada olup bitenler içsel yaşamımızı ilgilendirmemeli. Çalışmaya devam ettim, daha çok müsvedde yaptım.

Pazar, 25 Ekim – Hünich beni kızdırdı, her şeyi, hatta kaynakçayı ve kataloğu bile kaybetmiş. Zaafın en kötü huy olduğunu gitgide daha iyi anlıyorum –Marie Antoinette çalışması için de önemli bu– çünkü başkalarının ahlakını bozuyor. Kluber'i, Hünich'i ve evdeki herkesi uysallığımla, yumuşak başlılığımla ve gösterdiğim güvenle teşvik etmedim, aksine zayıflattım, ahlaken çökerttim. Öfkeleri, bilinçaltından taşıp bana yöneliyor, haklılar da; zaaf göstermek suçtur. Biraz okudum, biraz çalıştım. Daha fazla çalışmalıyım, günlüğüme yazıp kendimi heveslendirmem gerek.

Pazartesi, 26 Ekim – Ağabeyim Alfred Viyana'dan telefon etti, yanıltıcı bir makale okumuş ve çok heyecanlanmış, bana kalırsa buna neden yok. Berlin'den film hakkında bir telefon aldım, Rusya için bir makale yazdım, Schnitzler hakkında ufak bir anma yazısı yazdım, ayrıca Marie Antoinette üzerinde çalıştım. İlk bölüm taslak olarak hazır. Gerçekten gerginim, akşam biraz rahatlamaya çalıştım.

Salı, 27 Ekim – Hünich'e öfkelen dim, hem beni nedense oyaladı hem de suçu üstüme yüklemek istiyor. Maria Theresia Polonya'nın bölünmesi konulu bir tiyatro oyunu, hatta bir roman düşüncesi içindeyim, Maria Theresia'nın ahlaksal iradesi ve öngör üleri açısından ilginç bir şey olabilir. Marie Antoinette üzerinde çalıştım, çok kapsamlı oluyor.

Çarşamba, 28 Ekim – Bir sürü iş. M.A. ilerliyor. Öğleden sonra Kippenberg geldi, çok iyi görünüyor. Bana kalırsa durum hakkındaki düşünceleri, ağzından çıkanlar kadar iyimser değil. Belki de bir art düşüncesi vardır. Her şeyi düzeltebilse mesele yok.

Perşembe – Kippenberg akşama kadar kaldı, arada mektup yazdım. Sonra gerçekten yorgun hissettim kendimi, bir din adamının kutsamasına gerçekten ihtiyacım var.

Cuma, 30 Ekim – Çalışmaya devam. İstedğim her şeyi yapamıyorum, malzemem çok kapsamlı, önce ayırmalı ve bir düzene sokmalıyım.

Cumartesi, 31 Ekim – M.A.yı epeyce ilerlettim. Bir sürü mektup. Politik durum gerçekten karanlık, sivil savunma örgütü hareketinin huzursuzluğu her yerde hissediliyor. Sığınacak bir yer arıyorum kendime; ama evde Susanne ve Alice¹ yüzünden ilişkiler belirsiz kaldıkça kesin çözümler düşünemiyorum.

Pazar, 1 Kasım – Marie Antoinette'i biraz ilerlettim. Sofrada A. ve S. ile tartıştım. Budalalık ve korkakça şımarıklık kokan bu havada yaşamak çok dayanılmaz bir şey, boğuyor beni, içimdeki bütün heyecan da boğuluyor. Soluk alabilecek fırsat olsa ne iyi olurdu. Öğleden sonra sıkı bir uyku çektim.

Pazartesi, 2 Kasım – Richard Strauss'tan² ve Ernst Benedikt'ten mektup aldım, o konuda; Salten'den de doğum günü kutlaması konusunda bir mektup aldım. En önemlisi şu: Marie Antoinette üzerinde çalıştım. "Mirabeau olayı"nı yakında işlemiş olacağım, böylece kitabın ortasına adamakıllı yaklaşmış olacağım. Birkaç sıkıcı bölümden sonra toparlayacağım. Tutukluluktan sonrası kolay olacak. Şimdi dikkatimi toplayabilmem çok önemli, ki-

1. Zweig'in karısı Friderike'nin ilk evliliğinden olma kızları. (Ç.N.)

2. Stefan Zweig, besteci Richard Strauss için bazı librettolar yazmıştı. (Ç.N.)

tabin temeli oturmadan pes etmemeliyim. Sonra iki bölümü denemek için kesinleştirmeliyim. Akşam gezintiye çıktığımda sivil savunma örgütünün devriyelerini görmek çok can sıkıcı oluyor, bisikletlerle ve otomobillerle oradan oraya gidiyorlar; yeni bir hükümet darbesi girişiminde bulunulması benim için hiç sorun değil, sanırım başarılı olurlar da. Tarihteki deneyimlerden gördüğümüz üzere, maaşlarda kısıtlamaya gidilmesi ve bunun geniş çevreleri içine alması, bütün ülkeyi kışkırtır ve hükümete karşı olanları iyice huzursuz eder, üstelik nasyonal sosyalistlerin başarıları da var. Almanya hareketli, insanlar sabah rüzgârının kokusunu alıp paltolarını çıkarıyorlar. Bunun arkasında gerçekten geniş kapsamlı siyasal düşünceler olup olmadığı pek anlaşılmıyor; büyük olasılıkla yalnızca ilk aşamalar planlanmış, gerisi de şansa bırakılmış. Bütün bunlar ruhumu etkilemiyor çünkü bana dıştan sağlanmış olan özgürlüğü kullanmıyorum, aksine bir keşiş gibi, kendimi işime vererek kendimin de itiraf ettiği gibi abartılı bir soyutlanma ve kanaatkârlık içinde yaşıyorum. Kan dolaşımımın içine biraz hayat ilacı katıl-sa iyi olurdu.

Salı – M.A. üzerinde çalıştım. Çok güç bir noktasına geldim. Ama sanırım en güç yerini arkada bıraktım. Şimdi yapacağım iş, tarihsel kimliğin altında kişiyi yeniden işleyip ortaya çıkarmak. Öğlen Frau Jannings'le birlikteydim, akşam Carossa'nın yeni kitabını okudum; dili mükemmel, duru, seçkin, tane tane kullandığı Almanca en iyisinden. Stifter'de olduğu gibi, yakında ve gerçek olan her şey gerçekdışlaştırılmış; öyle yerler var ki insana gerçeküstü görünüyor. Gizemli şeylerin derinliğine inebilmiş, Romanya savaş güncesinde olduğu gibi. Sürekliliği olan bir eser, benzersiz bir yazar. Tekrar tekrar başvuru-lan nadir kitaplardan biri.

Çarşamba – M.A.ya devam. Varennes'e kaçına kadar geldim. Siyasal durum biraz açıklığa kavuşmuş gibi, önümüzdeki günlerde hükümet darbesi olacağına inanmıyorum çünkü Almanya'daki durum artık yasallık gerektiriyor, zor kullanarak yapılan bir eylem orada sıkıntı yaratır. Nasyonal sosyalistler öylesine büyüyorlar ki yasadışı önlemler almalarına gerek kalmıyor. Kısa zaman öncesine kadar ancak el bombalarıyla sağlanabilen şeyleri, bunlar oy pusulalarıyla elde edebileceklerini umuyorlar. Öte yandan bitmez tükenmez bir maddi kriz var. Paris'teki Benno Geiger'den bir mektup aldım. İçtenlikle, biraz da umarsızca yazılmış; insanın elli yaşında her şeye yeniden başlaması çok korkunç, benim gücüm yetmezdi buna. Ama belki de zorunlu olunca o gücü buluyor insan. Aslında onu yeniden görebilmeyi isterdim, kendi gençliğimle yeniden buluşmak gibi olurdu.

Perşembe – M.A.ya devam. Silbergleit'tan mektup aldım. Acaba hâlâ kurtarılabilir mi? Ama her şeyi denemeliyiz. Akşam sinemaya gittim, Paris'ten gelen bir sesli film izledim, nefisti, René Clair'in *Un million* adlı filmi, duygudan yoksun, Almanların aşırı katılığıını veriyor.

Cuma – M.A.ya devam, hiç ara vermeden. Sadece kabataslak ama sanırım oldukça hareketli oldu. Başkaca önemli bir şey yok. Richard Strauss'tan mektup aldım, ayın 20'sinde beni bekliyor

Cumartesi – M.A. üzerinde çalıştım. İlginç piyanist Serroff beni ziyarete geldi, kitabımı okumalıymışım, bana yararlı olabilirmiş. Pek ikna edici bir izlenim bırakmadı bende.

Pazar – Bütün günü Alix yüzünden Hinterberger'le ko-

nuşarak harcadım. Hesap kitap işi beni yordu. Bu birleştirici gücümü zihnim için kullansaydım bir roman yazabilirdim.

Pazartesi, 9 – Can sıkıcı haberler. 60 milyonluk kredi verilmeyormuş, herhalde Seipell'in baskıları yüzünden, ne de olsa kusursuz çalışıyor ama bir tek onun kesin siyasal planları var, Mirabeau'nun önermiş olduğu "politikada her şeyi göze alma"ya tek cesaret eden o. Evlilik felakete götürüyor çünkü felaket bedensel güçsüzlükten daha iyi. Zaman yitirten, sinirleri bozan önemsiz şeyler, el koymalar, vergi bildirimleri, emirler; keşke Frankfurt'a gitseydim ve hiçbir şeyi umursamasaydım; Rusya'da bile olsam yeterdi. M.A.ya devam.

Salı – M.A.ya biraz daha devam ettim. Sanırım yarın Varennes'e kaışı tamamlayabileceğim, sadece bu bölüm kırk sayfa tutar kitapta. Kitabın tamamının beş yüz sayfa olacağını tahmin ediyorum, ilkbahara kadar bitiremem diye kaygılanmaya başladım. Tempomu bozmasam ya da hızlandırırsam mümkün olabilir. Ama kitabın niteliğinin bozulmamasına dikkat etmeliyim. Eylül başında başlamıştım, yani üç ay dikte ettim, bir ay gözden geçirdim, üç ay da yazmak, sonuç olarak en iyi durumda mart sonunda bitmeli. Sonra da düzeltmeler, pek umut verici değil. Araya başka şey koymamalıyım.

Çarşamba – M.A. oldukça kalın bir kitap olacak. Tarihsel bölümleri yine kısaltmalıyım, böylece tüm tabloyu, baş kişiyi göz önünde tutabilirim. Ne kadar da çok çalışmam gerek üzerinde. Belli bazı bölümleri bitirebiliyorum ancak. Günde sekiz saat çalışmam gerekecek. Demek ki: Daha çok şeyi kenarda bırakmalıyım, dikkatimi yoğunlaştırmalıyım.

Perşembe – Ulusal bayram günü. Sakin geçti. Dünyadaki kriz yeraltına itildi ve üzeri gazete kâğıdıyla örtüldü.

Cuma – M.A. ilerliyor. Lissauer geldi, güçlü, iyi niyetli, geçmişe ait bir görünümü var, sanki günümüzün insanı değil. Güç bir yaşamı var, o da krizin kurbanlarından; yardım etmek olanaksız. Zamanın dışında ya da gerisinde kalan dramalar yazanlar kendilerine zaman ayıramaz. Düşünceli ve kendi içine dönük olması ne tuhaf, dalgın, şaşkın ama birden coşup taşıyor. Aslında ondan çok hoşlanıyorum.

Cumartesi – M.A ilerliyor, ilerliyor. Bedenimi dinlendirmek için akşam erkenden yattım.

Pazar – Düzenleme ve ön çalışma yaptım; yarın yola çıkacağım. Yeni bölümü hazırladım.

Pazartesi – Bütün gün deli gibi mektuplarla uğraştım. Geriye hiçbir şey bırakmadım. Sonra Jannings'le konuştum, onun da parasal durumu çok bozuk, parası olan bütün insanlar bugün acınacak durumdalar. Zaten sağlıklı değil, bir de bu yüzden eziyet çekiyor. Ama o geniş, sulu ağzıyla, besili suratıyla nasıl da her şeyin tadını çıkarıyor. Yusuvarlak bir surat ama yine de güçlü, Ruslar gibi.

Salı – Münih. Odamda romanımın üzerinde düşündüm, biraz not aldım. Başlangıçta harikaydı ama şimdi o kadar açık seçik değil; genç insan şaşırtıcı bir şeyler çıkarmalı ortaya. Bir sefahat olabilir örneğin. Şu orospunun planını da tasarlamalı. Ya da belki sadece budala biri gibi gösterip işin içine bir çocuk da katmalı. Öğleden sonra resim için Schwerin'e gittim, akşamsa Lotte S. ile Weisse

Rössel'i izledim. Arkasından da kafeye filan gittik. Aslında iyi eğlendim ve Kayzer'in olduğu sahneye kadar pek pişmanlık da duymadım.

Çarşamba – Öğleden önce Carossa'nın telefonu ve Richard Strauss'tan aldığım mektup beni sevindirdi, görünüşe bakılırsa Corciade olayı kapanmış. Öğlen şu ünlü Kirchhoff'laydım; harika, idealist bir adam, çok hoşlanıyorum ondan; o kitabı iyi yazabilecek tek kişi o. Ateş gibi, çalışkan biri; onu yerleştirebileceğimiz bir yer olsaydı! Bu adama güveniyorum. Schwerin'de portrem, çok yoğun bir çalışma, bu adam portre yapma yeteneğine sahip gerçekten de.

Akşam Carossa'laydım. Yorgun görünüyordu, gözleri donuklaşmış, cildi gerilmiş. Doktorluk mesleğinde yıllardır aşırı istismar edilmesinin acısı şimdi çıkıyor; aile yaşamında da (karısı ve oğluyla) ters giden bir şeyler var. Hofmannsthal'in kendisini uyandırması konusunda güzel şeyler anlatıyor, gece bir mektup almış ama okuyamayacak kadar yorgunmuş, benim *Berliner Tagesblatt*'da çıkan yazımın da ona çok yararı olmuş. Kaba görünüşünün altında çok nazik ve duyarlı biri o. İzlenimler onu çok etkiliyor, kendisi pek az şeyi bizzat yaşadığı için de her izlenime sadık kalıyor, izlenim de ona, yoğunluğu ve derinliği bu yüzden. Şiirsel yanı, pratik yaşamının gerisindeki bir düşsel alandan kaynaklanıyor; çok düş görmüş ve bu düşler onun için birer deneyim olmuş, başkaları için olduğu gibi hızla akıp geçen ışıklı reklamlar değil. Yaşadığı hayat ne kadar basit, hatta neredeyse köylümsü, her türlü incelikten uzak, kültür denen şeyden uzak ama tam merkezinde işleyen bir zihin var, ağır ağır gelişmiş, artık tamamen açmış bir çiçek gibi. Şimdi kendisini bir şair olarak gören hastalarından söz etti, Muzot' da Rilke'nin evinde geçirdiği günleri de anlattı. Dar bir

çevrede yaşıyor ama tam yaşıyor. Kafede bir sürü insanla karşılaştık, iyilik dolu bir tavırla, beceriksizce onlardan uzakta kalması çok dokunaklı. Yazısında (pek de rastlantısal değil bu) Goethe'yi andıran çizgiler buluyorum, kişiliğinde de Goethe'nin pırıltısından ve gölgesinden bir şeyler var.

Perşembe – Öğleden önce biraz çalıştım, öğleden sonra önce Schwerin'e sonra Bahr'a gittim. Kasvetli saatler. Anna von Bahr, dünyanın operalardaki gibi olmadığını, kendi zamanının artık geçtiğini anlamak istemiyor, bir şeyler yapabileceğini düşünerek Salzburg'da görünmek istiyor, kocasının olayı çıkmaza girdikçe Anna da herkesin kendisini kötü tanıdığını düşünüyor. Bahr'ı görmek beni çok sarstı, her zaman kurnazca, keyifle parıldayan gözleri donuklaşmış, cansızlaşmış, matlaşmış. Kiliseden başka bir şeyle ilgilenmiyor. Olaylar arasında bağlantı kuramıyor, her şeyi unutuyor. Karısı, benim geleceğimi Bahr'ın tam beş kez defterine not etmiş olduğunu söylüyor, oysa görmekten mutlu olduğu tek kişi de benim. Ama bütün hareketleri nasıl da donuk, yazmaya korkuyorum ama sanki bunamış gibi. Bu iş böyle sürerse, böyle ağır ağır körelmek yerine çabucak ölmesini yeğlerim. Kiliseye kadar ona eşlik ettim; beresinin çevresinde kırılmış saçları, iri ellerindeki uzamış tırnakları, yüzü şiş, adımları ağır, iki baston taşımasına karşın karşıdan karşıya geçerken ürküyor, böyle korkunç bir biçimde çocuksuluğa, güçsüzlüğe düşen birini daha önce hiç görmemiştim. Elini sıkıduğunda rahat bir soluk aldım aslında; sanırım onu son kez gördüm. Sonra Emil Hirsch'e gittim; akşam da Bruno Walter'in konserine, Händel'in *concerto grosso*'sunu çaldı, iyi müzik ama insanı duygulandırmıyor; Haydn'ın, bu kutsal çocuğun 12 numaralı senfonisi ise ilahî bir mutluluk. Bilgelik ağacının meyvesini yeme-

miş henüz. Cennette yaşam. İnsan ancak Beethoven'la var oluyor; Haydn masumiyet, Beethoven suç pahasına bilmek, çabalayarak yaratmak, devasa bir iş yapmak. Eroica, tam bir sanat, çoğu kez fazla çalışılmış, çok geniş, isteyerek yükseltilmiş çoğunlukla. Prometheus gibi, tanrısal değil, düşen melek yeniden yükselmek istiyor. Sanatla, sanat yoluyla mücadele, orada oyuna ve duaya dönüşmüş. Zell'deki Mannheim'lı arkadaşımla karşılaştım; şaşırdık ve duygulandık. Her adımda ne çok insana rastlıyorum aslında, yaşanmış hayat ne kadar çok yansıma yapıyor. Bitimsiz bir hoşnutluk duyuyorum bugünlerimden.

Cuma – Öğleden önce Richard Strauss'taydım. Sağlıklı, iyimser, al yanaklı bir Bavyeralı gibi görünüyordu, zihinsel bakımdan biraz hantallaşmış gibiydi, ama gözleri masmavi ve kıpır kıpır, dili hareketli ve nükteliydi, bakışlarındaki duruluk sanatçı yanının bozulmadığını gösteriyordu. İzlekten konuştuk, pantomimin insanı çok zorladığını söyledi, bunun için sekiz saatlik bir zaman gerekli, dedi; kendisinin de açıkça söylediği gibi, saf klasik melodi ne kendisinin ne de bir başkasının hoşuna gitmiş. Müziğin bundan böyle nasıl ilerleyeceğini hiç bilmiyor, bir ara verilmesi gerektiğine inanıyor. Müziğin tamamı iki yüz elli yıl gibi bir sürede ortaya çıkmış, çok hızlı sayılır-mış bu, bu yüzden şimdi ilerlenilemiyormuş, ben de böyle hissediyorum. Öteki librettodan çok hoşlanmış, bitirmem için beni teşvik etti, küçük kupletler, dizeler olsun, dedi, müzikli oyun gibi; Rosenkavalier'i bile çok uzun buluyor Üslubun kısa olmasına önem veriyor artık, ama tam olmalıymış. Kendinden çokça söz etti, çalışma tarzından da. Aslında kaygısız biri, hiç heyecansız, düzenli bir yaşam sürüyor ama hep hazır, hep formunda, Goethe'nin dediği gibi müziğe komuta ediyor, esinsel

olan yapıtsal olana boyun eğiyor. Esinden söz edilince, *Traum durch die Dämmerung*'u [Alacakaranlıkta Düş] nasıl yazdığını anlattı bana. Karısı onu bekliyormuş, gelince de bir gezintiye çıkmak üzere giyinmeye gitmiş, Strauss da Bierbaum'un sayfalarını karıştırıyormuş, daha okurken melodiyi yazmaya başlamış, karısı içeri girip, "Ben hazırım," dediğinde o da, "Ben de hazırım," demiş. Kırk beş yıllık orkestra şefliği onda hiçbir değişiklik yaratmamış. Mozart'a alabildiğine hayran, "Onun nasıl bu kadar üretken olabildiğini bugün bile anlayabilmiş değilim," diyor, Mozart'a tapıyor, bir eşi yok diyor. Wagner'i Odeon'da ve 1882'de Wahnfried'de görmüş; baş kornocu olan babası, ötekilerle birlikte Konser Sarayı yerine aşağıda, Bayreuth'da yemek yemek istiyormuş, bu yüzden tartışma çıkmış, o anda Wagner tam bir Saksonyalı şivesiyle (çok güzel taklit eder), "Turşularınızı nerede isterseniz orada tükünün!" diye bağırmış. Strauss, Brahms'ı da tanımış, Meiningen'de, ama onu pek fazla beğenmiyor, "Bugünün gençleri pek göz doldurmuyor," diyor, o büyük besteciler dizisindeki sonuncu kişi olarak kendini yalnız hissediyor *Salome*'yle büyük bir çıkış yapacağına inanıyor, bu eserin yazarı olan Lindner önce libretto olarak çalışmak istemiş *Salome*'yi; ama sonra metnin ilk satırını müzik olarak hissedince oracıkta karar verilivermiş. Wagner'e sınırsız bir hayranlık duyuyor, *Meistersinger* operasının bas borazanlarında yüzlerce kez denendikten sonra bile çalgılamada yeni bir incelik keşfetmiş olduğunu söylüyor; Bayreuth'a tam anlamıyla karşı, hem Wagner yüzünden hem de "sıradan" çıktığı için onu orada nasıl aforozladıklarını gülerek anlatıyor, Beethoven'ın bestelerini gözden geçirdiğini ve Schubert'le dost olan Lachner'i tanıdığını anlatıyor. Bütün hükümleri özgürce, güvenli ve kişisel, uluslararası olana mutlak bir sevgi duyuyor, sanatın ve sanatçıların her ulusun en üstün geçer-

li ifade biçimi olduğunu, bir ulusun amacı ve anlamı olduğunu düşünüyor, hayatta da aynı biçimde kendinden emin. İnsanı zorlamıyor, sabırsız değil, çoğu zaman haftalarca çalışıyor, kışın pek değil, gününü sakince böldüğünden her şeye zaman bulabiliyor, sanırım asla da hasta olmadı. Zihni berrak ve parlak, bir alet gibi onun hizmetinde, bu yüzden böylesine sakın. *Die Frau ohne Schatten* [Gölgesiz Kadın] operasını düşsel bir havası olduğu için çok seviyor. *Arabella*'dan pek hoşnut değil, üzerinde çalışıyor ama daha iyi bir şey bulursa hemen bırakıverecek, çünkü günümüzde pek beğenileceğini ummuyor. Bir senfoniye de başlamış. Bende, dürtülerine bağlı olarak değil de, bir görevi yerine getirircesine çalıştığı izlenimi uyandırdı Strauss, hiçbir şeytansı yanı yok çalışmasının. Edebiyatta olduğu gibi müzikte de zekânın gitgide daha çok işin içine girdiğini fark ettim, aruk ruhu, biçimlendirici ruhu olmayan bir ürün yok; bununla kastettiğim "eğitim" değil, tam tersine, bir sanatçının on beş yaşına geldiğinde işin teknik yönünü öğrenmiş olması ve bunun lise eğitiminden çok daha önemli olduğu görüşüne katılıyorum. Strauss kendisinin de on beş yaşına geldiğinde sanatın her yönünü öğrenmiş olduğunu ve böylece esinlenmeye tümüyle hazır olduğunu söylüyor. Akşam *Elektra*'ya gittim, pek hoşlandım; parlak sahneleri var, örneğin Orest'le karşılaşması, Elektra'nın içinden o ziyan edilmiş, harcanmış zarafetin ortaya çıkması kuru bir dalda gonca gül açması gibi bir mucize! Hofmannsthal bu kadarını vermemişti, onu aşip bunu hisseden besteci olmuş. O ne müthiş ritim, tüyler ürpertici, nefis, kutsal akortlar; bunun yanında şarkılar biraz zorlama kalıyor, melodinin kaynağı olmaktan çok psikolojik bir yanı var. Ama tam bir eser, bir opus. Güzel bir gündü, Leonhardt ile de derin bir arkadaşlık içinde birlikte olduk.

Cumartesi – Sabah, mektuplar, telefonlar, telgraflar, döviz hesapları, angaryalar ve benzeri saçmalıklar yüzünden canım sıkıldı. Sieveking'e gittim, öğleden sonra da tatlı Lotte S. ile Starnberg'de çok hoş vakit geçirdim, aslında içinde bulunduğumuz uğursuz haftaya hiç de uymuyordu bu. Akşam da sessizce kafeye gittim ve dinlendim. Kafede çok çekici bir ortam var, burada yalnız olmak mutlu ediyor beni, neden Reichenhall'e ayın yirmi beşinden önce gidiyorum ki, diye soruyorum kendime, tabii yarın ve öbür gün biraz çalışabilirsem!

Pazar – Erich Mosse, namı diğer Peter Flamm çok kibar ve sevimli biri. Ama ne yapması gerektiğini bilmiyor. Yetenekli, hem de fazlasıyla ama yine de yetmiyor, tutkulu biri ama cıva gibi. Onunla konuşmak çok güzel ve zevkli. Öğleden sonra Marie Antoinette'e devam ettim.

Pazartesi – M.A. iyi ilerledi. Akşam, kafedeki hoş kızla buluştum. Ne güç koşullar altında çalışıyor! Bir-bir buçuk saat hiç oturmada hizmet ediyor, sonra eve kadar bir saatlik bir yürüyüş. İnsanın tüm yaşamı rezil oluyor. Onunla barda hoş vakit geçirdim, şaşırtıcı mahrem konuşmalar.

Salı – Bölüm bitti. Kaç bölüm olacak acaba? Yirmi kadar olur sanırım. Tempomu hızlandırmazsam beş aylık çalışma demek bu, aslında hızlanmam gerekli, hızlanmalıyım. Aynı zamanda birinci bölümü de dikte etmeliyim. Öğleden sonra Leonhardt'la birlikteydim, tam formunda; akşam da sadece kafeye gittim.

Çarşamba – Yine M.A. Bütün gün hiç kimseyi görmedim. Akşam *Fidelio*'ya gittim. Hiçbir albenisi olmayan silik bir gösteri, sesler bir buzlu camın arkasından geliyor

gibiydi, operanın tamamı benim üzerimde eski etkisini bırakmadı. Parçalar çok bölünmüştü, aryaya benziyordu, Gluck'un organik açıdan bağlılığına kıyasla Mozart'ın ve B.nin opera biçimleri bir dereceye kadar bir gerileme sayılabilir, Wagner bunu doğru olarak hissetmiş ama yanlış olarak geleceğin operası diye nitelemişti, oysa büyük geleneğin operasıydı o.

Perşembe – Önemli bir şey olmadı. M.A.ya devam ettim, ilk kutlama mektupları geldi, Bahr'dan aldığım çok duygulandırdı beni, anlaşılan biraz zorlanarak yazmış. Gazetelerde önemsiz birkaç haber, pek de okumuyorum zaten. Akşam Fr. geldi. Evdeki işler düzene girdi, şimdi sıra çalışmaya geldi.

Cuma – Sabah Frischauer'in o şaşırtıcı güzellikteki yazısını okudum, gezintiye çıktım, akşam Rusya'dan gelen *Der Weg ins Leben* [Hayata Giden Yol] adlı filmi izledim, herkesin anlayabileceği, dâhice bir propaganda, altında derin, nasyonal-ekonomik bir sembolizm var, eğitimin iyilik, güç ve bilinçli bir psikolojiyle mümkün olup olmayacağını sorgulayan ahlaksal bir sav da var ayrıca; ama burada da tam can alıcı noktada silah patlıyor. Büyük oyuncular, tam anlamıyla insansı, heyecan verecek derecede gerçekçi, hepsi birden insanı gerçekten oyalıyor ve heyecanlandırıyor, tam bir sanat eseri. Ruslarla ilgili her şey içime işliyor hemen ve yüreğimin entelektüellikten tümüyle uzak bir köşesinde tuhaf bir ateşe neden oluyor: Ne büyük bir ulus, ne büyük güç! Akşam kafeye uğrayıp eve dönüyorum. Saatime göz atıyorum, yarın, hayır, on beş dakika sonra (ne feci!) elli yaşıma basacağım. Acaba hayatımda yeni bir şeyler olacak mı? Birikmiş gücüm, esnekliğim yeterli olacak mı? Göreceğiz. Takvimdeki günlere bakıp kör inançla tahtaya vurma-

malı ya da kendimi kutsanmış hissetmemeliyim. İleri, bir kez daha! Umarım çok ileri gitmem ama gittiğim kadarını doğru dürüst giderim.

Cumartesi, 28 Kasım – Karanlık gün: ellinci yaşıım. Öğlen Zuckmayer'le birlikte Schwarz'taydım; yanımıza Knie Sirk'i'nden iki tanınmış kadın verdiler, Herr Schwarz şampanya hediye etti, iyi vakit geçirdik. Frizi, Kakadu'ya gitti, ben de kafeye. Vedalaştık, akşam Sigrid Onegin'in ilahi konseri vardı. Ne ses, düşsel bir güzellikte, berrak, kusursuz. Özellikle de *Macbeth*'ten söylediği arya. Daha sonra rastlantıyla karşılaştığımız Frau Faesi'yle birlikte olduk.

Pazar, 29 – Salzburg'a döndüm. Sayısız telgraf, mektup, hediye vardı, en güzeli de hiç tanımadığım insanlardan gelenlerdi. Akşamı evde sakince geçirdim.

Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe – Hızla yazışmaları bitirdim. Çalışmayı düşünemedim bile. Ayın 3'ünde Viyana'da olmak istediğim için her şey karmakarışık oldu. Akşam Jannings'leydim, çok keyifliydik. O dev adam, dev gibi korkusunu dev gibi alkol bardaklarında boğdu.

Cuma, 4 Aralık – Öğleden önce Alfred'leydim, öğlense evde, sonra da Beck ve Jannings'e uğradım, orada akşamın dümeni çıktı ortaya, Margarethe Melzer, yan yan çapkınca bakıyordu; akşam saat yedi buçukta tiyatroya gittim, Fräulein Jungmann benim Hauptmann'ın locasına gitmemi istedi. Ne kadar etkileyici bir kafası var, ne kadar soylu. Alnı geniş, dudakları keskin hatlı ve içe dönük, eski bir tabloda olduğu gibi kırıxık yok, kırıxıkçıklar var, sağlığı yerinde. Hafifçe kıpırdayan ama görkemli bir bedenin üzerinde tepeden bakan bir Goethe suratı,

bembeyaz saçları beyaz alevden bir ayla gibi; insan bakmaya doyamıyor. Konuşması nedense tutuk, sanki sürekli düş görüyormuş gibi de biraz bulanık. Bir şey aranır gibi, bir şeye sahip gibi değil; gözlerinde de bu belirsizlik var ama yumuşak ve iyicil bakışlı. Her şeyden çok sevdiği ama pek kimsenin tanımadığı Weland'ından söz etti, şenlik oyunlarını düşünüyordu. Çok ilginç bir akşamdı. Jannings görkemli biri, zayıflığı içinde güçlü; Alman yaradılışının saflığı, putsallığı iyice ortaya çıkıyor. Sonra Schalom Asch'la birlikte Sacher'e ve barlara gittim.

Cumartesi, 5 - Sabah Alfred'leydim, öğlen Gerhart Hauptmann'la Sacher'de Trebitsch'in verdiği yemeğe katıldım, Björn Björnson da vardı, çok sevimli ve canlı biri, karısı da öyle, Hauptmann'ı görmek insanı rahatlatıyor, Salten ve başkalarıyla uzun uzun konuştuk. Akşam Werfel'in evinde çok para harcanarak verilmiş bir davet vardı, adamakıllı lüks bir villa, su gibi şampanyanın akıtıldığı nefis bir yemek, Prens Schwarzenberg diye biri ve Tandler, Coudenhove ve Alban Berg, Moll ve Salten, Auerheimer, Ernst Benedikt ve Schönherr, Zsolnay ve Czokor, her kim varsa. Werfel ise gezici bir çalgıcı gibi şişko, smokini içinde babayani görünümüyle, yeleğinin gerisinde bir göbek, komik görünümü arkasında bir dâhi gizli; karısıysa yumuşak ve tombul, tam bir hanımefendi, insanı büyülüyor. Böyle mermer bir kafes içinde eser vermek harika olmalı. Hauptmann o dokunaklı tavrıyla doğaüstü şeylerden söz ediyor, ipin ucunu sık sık kaçıırıyordu ama kendini bu dolambaçta hoşnut hissediyordu. Her şeye, her şeye karşın bu eşsiz adam ne harika biri.

Pazar - Geri dönüş, o arada mektuplar ve biraz çalışma, ama fazla değil (sevimsiz angaryalar), cumaya kadar.

New York notları

17-30 Ocak 1935

Amerika, 17 Ocak 1935

Varışımız gecikti. Buna karşılık yıldızlı bayrağın gökyüzündeki olağanüstü gösterisini gördük. Karanlıkta karşımıza çıkanları anlatabilmek olanaksız. Bir sihirli değnekle dokunmuşçasına ortaya çıkıveren ışıklandırılmış beyaz önyüzler; insanın hayalini bile kuramayacağı bir manzara; bu görkem geceleyin inanılmaz bir şey. Gündüz, her şey mimari, cam, demir, taş, madde, geceleyin ise geometrik, doğaüstü bir şeyin içinde kare ışıklar, alev alev yanan kutular süzülüyor. Doğanın yalnızca vahşi olarak tanıdığı şeyi, olanaksız olanı burada ateş ehlileştiriyor. Bizden önceki kuşakları bu kadar şaşırtacak başka bir şey olacağını sanmıyorum. Ben de öyleyim; New York gündüz gözüyle de harika bir yer, dimdik uyanıyor. Ama geceleyin öteki kentler gibi bir kent burası. Bir bataklığın üstünden akar gibi bir ısıltı, bir demet ışık süzülüyor üstünden. İnanılmaz bir fosforlu pırıltı. Işık, bu çeyrek yüzyılda işe yaradı. Hatlar çizmeli, sözcükler oluşturmalı, dönme dolapta sallanmalı, dans etmeli, büzülmeli, köpek gibi sinmeli. Duvarları boyamalı, karanlığın içinden bu beyaz dikitleri yukarıya çekmeli. Coşan, bağırان, zıplayan, ateşten sözcükleri çağılayan gibi akıtan, bale yapan bu saydam şeritlerin yanında bir zamanların

ark lambaları zavallı, küçük, silik, sönmüş güneşler gibi kalıyorlar. Betimlemesi olanaksız bir şey, bu hayaletler kentinin *Fata Morgana*¹ olarak ortaya çıkması. Anlatılmaz derecede gerçekdışı olduğu için.

Uzun süren karaya çıkış törenlerinden sonra kente girdik. Yolculuktaki dostlarımla, Toscanini, Schalom Asch, Somary ve uluslararası hayranlarımla dostça vedalaştım, gazetecileri hemen başımdan savdım. Astor Oteli'nin sahibesi beni ısrarla davet edince oraya gittim. Bu otel biraz eski püskü ne de olsa, o kocaman saraylardan birinde kalsaydım daha Amerikanvari olurdu, buradaysa geleneksel Alman terbiyesi hüküm sürüyor. Ama nasıl çalıştıklarını görmek için öteki otellere gitmeye bol zamanım olacak, parka bakan bir otelin kırkıncı katında kalmak da istemiyorum, başım döner öyle bir yerde, burada, gece geç saatlere kadar ıslıl ıslıl yanan Broadway Caddesi'nin cadı kazanında olmayı yeğliyorum. Akşam Huebsch'lere gittim, çok konforlu bir evleri var, ne yazık ki biraz yorgundum.

18, Cuma – Sanki kentte değil de yüksek ovalardaymışım gibi sert, soğuk bir hava. Görkemli Rockefeller binası göz alan bir üslupta, düz, yalın, gerçek pratikliğın zaferi. Bu perçinlenmiş, dökme kuleler muhteşem, inşa edilmiş denemez bunlara çünkü insanca bir şey var bunlarda, ağır ağır, zahmetle, ter dökerek tasarlanmış ve makineler tarafından uygulanmış, somut hale getirilmiş bir yapı. Ama ne kadar temiz; geçmişin pisliğini temizlemek istiyorlar sanki. Huebsch'le birlikte bütün işlemleri bitirdik, Ritz Oteli'nde harika bir yemek yedik. Öğleden sonra radyo binasının kulesine çıktık, buz gibi havada

1. (Lat.) Nadir ve kompleks şekilde görülen bir serap türü, optik yanılsama. (Y.N.)

manzara anlatılmaz güzellikteydi, hiç zorlanmadan daĒa  ukmu  gibi olduk, bu dar uzantıda ne güzel bir manzara var, yeni bir bütünlük içinde doĒayla nasıl da yepyeni bir uyum saĒlanmış, bitimsiz denizin orantılarının karşısına yeni ölçüler konmuş. Bu uçta uçaktan bakıyor gibi oluyor insan, yanımızda kafeterya, huzur, temizlik ve güzel kızlar. Sonra döndük, dinlenmek üzere bir berbere gittik, DoĒu usulü zevk. Bu genç ulus genç kalmak için nasıl bir sanat bulmuş, nasıl da temizler. Bu beyaz koltukta otururken sanki banyoda oturur gibisiniz, bir sürü yumuşak güzel kokulu havluyla yüzünüze limonlu masaj uygulanıyor, cildinizi soĒutuyorlar, yeniden ısıtıyorlar, bir sıcak bir soĒuk oluyor, soluk alıyor, geriliyor, açılıyor, bir yandan da  izmeleriniz parlatılıyor, yumu acık elli bir kız manikür yapıyor, insan pırıl pırıl, temiz, taze, güzel kokulu, keyifli oluyor, ölesiye yorulduktan sonra bu yarım saatte olduĒu kadar dinlenmemi tim hiç diyorsunuz. Sonra yola devam, Altıncı Cadde, i siz insanların i  bulma kurumlarının önünde itişip kakıştığı gösterişli Beşinci Cadde'den sonra bu sefil Altıncı Cadde. Boş i ler k Ēıt parçalarına yazılıyor. Sonra eve ko uluyor, acele bir görüşme yapılıyor ve sonra yine dışarı. Burada geceleri olaĒan st . Sıra sıra evlerin alt katları ışıklı. Üst katları karanlık. Ama sonra, insan  aşıyor, yukarıda, çok yukarıda havada bir şey süzülüyor, ışıklı bir kule, bir sütun, birkaç pencere, boşlukta dört k  e bir saat, ta yukarılarda, insanın artık dünyaya ait bir şeyler görmeyi ummadığı yerde, dünyanın üstünde, mitlerdeki tanrıların bulunduĒu yerde. Sonra yine kucak kucak ışık, altmış katlık bir binanın bütün katlarında, bir otel, bir tren istasyonu ve bütün bunlar berrak, dupduru havada keskin çizgilerle yazılmış. Büyülü gibi. Gecenin içinde ikinci bir kent var, eskiden tanımadığım bir kent, o zamanlar henüz ışık bulunmamı tı. Gökdelenler yeni yeni yükseliyordu ama henüz

tam biçimlerini bulamamışlardı. Bir mamutun dişleri gibi gökyüzüne uzanan birkaç gökdelen vardı. On yedi katlı binalara hayranlıkla bakılıyordu. Ama gökyüzüne uzanan bu binalara ancak günümüzde rastlanıyor, ne kadar hayret verici şey bunlar, ne harikalar, doğa gibi ür-kütmüyor insanı, insanın kendine güvenini artırıyor, alıp göklere çıkarıyor. Akşam yemekte bu notları tuttum; sonra yola devam ettim (Battery Mahallesi'ne kadar git-tim) ama kar fırtınası vardı, daha fazla ilerleyemedim, burada henüz fırtınalar dizgine alınamıyor.

Ufak, ucuz bir lokantada yemek yedim, soğuk ilikle-rime kadar işledi. Temizlik için ne kadar da çok çaba har-cıyorlar. Her bir kesmeşekeri, her puroyu ambalajlıyorlar, her şey tertemiz ama fabrikasyon. Balıklar, etler bile san-ki kusursuz birer makineden çıkmış gibi. Ufak bir eğlen-ce yeri, sanat açısından yoksul, ama insanlar öylesine ne-şeli ve keyifli ki, çocuksu bir halk buradaki; tipik tatlılar var, her yerde şekerleme, çikolata, dondurma (hep buz, her yerde buzlu su, sanki bu insanların hep tazeliğe, so-ğuğa ihtiyaçları var). Sürekli bir şeyler yapma ihtiyacında olmaları göze çarpıyor, ya bir şey çiğniyorlar, ya sigara içiyorlar ya da okuyorlar. Koca koca sepetler, atılacak ga-zetelerle dolu. Çabucak yiyorlar, çabucak okuyorlar, her şey çabucak olup bitiyor. Akşamüstü saat 5'te bir sabah gazetesi satın almak istedim, olanaksızdı, hiçbir yerde bulamadım, burada sabahlar ikindilerden öylesine uzak ki, hep ileri, hep ileri, hiç geriye bakmak yok; anlaşılabi-lir! Burada yeni olan iyi sayılıyor. Burada bir şey ne kadar yeniyse, mimarisi ve her türlü dış görünüşü ve biçimi de o derece iyi oluyor. Tazelenmiş ve bitkin bir halde yatım.

Cumartesi, 19 – Sabah Bruno Walter telefon etti. Sonra Central Park'a gittim, orada evler parkın çevresini dev bir duvar gibi sarmışlar; Metropolitan Müzesi'ne gittim. Ön

salonda bir klasik müzik konseri vardı, Rusya'da olduğu gibi insanları kandırıp içeri çekmek için bir numara bu. Kilisenin müzik ve vaazla yaptığı şeyi burada konferanslar ve müzikle yapıyorlar. Gençleri içeri çekmek için bedava şeker dağıttıklarını duysam şaşırırmazdım. Gerçekten de çoğunluk gençlerden oluşuyor. Brueghel'i daha önce tanımamışım, *De Oogst* [Hasat Zamanı] tablosu, tam gerçekçi ama mkemmell bir kompozisyonla verilmiş, insanların ve doğanın her biçimde verildiği bir mevsimi yoğun biçimde yansıtmış. Elisabeth von Lucas de Heere'nin ilginç bir portresini gördüm, öfkeli bir durumdayken, yüzünde şaşkın bir ifadeyle yapılmış bu tablo, o debdebenin altında kendini hep gösteren bir kararsızlık. Bu kadını kahraman gibi gösteren bir tablo görmüştüm. Kararsız bir insan. Turner olağanüstü, en ışıl ışıl, en parlak tablosu belki de *The Grand Canal*, [Büyük Kanal] unutulmaz bir şey, Rembrandt'lar zayıf kalıyorlar, buna karşılık Goya'nun bir boğa güreşi ve *Las Majas en el balcn* [Balkondaki Kadınlar] (arkalarında jandarma gibi dikilen erkeklerinin tutsağı gibiler), sonra bir manzara *Ciudad encima de una roca* [Kayanın zerindeki Kent] en karanlık fantezileri gösteren bir Piranesi, Greco'dan Toledo'nun anlatılmaz bir manzarası, hiç görmediğim modernlikte ve olağandışılıktaki bir gece dş. Bunda ve portrelerinde Greco, Rembrandt'tan daha büyük, daha usta.

Öğlen Ginsburg'la buluştum, sonra da birlikte bütün kentte ve çevresinde iki saat otomobille dolaştık. Gördüğüm en etkileyici şey yeni tıp merkezi ve hastane oldu, East River kıyısındaki klinikler yıkıntıların üzerine kurulmuş bir kale gibi, parlak çelik, pirinç, taş ve camdan oluşmuş; kentin içine yerleştirilmiş koca koca bloklar, hastane oteli, laboratuvar, bilim fabrikası. Hiçbir şeyle kıyaslanamaz bunlar. Yepyeni bir şey, şimdilik bir benzeri yok (belki yarın bunu geçecekler olacaktır). Sonra

Harlem'den, zenci mahallesinden geçtik. Beşinci Cadde'nin bir köşesinden sapınca birden siyah yüzlerle karşılaşıyorsunuz. Burada olağan sayılan bir karnaval şakası. Burada herkesin teni koyu, polislerin, postacıların, beyazlardan ayrı bambaşka bir dünya, bembeyaz mermerin içinden geçen koyu renkli bir damar gibi. Buradaki insanlar mutlu görünüyor, özellikle çocuklar çok tatlı, zencilerin hepsi insanı neşelendiren bir yaradılıştan, sinirli değiller, hep neşeliler, sırtıp duruyorlar (film oyuncusu olmak için yaratılmışa benzeyen berber durmadan konuştu, traş olurken bir yandan da telefon edebileceğini söyledi, burada bu mümkünmüş, zaman kazanılıyormuş, altı işi bir arada yapabiliRMiş insan, ceketini ütöletebilir, şapkasını düzeltirebilir, cilt bakımı ve ellerine manikür yaptırabiliRMiş). Ginsburg'la birlikte Washington Köprüsü'ne gittik. Brooklyn Köprüsü'nden daha büyük bu, daha hafif, daha narin ama taşıma gücü müthiş. Hiç titremiyor (benim New York'taki ritmim gibi değil), tam tersine güçlü bir insanın bilinçli dinginliği gibi sessiz. New Jersey'e gidip döndük, bu da başka bir mucize, Hudson Tüneli'nden geçtik, boş, düzgün bir yol burası, otomobiller istedikleri gibi gidebiliyorlar, tepelerindeyse geniş ve derin Hudson Nehri ile limanda duran transatlantikler. Uzaklarda da gökdelen dağları. Selfservis bir kafeteryada biraz dinlendik. Her şey pratik ve demokratik usulde, buranın dilini hiç bilmeyen bir çocuk bile becerebilir, tek yapacağı sayıları öğrenmek (New York'un her şeyin ne kadar kolay öğrenilebildiği bir kent olduğu, Londra'ya kıyasla burada çok daha fazla yabancı bulunmasından belli). Sokaklar, her yer Babil Kulesi gibi, her dili duyuyor, her türlü insanı görüyorsunuz, burada insan önce belli bir ölçüde uyum sağlıyor, kendisine Amerikan biçiminin kaba çizgileri veriliyor, yani şu *shape* dedikleri şey; ruhen Amerikanlaşma ise ancak ikinci kuşakta gerçekleşiyor. Burada her şey şa-

şırtıcı derecede ucuz, İsviçre'de olduğundan çok daha rahat yaşıyor. Burada çalışmak iyi olabilir; başka kentlere göre daha geniş, daha özgür, daha renkli burası; ama açık hava kafeleri ve lokantaları yok. Eve dönüp Toscanini'ye telefon ettim, mektupları hallettim, sonra da değerli akrabalarıyla tanışmak üzere Huebsch'lere gittim. Artık tanınmış biri olduğuma göre daha dostça davranırlar; fotoğrafları yaptırtmak için Drug Store'da filmleri verdiğim delikanlı, adımı okuyunca şaşırarak, "*Oh, that's a very good name, I am delighted to work for you,*" dedi. Akşam Huebsch'lerdeydim, çok hoştu, Josef Brettauer da oradaydı, tipik davrandı ama beklediğimden daha kibardı. Ancak bu toplantılar beni yoruyor, bu konuda yeteneksizim.

20, Pazar – İstirahat günü. Öğleden önce yazdım, New York'la ilgili notlar tuttum. Şehrin önce salt kullanışa uygun inşa edildiğini, sonra şekillendiğini yazdım. Düzenince yayılan şehirler gibi düz değil artık, şehir Hudson Nehri'nin kıyısında, şimdiyse ayağa kalkmış, ayakta duruyor. Denizin üstündeki muazzam bir deniz feneri gibi dimdik duruyor. Görünürde hiç kilise yok! Şehrin halinde bir erkeksilik var Yeni ölçüleri anlayan tek şehir. Denizden ona doğru gelindiğinde, inatçı ve cesur ve aydınlık gözlerle karşılıyor. Bir erkek gibi. Öğlen Felix Warburg'la birlikteydim, çok iyi görünüyor, yarı Yahudi yarı Alman bir müsteşar, yanında Frau Loeb ve tembel, aptal bir izlenim bırakan oğlu vardı. Evi gotik yapılara, katedrallere özenir gibi, tablolar eksper elinden geçmiş tipik tablolar, epeyce vasat bir Rafael (*ıs Raffael at all*) Erken Dönem İtalyanlar, aralarında bir tane bile insanı gerçekten sevindirecek parça yok. Rembrandt koleksiyonu muhteşem,

1. (İng.) Ne güzel bir isim, sizin için çalışmak zevktir. (Ç.N.)

beş oğlundan hiçbirinin bu koleksiyonla ilgilenmediğini anlatıyor. Pek zeki biri değil ama nazik ve herhalde iyi bir iş adamı olamayacak kadar da asilzade. Sonra şehir müzesine gittim, üçüncü sınıf bir yer ve pek fazla bir şey bulunmuyor. Orada David Bach'la karşılaşmaktan zevk aldığım biraz kuşkuluyum. Sonra bir kafeteryaya gittim, evde bir parça çalıştım ve okudum. Akşam sağda solda epeyce dolaştım, bazı yerler ilginçti, sadece mesafeler çok ürkütücü. Zencilere ait bir dans salonu olan Savoy'a gittim, belli ki siyah suratlar insanın gözünü almasın diye içerişi loş. [Kenara sıkıştırılarak yazmaya devam edilmiş:] (sadece dişleri bembeyaz, suratlar görünmüyor, sık sık Wells geliyor aklıma ["invisible man"]). Muhteşem dans ediyorlar, iki yana sallanarak, bütün uzuvlarıyla, kadınlar leopar gibi yumuşak, kalçaları bizde pek görmediğimiz biçimde kıvrak; buna karşılık erkekler ne kadar sert: Burada, bu adamların henüz ülkenin kültürüyle kaynaşmadıkları yerde, doğa cinselliğin kutuplarını daha da belirgin şekilde işliyor. Ama en eğlencelisi tuvaletler, sekiz ya da on yıllık yelpazeler ve şapkalar, merdivenleri temizleyen kadınlar ve çocuk bakıcıları bunları inanılmaz bir gururla taşıyorlar. Bu giysiler, inanılmaz uyumsuz bu ilkel, abanoz ağacı rengindeki bedenlerle. Bunun dışında bütün Harlem bir hayal kırıklığı. İnsanlar yerleşmiş, dış görünüşte alışmışlar bu bina bloklarına (aşırı doluluğu gösteren dışarıdaki demir yangın merdivenleriyle). İngiltere kralının kızıyla aynı sinemalara gidiyorlar, alınan zevk ve beğeni tamamıyla eşitlenmiş. Daha sonra, sürücünün tavsiyesi üzerine harika bir bara gittim, barın kendisi bir romanı hak ediyor, sonra da eve ama hiç yorgun değildim, sabaha kadar kitap okudum.

21, Pazartesi – Wall Street ve Broadway. Burada devasa banka binaları arasında insanın gerçekten soluğu kesiliyor

(acaba bazılarının içi boş mu, tuğla gibi). Zavallı küçük Trinity Kilise'si, küçük bir köpeğin sahibine bakması gibi bakıyor onlara aşağıdan. Broadway'de, I. Cadde'den önce devasa olanın, kibar olanın birden bitmesi çok ilginç, kara İspanyolların pis mahallesi başlıyor hemen sonra, Berlin'deki Gendarmenstrasse, sonra, 30. Cadde'nin oralarda yeniden kibarlaşıyor semt. V Cadde de öyle, 100. Caddeye kadar kibarın kibarı oluyor, sonra on sokak boyunca Kübalılar ve esmer İspanyollar, sonra yirmi, otuz sokak boyunca zenciler, arkasından yine beyazlar Tabakalar halinde bir şehir. Yığılma değil. Adalar yüzüyor içinde. Saçılmışlar. Irkların uyumluluğu, mektuplar: Harvard'da konuşma yapmam için davet, benim için çok geç, fotoğraf ve buna benzer zaman kaybı. Konferans için notlar. Akşam fazla bir şey yok, sadece mükemmel bir Rus filmine gidiyorum, Çatayev, sonra da eve.

Salı - Dolu bir gün. Önce mektuplar ve ufak tefek şeyler, öğlen Josef Brettauer'e gittim, koskocaman evinde herkes gibi tutumlu bir yaşam sürüyor, bir tek yeni eşya eklememiş, her şey eski. Öğle yemeğinde eski usul sığır eti ve *strudel* yedik. Brettauer canlandı, aile gururu su üstüne çıktı, Eugen'den kendisine kalan aile resimlerini gösterdi (demek buradaymışlar). Gerçekten nüfuzlu biri olduğunu Cornell Hastanesi'ni ziyaretimizde anlıyorum, East River kıyısındaki bu hastane şu ana kadar New York'ta gördüğüm en mükemmel şey, dünya yüzünde teknik açıdan böylesine kusursuz bir başka şeyin bulunduğunu sanmıyorum. Dıştan bile benzersiz bir yapı, Avignon'daki Palais des Papes'ın motifleri bitimsiz bir biçimde çoğaltılmış (tam otuz kat). Aynı anda hem klinik hem laboratuvar hem de üniversite hizmeti veriyor, düzenleme tekniği açısından anlatılmaz bir deha ürünü. Nikel ve cam, olağanüstü temiz, hava dışarıdan doğru-

dan girmiyor, filtreden geçerek giriyor, her şey yalıtılmış, her bir süt şişesi, her bir buz kutusu, öyle ki binlerce şişeden bir teki bile ötekilere mikrop bulaştıramıyor. Yatakların, ameliyathanelerin kapılarının düzeneği dâhice (rahatsız olunması olanaksız), en ayrıntılı statik makineler burada, her bir hasta 900 ayrı yönden kulaklıkla dinleniyor, her hastaya, bütün hastalık gruplarına makinelerle ulaşılabilir. Bu sağlık fabrikasında olduğu kadar hiçbir yerde bilimi böylesine örgütlenmiş, düzenlemeyi güzellikle birleşmiş bir durumda görmemiştim. Bu konuda günlerce yazabilirim, demokrasi ilkeleri (her yerde aynı ücret), kızların temizliği, çatıdaki bahçeler, salgın hastalıklar konusundaki önlemler, kitaplıklar, kayıt odaları, laboratuvarlar hakkında da; öylesine kusursuz ki bunlar, insan ancak düşünde görebilir; burada şimdiki zaman yaşanıyor. Gördüklerimden bitkin düşmüş bir halde akşam Cornell'in hatırına *Romeo ve Juliette*'e gittim, Cornell sıradandı ama gösteri çok uygarcaydı. Daha sonra zencilerin dansını görmek üzere Wallmann-Burghauser'le birlikte Cotton Club'a gittim, gerçekten harikaydı. Kostümler çok zevkliydi, hareketleri çok rahattı, eklemleri sanki gevşekçe sarkıyordu ama müthiş bir kusursuzluk ve güç sergiliyorlardı. Hayvanlar gibi keyifle, coşkuyla dans ediyor ve kendilerinden geçiyorlar; bazıları hayvansıydı ama asla cinsellik ya da ahlaksızlık çağrıştırmıyordu. Step dansçıları ve ilahiler de mükemmeldi, bizde rastlanmayan bir nitelikteydiler, bir nebze saflık da vardı ki insanı canlandırıyor bu. Ne yazık ki gösteri gece saat 12.30'da başlıyor, saat 3.30 olduğunda bitkinlikten artık izleyemez oldum ve yorgun bir halde eve döndüm (o hastanenin etkisinden kurtulamıyorum, kusursuz şeyler beni çok heyecanlandırıyor ve kıskırtıyor, neredeyse şehvet duyuyorum).

Çarşamba, 23 – Önce mektuplar, sonra halk kitaplığı. Daha sonra da hoş ama biraz yapmacıklı Anny Bernstein'la birlikteydim. Yemekten sonra konferans metni-mi tamamladım (neredeyse tamamladım), akşam Ginsburg'lara gittim, onlarla birlikte Noel Coward'ın *Port Fontaine*'ine gittik. İnanılmaz bir kar fırtınası patladı, New York'ta yirmi yıldır böyle bir şey görülmemiş, rüz-gâr öyle sert esiyor ki insanın soluğu kesiliyor, hava sanki sıvı buz gibi, arabalar kar altında kaldılar ama burada bu fırtınayla göz alıcı bir enerjiyle hemen mücadele edilme-ye başlanıyor Pembe ışığın içinden pencerelerin parlaması harika. Pencereler evleri parmaklık gibi bölmüşler sanki, arkasında metal parıldayan bir elek gibiler, harika. Noel Coward'ın oyunu pek zayıf, Lunt ve Ruth Boyd gibi büyük oyuncular olmasa gerçekten olacak şey değil, Ruth Boyd'un şivesi gerçekten sarsıcı, Lunt ise mükem-mel, çıplak bacaklı bu Rus bir hayvan gibi yürüyor, hem vahşi hem de iyi, acı çeken bakışları kaygılı. Onun oynama-sı, bomboş, beş para etmez bu rolü ortaya çıkarıyor; gerçekten zamanımızın en büyük oyuncularından biri, bu ufacık rolde ziyan oluyor; Raskolnikov'u oynasaydı tam yerini bulmuş olurdu. Daha sonra 52. Sokak'ta eski bir *speakeasy*'ye¹ gittik, içki yasağının olduğu dönemden kalma bütün tertibatı, alarm zilleri, kilitli kapıları, aşağı kayan tezgâhları filan hep duruyordu. Şimdiyse artık bir gösteri yeri olarak kullanılıyor

Perşembe, 24 – Öğleden önce Huebsch ile birlikte Mor-gan Kitaplığı'na gittim (Herr Morgan benimle tanışmak istiyor ama zamanım yok). Ressam Blake'in *Hiob* kitabı-na yaptığı resimler nefis, bu renklerde görmemişseniz

1. Yasadışı alkollü içki satılan meyhane. (Ç.N.)

hiç görmemiş sayın kendinizi. Sonra elyazmaları, Marie Antoinette'in Mercy d'Argenteau'ya yazdığı mektuplar, gerçek olduklarına kuşkum yok; çünkü aile belgeleriyle birlikte geçmiş Morgan'ın eline, Thackeray'in, Keats'in, Shelley'nin (az sayıda), Byron'un (*Macbeth*, *Don Juan*) elyazmaları var, Goethe'nin *Faust*'undan nefis bir sayfa, Voltaire'in *Mahomet*'i, Dickens'tan *Noel Şarkısı*, inanılmaz bollukta harika şeyler. Resimlerden pek hoşlanmadım, Warburg'larda ve Avrupalı koleksiyoncularda olduğu gibi tipik zengin tarzı. Belki bir kez daha giderim oraya. Öğlen Huebsch'le birlikteydik, sonra bazı işlerim vardı, mektup da yazdım, akşam Toscanini'nin konserindeydim. Locada Frau Toscanini ve La Guardia Belediye Başkanı'yla oturdum, bu adam bir İtalyan meyhaneciye benziyor, kusursuz bir Viyana Almancası konuşuyor. Burada da tanıdıklara rastladım, dünya ne kadar küçük. Toscanini'ye rağmen *Bruckner VII* sıkıcı, Strauss'un *Salome*'si çokseslilik açısından şaşırtıcı ama melodisi yine de zayıf ve kesik. Orkestra kusursuz bir disiplin içinde. Arkadan Muschenheim'larda büyük bir akşam yemeği verildi, ama çok can sıkıcıydı. İnsanlarla büyük bir masanın çevresinde oturup konuşma konusundaki beceriksizliğim gitgide büyüyor, ne yeteneğim var buna ne de canım istiyor.

Cuma – Sabah işlerim vardı, bir kez daha kuleye gittim, fotoğraf çektim, radyodaki konuşmamı hazırladım, öğlen yemeğinden sonra Radio City Ballett'teydim, akşam da Huebsch'lerde. Ne yazık ki Friderike'nin iğrenç mektubu yüzünden bütün akşamım zehir oldu, bu isteri beni mahvediyor; insanın kendinin fark etmediği ama başkalarının acı çektiği bir hastalık bu. Huebsch'lerde çok güzel zaman geçirdim, büyük gazetelerden ve kitap kulüplerinden bir sürü hoş insan vardı, ama geceye tam

anlamıyla katılamayacak kadar keyifsizdim. Yine de Schalom Asch beni Cafe Royal'e sürükledi, orada Yahudi edebiyatı ve tiyatrosundan insanlar var, insan kendini Varşova'da ya da Leopoldstadt'ta hissediyor, aynı zeki, keskin hatlı ama solgun suratlar, bizim ulusumuzun insanları biçimsel açıdan ne kadar da birbirinin aynı, ama yine de hiçbir zaman tümüyle anlaşılamıyor ve formüle edilemiyorlar. Bu yazarlardan birini Asch vasıtasıyla tanıdım, adı Singer. Bu insanların hepsinde bir tür dışlanmışlık var, dünya edebiyatının dışındalar, kendilerine özgü dar bir dairenin içindeler. Bir tek Asch, sınırların ötesine geçmeyi başarmış.

Cumartesi - Şu budala mektup yüzünden hâlâ öfkeliyim. Aceleyle yanıtladım ama tam olarak istediğimi yazamadım. Öğlen Metro Goldwyn'cilerle birlikteydim, düzeylerinin tuhaf denecek ölçüde düşük olması beni gerçekten şaşırttı. Bana Marie Antoinette belgeselini gösterdiler, insanlar ve değerler konusunda hiçbir fikirleri yok bunların. Dün Radio City'de *Iron Duke* filminde de bu dünyaya ilişmemek gerektiğini hissettim, her şey, konferanslar, halkın arasındaki her şey beni tiksindiriyor. Öğlen Mrs. Morley'leydim, Burghauser'lerle vedalaştım, sonra biraz dinlendim (durmadan telefon çalıyor), iki saat Gorman'ın Maria Stuart kitabını okudum, malzeme çok, yapı az (esas kavranmamış). Sonra Felix Wittmer'i gördüm, üstelik daha dün Eric Mosse'ye güçlkle dayanmıştım; sonra Yidiş Tiyatrosu'na gittim. Bir Rus'un mükemmel yönetmenliği altında iyi oyuncular vardı; ne yazık ki oyun çocuksu ve kötüydü, Haçlılar'ı konu alan bir komedi, şarkılar ve danslar sayesinde seyredilebilen, trajik vurgulamaları olan mizahlı bir trajedi aslında. Oyunun sonunda soluk suratlı, gençten biri geldi sahneye, oyunun yazarıymış. Seyirciler orta sınıftan, zekâ yoksus-

nu ama dost görünömlöler. Arkadan Rus lokantasına gittik, dansları ve gösterileri sayesinde gerçekten sevimli bir yer. Burada her mahallenin kendine özgü, başkasına benzemeyen bir tarza sahip olması çok ilginç, neredeyse her kenti ülkesindeki adıyla tanımlayabilecek gibi oluyor insan, o kadar belirgin farklılıklar var; öte yandan bu New York dünyanın en büyük potası. Akşamları *New York Times*'i okuyorum, pazar sayısının sekizde birini okumak bile tam iki saatimi alıyor

Pazar – Sakin bir sabah; Yahudi gazetesi için şu yazıyı yazdım, banyo yaptım, okudum; öğlen de Brettauer'lere gittim. Koca biraz kendini beğenen biri, karısı çok daha kibar ve hoş. Öğleden sonranın buz gibi havasında biraz dolaştım, sonra Stefan Wise'nin evine gittim, ne de olsa üst derecede zihinsel formasyonu olan bir adam. Anlamlı bir yüz, olağandışı bir konuşma yeteneği, çabucak kavrama; tümüyle bakıldığında özel yetileri olan bir adam, peşinden binlerce insanı sürüklemeyi biliyor. Projenin anlamını hemen kavlıyor, bana bu konuda yardımcı olmayı da istiyor; daha fazla zaman olsaydı her şey yoluna girerdi ama evden gelen baskılar beni çok etkiliyor. Daha sonra Huebsch'lere gittim, orada her zamanki gibi samimi ve dostça bir hava vardı. Ne mükemmel insanlar.

Pazartesi – Bir sürü işim vardı. Önce, beni rahatsız etmeye gelen bir dolu insanı başımdan savdım. Daha sonra müthiş Toscanini'nin Schubert'in senfonisinin provasına gittim, harika bir izlenim, bu konuda daha ileride yazacağım. Orada sürekli canımı sıkan –prova sırasında sürekli dolaşıyor– Klemperer'e rastladım. Sonra Huebsch'le birlikte konferansın çevirisini elden geçirdik, sonra da yurtdışı yolculuk izni için sonu gelmeyen bir süre avına giriştim; ilerlemek mümkün olmayan buz tutmuş sokak-

larda yarım saatten fazla gümrük müdürlüğüne yürümek zorunda kaldım; yürürken de bu koskocaman, ta başından olağanüstü büyük oranlarda tasarlanmış ve asla her yerinin öğrenilmesi mümkün olmayan kente yeniden bir göz attım. Sonra yine Huebsch'e döndüm, çeşitli işleri hallettik. İnsan burada ne kadar yoruluyor, eşyaları toplamak ve benzeri sıkıcı işler yapmak zorundayım. İnsanın yanında biri olmayınca yolculuktan önceki ve sonraki ikişer gün salt bedensel işlerle, hazırlıkla geçiyor. Akşam konferansı hazırlayıp okudum, yapacak o kadar çok iş var ki, Stuart'a yapacağım eklemeleri ancak gemiye bindikten sonra yapabileceğimi sanıyorum.

Salı, 29 – Dopdolu bir gün. Öğleden önce Huebsch'e gittim, konferans üzerinde düzeltmeler yaptık, sonra yemek yedim, daha sonra da sekiz gazeteciyle röportajım vardı; içlerinden Yahudi olan üç tanesi gerçekten hoş olmayan kişilerdi, sabah da Schalom Asch'in oğlu Nathan'la buna benzer bir tartışma yapmıştım, Nathan İngilizce olarak bir komünist-Yahudi gazetesi çıkarıyor, içinde bulunduğumuz günlerde bir Yahudinin yapabileceği en budalaca şey. Ama bunların hepsi de dünyanın yapısının değiştirilmesi gerektiğine öylesine inanmışlar ki, belki de haksız değiller, ama kanımca bu durumda Yahudi milliyetçiliğinden vazgeçilmesi gerekir, aynı anda iki cephede olamazsınız. Benim gibi radikal olmak isteyenlerin konumu gitgide güçleşiyor, bir kenara itilmemize izin vermemeliyiz. Bu tür röportajları dayanılmaz buluyorum, bir daha böyle bir şeye girişmeyeceğim, ya da kendim yazacağım, yoksa her şeyi değiştiriyorlar (resimleri de). Radyoda konuşurken, krom, nikel ve camdan oluşan, hepsi de ince bir zevkin ürünü olan ama birer mucize sayılan mekânları betimlemeyi unuttum; dev gibi yeşil alıcılarda, her sesli harfin, her B, C, D ve E'nin

nasıl değişik titreşimlerde yansıdığı görülebiliyor; ilk kez olarak sesin ışığa ve tona grafik dönüşümünü biraz olsun kavrayabildim. Umanım radyodaki konuşmam da son olur, bir tek dileğim var, işime dönebilmek, daha büyük boyutlarda üretebilmenin mümkün olup olmadığını bir kez daha deneyebilmek; o kısa roman şimdi böyle bir şeye ısınabilmem için bana her şeyden daha gerekli görünüyor. Öğlen yemeğini Muschenheim'lerde yedim, akşam da Klemperer'in konserine gittim, Philadelphia Orkestrası'nın çaldığı *Iphigenia* uvertürü harikaydı, temiz ve uyumlu çalışıyla bu orkestra piyasadaki bütün öteki orkestraların önünde geliyor. Salon da nefisti, burada gerçek bir elit tabaka var, sekiz milyonluk bu kent, konser salonunda en aydın kişilerle temsil ediliyor. Bavullarımı topladıktan sonra Rockefeller Binası'nın 65. katındaki Rainbow Salonu'na gittim. Burada rahat barda oturarak (yanı başımızda durmadan değişen renkli ışıklı dans gösterileri var) pencereleri ışıklı binaları görebiliyor insan; birer soyut görüntü biçimindeki bu yapıları dünya üzerinde hiçbir şeyle kıyaslamak mümkün değil; hiçbir yıldızlı gökyüzü böylesine sık ışıklı ve pırl pırl değil, böylesine sanatkârane işlenmiş değil; bunların, arkalarında dünyevi varlıkların yaşadığı pencereler olduğunu düşünemiyor insan. Ya asansörlerin büyüğü, insanı bir hamlede, nazıkçe, yumuşakça göklere çıkarıyorlar, bir soluk alıp verme süresinde yetmiş kat yukarı çıkıveriyorsunuz. Yeni teknolojinin bu türünde biraz şehvet de gizli, belki de alışamadığımız sürece böyle geliyor bize, ama şu âna kadar bu tür birçok yeni şey icat edilmiş olmalı. New York geceleyin çok görkemli, büyüklüğünü geceleyin çok daha iyi algılayabildiğim (Londra'ya kıyasla örneğin) tek kent; bu işin sonunun geldiğine de inanmıyorum, eminim ki on yıl sonra çok daha şaşırtıcı bir yer olacak burası.

Çarşamba, 30 - Yola çıktım. Daha önce Madam Merowith'le oğlunu ve Pynsonprinter atölyesinde Elmer Adler'i ziyaret ettim. Sonra vedalaşma. Bu işin burada bir törene dönüşmesi çok ilginç, özellikle de gece yarısı hareket ederken bir sürü hediye ve telgraf gelmesi, Amerikalı tiz kadın sesleri; eskiden herhalde tren istasyonları, atlı arabalar zamanında böyleydi. Huebsch'ler de geldiler, iyi bir vedalaşma oldu. Gemimizin çevresinde buz kırıcılar çalışıyor, Hudson Nehri donmuş, yolumuzun açılması için makineler geniş, gri buz parçalarını kırıyorlar; mavi, berrak bir ışık altında gerçek bir Amerikan soğuğu yaşıyorum. Şimdi de güneş ışığı altında görkemli bir gösteri; gemi uzaklaştıkça geniş, dar, erkeksi, kadınsı gökdelenler teras teras çıplak, keskin bir yükselişle birer Babil Kulesi, birer Aztek kulesi gibi göğe uzanıyorlar, Manhattan'ın ucunda sıklaşıyorlar, bankaları, altınları, Wall Street'i koruyorlar. Alay ederek söylendiği gibi, gelenlere meşalesini uzatan ama New York'a sırtını dönen ünlü Özgürlük Anıtı görünmüyor bile; bütün bunlar yavaş yavaş küçülüyor, grileşiyor, Brooklyn Köprüsü zarif bir hayalete dönüşüyor, dev buharlı gemiler de kayıklara, önümüzde sonsuz ve engin deniz açılıyor.

İlk gün gemi iyi ve sakin seyrediyor. Pek lüksü yok, kimseyi de tanımıyorum. Bol bol düşünecek ve dönüş alacak zamanım var. Bu yolculuktan ticari ya da tanıtımsal açıdan yararlanmış olmasam da manevi olarak çok yararlı oldu, öte yandan sanatsal ve insancıl açıdan içinde bulunduğum krize de çözüm getiremedi. Öncelikle şunun farkına vardım ki, halk önüne çıkmanın her çeşidi karşısında duyduğum korku gitgide artmakta, bu korkuyu yenemeyeceğim, bundan sonra halkın önüne çıkamayacağım, çıkmak da istemiyorum, büyük başarı kazanma yolundaki yarıştan da çekilmem gerek, ben artık sonucu önemli olmayan, kişisel işler yapmalıyım, bi-

yografik çalışmaları bir yana bırakmalıyım, dikkatimi toplamaya çalışmalıyım, benim için en uygun çalışma bir roman yazmak, oysa şiir ya da drama yazmayı daha çok istiyorum. Herhalde Amerika'yı son kez görmüş ol- dum, artık sinemayla, bütün bu kirli para işleriyle ilgim olsun istemiyorum, gazetecilikten sonra bu işlere de ke- sin son vermeliyim. Gelecek ayların programı belli: Ma- ria Stuart bitirilecek ve sonra *her gün* epik çalışmamı sürdürüleceğim, tarzımı açıklığa kavuşturacağım, belki de unuttuğum şeyleri yeniden öğreneceğim. Dikte verme alışkanlığımdan vazgeçeceğim, insanların arasına pek ka- rışmayacağım. Daha çok sinema, daha çok tiyatro, mal- zeme sağlayan, esinlendiren her şey. Böyle bir ara ver- mek benim için iyi oldu, Maria Stuart kitabım için de iyi olacak.

27 Eylül 1935 tarihli
günlük sayfası

Paris'ten Londra'ya Yolculuk

Son yıllardaki yolculuk günlerimden biri. Acaba dünya böyle huzursuzluk içinde sağa sola sallandığı için mi kayarcasına yaşamaya alışıyor insan? Ülkelerin birbirlerine sınırlarını kapatacakları ve insanın ondan önce çabucak dünya havası solumak isteyeceği yılların yeniden geleceğini mi seziyorum? Hangisi olursa olsun, yolculuk etmek artık yabancı olduğu bir kavram değil, tam tersine doğal bir kavram. Bağlardan ve alışkanlıklardan, evden baktan iyice koptum; bunların ikisi de kuşkulu kavramlar benim için, eksikliklerini hissetmiyorum. İki bavulun birine dünyevi ihtiyaçlarım olan giysilerimi, ikincisine ruhsal hazırlığım olan müsveddelerimi koyuyorum, ondan sonra her yer benim evim. Maddi ve manevi hayatta durmaksızın özgürlüğün yeni bir biçimini keşfetmek yaşamın anlamıysa en az yükle yaşamak ve duygusallıktan uzak olarak geçmişin büyük bir bölümünü geride bırakabilmeyi başarmak belki de en iyisidir.

Sabah Paris'te istasyona gittim. Bir kentin uyanması hep harika bir görünüm olarak gelmiştir bana, yüz binlerce insanın görünmez inlerinden sokaklara dökülmesi. Bir kentin harekete geçmesi müthiş güzel bir şey, bir lokomotifin yürümeye başlaması gibi, tekerleğin ilk dönüşü ağır, yavaş ve inleyerek olur, sonra hızlanır, birden

normal hıza erişir, gidişin ritmi hızlı ve dolu doludur ki insan onu içinden hissetmez bile. İnsanların tertemiz yıkanmış sokaklara kasırgaya tutulmuş gibi dökülmeleri ne çarpıcıdır; yine de her insan, kargaşaya benzer bu kalabalıkta kendine ait yerini arar; karmaşaya benzeyen ama aslında tasarlanmış bir düzen olan şeyden daha görkemli bir şey yoktur, tıpkı tiyatrodaki halkın itiş kakış do-laştığı bir sahne gibi, aslında orada da her hareket görünmeyen yönetmen tarafından en anlamlı biçimde tasarlanmıştır

İstasyonda ilk elimi attığım şey gazete oldu. Habeşistan'da savaş çıktı mı çıkmadı mı? Gelecek kuşaklar için düşünmeye değer bir şey; savaştan sonraki onca yılda biz böyle yaşadık, her gün yeni bir sarsıntıya hazırдық, yeral-tından gelir gibi, bir doğudan bir batıdan, bir kuzeyden, bir güneyden gelen boğuk güm-bürtüyü yüreklerimizin içinde hissediyorduk sürekli, 1914 yılından beri her sa-bah gazetemizi ürpererek açtık, kişisel yazgımız (eski-den, şimdi olduğundan daha fazla) siyasete ve hasbelka-der ona hükmeden kişilere bağlıydı. Ama hayır, rahat bir soluk alıyorum, bugün hâlâ savaş çıkmadı, görüşmeler hâlâ sürüyor. Devletleri yönetenler uçaklarda sarhoş kuş-lar gibi bir oraya bir buraya uçup görüşmeler ve gizli an-laşmalar yapıyorlar, bu caniyane diplomasinin asıl saçma-lığı ve anlamsızlığı hâlâ gündeme gelmiyor.

Hafiflemiş olarak trene bindim. Bu huzursuz dün-yada, trende hareket halinde olmak huzur, yolculuk et-mekse dinlenmek sayılıyor. Bedenimizi huzursuzluğa terk edince ruhumuzu da ister istemez o huzursuzluğun ritmine bırakıyoruz. Hareket halindeki bir trende oku-mayı, düşünmeyi hatta çalışmayı bile yeniden öğreniyor insan; öğlen Boulogne'da iniyor, kanalın kıyısında kendi-mizi yorgun değil de dinlenmiş, bitkin değil de canlan-mış hissediyoruz. Sonra da hemen yine gemiye gidiyor,

sevgili denize bir göz atıyoruz, tuza ve güzel kokuya doygun havadan ve uzaklardan bir soluk çekiyoruz içimize. Ama yo, yirminci yüzyıl insanı, bir vatandaş olduğunu ve kendinin olmaktan çok devletin malı olduğunu unutma! Küçük Avrupamızda bir sınırın kutsal hiçliğini aşınca karşılaştığın törenleri hatırla da boynunu bük. Pasaport bürosunun önünde sıraya girmek! Sabırla girilir sıraya, ama nedense âciz ve öfkeliisinizdir. Sevinciniz de uçup gitmiştir, saf içgüdüsel duyguların tazeliği de, özgürlüğün verdiği sevinç duygusu da. İnsan kendini sindirilmiş hissediyor, sanki artık insan değildir, özgür ve doğal değildir, başkasına bağlıdır ve birden bir başkaldırı duygusu doğar içinde. Olabilir, bu duygu yalnızca bizim, yani bir zamanlar pasaportsuz ve belgesiz ülkeden ülkeye kaygısızca giden biz savaş öncesi insanların içinde doğabilir; bu sıraya girme, kuyruk bekleme yalnızca bir formalite olsa da biz savaş yılları kuşağına hep o günlerden beri tatüğümüz, bütün o manevi haklarımızdan yoksun bırakılmayı hatırlatır. Sıraya girmek; bu, bizim için hâlâ yoksunluk, açlık günlerini anımsama, ya da tercihli askerliği hatırlama anlamına geliyor. Savaştan önce kuyruğa girdiğimizde bir keyif için, sanatsal bir zevk için girerdik. Operanın önünde, tiyatronun önünde, sabırsızca sıraya girer, hem sevinç duyar hem de heyecandan yanıp tutuşurduk; beklemenin verdiği bu ön zevkle biz gençler, arkadaşlar, dostlar, ya bancılar keyifle, sıkış tepiş bir arada dikilirdik. Kimse bizi beklemeye zorlamazdı, ya da ihtiyaçtan beklemezdik, bu yüzden de bu bekleyiş utandırmazdı bizi. Dünya bu aşağılanmayı ancak savaş sırasında ve savaşın ardından öğrendi, yani bir sorgulanmayı, bir hükmü bekler gibi beklemeyi, baskıyla, ihtiyaçtan, korkudan beklemeyi; birkaç dakikalık bir bekleyiş gerekli olsa da her seferinde içimden bir başkaldırı ve öfke yükselir.

Ama gerçekten yalnızca birkaç dakika bekliyorum. Bir göz atma, pasaporta vurulan bir damga. Bugün Avrupa'daki her ülke, bir yabancının gitmesinden mutluluk duyar. Öyleyse hemen gemiye gitmeli, denize özlem dolu gözlerle bakıp gökyüzünün ve dünyanın havasını solumalı. Ama hayır, hayır, yeniden pasaport kontrolü, önce İngilizlerin, sonra da Fransızların, çıkıştaki hafif kontrolün yerine girişte sıkı bir kontrol. Yeniden sıraya giriyoruz, şimdi tıpkı savaş yıllarında olduğu gibi yanı-mızdakinin yüzünde belli bir huzursuzluk ve kaygı okunuyor. Büyük Britanya'ya girebilecek miyim -savaştan önce dünyanın en konuksever ve özgür topraklarıydı burası- girersem ne kadar kalmama izin verilecek, birkaç gün mü, birkaç hafta mı, bir ay mı? Beklemek, beklemek, beklemek, sonunda kısa bir sorgulama, sonunda izin belgesi, içimde bir utanç var: Avrupa 1935'i böyle yaşadı, ülkeler birbirine hiç güvenmedi. Harika bir dünya olan Avrupamız bölündü, kilit altına alındı, özgür doğmuş insanların önüne sınırlar dikti. Hiç böyle büyük bir anlamsızlık, böyle ölçüsüz bir saçmalık olmuş muydu? Olduğunu hiç sanmıyorum. Çünkü artık asıl yolculuğa ayrılan, yani uzaklıkları aşarken harcanan zamanla her ülkede bu tür kontroller sırasında harcanan zaman arasındaki oran gitgide birbirine yaklaşmakta. Yüz yıl önce Paris'ten Londra'ya üç günde gidilirdi ve bu sürenin yalnızca yarım saati sınırda kontrole ve sorgulamaya ayrılırdı. Bugünse, uçakların bir saatte aştıkları bir yoldan sonra bir saat, belki de fazlası bu işlere harcanmakta; gün gelecek kontroller yolculuk süresinden daha çok zaman gerektirecek; baksanıza bugün birçok ülke zihinsel gücünü insanların gelişmesi ve manevi yapılanma için değil de savunmaya harcıyor. Sanırım her şeye alışabilirim, yalnızca bir tek şeye, anlamsızlığa, mantık dışılığa alışamam, bu açıdan Avrupa'nın bugünkü durumunu beni sürekli rahatsız ediyor ve öfkelen-

diriyor. Sürekli olarak düzgün olanı çarpık, basit olanı çapraşık görüyoruz, kimi zaman da delinin biri arabanın direksiyonuna oturmuş da dünyayı oraya buraya çarpa çarpa bilinmeyen bir yöne doğru götürüyormuş duygusundan kurtulamıyorum.

Biliyorum, görünüşte önemsiz olan şeylere başkaldırmak budalaca ama insan bu küçük şeylerde büyük olayları daha iyi hissediyor, tıpkı avcının, çiftçinin ya da balıkçının kuşların alçaktan ve kesin uçuşuna bakıp fırtınanın yaklaştığını sezmeleri gibi. Neden birden kuşları düşünmeye başladım? Nedeni şu: Daha uçağımız yere inmeden gazete satıcıları kollarındaki gazeteleri beyaz kanatlar gibi sallayarak üstümüze geldiler. Bir gazeteye uzattım elimi. Habeşistan'da savaş çıktı mı? Çıkmadı mı? İşte yine yarın, öbür gün, haftalarca, aylarca bu gazeteleri bekleyeceğiz; biz, yani 1935 yılının insanları, biz ki 1914 yılında savaş ruhumuzun tam ortasından vurmuştu bizi, o olayın duyarlılığını hâlâ taşıyoruz, savaş sonrası kuşağıysa kısmen anlamıyor bunu, kısmen de yufka yürekli olduğumuzu düşünüp alaya alıyor bizi. Ama bırakmalıyım bu düşünceleri! Pistin ötesine, İngiliz topraklarına baksam daha iyi olacak, ıslak gri gökyüzünün altında yeşil daha değişik, evler, insanlar, görenekler değişik, hava da öyle, daha yoğun, dolu ve sıkı, Fransa'da olduğu gibi oynak, yumuşak ve hafif değil. Sonunda Londra, bu anlatılmaz derecede çirkın, gri ve ıslı banliyölerden sonra insana şurada burada bir yeşillik sunuyor, damlarda ve dükkânlarda rengârenk kelimeler alev gibi oynuyor, sarı ve yeşil, kırmızı ve mavi, akşamın alacakaranlığında şimşek gibi çakan ışıklı haykırışlar bunlar, adlar, mallar, insanı satın almaya yönlendiren sözcükler, sokaktaki binaların her katından insanın üstüne geliyor: Satın al! Satın al! Satın al! Korkunç derecede tekdüze bir buyruk. Otomobillerin bitimsiz ırmağı sinyal lambalarının arasında ola-

ğanüstü ve kesintisiz akıyor. Burada dünya öteki yüzünü gösteriyor insana, anlamlı ve teknik yüzünü; manevi açıdan çökmüş olan bugünkü Avrupamız burada bütün hünerlerini ve becerilerini bolca gösteriyor. Beş kıtanın gücünü, zenginliğini, enerjisini emmek için hepsine birden el atan bin antenli bir polipe benzeyen, görünmeyen binlerce kişinin görünmeyen çalışmasını dünyamızın tehlikeli mucizesi olan örgütlenme sayesinde ışığa, konfora, zenginliğe ve harekete dönüştüren bu kentin olağanüstü büyüklüğünü yeniden hissediyorsunuz.

Birkaç dakikalığına eve girdim, bavulumu bıraktım, kirimi pasımı temizledim. Ama yabancı bir kentte geçirdiğim ilk birkaç saat asla evde kalamam, o kente yüzlerce kez gelmiş olsam bile. O kenti hissetmeden, dokunmadan, tatmadan, bu yöndeki merakımı gidermeden asla çalışmam, asla bir kitabın sayfalarında huzur bulamam. Yabancı bir kente geldiğimde, önce bir kuleye ya da dört bir yanı tümüyle görebileceğim bir yere tırmanmak gelir içimden, ya da o kentin ritmini en çok hissedebileceğim, kalp atışlarını yakından duyabileceğim yere. Öyleyse doğru Picadilly Circus'a, çevresinde (en azından bugün) dünyanın döndüğü asıl Kuzey ya da Güney Kutbu'na. Orada aynı yerde kalmak çok güçtür, orada titreşim çok fazladır, kalabalık insanı itip kakar, arabaların karmaşasından körleşir, gürültüden kulaklarınız sağırlaşır ama yine de orada kalırsınız, salt bu dinamik gücün tadını çıkarmak için. Dıştan bakınca hiçbir şey değişmemiş, en sevilen viskinin ya da o sırada en tutulan film oyuncularının alev alev akan adları kulelerin ta tepesine, en üst katlara kadar dizilmiş yine. Bir önceki yıl burada, bir metre boyunda harflerle yazılmış alev alev parlayan, ışıldayan ve aylarca yerlerinde kalan adların tümünü unutmuş olduğumu keyifle fark ediyorum. Çünkü insanın iç duyarlılığı reklamlar ve tanıtım yüzünden bozulamaz. İnsanın belleği, ancak

gördükleri duygularını etkilemişse güçlü kalır. Koşun bakalım adlar, ne kadar koşarsanız koşun ölümsüzlüğe kavuşamayacaksınız. Anonim bir şiirin beş dizesi hepinizden uzun yaşayacak; çünkü burada önümden akıp geçen bütün bu insan kalabalığı hiçbir şeyi aklında tutmak istemiyor. Yalnızca almak, tadına bakmak, damağını okşatmak, sonra da hazmedip unutmak ve ertesi gün yeniden tükünmek istiyor. Zevk almayı az bulunur, yüce bir şey olarak görmek yerine, her gün çalıştıkları, yemek yedikleri ve uyudukları gibi her gün bunların tadını çıkarmak istiyorlar. Bu insanların koca koca harflerle ölüm ve aşk vaat eden, heyecan ve kesin duygulanma sözü veren bu ışıklı yerlere doluştuklarını görmek insana hem dokunuyor hem de ürkütüyor. Bu ferahlamayı herkese layık görebiliriz, ama öte yandan beğeni düzeyinin, kitlelerin ağzına böyle bir parmak bal çalınarak böylesine korkunç bir biçimde düşmesinin, bugün büyük fikirlere sahip olmayan Avrupamızın budalalaşmasına katkısı olup olmadığı, bu düzey düşüklüğünün, insanları zamanı anlamakta, düzeltmekte ve değiştirmekte savunmasız kılıp kılmadığı, insanların sıradan zevklerle böylesine sürgit beslenmelerinin geleceğe bir anlam, bir plan ve bir önem veremelerine engel olup olmadığı düşüncesi dokunuyor yüreğimize. Burada durdukça bu baş döndürücü gücü daha çok hissediyorum. Akşam oldu. Bu altı milyonluk kentte şimdi bütün otomobiller, otobüsler ve metrolar, Londra'daki tiyatroların, gösteri yerlerinin, eğlence yerlerinin onda dokuzunun yer aldığı Soho'daki bu küçücük bölgeye akın edecekler. Saat sekiz buçukta, bir anda hepsi başlayacak, saat on birde aynı anda hepsi bitecek. Şimdi oyuncular aynı anda şarkı söylüyor, dans ediyor, sinema perdesinde insanlar akıyor, bir insanlar ordusu, üç ordu birliği ya da altı ya da on, ne bileyim, aynı anda duygularını talem ettiriyorlar. Ben de onların arasında tek başıma yürü-

yorum, onlara kapılıyorum, karşı koyuyorum, bu eşzamanlılığın büyüüne kapılıyor ama yine de sövüyorum ona, büyük kentin ahtapot kollarına yakalanıp onlara karşı kendimi savunuyorum; ama hiç farkına varmadan, bir ya da iki saat içinde insan bu ritme alışıyor. Yatmaya gidene kadar da sıyrılmıyor bundan. Yarın sabah artık bu kentte bir yabancı olmayacağımı biliyorum, kendimi toplamış ve tazelenmiş olarak işime başlayabileceğim, ufacık gücümle bu tutarsızlığa bir anlam kondurmaya çalışacağım. Ama yarın sabah ilk işim gazeteye uzanmak olacak ve kuşağımızın yazgısını belirleyen soruyu soracağım: Savaş başladı mı, başlamadı mı? Akılcılığımızın silahını kullanarak insanlık âlemine daha iyi bir alın yazısı çizeceğimize böyle umarsızca bekleyip bu soruyu sordüğümüz için Avrupa'ya da yazıklar olsun, bütün soyumuza da!

Brezilya ve Arjantin'e yolculuk

8 Ağustos-1 Eylül 1936

8 Ağustos 1936'da Southampton'dan yola çıktım, İngiltere'ye ait her şey gibi silik ve Portsmouth Limanı gibi birçok kola ayrılmış basık bir liman kenti olan Southampton'da pek fazla bir şey göremedim. Gemi iyi ve yeni gibi duruyor ama sevimli değil, sanatsal görkem sergileyen İtalyan Rex'le ya da basit, sağlam yapılı Manhattan'la kıyaslanamaz bile; beceriksizce, hiçbir üslubu olmayan bir gösteriş girişimi ve yanı sıra buz gibi soğukluk. Hava nefis bir durgunlukta, eylüle uygun bir serinlik var.

9 Ağustos – Hava mükemmel! Çok okuyorum, önce İspanyolca, bu iş mükemmel ilerliyor; arkasından da Macellan'ın bir öyküsünü okuyorum. Ahbaplık edecek kimse yok, yalnızca Brieger adında bir botanik profesörüyle konuştum, görevle gittiği Brezilya'da kalıtım bilimiyle ilgili bir enstitü kuracakmış Kısa romanıma başladım.

10 Ağustos, Pazartesi – Müthiş ilginç bir gündü. İspanya'nın Vigo kentine yaklaşıyorduk, bir yandan karaya çıkmanın çok tehlikeli olacağı haberini aldık, öte yandan en ufak bir tehlike olmadığı söylendi. Koyun girişinde açık kurşuni renkli, kıpırtısız bir Amerikan kruvazörü dev bir buzdağı gibi yükseliyordu. Kendileriyle İspanyolca ko-

nuştuğum birkaç Portekizliyle birlikte gittim. Kenti görkemli üniformalar giymiş milisler doldurmuştu, tam bir Alman disiplini içinde diyebilirim, mavi gemici giysileri, miğferleri vardı. Aralarında on üç yaşında erkek çocuklar da vardı, ellerinde tabancaları duvarlara oturmışlar, fotoğrafları çekilsin diye tablo gibi bekliyorlardı; ancak halktan birçok kişinin faşistlerin kırmızı armalarını takmadıkları da dikkatimi çekti. Cepheye giden miğferli askerlerin tika basa doldurduğu ağır kamyonları görüp fotoğraflarını çektim, bunlar da bana bizim sivil savunmacılarımız kadar uysal göründü, bana anlatılanlara bakılırsa çatışma sırasında bile *siesta* saatlerine kesin uyuluyormuş. Belediye binasının önünde sayısız gönüllü kuyruğa girmişti, aralarında bebek gibi güzel delikanlılar vardı, burada kaldığım iki saat içinde İngiltere'nin tamamında gördüğüm şık giyimli kızlardan daha fazlasını gördüm; büyüleyici güzellikte bir ulus, bir tablo gibi; Romalılar gibi başlarının üzerinde kilolarca yük taşıyan kadınlar, eşeklerini güden arabacılar, hepsi birer Grek endamına sahip. İnsanlar devrimle pek ilgilenmiyor gibi, yalnızca bir kitabevinde (kaçınılmaz Maria Stuart'ın yanı başında) Hitler'in yazılarını, Ford'un Yahudiler aleyhindeki kitabını filan gördüm. Bir kafede kahve ısmarlayacağımız sırada günlerdir kente su verilmediğini, trenlerin işlemediğini öğrendik, ne var ki (bir zamanlar Viyana'da olduğu gibi) ayakkabıcılar devrim sırasında da ayakkabı satıyorlar, lokantacı da bira; hayat durmuyor; ancak daha sonra hükümetler bu hayatı değiştirecek. Genelde içsavaşa katılanlar halkın ancak beşte biri kadar olmalı; burada insan-Almanya ve Avusturya'daki milislerden gelen alışkanlıkla- cephenin bir saatlik uzaklıkta olduğunun farkına varmadan saatlerce ortalıkta dolaşabilir. Ama durumu bilince, İspanya'nın güzelliğinin gözlerimizden kaçırdığı bir sürü küçük işaretin farkında oluyorsunuz. Sokaklardaki

renkler, eşekler, öküz arabaları, en son model arabaların yanında tenteli dört kişilik faytonlar, kirli ayaklarıyla, karmakarışık, tozlu, terli saçlarıyla geniş önlükleriyle Goya'nun tablolarından çıkmışa benzeyen şu yaşlı kadınlar ne kadar da müthiş, yine de yürüyüşlerinde sonsuz bir onurluluk var; en ağır yüklerin altında bile (başlarının üzerinde koca koca sepetler taşıyorlar) eğilmedikleri için yürüyüşlerinde, dilenirlerken bile, bir soyluluk var. Murillo'nun tablolarından fırlamış çocuklar çarpıcı bir küstahlık ve güzellikte; fotoğraflarının çekildiğine seviniyor hepsi de, fotoğraf hâlâ büyüğü bir şey onlar için. İspanya'da iki saat geçirmek, İngiltere'de bir yıl geçirmekten çok daha yoğun bir deneyim, özellikle şimdi, top arabalarının kentten içinden hızla geçtikleri ve bu halkın bilgece umursamazlığının böyle bir kriz sırasında bile hayranlıkla izlenebildiği bir anda.

11 Ağustos – Salı, Lizbon. Hoş bir sürpriz. Bu kenti böyle-sine renkli bulacağını hiç sanmamışım. Tıpkı Cenevre burası, ama daha renkli, daha Güneyli, daha yerel, görkemli, soylu sokakları, kafelerle bezenmiş bulvarlarının yanında ara sokaklarında eşeklerin, başlarında sepetleriyle kadınların dolaştığı bir yer, yoksulluk içinde pırlıltı, pırlıltının içinde yoksulluk, Güney ülkelerindeki bu müthiş tezat. İnsanlar İspanya'da olduğu gibi gösterişli ve güzel değil, melezlikleri belirgin, sabahtan akşama kadar ayakkabılarını parlatırdıkları halde gururlu bir beyefendi gibi de davranmıyorlar. Saatlerce dolaşıyorum kentte, sefil şeyler satan açık dükkanların özel, ilkel bir çekiciliği var, Balkanlar'ı andıran bulvarlardan daha da ilginç bunlar. Geminin biraz tekdüze olan havasına dönmeden önce görkemli bir soluk alış oluyor bu, gemide yalnızca üçüncü sınıfta yolculuk eden Yahudiler ilgimi çekiyor, ben de onların ilgisini; içlerinden biri benim "en büyük yazar" olduğumu tanıyor,

onların yanına gitmemden mutlu oluyorlar. Aruk birkaç gün rahatsız edilmeden çalışabileceğimi sanıyorum.

14, 15, 16 Ağustos – Gemi yolculuğu hep aynı, hoş. Şu ana kadar konuşacağım insanları seçme olanağım oldu, kimliğimi gizlemekte öylesine başarılı oldum ki, yanlarında getirdikleri bana ait kitapları okuyan iki kişi beni tanımadı bile; beni tanıyanlar yalnızca üçüncü sınıftaki Yahudiler oldu. Arada sırada Çalışma Bakanlığı'ndaki en üst düzey memurlardan biri olan Cecil Mandsley'le konuşuyorum, bütün eğitim kolları ona bağlı; hoş bir İngiliz, dürüst ve nazik, Nayer'in şarkılarını besteliyor kimsese söylemeden. Kalıtım bilimi üzerinde çalışan ve Sao Paolo'ya çağrılan Profesör Brieger ile de konuşuyorum; bana bütün sistemi anlatıyor. Mesmer gibi trajik kişilerden olan şu Mendel hakkında daha fazla şeyler öğrenmek ve onun hakkında yazmak isterdim; Mendel'in deney nesnesi ya da kanıtlama nesnesi olarak kendi kendini dölleyen bir bitkiyi kullandığını, iki kez başarısız olduğunu ve çalışmasının Mesmer'inki gibi iptal edildiğini bana ayrıntılı olarak anlatıyor Brieger. Mendel unutulmuşlar sırasında yerini almış; bu konuyu bir kez daha okumalıyım. Frankel adında Breslau'lu bir jinekoloğun karısıyla konuşuyoruz, cıvılcı, geveze ve edebiyattan oldukça anlayan bir Viyanalı; kocasından daha genç olduğum için kendimi ona takdim etmemi istiyor, elbette yerine getirmiyorum bu isteğini. Geminin Katolik din görevlisi kibar bir genç, uzun süre St. Jacob'da Kontes Wurmbrand'ın yanında kalmış; bir de New York'lu Mr. Montague var, aslında bir dünya vatandaşı, büyük biri. Her yeri dolaşmış, bütün dilleri konuşan bir mayın mühendisi; zorba biri, devletlerden, anavatancılıktan nefret ediyor, atılgan, cangıldaki bu hayata tutkun; sıcaktan hiç etkilenmiyor, o kaba yaradılışıyla her şeye katlanabilir

gibi (büyükannesi Çinliymiş, Yahudi kanı da taşıdığını tahmin ediyorum). Öte yandan çok kültürlü, okumuş, zeki biri, hayatlarını ortaya koyarak çok kazanan ama aynı ölçüde kaybeden tiplerden. Ama Brezilya konusunda karamsar Tahtayı kemiren böcekleriyle oranın doğasını baş edilmez buluyor, Avrupalıların güçleri zayıflamadan orada kesintisiz iki yıldan daha uzun kalabileceklerine inanmıyor; bedenin sürekli su kaybı, kızılötesi ışınlar, bütün bunlar insanı mahvediyor gibi, bunu herkes –hatta büyük Arjantinli Ressam Cesereo Hernaldo de Quiros bile– doğruluyor. Bu mayın araştırmalarının sunulduğu ilginç; alınan haberlerle bu yerlerin nasıl aranıp bulunduğu, önce çevrede bir yol hazırlandığı, sonra yalan haberlerle kandırılıp işe yarayacak yeri bulamadan yıllarca boş yere dönüp dolaşıldığı anlatılıyor. Bu deneylerde çok büyük meblağlar söz konusuymuş, üç-beş kişinin cebine akarmış bu paralar. Bilinmedik kişilerin bu tür şeylere onca cesaretle giriştiklerini düşünmek (keşifler tarihini okuyorum) insanın tüylerini ürpertiyor (*Macellan* kitabındaki Sarmiento'nun öyküsü örneğin, Londra'da kesinlikle tamamlayacağım *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar* gibi bir roman olabilir). Aaa kısa romanum yavaş yavaş ilerliyor, bu konuda yeni birşeyler gelmiyor aklıma, daha önceden elimin altında bir sekreter olsaydı ne kadar güzel yazabilirdim; ne olacağını göreceğiz bakalım. Bu yolculuk bedenen çok iyi geldi bana, uyguladığım perhiz, beden hareketleri ve tırmanma sayesinde kilo verdiğime inanıyorum, boğucu hava mutlaka yağı eritiyor ya da bedendeki su fazlasını dışa çıkarıyor. Ekvatordayız. Bir haftalık yolumuz kaldı.

20 ~~Ağustos~~ – Rio'ya bir hafta kaldı. Gemi gitgide sıkıcı olmaya başladı. İnsanın kendi evimdeymiş gibi rahatça çalışabileceği lüks bir kabini olmadıkça bir deniz yolculu-

ğu için sekiz gün yeterli. Hava hiç bozmadı, sabahtan akşama dek açık havada kalınabilir; bunu kesintisiz yapabilenlere imreniyorum, günün dörtte üçünü yüzme havuzunda geçiriyorlar, sonra maskeli balolar, yarışmalar, bütün bu çocuksu oyunları İngilizler öyle bir ciddiye alıyorlar ki. Ekvatoru geçerken Neptün'ün kutsanması büyük bir tantanayla sahnelendi ama ne kadar mizahtan uzak, kaba bir sahnelenme, kırk yıldır aynı şeyi yapıyorlar. İnsanların atmosferi oldukça hoş, oysa pek az olumlu şey öğrenebildim, iyi yürekli Mr. Mandsley öyle kuru biri ki insan ürperiyor, şu iki yaşlı hanımefendi dünkü şampanya esrikliğinde içgüdülerini öylesine serbest bırakmasaydı onların etten kemikten yapılmış olduklarından kuşku duyacaktım. Halkın önüne çıkmaktan, bu kaçınılmaz durumdan korkmaya başladım bile, Rio'da çalışmamı sürdürebilmeyi umuyorum; üzerinde çalıştığım kısa roman sorunlu gibi geliyor bana, bu işten alnımın akıyla çıkıp çıkmayacağımı kendim de merak ediyorum; sonunun nasıl olacağı hakkında çok şükür ki bir ipucu var elimde, ama orta kısım eksik; sağlığı yalnızca tanımlamak değil göstermek de gerekli, işin zorluğu burada. Gemide okunacak kitap bulamıyorum. Şu ünlü *Uğultulu Tepeler*'i okumayı denedim, ama okunur gibi değil, öte yandan Fielding'in *Andrews*'u hoşuma gitti (bir kitap okuyan bütün kitapları okumuş gibi oluyor); Jane Austen'in *Gurur ve Önyargı*'sı beni pek etkiledi. Karakterlerden yola çıkarak ne kadar güzel düzenlenmiş, kişiler ne kadar zengin, insanın ruhunu derinden okumuş, arka planda kalan mizah. Ne de olsa bu tür yolculuklarda insan bilgisini geliştiriyor. Bundan sonraki notlarıma karaya çıkınca başlayacağım; bu gece Güneytacı'nı göreceğimi umuyorum.

Gece hava birden soğudu. Cabo Frio'yu geçiyoruz. Yarın Rio de Janeiro! Erken kalkmalıyım.

21 Ağustos – Rio'yu her yönüyle anlatabilecek miyim, birçok şeyden söz etmeyi unutmayacak mıyım? Sabah erkenden limana girdik, harikaydı. Önce adalar, denizin içinde yeşil yeşil uzayan taşlı adalar, sonra hafif sabah sisi içinde Corcovado ve haç, eğri büğrü ve Pão de Açúcar, her ikisi de birer monolit gibi uzuyorlar, sonra da nefis güzelliklerle kıvrılan koylarıyla kent, koylarla durmadan yinelenen kent, kenti eline geçirmek isteyen bir elin parmakları gibi aşağı uzanan dağ eteklerindeki tepeler kenti sürekli bölüyorlar. Bir kentin böyle sevimli bir yelpaze gibi yayılmasından daha güzel bir görüntü düşünemiyorum, denizde de yola çıkmaya hazır arabalı vapurlar; denizin kokusuna karadan esen yumuşak, parfümlü bir esinti karışıyor, insanı sarıp sarmalıyor, kente girişimiz Güney ülkelerindeki bir karşılama kadar sıcak, oysa aynı büyüklükteki New York insanı taştan buzdağlarıyla karşılaşır, gürültüsünü insanın yüzüne utkuyla çarpar. New York çağırıyor, Rio ise bekliyor, biri erkeksi, öteki kadınsı, bu kıvrımlı çizgilerde dalgaların arasından yükselen bir kadının, Tanrıça Venüs'ün silueti var sanki. Kenti bu ilk görüş unutulmaz bir an, insan o manzarayı sonsuza kadar gözlerinin önünde tutar; her bakışta manzara değişiyor, her bakışta bir başka anlamda güzelleşiyor, Rio, Napoli gibi bir tek bakış açısına sahip değil, her yandan nefis görünüyor, dağlardan denize doğru bakınca da denizden yukarı, dağlara doğru bakınca da, sahilden de, her yandan. Üstelik de yumuşak ve eşzamanlı olarak değişen bu renkler. Bu kent gerçekten büyüleyici.

Gemiden sandalla karaya çıkmayı beklerken beni karşılamak üzere bakanlıktan üç kişi geldi, Avusturya maslahatgüzarı ve bir sürü gazeteci ile fotoğrafçı da vardı. Beni alıp Corcovado Palace'a götürdüler, orada sahile bakan bir dizi oda verildi bana, bu sahil Avrupa'daki bütün sahillerden daha mükemmel, yumuşak, derin kum-

lu, denizin yeşil ışıltıları üzerinde. Saatlerce terasta durmak isterdim, ama buna zaman yok. Kente gitmem gerekiyordu, kent harika, burada her şey en güzel bir biçimde birbiriyle kaynaşmış, Caddesi Rio Branca üzerinde Madrid, Lizbon, New York ve Paris iç içe; büyük çapta bir bulvar burası, tarzını henüz bulmamış ama alabildiğine canlı. Yaşadığımız günlerde zamanımızın en inanılmaz şeyi olarak karşılaşacağım aynı kusursuz karışım burada da kendini gösteriyor, yani ırklar arasında kesin önyargısızlık; ilk bakışta yaptığım bir gözlem bu. Dışişleri Bakanlığı'nı ziyaret ettim, eskiden şahıs malıymış bu bina, böylece önceki üslup hakkında bir fikir sahibi oluyorum, çarpıcı renklerin kullanıldığı ölçülü bir barok, koyu bir kırmızı renk, pelesenk ağacı dediğimiz taş gibi sert *anajana* la ağacı kullanılmış, bu sert ağaçlar öyle sağlamdır ki taş işler gibi işlenebilir ancak. Bakan çok kibar, centilmen, durup dinlenmeden fotoğrafını çekiyorlar burada insanın, burada hayvan oyunlarının yanında bu fotoğraf işi de ulusal bir görev; fotoğraf çekimi halkın her sınıfını çocuksu bir sevince boğuyor. Daha sonra fotoğrafçılar ve röportajcılar kuşattı beni, ne kadar çok kitap imzaladığımı anlatmak olanaksız, ne kadar sıkıştırıldığımı da; bu ülkedeki yerim gerçekten inanılmaz, en üst çevrelerden en alttakilere kadar uzanıyor, bir tek kitapta toplanmıyor, hepsine eşit dağılıyor. Çok kibar biri olan Koogan'da görüyorum bunu. Bana eşlik etmek için görevlendirilen Jaime Chermont gerçekten hoş biri, büyük bir şans benim için; en eski ailelerden birinden geliyor, hali vakti yerinde, müthiş kültürlü, tam aristokrat bir havası var, böyle birini daha önce tanıdığım söylenemez. Akşam Koogan'la birlikte kentte gezerken bu tatlı gezintinin fazla uzun sürmesine izin verilmeyeceği önseziyle doluyum. Pão de Açúcar'a, şu kelle şekeri biçimindeki dağa çıkıyoruz (Corcovado bu ilginç biçimi yineli-

yor). Şiddetli rüzgâr tırmanışı güçleştiriyor ama manzara nefis. Burada gece, hiçbir geçiş yapmadan ansızın çöküyor, insan ışığın nasıl azaldığını görmüyor, yavaşça hissettirmeden siliniyor. Gece anlatılmaz bir siyahlıkla çöküyor, deniz kapkara bir metal gibi hareketsizleşiyor. Ve birden, görkemli bir sahnedeymiş gibi, kent aydınlanıyor. Kıvrılan bir yılan gibi kesintisiz bir ışık zinciri bütün koyları, Urca'yı, Flamengo'yu, Botafogo'yu dolaşp o devasa Guanabara Koyu'nda uzanıyor; bu koy öylesine büyük ki, dünyanın bütün savaş gemilerinin oraya rahatça sığabileceğini hesaplamışlar Aynı zamanda kentin merkezi, Amerikalıların gökdelenleri ışıldamaya başlıyor, görkemli bir işaret ateşi gibi; bütün bunlar pırıl pırıl, yumuşak bir havada oluyor; havada yakındaki ormanların tatlı kokusu hissediliyor. Uygarlığın ışığının vurduğu harika bir ilkel doğa; bu inanılmaz güzelliğin ürpererek tadını çıkarıyor insan ve buradan ayrılmak istemiyor; dünyada hiçbir kent böylesi bir manzara sunamaz insana. Akşam yemeğinden sonra Koogan'la birlikte kadınlar sokağına, Mange'ye gittik. Rio'nun bu genelev sokağı inanılmaz bir görünümde. Işıklandırılmış dükkânlarda, sarılı yeşilli süslenmiş olarak, tıpkı vitrinde oturur gibi kadınlar oturuyor, her biri sahne adı kullanıyor: Coonne, Leonie, Gaucha, Pasquita; hiç böyle rengârenk bir karışım görmemiştim. Kabarık saçları ve çıplak göğüsleriyle, tahta heykeller gibi boş ve kayıtsız bakışlarıyla kapkara zenciler; boyalı yüzleri, parlak renkli gömlekleri ya da kışkırtıcı şortlarıyla şarkı söyleyen ya da seslenen Fransızlar; en bayağı sapkınlıkları vaat eden Doğulu Yahudiler; bir yanda da açıkli-koyulu tenli, gencecik, lop yüzlü, narin ya da kaba yapılı melezler; belki beş yüz tane var, yan yana kapılarda, her ırkın ve sınıfın yer aldığı bir resimli kitap, arka planda da mutlaka bir yatak. Kimileri tembelce uzanmış, kimileri dans eder hareketlerle bizi

davet ediyor, kimileri de yorgun ve Doğulular gibi kayıtsız bakışlarla izliyor bizi. Bizi en çok şaşırtan şey, kadınların böylesine karışık olması, ırk düşüncesinin olmayışı; bu ülkeye özgü bir durum bu. Zenciler beyazlara, beyazlar zencilere gidiyor, sokak kıpır kıpır ama katı bir disiplin de var, bir bölük polis mahalleyi gözlüyor, gece saat 12'de de her şey bitiyor; binalar işyeri olarak kiraya verilmiş, insan eti sunan bu koca mağazalar bir kepenk indirilişiyle kapatılıveriyor. Yan yana ne biçim yazgılar sıralanıyor! Bu Fransız ve Yahudi kadınları burada 3 *milreis*'e (yaklaşık olarak 3 Fransız frankı) gelmeden ne yollardan geçmişler! Kısacık bir zevk ânının bayağılığı ve hayvanlığı için ne biçim bir senaryo hazırlanıyor. Hayatımda böylesine büyüleyici bir manzarayı pek az gördüm, alev alev yanan bu dört sokak, bu şaşırtıcı duvarlar bir tek amaca hizmet ediyor. Kızların aralarında çok güzelleri var, özellikle de narin bedenleri, dümdüz, kömür karası saçlarıyla Hint melezleri; hepsinin üzerinde hafif bir hüznün var, kendilerini alçaltmaları da bu etkiyi bırakıyor, vitrinde oturmaları bayağı gelmiyor insana, tahrik etmekten çok üzüyor insanı. Unutulmaz bir görünüm.

Cumartesi, 22 – Otomobille Petropolis'e gittik. Bizim Semmering'i hatırlatan bir yolculuktu. Kentin ne kadar yayılmış olduğunu hayretle fark ediyoruz, kent dışına çıkmamız yarım saat sürüyor; bütün dükkânlar açık, içlerine, hayatın içine bakıyoruz, her yerde bu karışım var, siyah, beyaz ve melez çocuklar en ufak bir çekinme duymadan birbirleriyle oynuyorlar, halkın yumuşaklığını her yerde fark ediyorsunuz, özel duyarlılığını da; üst tabakalarda bu yumuşaklığın yanına büyük bir kibarlık da ekleniyor. Yolculuk ilginç, eskiden sıtmanın görüldüğü bataklık bölgelerden geçiyoruz önce, sonra da sayısız dönemeçi olarak yükseklerle tırmanıyoruz, eskiden Carioca'lı-

lar sıcaktan buralara kaçarlarmış (oysa şimdi Rio kıyılarını baştan sona plaja çevirmişler). Yumuşak başlı Kral Dom Pedro'nun (iyiliği ayağına dolanmış, kölelerin özgür bırakılması da işini bitirmiş) burada yazlık evi varmış, yabancı diplomatlar da burada otururlarmış. Şimdiyse önemsiz küçük bir kent kalmış burada, kralın bir zamanlar davet etmiş olduğu Almanlar oturuyor (mahallelerin adları Alman eyaletlerinden alınma), çocukların sarışınlığı hangi ulustan olduklarını ele veriyor. Pek fazla bir şey göremiyoruz, daha sonra kümes hayvanları ve kahve sunan bir çiftlik evine gidiyoruz, çok güzel bir ev, evin hanımı çok iyi Almanca konuşuyor, elbette buradaki herkes gibi bütün kitaplarımı okumuş. Sonra kente geri dönüyoruz, Avusturya Maslahatgüzarı Faccioli Grimeni ile yemek yiyorum, Brezilya'yı anlatıyor bana; herkes bu ülkeyi çok seviyormuş, özellikle de halkının sevimli ve eli açık oluşunu. Yeterli sayıda insan ve sermaye gelirse burada büyük bir gelecek hazırlanabileceğini seziyor herkes.

Pazar, 23 – Öğleden önce yapacak işlerim vardı, göz alıcı Copacabana sahillerini seyrettim. Öğlen Dışişleri Bakanı Macedo Soares'in Atlispor Kulübü'nde verdiği yemeğe katıldım, altmış kişi vardı, dayanılmaz güzellikte birkaç kadın da; Başkan Getulio Vargas'ın kızı çok kibardı, aynı zamanda da sade ve zeki. Atlispor Kulübü'nün ortamı çok güzel. Koşu yolunun gerisinde, dağların çevrelediği Lagoa Rodriguez de Freitas Gölü var; dağların arkasında da deniz olduğunu tahmin ediyor insan. Kocaman bir çimento tavan, tribünleri güneşten koruyor, havanın bulutlu olmasına karşın bir sürü oyuncu var, kumar bu halkın kötü bir alışkanlığı. Sayısız kumarhane var, ayrıca ulusal loto, bir de yasaklı *Juego de biche*, yani hayvan oyunu, bir tür sokak koşusu, bütün halk katılıyor buna; hü-

nerli bir buluş, devlet yapsaydı, bütün vergiler gereksiz olurdu. Altı bin çeşit bahis olduğunu söylediler bana, yasak olmasına karşın köşe başı bankerleri her kuruşu ödüyorlarmış. Akşam yemeği mükemmeldi, bereket şerefe kadeh kaldırmalar, konuşmalar filan yoktu. Daha sonra Tijuka'ya gittik, büyüğü bir sokak, cangılın ortasına gidiyor. Her tür kelebeğin uçtuğu nefis palmyeler var, hem de bakımlı. Orada Madam Tulutes'in evine gittik, bundan daha güzel bir ev görmedim. İlk yapıldığında İngiliz Amiralî Cochranî'nin sayfiye eviymiş, içinde ahşap köprülü, fenerli Çin parkı hâlâ duruyor, sanki bir düş ülkesinde sanıyor insan kendini, nereden baksanız başka bir görünüm oluyor önünüzde, dağları, ormanları, denizi en değişikaçılardan görüyorsunuz. Evin kendisi çok modern. Mermer yer karoları ve güzel bir çatısı var, yana kayabilen demir parmaklıklar var, evin dört bir yanından dışarı çıkabiliyorsunuz böylece. Mobilya aileden kalma, eskiden kilise malı olan pelesenk ağacından devasa dolaplar, gömme mihraplar (buranın kalburüstü insanlarının hepsi aşırı dindar), ama gösterişe kaçılmamış, her şey az sayıda, az bulunur parçalar, büyük bir beğeniyle seçilip alınmış hepsi de. Buradaki soylu çevrelerde nasıl da olağanüstü bir kültür bulunduğunu yeniden görüyorum (her zaman da göreceğim), Avrupalıların bu konudaki önyargıları ne kadar budalaca. Buranın üst tabakasında insanlar seslerini ve hareketlerini ölçülü kullanıyorlar, oysa bizde yıllardır unutulmuş bu. Erotik konularda halk, romantik sayılabilecek bir düşünce yapısına sahip, bizim anladığımız anlamda özgür değiller, yani genç bir kız bir delikanlıyla serbestçe gezemiyor. Ama bunun nedeni iffet taslamak değil, yalnızca eski günlerin korunması. Ama bahçeye dönelim yine. Evden çağırıyorlar bizi, bir de ne görelim, o küçük göl ışıklandırılmış. Her yanda büyüğü ışıklar, Brezilya palmyeleri altında çok za-

rif bir yaz eğlencesi yaşıyoruz. Sonra döndük, budalalık edip bir konferans için söz verdim, ayrıca akademi için de bir yanıt hazırlamam gerekiyor; ne var ki müsveddeleri evde unuttum.

Pazartesi, 24 – Öğleden önce çalıştım, röportajlar, kentte gezinti, gitgide daha çok hoşlanıyorum buradan. Benzersiz bir çeşitlilik ve renk var. Küçük Brezilya lokantalarında *fechada* yiyorum, şeker kamışı rakısı içip güzel puroları tütürüyorum, kahve de içiyorum (öylesine sıcak ki bir köpeğin üstüne tükürseniz bu kahveyi, havlayarak kaçıp gider); Claudio de Souza, Peixoto ve öteki yazarlarla iyi vakit geçiriyorum, şu konferansların gölgesi altında olmasaydım kendimi cennette sanabilirdim.

Salı, 25 – Gezintiler ve çalışma. Nereden bakarsam bakayım bu kent beni her seferinde şaşırtıyor, bundan daha güzel bir yer görmedim. Ama yapacak daha çok şey var! Devlet başkanını, yani Diktatör Getulio Vargas'ı ziyaret ediyorum. Saray gösterişsiz ve zevkle döşenmiş, resmi muamele yok, insan olduğu gibi gelebiliyor buraya; beklemek zorunda kaldığım beş dakika içinde oradaki bütün bakanlar ve deniz komutanları getirip kitaplarımı imzalattılar bana. Sonra Vargas'ın yanına çıktım, ufak tefek, tıknaz bir adam, keskin bakışlı, uyanık gözleri var, oldukça hareketli ve çevik, Fransızcasıysa öyle değil. Kitaplarımın ne kadar sevildiğiyle ilgili çok hoş şeyler söylüyor, Brezilya'nın olanaklarından söz ediyor, Viyana ve Lehar hakkında sorular soruyor, hiçbir formalite olmadan konuşuyoruz. Oysa Tarih Müzesi'nde kalabalık ve fotoğrafçılar var. Akademiyse ağzına kadar dolu. Leaö çalışmalarımın övgüyle söz etti, buna ben Almanca bir konuşmayla karşılık verdim, sözlerimi Portekizceye çevirdiler. Coşkulu insanlar neredeyse eziyordu beni, yüz-

lerce kitap imzaladım, akşam 7'ye kadar sürdü bu, sonra yakam paçam bir tarafta eve döndüm, üstümü değiştirip gece geç saatlere kadar konferansım üzerinde çalıştım.

Çarşamba, 26 – Paquetá ve Brocoio adalarına gezi. Deniz çok kırıltılı, neredeyse tehlikeli. Ama koylar, adalar nasıl da açılıyor önümüzde, birbiri peşi sıra, "Tanrı'nın Parmağı"nu gösteren dağlar, haç taşıyan Corcovado, birbiri arkasına kulisler, her biri öncekinden daha güzel. Bu Brocoio, Prospero'nun adasını andıran bu adalar, bir cangıldan bir cennete dönüşen bu yerler, neredeyse fazla kültürlü sayılan evde öğle yemeği, tropik bollukta gezintiler. Harika bir gezinti. Sonra alışveriş, akşam da kentte avare avare dolaştım, birkaç müzisyen Brezilya müziği yapıyordu. Ondan önce *Legende*'den parçalar okudum. Büyük salona 1.200 kişi dolmuştu, insanların nasıl da minnet dolu ve hayran olduğunu görmek beni duygulandırdı, sürgünler için 6.000 Milreis toplayabilmek içimi rahatlatmıştı.

Perşembe, 27 – Öğleden önce son dakikaya kadar çevirinin korkunç Fransızcasını düzelteyim diye uğraşıp durdum. Sonra da yorgunluktan ölerек konferansa gittim, salon ağzına kadar doluydu tabii, bakan yanımda konuştu, tam iki yüz kişi benim onuruma ayağa kalktı, bu da beni müthiş utandırdı, ter içinde kaldım, arkasından da öğrenciler konuşma yaptılar, fotoğraf çekildi, sonra da Tanrı'ya şükür bu olay bitti. Gece otomobille Lagoa Rodriguez de Freitas Gölü'ne gidildi, sanki İsviçre'de dağlık bir bölgedeydik, tepelerde ayışığı, Alpler'de bir yaz gecesi. Göl, üzerine yansıyan ışıklarla pırıl pırıldı, anlatılmaz bir güzellikteydi. Sonra Grotta de l'Impresa'ya gittik, denizin üstüne dimdik iniyor, müthiş bir uçurum.

Elite Kulüp'e yaptığımız ziyareti yazmayı unuttum, Brezilya'nın en iyi zenci çalgıcılarını çağırmışlardı oraya

bizim onurumuza. Flütçü harikaydı; şiddetli bir ritimde, hızlı ve oynaktı, öteki çalgılar sertçe eşlik ediyorlardı, onun dışında yalnızca "gansa", yani bir tür metal hıyara benzeyen o çalgı dikkati çekiyordu, heyecan verici, esintili, ritmik bir ses çıkaran o çalgı. İnsanı sarhoş eden o dansın, Macumba müziğinin çalgıcılarıydı bunlar, zencileri kendinden geçirten bir müzik; çok eskiden kalma motifler yeni ve sert öğelerle birleştirilmiş. Sonra dans vardı. Irkların nasıl bir doğallıkla birbirlerine karıştıklarını izlemek nasıl hoşuma gidiyor; öte yandan bu eski püskü banliyö gazinosunda gelenekler nasıl da korunuyor. Zenci kızlar (işçi ya da hizmetçi) kontesler gibi duvarın önüne diziliyorlar, kendilerini dansa kaldıracak birini bekliyorlar; sonra da nasıl dans ediyorlar! Nasıl da eğilip bükülüyorlar, o nasıl bir ritmik güç! Bunun benzerini yalnızca New York'taki Cotton Kulüp'te görmüştüm. Bu gezintinin flaşla çekilen bir fotoğrafla sona erdiğini, ertesi gün de bu fotoğrafın başkanla birlikte çekilen fotoğrafımın yanında yer aldığını ve rezil olduğumu söylememe gerek yok.

Cuma, 28 - Sonunda boş bir günüm oldu, ne istersem yapabilecektim. Öğleden önce dolaşmaya çıktım, ufak tefek de alışveriş yaptım. İnsan bir kentte boş boş dolaşınca nasıl da tadını çıkarabiliyor. Zıtlıklar burada heyecan uyandırıcı derecede. Kentin bir semti çok modern, büyük bir düzenlilik içinde, tertemiz, hatta gösterişli; arkasından dümdüz mahalleler geliyor, ucuz binalar, küçük, açık dükkânlar (bulvarları kesen ara sokaklar özellikle ilginç), sonra da romantik mahalleler. Böyle bir mahalleye ikinci vakti bir emniyet amiriyle gidiyoruz, bu semtler pek tekin değil çünkü; oralarda her dakika bir cinayet işleniyor, emniyet amiri suçluyu yakalamamanın çoğu kez olanaksız olduğunu açıkça söylüyor, nedeni de buralarda oturanların birbirlerini tutmaları, yalancı ifa-

deler vermeleriymiş. Arsası kendilerinin olmasa da *favela* denilen küçük evleri kendi başlarına inşa ediyormuş insanlar; ama evleri bir göreceksiniz, eski tahtalardan kurulmuş, oluklu sac ya da paslı demir levhalarla üstü kapatılmış yerler bunlar, içlerinde domuzlarla insanlar, zencilerle beyazlar karmakarışık yaşıyorlar, ne kanalizasyon var ne de su, kentin göbeğinde, saygın semtlerin üzerinde ilkel evler. Limanın ve koyun büyüğü manzarasına bakan lüks bir otelin yerleşebileceği tepede, çıplak toprağa kene gibi yapışmış duran bu gecekondu; ama orada yaşayanlar hiç de sıkıntılı görünmüyorlar, çocuklar görece temiz, bu insanların, boğucu kira evlerinde oturmakta kendilerine ait olan bu evlerde gözden uzak ve kendi başlarına oturmak istemelerini anlıyor insan. Boyunumuzu kırma tehlikesiyle karşı karşıya kalarak, üzerinden kirli suların aktığı kaygankayalar tırmanarak kat kat çıktığımız bu mahallelerin pırıl pırıl bulvarlarla oluşturduğu tezattan daha romantik düşünülemez sanırım. Bu mağaralardan çıkıp –ben de hoşlanıyorum tezatlardan– müsteşarla vedalaşmak üzere dosdoğru Dışişleri Bakanlığı'na gidiyoruz. Burada yine seçkin bir görkem –ne biçim bir kent, ne biçim!– sonra da *fechada* yemek üzere bir restorana gidiyoruz, sonra da Sao Paulo'ya.

Cumartesi, 29 – Sao Paulo çirkin, düzensiz, eksik bir kent, bütün insanların ve tarzların bir birleşimi olan bu kent kendi biçimini ve formunu arıyor. Tekdüze alçak evlerin yanında yirmi dört katlı Amerikan gökdelenleri, güzel villalar ve kalabalık sokaklar, bir Birmingham, bir Manchester, sokaklarda bir tek kadın yok, yalnızca erkekler, yalnızca iş. Ama gelişme olağanüstü, saat başı burada üç ev inşa ediliyor; içinde bir düzine ev barındıran küçük Cizvit kolonisinden, burada, iklimin elverişli olması sayesinde (800 metre yükseklikte) neredeyse bir buçuk

milyon kişilik bir koloni doğmuş, bu tropik büyüme hâlâ da sürmekte. Roma'dan, Milano'dan daha büyük olan bu yerde 300.000 İtalyan ve Suriyeli ve Japon (koca bir mahalle) ve Arap var; burada insanın aklına Kuzey Amerika geliyor, müthiş büyük ama sevimsiz bir dinamik. Öğleden önce Butantan'daki (çok rüzgâr anlamına geliyormuş bu ad) yılan çiftliğine götürüp yılanları gösteriyorlar bize, onların ve örümceklerin zehirlerini de çıkarıyorlar (ürpertici bir görünüm). Beni en çok etkileyen, küçücük bir cam kavanoz oldu, bir çocuğun kaldırabileceği kadar hafif olan bu kavanozda tam seksen bin yılanın kristalleşmiş zehri saklanıyordu, en ufak bir zerresi bile yoğunlaştırılmış zehirdi, bu toz zerreciği bir insanı ânında öldürmeye yetiyor; bu cam kavanoz koca bir kenti kurutmaya yeterdi. Laboratuvarda Profesör Slotta ile asistanı Dr. Neisser bize kahvenin ve hormonların elementlerini bulma konusundaki deneylerini gösterdiler, çok ilginçti. Öğlen valinin yanıdaydım, gülünesi, İtalyan tarzı bir debdebe; öğleden sonra çeşitli semtlerdeydik, akşam da çekici Guillerme de Almeida'yla.

Pazar, 30 – Özel bir arabayla Campinas'a gittim. Yanımızda başpiskopos da vardı, sevimli, akıllı bir adam, uzun süre Roma'da eğitim görmüş (adı Prato); sonra Campinas'a gittik, küçük, ruhsuz, can sıkıcı bir kent, toprağı verimsizleştigi ve kahve üretilmediği (onun yerine portakal üretiliyor) için gerileyen bir yer, Sao Paulo'nun çoktan gerisinde kalmış. Bir çiftlikteydik; tıpkı hayal ettiğim gibi, olduğu gibi korunmuş; tek katlı evin üzerindeki gölge veren dam, evin çevresindeki balkon, eski mobilyalar, eksik olan tek şey köleler. Kahveden daha sonra söz edeceğim. Daha sonra geçit törenini izledik; akşam da bakanla birlikte geri döndük.

Pazartesi, 31 – Öğleden önce, Sao Paulo'daki görülecek yerlerin başında gelen hapishaneye gittik, *penitenciario* deniliyor buraya. Gördüğüm en müthiş düzenleme burada, insancıl düşüncelerle hazırlanmış; Müdür Mello ve asistanı Assaly de bu tarzda yönetiyorlar burayı, bir hapishane insancıl olabilir, diyorlar. Profesör Kretschmar'ın yöntemine uygun olarak personel alımı yapılıyor, hücreler pırıl pırıl, koridorlar havadar, insanlar burada evlerinden daha rahat yaşıyor, ama nasıl da acı çekiyorlar, özellikle de özgürlüksüz kalan toprak işçileri. İş vererek dikkatlerini dağıtmaya çalışıyorlar bu adamların. Gerçekten de her şeyi o binada yapıyorlar, çamaşır yıkıyorlar, ekmek pişiriyorlar, ilaç hazırlıyorlar, makine kullanıyorlar, marangozluk ve terzilik yapıyorlar, hiçbiri boş kalmıyor. Sinemaları, kitapları ve müzikleri olsa da yılgınlıktan kurtulamıyorlar; gardiyanın onları çağırmak için sertçe ıslık çalmasında bile ta iliklerine işleyen bir şey var. Tuhaf bir sahne: Ben avluya girdiğimde hepsi sıraya dizilmiş duruyordu, bin beş yüz kişinin önünde otuz adam, orkestra oluşturmuş –benim onuruma– Avusturya ulusal marşını seslendiriyorlardı, zenciler, melezler ve beyazlar çabucak öğrenmişler marşımızı. Kim olduklarını sordum onlara; çoğunluğu katil, ötekiler ırz düşmanı ve hırsız! Sonra fotoğraflarımız çekildi, sevimli yüzlü fotoğrafçı bile bir katil! Her şey mükemmel, her şey insancıl düşünülmüş, adamlar sakın ve neredeyse mutlu görünüyorlar ama insan yine de oldukça sarsılıyor. Daha sonra Kahve Enstitüsü'ne gittik, orada bana (kahveyi övdüğüm için) nasıl hazırlandığını anlattılar ve bir kahve makinesiyle birlikte beş kilo da kahve hediye ettiler. Öğleden sonra valinin sarayına gittim, sonra da sakın ve huzurlu bir akşam geçirdim, yani kırk-elli kitap imzaladım, bavulumu topladım ve mektuplarımı yazdım. Kötü durumdaki Ressam Segall'ı da ziyaret ettim.

1 Eylöl – Otomobille Santos’a. Güzel ve dağlık bir arazi, dağdan aşağılara ve denize harika bir manzara var; müt-hiş güzel bir yolculuk. Orkide bahçelerini (dört bin tane) gezdik, güzel villada iyi bir yemek yedik, kahve işletmesini gezdik (ilerde söz edeceğim buradan), sonra da Duhamel’le Ludwig’in beklediğı gemiye gittim, bu ikisiyle çok iyi anlaşıyorum. Ludwig capcanlı biri, hep sabırsız, heyecanlı, çalışkan, meraklı ve girişken.

İkinci Dünya Savaşı günlüğü

1 Eylül-17 Aralık 1939

1 Eylül 1939 – Sabah gazeteleri Almanların şaşırtıcı önerisini yayımladı; ilk bakışta öylesine ılımlı ve mantıklı görünüyor ki insan düş gördüğünü sanıyor. Ama ikinci okuyuşta, yapılan alçaklığı, yani bu önerinin Polonyalılara asla sunulmadığını ya da iletilmediğini fark ediyor ve ancak eğer Berlin'e biri gelmiş olsaydı "iletilmiş olacağını" görüyor; sık sık başvurdukları ikiyüzlü yalanlardan biri, bu yüzden en budala insanların bile buna inanmayacaklarını umabiliyoruz. Ben yine de umudumu yitirmiyorum, evlilik olanaklarını görüşmek üzere bir avukata gidiyoruz, oradan da nikâh dairesine. Her şey yolunda görünüyor, memur oldukça yardımcı, törenin pazartesi olabileceği sözünü veriyor; tam o sırada yardımcısı koşarak geliyor ve Almanya'nın bu sabah Polonya'ya savaş açmış olduğunu söylüyor. Şimdi İngilizlerin sınırlarının sağlamlığına hayran olmak için bulunmaz bir fırsat geçiyor elimize. Memur, sanki hiçbir şey olmamış gibi bizim konumuzda neler yapabileceğini anlatmaya başlıyor; Avusturya'da olsaydık herkes sağa sola koşar, haykırmaya başlardı, buradaysa hiç kimse istifini bozmuyor, şaşırmıyor. Kentte değişen hiçbir şey yok. Hiç kimse acele etmiyor ya da heyecanlı görünmüyor, her şey rayında, sakin. Öğle yemeğinden sonra radyodan ilk haberleri dinliyoruz; Al-

manların bombaladığı kentleri sayıyor, Hitler'in bir konuşmasından alıntı veriyor, İtalya'nın (hemen) savaşa katılmayacağını ima eden bu alıntıda bir nebze umut ışığı var. Öyle olursa durum umutsuz olmayacak. İtalyanların –en sonunda, tıpkı İngilizler gibi– Almanların dünyaya egemen olmasına yardımcı olduklarını sezdiklerini sanıyorum. Öğleden sonra kente gittim. Görecek bir şey yoktu. İnsanlık tarihindeki en büyük felaketin bugün başladığını hiç kimse hayal bile edemez! Avusturya'daki günlerden ne kadar farklı; orada bira ve coşkunun sarhoş ettiği insanlar naralar atarlardı. Ama o kuşak savaşı tanımayan bir kuşaktı, savaş hakkında romantik duygular besleyen ve (tıpkı benim babam gibi) savaşın birkaç haftalık bir olay olduğunu, sonra her şeyin eskisi gibi devam edeceğini sanan bir kuşaktı. Antikçağlardaki tapınaklarda kurban olanlar gibi ellerinde çiçeklerle savaşa giderlerdi, buradaysa herkes suskun ve kararlı. Belki de insanlar kendilerini heyecan içinde ya da hayal gücünden yoksun olarak bir dakika bile göstermemek için manevi bir çalışma yapıyorlardır, ne olursa olsun şaşırtıcı bir şey; her zaman içinde bulunduğum sinirliliğin bu tablo karşısında tümüyle bastırıldığını hissediyorum. Radyodaki haberlere böylesine dikkatimi toplayarak ve sakince kulak verebileceğimi asla düşünemezdim. Zamanım ve fırsatım olsaydı bana verilen her işi kusursuz bir biçimde yapabileceğimi hissediyorum. 1914 yılındaki gibi çılgın düşler görmüyorum, hemen görev almak istiyordum o zaman, bir gün bile gecikmek istemiyordum. Şimdi, 1939 yılındaysa herkese ihtiyaç olacağını biliyoruz (işte fark da burada), fazla beklemeyeceğimizi ve sivillerin askerlerden daha kazançlı çıkmayacaklarını da. Saat 6'da yine haberler var, başbakan konuşuyor. Duyduğum kuru bir konuşmaydı, amacı da pek açık değildi. Savaş ilan etmediğini, Almanlara düşmanlıkları bir yana bırakmaları için

bir fırsat verdiğini söyledi; bana kalırsa bu, daha etkili bir biçimde ve daha dramatik bir üslupla yapılabilirdi, sanırım Daladier olsa daha güçlü davranırdı. Ama belki de bu kuru konuşma tarzı İngilizler için en etkili yoldur (Amerika ve Latin ülkeleri için değil). Akşam beklenti içinde geçti, bekledim, yorulдум. Hiçbir şey olmadı. Belki de uzun bir süre için İngiltere’de böyle bombalanmadan geçireceğimiz bir gece olmayacak.

Cumartesi, 2 Eylül – Uğursuz Sedan günü. Gazetelerde yalnızca çatışmalarla ilgili ayrıntılar var, saat 2’de Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası kaderimizi çizecek. Savaş ilan edilmedikçe özgür bir adamım ben, odamda oturabilirim. Öğle yemeğinden önce Körmer geldi. Bu konuda bir yasa çıkmadıkça Friderike’ye parasını geri ödeme hakkına sahip olduğumu söylüyor. Bu yüzden saat 1’de parasını yolluyorum, artık hesabımı bilmeliyim ama öte yandan ona ait olan parayı tutmak da benim harcam değil; çünkü bu kargaşadan canlı çıkıp çıkmayacağımı bilmiyorum. Bütün bir öğle sonrası beklemekle geçiyor. Saat 2’de Avam Kamarası’nda savaş ilan edilmiyor. Oturum saat 6’ya erteleniyor. Bunda da savaş ilanı yok. Parlamento yarın, yani pazar günü yeniden toplanacak. Chamberlain bu deliye bir şans daha verilmesi gerektiğini mi düşünüyor? Ben inanmıyorum buna, kimse de inanmıyor. Belki de Fransa ve İngiltere, ellerinden geleni yaptıklarını ve bu adama, saldırıya geçmiş olmasına karşın bir fırsat daha tanıdıklarını dünyaya göstermek istiyorlar; böylece bütün dünya etkilenecek ve sorumluluk kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde onun üstüne atılmış olacak. Belki de boşaltma için bir gün daha geçsin istiyorlar, gün gelecek, üç gün içinde üç bin çocuğun boşaltılmasından bu savaşın en önemli olaylarından biri olarak söz edilecek. Mekanizmanın tümü kusursuz çalış-

şıyor, İngiltere'nin gelecek kuşağı güvencede. Bunu günün birinde *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar*'a eklemeliyim, belki de yaparım bunu. Bath'ta birden hayat canlanıyor, uyuşuk kent uyanıyor, her yerde insanlar var, alışveriş yapıyorlar, dükkânları dolduruyorlar, sokaklar çocuk dolu. Halk harika, İngilizler güler yüzlerini hiç bu kadar derinden gösterme fırsatını bulmamışlardı. Akşam da hükümetten bir açıklama çıkmadı. Gece: Bunun, uzun bir süre göremeyeceğimiz son barış gecesi olduğunu hepimiz seziyoruz.

Pazar, 3 Eylül – Sabah gazetelerinde şaşırtıcı yenilikler var; İtalya bir konferans toplanması konusunda öneri getirmiş, İngiltere de önce Almanya'nın Polonya topraklarından çıkması koşuluyla bunu kabul etmiş. Küçük de olsa bir umut ışığı, çünkü kayıplar ve bugünlerde yapılan masraflar dolayısıyla Almanya'nın parasal durumunun çok kötü olduğunu ve iflasını ilan etmekten başka çaresi kalmadığını sanıyorum. Ne olursa olsun İngiltere ile Fransa şu son günlerde çok kazançlı çıktılar, çünkü gıda ve akaryakıt sağladılar, çocukların boşaltılmasını gerçekleştirdiler, özellikle de Hitler'in şiddetten uzaklaşması için ona bir fırsat verebildiler. Hitler buna yanaşmazsa bu savaşı isteyen yalnızca kendisi olduğunu bütün dünya açık seçik görmüş olacak, bu da asla unutulmayacak. Bekliyorum, bekliyorum, bekliyorum, saat 10'a kadar. Sonra o uğursuz açıklama geliyor; Alman hükümeti savaş eylemlerini durdurmazsa ve Polonya topraklarından çıkmazsa İngiltere'nin savaşa gireceğini büyükelçi zaten 1 Eylül'de bildirmiş. Büyükelçinin bir ultimatoma verdiği açıklanıyor: Almanya saat 11'e kadar görüş bildirmezse, süre dolmuş olacak. Hiç umut kalmadığını hemen anlıyoruz. Almanya yanıt vermedi. Chamberlain saat 11.15'te bir açıklama yaptı; saygın, sakin ve etkiliy-

di. Bu cani konusunda hiç kimsenin en ufak bir tereddüdü olamaz.

Şimdi benim için yeni bir hayat başlıyor, artık özgür ve bağımsız değilim. Üzüldüğüm tek şey, yazı yazacak fırsatım olmaması, çünkü İngilizceye yeteri kadar hâkim değilim, burada benim yanlışlarımı düzeltecek ve söylemek istediklerimi allayıp pullayacak kimsem de yok; doğru dürüst kullanamadığım bir dilin içine sıkışıp kalmak da en çok canımı sıkan yanı bu işin; eskiden Avusturya'da ve İsviçre'deyken durum nasıl da farklıydı, kendi dilimde istediğim gibi konuşabiliyor, hatta başkalarını yüreklendirebiliyordum. Kentte en ufak bir değişiklik belirsizi yok, her şey eskisi gibi ama geceleri korku başlıyor, çünkü karartma uygulanıyor ve kendimizi hapsolmuş hissediyoruz. Bütününüyle bakıldığında her şey 1914'te olduğundan çok daha kötü olacak; o zamanlar yolculuk edebiliyor, tiyatroya gidebiliyorduk, hayatınızda hiçbir değişiklik olmamıştı, hayatları değişenler yalnızca cephede olanlardı, onları da hiç düşünmüyorduk. Bu savaşın, yanında ne gibi yeni dehşetler, hastalıklar ve kamçılanmış duygular getireceğini gözümüzde canlandıramıyoruz; bu canilerden her şey beklenir. Uygarlık nasıl da çöküyor! Bugünkülerle karşılaştırıldığında, yüz yıl öncesinin savaşları nasıl da insancılmış; 1919'dan sonra, uluslar arasında uzlaşmaları çoğaltmak amacıyla yeni anlaşmalar yapmak, olanları değiştirmek ve düzeltmek için yirmi-yirmi beş yıl zamanımız vardı; ama hiçbir şey olmadı, hiçbir şey! Artık halk yıllarca büzüşüp oturacak ve düşlerinde bile saldırıya uğramayı bekleyecek. Bu gece, ilk gece olacak, sabah beiki de ilk saldırıların haberleri gelmeye başlayacak.

4 Eylül – Gece sessiz. Sabah gazeteleri saygınlık içinde, tek bir nefret sözcüğü yok, hatta Hitler'e bile sataşmamışlar. Öğleden önce, başvurmak üzere Emniyet Müdür-

lüğü'ne gittiğimizde Amerika yolundaki bir yolcu gemisinin bombardıman edildiğini duyuyoruz. Henüz doğrulanmadı, savaşın ilk günlerinde hep buna benzer umutlar olduğunu hatırlıyorum; eğer doğruysa Amerikalıların tarafsızlığı etkilenecek. Emniyet Müdürlüğü'nde her zamanki gibi bekliyoruz, savaşta hep böyle olur, geçmişten yeniden yaşıyor gibiyim, bu kez her şey çok daha kötü olacak. Kayıt işlemleri çabucak bitiriliyor ama ne yazık ki bizi yabancı düşmanlar olarak kaydediyorlar, bunun anlamı, İngiliz hükümetinin Avusturya'nın Almanya'yla birleşmesini sessizce tanıması ve bize Alman muamelesi yapmasıdır. Bizi bir kampa göndermiyorlar ama beş millik bir sınırın dışına çıkamayacağız, nereye taşınırsak taşınalım bu kural uygulanacak. Bu arada vatandaşlığa kabul edileceğimizi düşünüyorum; buna işaret eden şeyler var. Öğleden sonra kentte gezindim, görececek bir şey yok. 1914'ün coşkusuyla karşılaştırılınca ne büyük bir farklılık var; o zaman insanlar henüz savaşın ne demek olduğunu bilmiyorlardı, kendilerine sıra gelmeden savaş biter korkusuyla gençler gönüllü olarak yazılıyorlardı. Bugünse her biri sıranın kendisine de geleceğini biliyor. Bu âna kadar askeri haberlerde pek ilgi çekici bir şey yok gibi; Belçika'yla olduğu gibi değil, Polonya çok uzaklarda, halklar arasında da manevi bir işbirliği yok. Polonya onlar için ne anlama gelir ki? İtalya'nın konumu bugüne kadar kesinlik kazanmadı; öte yandan Roosevelt ansızın şaşırtıcı bir dönüş yaptı. Yıllar yılı Almanya'ya ve diktatörlüğe saldırdıktan sonra şimdi kalkmış Amerika'nın tarafsız kalacağını, bir tek askerini bile Avrupa'ya göndermeyeceğini söylüyor. Almanya'nın hâlâ desteklemekte olduğu tarafsızlık kuralının değiştirilip silah ve mal taşınmasına izin verileceği yönünde bir belirti de yok. Her şey, bu savaşın uzun bir savaş olacağına işaret eder gibi, tek umut, Almanya'da ücretlerin düşürülüp yüksek

vergiler konulması yüzünden halkın geçen savaşın başında olduğu kadar heyecanlı ve hevesli olmayacağı; Çekoslovaklar da kolay kolay pes etmeyecekler. Ama şu anda hiçbir şey kesin değil; bu savaşın anlamsızlığının belki iyi bir sonucu da olacak; kapitalizmin şimdiki biçiminin sonu gelecek; dünya yeni bir konuma geçecek, bizim henüz bilmediğimiz bir konuma. Bunun şimdikinden iyi olup olmadığını daha sonra göreceğiz.

Salı, 5 Eylül – Harika bir gün, belki de Bath'taki günlerimin en güzeli; şu anda dünyada savaş olduğunu asla düşünemez insan. Savaş olduğunu günlerdir hiç hissetmedik. 1914 yılının sarhoşları, çılgınları nerede? Londra'dan kaçıp buraya gelen üç-dört bin kişi yüzünden kent biraz daha canlandı, bunun dışında en ufak bir değişiklik yok. Spa'da yemek yedik, ne harika bir manzara, öğleden sonra da Clareston'dan tepelere doğru bir gezinti yaptık; olağanüstü doğa insanların budalalığını nasıl da unutturuyor. Kışın bütün o üzüntülü günleri başlamadan birkaç gün dinlenebildiğime seviniyorum. Ama ne zaman çalışmaya başlayabileceğim? Zamanı geldi. Çaresizlik ve bıkkınlık anlarında bana yardımcı olabilecek tek şey çalışmak. Radyoyu salt İngilizcemi ilerletebilmek amacıyla dinliyorum. Dillerin karmaşasında en şaşırtıcı görünüm şu oluyor: Leh dilinde konuşulduğunu duyduğunuzda Almanya'dan konuşuluyor, Almanca duyduğunuzda Londra'dan filan. Akşamlar artık korkunç bir ruh çöküntüsü yaşıyor. Sokaklar karanlık ve boş, pencerelerden en ufak bir ışık sızıntısı bile olmaması gerekiyor. Üstelik daha eylül başındayız, hava saat 8'den önce kararmıyor. Ya hava saat 5'te, 4'te kararmaya başlayınca ne olacak? Tiyatro yok, sinema yok, o yok bu yok. 1914'ün, hatta 1918'in Viyana'sını düşünüyorum da, opera da vardı, balolar, eğlenceler de, güven içinde yaşayabiliyor, uyuyabiliyordunuz! Öte yan-

dan bu savaşın çok fazla uzatılamayacağı düşünceyi içimi rahatlatıyor. Bu kez cephe gerisindekiler çok eziyet çekecek. Sevinçsiz, tekdüze bir hayat korkunç bir şey olacak; insan buna dayanamaz. Bu karanlık, aylar boyu sürerse kentler yağmalardan, hırsızlıklardan, tecavüzlerden nasıl korunacak? Böylesine tehlikeli bir deneyimi yaşamak istemem doğrusu, umarım ki önce İngiltere değil de Almanya pes eder (eğer İtalya işbirliği yapmazsa ki bu bana çok saçma görünüyor) İtalya, Polonya ve Macaristan'dan sonra sıranın kendisine geleceğini bilmeli.

Çarşamba, 6 Eylül – Önemli bir gün. Sabah gazeteleri okurken Dr Ingram beni telefonla arayarak bugün öğleden sonra saat 4'te nikâhımızın kıyılabilceğini bildirdi. Benim gibi Lotte'yle kız kardeşleri de çok şaşırdılar bu habere. Aynı zamanda Mr. Huntley'den de bir mektup aldım, evi satmaya hazır olduğunu söylüyor Evi görmek üzere gittik. Her zamankinden daha güzel görünüyor. Bir tek sorun var, o da Londra'nın dış mahallelerinden gelen yirmi çocuğun Miss Huntley'in okulunda okuyor olması, gitmeleri Noel'i bulurmuş, hatta geçebilirmiş bile. Ama ne olursa olsun böyle bir zamanda bir ev bulabilmek iyi, bir düzen kurana kadar içinde yalnız iki ya da üç odayı kullanabilecek olsak da. Acele bir yemek yiyip tıraş oldum, sonra fazla merasime girişmeden nikâh kıyıldı; verilen belgede L. A. yı resmî nikâhlı eşim olarak aldığım yazılıydı. Bir gün için bu kadar şey yeter! Sonsuz bir düzensizlik içindeki dünyada düzene doğru bir adım daha attık.

Perşembe, 7 Eylül – Sabah yapılacak bir sürü ufak tefek iş vardı; sonra Spa'da öğle yemeği yedik ve uzun bir gezintiye çıktık; Bath gözüme hiç böylesine güzel görünmemişti; 1914 Ağustos'unda Baden bei Wien'deki muhte-

şem günleri anımsatıyor. Haberler anlaşılmaz. Krakow ele geçirilmiş, arkasından Varşova gelecekmiş; bir hafta içinde Almanlar bütün ülkeyi ele geçirmiş olacaklarmış, tıpkı 1915'te olduğu gibi. Ama tuhaftır ki İngiltere'ye saldırı yok, Batı Cephesi sakin. Fransa, İngiltere ve Almanya savaşa gerçekten girmediler henüz, Fransa'nın sessizliği çok şaşırtıcı. İnancak cesaretim yok ama Polonya'nın tümüyle yenik düşeceği ve Almanların komşularından ve yeni dostları Ruslardan her şeyi dolaysız olarak elde edebilecekleri sonuç getirici asıl çarpışmadan önce barış görüşmeleri yapılabilirmiş. Almanya'nın nasıl yenilebileceğini düşünemiyorum bile ama İngiltere'yle hatta Fransa'yla nasıl baş edilebileceğini de düşünemiyorum; yıllar yılı parçalandığı Polonya'dan payına düşeni almak, Hitler için mutlaka bir zafer olurdu ama Fransa Polonya'yı kurtarmak için üç-dört yıllık bir savaşa girer mi, üstelik arkasında İtalya gibitehlikeli bir komşu varken. Nedenini bilmiyorum ama içimde, Fransa'nın Polonya'yla olan manevi bağının Çekoslovakya ile olan kadar sağlam olmadığına ilişkin bir duygu var, Çekoslovakya savaşın başından beri sadık bir müttefik gibi davrandı hep, oysa Polonya, Almanya uğruna Fransa'dan ayrıldı ve Çekoslovakya'nın yağmalanmasına katıldı. Ortalık toz duman olmadan mantığın üstün geleceğini ve savaşın kesileceğini umut etmeyi göze alamıyorum. Bugün nerede olursa olsun barışı kabullenmek hâlâ mümkün ama Londra ya da Paris bombalanırsa barışın gelmesi yıllar sürer.

Cuma, 8 Eylül – Öyle görünüyor ki, Polonya ordusu tam olarak yenilgiye uğratılmış, Almanya'nın öngördüğü ve tam iki yıldır hazırlamış olduğu yıldırım savaşı gerçekleşmiş. Fransızların tarafında kesin bir sessizlik var, başarıya ulaşamayacak bir savaşta gençlerini harcamak istemiyorlar. Almanlar denizde de çok daha becerikli dav-

randılar, Bremen kaçıp kurtuldu, denizaltılar da devrede; bence savaş ya asla tam olarak başlamayacak ya da başlarsa görülmemiş bir şiddette olacak. Evin satın alınması birçok güçlükle karşı karşıya getirdi beni ama bunların üstesinden geleceğimize inanıyorum, evi satın alırsak kalorifer koydurmayacağız. En önemlisi şu: Ne zaman yeniden yazmaya başlayabileceğim? Artık kaybedecek fazla zamanım yok.

Cumartesi, 9 – Günümün yarısı evle ilgili görüşmelerle geçti; görünüşe bakılırsa sonunda görüş birliğine vardık. Polonya'dan savaşla ilgili kötü haberler geliyor, Fransa'dansa hiç haber yok; büyük savaşın başlamasını olası görmüyorum artık. Öğleden sonra Göring'in konuşmasını dinledim, çok etkili bir konuşma olduğunu söylemeliyim; halka dönük, akıllıca ve akla gelen her türlü güzel konuşma sanatına başvurularak yapılmış bir konuşma, tehditler, itiraflar, gülünçlü eklemeler, duygusallık; harika bir lafebeliği örneği. Bazı noktalarda ne yazık ki haklı buluyorum onu, örneğin ablukanın yarıldığını, Rusya'dan akıl almaz bollukta hammadde akacağını söylediğinde. Bütün bunları nasıl ödeyebilecekleri de ayrı bir konu. Şimdiye kadar bombardımanların, Batı Cephesi'nde çatışmaların başlamaması çok tuhaf. Fransızların tereddüt etmekte oldukları yönündeki düşüncem gün geçtikçe güçleniyor. Körner haklı: İlk ayaklanmanın nerede olacağı önemli, Fransa'da mı Almanya'da mı?

Pazar, 10 – Bir hafta içinde Polonya'nın yarısı işgal edildi, ordusu yok edildi, İngiliz gazetelerinde beni en çok şaşırtan şey, Polonya'ya hiç acımamaları. 1914'te Belçika'nın durumu gibi değil bu. Uzaklıklar duyguları nasıl da etkiliyor! Aynı şeyi Çin savaşında da gördük. Savaşın ilerlemeyeceği yönündeki tuhaf umudum sürüyor, yarı resmî

bildirilerin hiçbirisi bu inancımı ya da (daha doğrusu) gizli umudumu bozarmıyor. Eğer hemen bir son verilmezse bu savaşın gerçekten sonu gelmeyecek gibi görünüyor, bu yüzden savaş düşüncelerinin tümüne boş vermek daha uygun olmaz mı? İşe başlasam daha iyi olacak. Sanırım özyaşamöyküsü pek uygun değil şimdi. Roman yazmayı da göze alamıyorum; öyleyse Erasmus gibi bir kitap en iyisi olacak galiba.

Pazartesi – Değişiklik yok. Evle ilgili daha yapacak çok iş var. İyi bir iş yaptığıma inanıyorum çünkü daha yıllarca dünyada serbestçe dolaşamayacağız, böyle bir zamanda insanın kendi evi olması iyi, ama kalorifer olmayacağı için kış korkutuyor beni; biz Avusturyalılar geçen savaşı hiç unutmuyoruz; buradakilerden çok daha kesin ve yoğun olarak hissediyoruz her şeyi. Her şeyin bitip tükeneceğini bilmiyorlar, fiyatların yüzde 5 ya da yüzde 10 artmasına şaşırıyorlar yalnızca.

Salı – Önemli bir şey yok. Yavaş ve bitmeyen bir savaş bu, sonunda da kapitalizm çökecek. Günden güne kayıtsızlaşıyorum sınırlar konusunda; Rusya'nın Polonya'nın bir bölümünü alacağına ilişkin işaretler geldi bugün, bu anlaşma¹ burada sanıldığından çok daha geniş kapsamlı. Chamberlain'in sayısız yanlışlarından en büyüğü Rusya'yı ihmal etmek oldu

Çarşamba – Önemli bir şey yok. Çalışmaya başlamanı gerek. Böyle devam edemem. Bugün evle ilgili belgeyi imzaladım; savaştan sonra bu ülkede kalmasam da iyi bir iş yaptım sayılır. Geleceğe ilişkin düşüncelerden bıktım artık.

1. 24 Ağustos 1939'da imzalanan ve Polonya'nın paylaşılmasını da içeren Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı kastediliyor. (Ç.N.)

Perşembe, 14 – Miss Wall'den bir haber aldım, vatandaşlığa kabul edilmem konusunda savaş süresince kesin bir şey saptanmayacakmış. Artık buradan kurtulmaya, Fransa'ya, İsveç'e, neresi olursa olsun bir yere gitmeye çalışacağım. Bir günlüğüne bir yere gitmek isteyince polise bildirmek zorunda olmak, benim yaşımda ve benim konumumda biri için utanç verici bir şey. Alçakgönüllülüğü bir yana bırakıp böyle aşağılanmalara muhatap olmaya çalışmalıyım. Evle ilgili yapacak çok işim var, artık hiçbir şey kolay değil, daha da karmaşıklaşacak. Umarım kazan taşını zamanında sökerler, gelecek haftaya kalırsa iş işten geçmiş olacak.

Cuma, 15 Eylül – Rusya'dan yeni haberler var, şaşırtıcı ama pek umut verici olmayan haberler. Görünüşe göre Hitler ile Stalin, Polonya'nın dördüncü kez bölünmesini görüşmüşler; Rusların seferberliğinin başka anlamı olmaz. Bunun anlamı, Fransa'nın ve İngiltere'nin Sovyet Rusya'ya savaş ilan etmek zorunda olmalarıdır. Chamberlain'in anlaşmayı hemen yapmayarak işlediği hatanın ne kadar vahim olduğu şimdi ortaya çıkıyor. Kapitalizm tümüyle çökmüş olacaktı; İngiltere'nin pek yakında barış yapacağına eminim; kötü bir barış olacak bu, çünkü kendisi Hindistan'ı kaybedecek, Hitler'i yok etme fırsatı da olmayacak, yalnızca Ukraynalı Yahudilere yardımı olacak bunun. Şurası kesin ki, tarihte yeni bir dönem başlıyor ve eski dünya, tutucuların sandığı gibi, sürmeyecek, buradaki gazetelerin propaganda tarzı beni çok rahatsız ediyor, Fransız ordusunun sözde çatışmaları abartılıyor, Almanya'nın açlıktan öleceği tahmin ediliyor, oysa bu her zamankinden daha da çok olasılık dışı, çünkü dost Rusya ile sınır komşusu. Cicero'ya başlayacağım, siyaset ve savaş gibi budalalıklarla çok zaman kaybettim zaten.

16 Eylül, Cumartesi – Önemli bir şey yok. Yalnızca gazete başlıklarından, Rusya'nın Polonya'ya müdahalesinin kaçınılmaz olduğu sezilebiliyor; Romanya, Almanya ile anlaşmaya çalışıyor, Macaristan kararsız, İtalya'nın suskunluğu da destek verici görünmüyor. Mussolini, Hitler'e daha önce bir kez boyun eğmişti, bu kez bu işten elinden geldiğince sıyrılmaya çalışacaktır. Eskiden beri bir kör inancım vardır: İnsanların yüzleri; 1914'te Franz Ferdinand'ın yüzü uğursuz görünmüştü bana, şimdi de Chamberlain'in sert yüzü öyle. Ayrıca üç yıl sürecektir bir savaşa da inanmıyorum, herkes için bir çığlık olurdu bu, Stalin hariç, çünkü Rusya'nın Almanya ile ittifaka girmesi kapitalizmin, en azından Avrupa'da, yok olmasını sağlayacaktır.

17, Pazar – Kötü haberler. Ruslar Polonya'ya girdi. Şimdi İngiltere ile Fransa onlara savaş açmalı, bunu yapmazlarsa en azından eski Polonya'yı yeniden kuramazlar. Sovyetleri yenemezlerse, şu dakikadan başlayarak savaş, sonu gelmeyen bir mücadeleye döner. Barış hemen gerçekleşmeli, belli bir "saygı süresi"nden sonra bunu yapacaklar herhalde. Başından beri her şey, kaybedilmiş bir mücadeleydi zaten, Rusya ile ittifakı önleyen Chamberlain korkunç hatalarının en korkuncunu işlemiş oldu. Savaşın başlangıcından beri ilk kez gelmiş olduğum Londra'da duyuyorum bütün bunları; kent üzüntü içinde, karartılan sokaklarda eve dönerken bu işin böyle sürüp gidemeyeceğini hissediyorum yine. Bir büyük devlet, yöneticilerinin budalalığı yüzünden hiçbir zaman böylesine çökertilmemiştir; başka yöneticiler vardı ama onlar devreye sokulmadı. Savaşın sonu bu ülkede kesin bir devrime yol açacak, Mosley'cilerin¹ savaştan kazançlı çıkan taraf olmasından korkuyorum.

1. İngiltere'de Sir Oswald E. Mosley tarafından 1931'de kurulan faşist eğilimli Yeni Parti taraftarları. (Ç.N.)

Pazartesi, 18 – Yapacak çok iş var. Eşyalarımızı topladık, yeni vergi yasası nedeniyle bankaya uğradım, konuşmak üzere avukata gittim, Eisemann'a, kasaya gittim, düzenlemelerin sonuçlarını gördüm. Ama sonra kötü haberler geldi: İngilizlerin en iyi uçak gemilerinden biri torpillenmiş, sekiz yüz kişi hayatını kaybetmiş, otuz da uçak kaybedilmiş; her zaman tahmin etmiş olduğum gibi son yirmi beş yıldır Alman denizaltıları son derece geliştirildi, ellerinden kurtulmak neredeyse olanaksız. Her şey kapkaranlık görünüyor, bu savaşa duyulan ilk heyecan ve heves azalacak, özellikle de Fransa'da. Öğleni geçe yorgun argın eve dönüyorum.

Salı, 19 – Monath'tan telgraf aldım, her şey güzelce ulaşmış oraya. İçim rahatladı. Sonra Rosemount'ta eşya kamyonunu bekledim. Dün Bauernschrank'la aramda geçen saçma sapan olayı yazmayı unuttum. Saat 8.30'da beklemeye başladım, akşam saat 10, 11, 12, 1, 2, 3, 4, 5 oldu, üç-dört kez Londra'ya telefon ettim, mobilyalarımın başına bir şey geldiğinden (zavallı Beethoven) emindim, Wooster'in iki adamı da benimle birlikte bekledi, sonunda gittiler. Tam o sırada, akşam saat 5.35'te iki kamyon geldi. Her şeyi boşalttık, yorgunluktan bitkin durumda eve gittim, Hitler'in iğrenç bir konuşmasını dinledim, yalan doluydu, ne savaş ilanından ne de Polonya'ya saldırdığından söz etti, konuşmalarının en kötüsüydü, doğaçlama olduğu belliydi. Bu yalancının, dünyanın efendisi olduğunu düşünmek!

Çarşamba, 20 – Freud'dan kötü haber, çok acı çekiyor; sağlığı şu anda *fazlasıyla* iyi, bu yüzden bedeni uzun süre direniyor. Seksen üç yaşında böylesine acı çekmek ne korkunç. Mektuplarımı yazdım, artık gerçekten çalışmaya başlamak istiyorum. Bu savaşla ilgili kötü bir duygum

var: Heyecan görmüyorum insanlarda, İngilizler şu anda ahlaki açıdan hiç de hoş olmayan bir durumdalar, Rusya'ya savaş ilan etmeleri gerekirdi, böylece Almanya'nın eline de mükemmel bir koz geçmiş olurdu.

Perşembe, 21 – Evde yapacak çok iş var. Kimi zaman bir yere bağlanıp kaldığım için esef ediyorum, öte yandan da insanın malını mülkünü bir araya toplaması iyi diye düşünüyorum, üstelik Hallam Sokağı'ndaki ev de hiç güvenli değildi. Savaş günleri beni yoruyor, doğru başlamayan, sinirleri yıpratıcı, para ve zaman ziyanından başka bir işe yaramayan bir savaş; halkın en sonunda iyi haberleri duyana kadar nasıl sinirlendiğini görüyorum burada. Öyle çaresizler ki Bremen gemisi hakkında saçma sapan şeyler uyduruyorlar. Buradaki propaganda çocukça. Bunun gerisinde başka şeylerin gizli olduğunu seziyor insan, İtalya ya da Rusya, bize her şeyi söylemiyorlar. Oysa akşam dinlediğim Roosevelt'in konuşması nasıl da farklıydı, duru, insancıl, açık; içinde yaşadığımız günlerde ahlak belirtisi gösteren tek devlet adamı.

Cuma – Üzgünüm. Yorgunum. Bu savaşın bir an önce sona ermesinden başka umudum yok, güçsüz düşmüş Polonya için savaşılacağına inanmıyorum. Jahnda ile konuştum. Mektuplar. Buradaki durumum iğrenç; soyutlandım, düşüncelerimi ifade edecek olanağım ve fırsatım yok. Burada benden beklenen tek şey, elimdeki dövizleri harcamam ama bana hiçbir hak tanınmıyor. Fransa'da yabancılara belki daha sert davranırlar, ama hiç olmazsa orada ne olduğunuzu bilirsiniz.

Cumartesi – Hiçbir şey yok! Biraz Cicero üzerinde çalıştım. Ama çalışmak için gerçek bir arzu duymuyorum,

çünkü bu çalışmanın nerede yayımlanabileceğini bilmiyorum; oysa şu anda ben dünyanın en ünlü yazarlarından biriyim.

Pazar, 24 Eylül – Freud'un dün gece ölmüş olduğunu radyoda duydum; büyük Freud, büyük usta. Cenaze törenine gideceğim elbette. Ama bu ülkedeki soyutlanmamı yine hissediyorum, yazı yazabileceğim bir gazete yok, konuşma olanağım yok, üstelik altı yıldır da İngiltere'deyim. Böylesi anlarda, yalnızca böylesi anlarda, keşke başka bir ülkeye gitseydim diyorum; ama artık seçeneğim yok, olduğum yerde kalmak zorundayım; hayatımın nasıl olsa fazla bir değeri yok artık, özgürlüğüm gitti, "Almanya'daki özgürlük için yürüttüğüm bu mücadele"de kurban edilen, İngiltere'deki özgürlüğüm olacak. Keşke ben de yazar meslektaşlarım gibi saf olsaydım. Yoksa kendime karşı mı böylesine dürüst oluyorum? Ne biçim bir yıl geçirdim, Freud, Joseph Roth, Toller ve başkaları!

Pazartesi, 25 – Taşınmadan önce evde yapacak çok şey olacak. Sonra Londra'ya gidebilmek için izin alana kadar bir sürü formalite, sonra tren; tam iş saatinde, en kalabalık zamanda bindim trene. Sonra da, saat sekize gelirken Londra yerine Salisbury'de buldum kendimi. Yabancı olduğum bir istasyonda, karanlıkta kaldım; hamallar ellerinde küçük mavi lambalarıyla koşuşuyorlar, tıpkı batık kent Vineta gibi burası, hayaletimsi ve çarpık, bizim istasyonlarımızın savaş sırasındaki durumundan çok daha ürkütücü. Ne bir giriş holü görünüyor ne de bir lokanta, hiçbir şey açık seçik değil, büyük bir düzensizlik var. Bir bilgi edinmek de çok güç, sonunda Londra'ya bir tren olduğunu öğrendim, tam üç saat karanlıkta oturup beklemek zorunda kaldım, ne bir şey okuyabildim ne de baş-

ka bir şey yapabildim. En sonunda gece vakti Londra'ya vardım, Waterloo İstasyonu'na, karanlıktı, hiçbir tabela da yoktu. Bereket bir taksi buldum, boş ve karanlık sokaklardan geçtim, yorgun ve açtım, sonunda Woodstock Sokağı'na ulaştım.

Salı, 26 Eylül – Freud'un cenaze töreninde yapacağım konuşmayı hazırladım. Hiç zamanım kalmadığı için doğruca krematoryuma gittim; çok güzel konumu olan, yeşil çayırlara bakan bir yer burası. Gözüpek Marie Bonaparte da gelmiş tehlikeli deniz yolundan, birçok insan var ama ne İngiliz edebiyatçılarından ne de hükümetinden bir temsilci gördüm. Önce Profesör Jones konuştu, içtenlikliydi, gerçekten duygulanmıştı; sonra ben görevimi yerine getirdim, sanırım iyi yaptım. Benden sonra bir Avusturyalı kendini beğenmiş konuştu. Tatlı Mrs. Freud değerli ustanın beni ne kadar çok sevdiğini ve kendisini ziyaret edeceğim günü beklemiş olduğunu bana anlattı. Bütün akrabaları bana karşı çok dostça ve minnettar davrandılar. Sonuç olarak saygın ve kibar bir tören oldu. Törenden sonra hemen Bath'a döndüm; Londra'dan her dönüşümde olduğu gibi orayı daha da güzel buldum. Ah bir çalışmaya başlayabilseydim! O zaman her şey daha iyi olurdu.

Çarşamba, 27 – Sabah evdeydim, işçiler dışında ev bomboş. Kardeşimden budalaca bir mektup aldım, hakarete uğranış görünmek ve bencilce davranmak için durmadan bahane arıyor. Gerçekten itici bir şey; ama artık yetti, sıkıldım.

Pazartesi, 16 Ekim – Hiç beklemediğim bir şey oldu; bu günlükten sıkıldım artık çünkü bu savaşın gelişimi beni çok tiksindirdi. Nefret duymadan gazeteleri okumak

olanaksız, aptalca olan bu propaganda beni, ben bunu bin kez daha iyi, daha iyi ve daha dürüstçe yapardım, diye düşünmeye yöneltiyor. Savaş aslında tam olarak başlamadı. Hitler'in "barış önerisi", Daladier'in buna yanıtı ve bir de Chamberlain'in kesin reddi (konuşmasında en ufak bir üretken düşünce yok, soğuk, hep hakarete uğramış izlenimi veriyor), heyecanlı günlere neden oluyor. Beklentilerime, umutlarıma, çaresizliğime karşı her şey böylece sürüp gidecek, bu inatçılığın nereden kaynaklandığını anlayamıyorum; halk mükemmel, hazırlıklar kusursuz görünüyor, birlik içinde olmanın güç verdiği bu halkın çabası gerçekten olağanüstü, yine de Almanların kısa sürede nasıl çökerteceklerini anlayamıyorum. Uzun süren bir savaşın giderlerini karşılamak da olanaksızdır, sonunda kültürümüz mahvolacaktır. Lloyd George muhalefet yapıyor ama ben politikacılara güvenmiyorum, bu adamın hırsı inancından daha güçlü olabilir. Askeri durumun ne olduğu hiç bilinmiyor çünkü can alıcı bir darbe indirilmedi henüz; büyük İngiliz gemilerinin batırılması gerçek bir felaket ama geçen savaşta bu tür tehlikeler daha çoktu. Zaferlere inanamıyorum. Dört bir yanda sönen milyonlarca insan hayatını ve insanlığın acılarını görüyorum.

Pek az kişiyle görüşüyorum ve hiçbir eğlencem de yok. Ciddi olarak çalışmıyorum da. Elimin altında koca bir kitaplık olmasına karşın fazla okumuyorum. Tek meşgalem, üç-dört hafta içinde tamamlanacak olan ev. Tek ziyaretçim Louis Gillet oldu, Paris'i anlattı bana ama doğru dürüst bir bilgi vermedi. Zamanının geri kalanını beklemek, beklemek, beklemek ve sonunda umutsuzluğa düşmekle geçiriyorum.

Salı, 17 – Bunalımlı bir gün. Bu savaşın gerçekten başlamayacağını öylesine ummuştum ki! Şimdi Alman bom-

bardıman uçakları Edinburgh yakınlarında, en büyük savaş gemilerinden biri tahrip edildi, bütün bunların sadece bir ön-oyun olmasından korkuyorum. İnsanlık hep aynı hataları işliyor, hayal gücünden yoksunlar, yoksun! Bu savaşın üç yıl süreceğini düşünemiyorum bile; yakıp yıkmmanın gücü öylesine ürkütücü boyutlara ulaşmış ki, bir tek yıl bile bütün dünyayı yoksulluk içine düşürebilir.

1940 yılının günlüğü

22 Mayıs-19 Haziran 1940

22 Mayıs 1940 – Yeniden günlüğüm. Savaşın ilk günlerinde bir yerlere not almıştım. Günün tablosunu çizmek istiyordum, sonra orada bıraktım. Olup biten bir şey yok. Aylarca. Hep boş laflar, hep boşa harcanan zaman. Her yerde aynı söz: "Yeneceğiz, çünkü yenmeliyiz." İngiltere servetine, yavaşlığına fazla güvendi. Bense aldanmadım. Zamandan yararlanılmadığını gördüm. Boş vermişliğin sonu gelmemiştir, işsiz olan, çalışmayan sayısız genç vardı. Kendimi geri çektim, kimseyle konuşmak istemiyordum. Eski Cassandra duygularım yeniden uyanmıştı. Sonra, tam ben Paris'e hareket edecekken, Norveç serüveni¹ yaşandı, kötü hazırlanılmıştı, fazla duyurulmuştu, Alman donanmasının olayı bir anda, kesin ve hızlı bir eylemle kendi tarafına çekivermesi herkesi şaşkına çevirdi. Tasasız özgüvenin yaşadığı ilk şoktu bu. Bu seferdeki yenilgi (C. ile konuşmamda bunu tahmin ettiğimi söylemiştim) huzursuzluğu artırdı, Chamberlain görevinden alındı, yerine –ne yazık ki çok geç– Churchill getirildi. Paris'te akşam güneşi altında nefis günler geçirdim; eve

1. Almanlar 1940 Nisan'ında tarafsız Danimarka ve Norveç'i istila ettiler. Danimarka teslim oldu, Norveç ise İngiltere'nin ve müttefiklerin yardımıyla karşı koydu. Ancak Almanlar üstün geldi. (Ç.N.)

döner dönmez de Belçika'nın ve Hollanda'nın istila edildiğini duydum. İlk gün, Hitler'in bir hatası olduğunu düşündüm, orduda bir-iki milyon artış, sömürgeler ve gemiler de ona karşı. Ama sonra Almanlar o korkunç ilerlemeyi başardılar; Belçika, Hollanda, Fransız sınırı aşıldı, İngiltere bir anda uykusundan uyandı. Hayatımızın en korkunç günlerini yaşayacağız. İnsanlık tarihi yine dramatik bir değişim yaşayacak. Bugünden başlayarak her gün not tutacağım.

Pazartesi, 20 – Londra'ya gittim. Satılık ya da kiralık dairelerin çokluğu dikkati çekiyor, üniformalıların sayısının azlığı da, galiba herkes apar topar Fransa'ya gönderilmiş. Amerikan Konsolosluğu'na gittim, Lotte'nin pasaportunu sordum. Öğlen Berkeley'deydim. Her zaman ağzına kadar dolu olan salon bomboştu. İki gündür insanlar her şeyin farkında. Borsa bunu anladı, halk da yakında bilecek, gazeteler tehlikeli durumu artık saklamayacaklar, saklayamayacaklar.

Salı, 21 – Çalışma, hazırlıklar. Öğlen radyoyu dinlediğimde soluğum kesildi, Almanlar Amiens'e girmişler. Bunun anlamı şu: Neredeyse Abbeville'e ve dolayısıyla denize ulaşmışlar, yani Belçika'daki İngiliz ordusu üç taraftan kısıtılmış ve kıyıya doğru sıkıştırılmakta, en azından malzemesini kaybedecek. Bu bir felaket, benim korkum bunun "o" felaket olması. Bu felaket, Paris'in kuşatma altında olduğu, Maginot hattının arkadan sarıldığı, İngiltere'nin bağlantılarının kesildiği ve belki de istila edilebileceği anlamına geliyor. İngiltere'nin karşı saldırıya geçebileceğini sanmıyorum, müttefik ülkelerin orduları bir yönetim altında ya da bağlantı içinde değiller, Gamelin'i bir gecede görevinden aldılar, büyük bir olasılıkla divanı harbe verilecek. Ama bunun ne yararı olur

ki? Sekiz ay boyunca istifini bozmayıp şimdi, uçak fabrikalarında cumartesi, pazar bile çalışılsın, diye bağışanlara ne demeli? Kara bir gün yaşıyoruz, şunu itiraf etmeliyim ki, en hüznü önsezilerimde bile böylesine yıldırım gibi bir saldırıyı olası görmemiştim. Buna gösterilecek tepkiyi ise beklemiştim ne yazık ki, kurban aranmasını. Gazetelerde giderek artan bir öfkeyle geri kalan Avusturyalıların ve Almanların gözaltına alınması isteniyor. Savaşın sonra bizi neyin beklediğini biliyorum, hem Alman dilini konuştuğumuz hem de Yahudi olduğumuz için nefret edilecek bizden.

Çarşamba, 22 – *Times* gazetesindeki karanlık başmakale – bir barışın prelüdü. Hükümete servet ve çalışma saatleri konusunda genel yetki verilmesi görüşünü benimsiyor, öyle ya da böyle. Belki yanılıyorum. Ama savaşın uzun sürmesi insanlığın mahvolması olur, en azından bizim dünyamız mahvolur, artık zafer kazanılacağına da inanmıyorum; olsa olsa durdurma olabilir, bu da kaç kurban verilmesiyle sağlanır.

Perşembe, 23 – Almanlar Boulogne önünde, hatta içinde. Bu sözcük, İngilizlerin anladığı bir sözcük, oradan binlerce İngiliz geçmiştir ve ne kadar tehlikeli bir yakınlıkta olduğunu bilirler. Öylesine yüksek bir konumu var ki motorlu kuvvetler karşısında korunamayacağını hiç sanmıyorum. Savaşın bu türü yepyeni bir şey, dehşet verici şeylerin ortasında önemli bir avantaja da sahip, daha hızlı karar veriliyor. Bu tür korkunç gelişmeler yanında *Volpone*'nin film haklarıyla ilgili can sıkıcı durumun ortaya çıkması önemsiz kalıyor; tüm insanlık söz konusuyken insanın kişisel ve özel şeylerle ilgilenmesi çok tuhaf.

Cuma, 24 – Akla bile gelmeyen bir şey: Boulogne düştü, Calais'ye doğru ilerliyorlar, Belçika'daki ordu tümüyle kıştırılmış görünüyor, eğer bir mucize olmazsa bir ya da iki hafta içinde işi tümüyle bitmiş olacak. Ya sonra? İlk kez tehlikeye bu kadar yakınız, artık İngiltere'ye çıkma- larını bile olanaksız görmüyorum, bu olasılığı da düşün- meli, hatta ciddi olarak göz önüne almalıyım. Burada du- rumu en sonunda anladılar, sözümona özgürlükler kaldı- rıldı, faşist yöneticiler tutuklandı, işsizler zorunlu çalış- maya alındı, ama bütün bunlar için çok geç kalınmadı mı? Şimdi kendimi düşünsem daha iyi olacak, çünkü tam yedi yıl boyunca Almanlardan kaçtıktan sonra on- larla karşılaşmak korkunç bir şey olurdu, savaştan sonra bizi burada Yahudi ya da Alman olarak bekleyen de öte- kinden daha az korkunç olmayacak. Belki de hâlâ Ame- rika'ya gidiş için izin belgesi alabilirim, ama belki bunun için bile geç kalmışımdır. Ancak her şeye karşın, belki de kendimi soyutlamak için özyaşamöyküm üzerinde çalış- ıyorum ama yüzlerce şey tarafından bölünüyor çalış- mam. Hüzünlü iç sıkıcılığı içinde Victor sürgit rahatsız ediyor beni, sınırsız boyutlu şeyler söz konusuysen, ge- lecekteki hayatımızın tamamını dikkate almamız gerek- tiği bir zamanda, tabii düşünülmesi olanaksız şeyler ne kadar düşünülebilirse, bir dost bile insanı rahatsız edebi- liyor. Calais'de durum tersine dönmüş!

Cumartesi, 25 – Ağ daralıyor, ordu kurtulabilirse en geç bir hafta içinde İngiltere'ye dönmüş olur. Durumun cid- diyetini yadsımıyor buradaki gazeteler, ama İngiliz hal- kının, durumu, gazeteleri okumayı 1914 yılında öğren- miş bizler gibi kavrayacağından kuşkuluyum. Önsezili hayal gücüm acı çektiriyor bana; İngiltere'de savaş son- rası dönemi ve boşalacak kını kabataslak görüyorum şimdiden, bu kin bir kez daha bize yönelecek, ister ya-

bancı olduğumuz için olsun, ister Yahudi olduğumuz için. Yalnızca yeniden itilip kakılmakla, elimizdekini yitirmekle kalmayacak nefretle de karşılanacağız. Ama nereye? Şu anda, nereye gideceğimi bilmeden yeniden eşyalarımı toplayacak, yola çıkacak gücüm yok. İnsana sakin bir yaşam alanı sağlayan, on yıl için gerçek bir güvence sağlayan yer nerede? Yaşamöyküsünü bir bitirebilseydim soluk alma olanağım olurdu belki. Yine de *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar*'ı bitirebilmek için Wilson'ı tamamladım, gece de Chambrun'u hallettim.

Pazar, 26 – Dua günü, kilisede olay oldu. Gazeteler karamsar, "zafer" sözcüğü ortadan kayboldu, yerini "savunma" sözcüğü aldı. Amerika'dan yüreklendirici tek bir sözcük yok; Hoare'nin Madrid'e gitmiş olması Mussolini ile bağlantı kurmuş olmasının, hatta belki de uzlaşma sağlamak istediğinin işareti. İngilizlerin inadını küçümsemiyorum, bu konuda söyleyecek bir şey yok. Ama bu inat şimdi, salt soylu bir onur duygusuyla savaşı uzatacaksa tehlikeye dönüşebilir, savaş sadece uzamış olur ama asla kazanılmaz. İngiltere'nin gerçek bir eğitimden geçmiş ordusu anlaşılan büyük ölçüde eridi, alelacele hazırlanan gönüllüler, Almanya'nın, bu totaliter savaş makinelerinin yıllardır teknik açıdan geliştirilmiş ordusuna yem olurlar. Kanal kapatıldı, Alman uçaklarının şimdiki havaalanlarına yakınlığı yüzünden sayısız top da olsa, sayısız kurban da verilse Londra'nın tam anlamda bir karşı saldırı olanağı bile bulunamaz. Narvik elde tutulamayacak, orada Alman birliklerinin işini bitireyim derken İngilizlerinki güç bir duruma düşer. Her şey kötüye, hayır, kötüye değil en kötüye gidiyor, 1914 yılında olduğu gibi beni bütün ötekilerden ayrı düşüren ve durumun olsa olsa beraberlikte biteceğine inandıran kuşkuculuğum ne yazık ki dehşet verici bir biçimde ve faz-

lasıyla gerçekleşti. şimdi yine kaderin elinde oyuncağız, dmenimiz yok, kreğimiz yok, kıyıya yaklaşıyoruz sa- nırken açıklara sürükleniyoruz, hem de her zamankin- den uzaktayız kıyıdan. Her şey yeniden başlıyor, hızla da gelişecek çünkü eski yıllarda şöyle böyle uygulanan tek- nik artık kusursuzlaştı; içimizi daha hızlı görecekler, n- k artık uygulamayı biliyorlar. Buradaki soyluluk ve in- sancılık beni kandıramıyor, tıpkı, "Bizde olsaydı bunlar olmazdı," sözünün Avusturya'da beni kandıramadığı gibi. Kader ve şanssızlık hem insanların hem ulusların hayatı- nı zehir ediyor, şimdi Hitler'e öykünmeye çalışan muh- terisler için bütün kayıtlar uygun durumda. Yanımızda bir şişe morfini hazır tutmak iyi olacak. Belki kullanmak gerekir. Bir tek gün bile yitirilmemesini ve herhangi bir biçimde emin olmadan sonun geciktirilmemesini syl- yorum ama sanırım bu görüşüme katılan pek yok; mt- tefikler şimdiye kadar Almanların karşısına teknik ba- kımdan yeni hiçbir silah çıkaramadılar, üstelik tutucu kalan yalnızca askerî konular değil, insanlar ve kurumlar da. İnsanlar açısından önemli olan bunu bir yüzkarası olarak almamak, askerî eğitimi insan eğitimiyle karıştı- rmamak ve sonuca bakınca öyle gibi görünse de vahşiliği bir değer, bir başarı olarak görmemek. Mücadele, saldı- ranlık ilkesini kökünden kazımak uğruna yapıldığı süre- ce bunun bir anlamı vardı; ama bu ilkenin, askerî anlam- da, yenilmez olduğu ortaya çıktığına göre bu iş artık bir çarpışma, kan dökme, "ulusal onur" denilen bu dehşet verici, tüyler ürpertici, muazzam kavram yüzünden inatla kendini mahvetme biçimini aldı, dolayısıyla yal- nızca bir cinayet; çünkü bu ölenler artık hiçbir şeyi kur- taramazlar, değiştiremezler. Ama bunu kime ve nasıl syleyebileceksiniz? Kışkırtılmış insanlardan mantıklı olmalarını bekleyebilir misiniz? Patolojik zayıflık boyu- tuna varan kendi ılımlılığımı, ahlaksal açıdan drstl-

gümü öfkemin içinde bile gördüğüm bir arzuya karşı nasıl koruyabilirim? Şimdi arabuluculuk yapılmasının tam sırası, bunu da Roosevelt tek başına yapmamalı, bütün Panamerika katılmalı.

Pazartesi, 27 – Londra'ya gittim. Tren seferleri ilk kez düzensiz, istasyona varanlar belli ki yaralıları taşıyan trenler ve nakliye trenleri. Enformasyon Bakanlığı'nda iki beyle görüştüm, ikisi de kesinlikle taraftar, hatta benden bile fazla, oysa ben kararı kendime değil, onlara bırakmak istiyorum. Ben orada ne yapacağım ki? Çalışamam, huzurlu olamam, Hallam Sokağı'nda kalsaydım daha özgür hissederdim kendimi, ama evlerin insanın üzerinde tuhaf bir güçleri var. İçimde bir yorgunluk da var, değişmek gelmiyor içimden, New York'u istemiyordum, San Francisco dışında Amerika'nın öteki yerleri can sıkıcı görünüyor, orası için de çok geç. Hangi uygulama olursa olsun yoruyor beni, bütün bu koşuşturmadan sonra St. James Parkı'nda dinlenmeliydim aslında. Kent bomboş. Sokaklar pazar günlerini anımsatıyor Korkunç bir öfkeyle indi darbe. Bizim 1914'te, Avusturya'da yenilgilere tarihten gelme bir alışkanlığımız vardı, buradaysa insanlar yenileceklerini, hatta çabucak yenmeyeceklerini akıllarına bile getirmiyorlardı. Son çarpışmanın sloganı "İncil"di. İlk kez olmak üzere buradaki insanların huzursuz olduğunu seziyorum, alt tabakanın gazeteleri bu huzursuzluğu yabancılar karşı bir öfkeye dönüştürme çabasındalar. Burada savaş sırasında ve sonrasında durumumuz kötü olacak: a) Alman olarak doğanlar için, b) Yahudi olarak doğanlar için. Ama bu kinden kaçabilir miyiz? Her köşede bekleyecek bizi, her gittiğimiz yere peşimizden gelecek.

Salı, 28 – Yarnın ev yüzünden yine bir gümbürtü kopacak. Belçika silah bıraktı. Böylece Kuzey ordusu elden gitmiş

oldu, hatta kısmen teslim olmaya zorlandı, Almanlar için müthiş bir malzeme kazancı, mazereti ne olursa olsun binde biri bile telafi edilmeyen bir kazanç. İşin en trajik yanı da İngiltere'nin ancak şimdi gayrete gelmesi; Chamberlain gittiğinden beri doğru insanların görev aldığını hissediyoruz, Duff Cooper bu korkunç dönemde mükemmel davranıyor, Churchill çalışmaya hazır olduğunu ülkeye bildirdi, askere alınanlara nasıl iyi bakıldığı, hoş tutuldukları anlatılıp durulan halk bu çılgınlığın amansız istemlerini şimdi kavlıyor. Bu savaş sürerse, insanlığın şimdiye kadar gördüğü en korkunç savaş olacak, Avrupa haritadan silinecek. Kaçışım kolaylaştırılmış bile olsa buradan kaçmakiçin –tembellik mi, cesaret mi, yoksa sadakat mi– bir hevesim yok; az önce Emil Ludwig'in karısını ve oğlunu da alarak sözde ders vermek için –yaz ortasında– Amerika'ya gideceğini okudum; Avrupa'yla birlikte ölmek gerekmez mi! Dayandığımız için, kurban olduğumuz için teşekkür beklememeliyiz elbette, sözün ve onun artık geçerli olmadığı her gün kanıtlanıyor; Hitler'in en korkunç suçu, yalanı ve aldatmayı saygın bir konuma getirmiş olması ve binlerce yıldır suç olarak görülen şeylerin devlet sanatı ve yaşam sanatı olarak kabul edilmesi. Bizim gibi eski kavramlarla yaşayanların işi bitik; bir şeyi hazırda tutuyorum. Artık her şeyi mümkün görüyorum, İtalyanlar müdahale ederlerse Almanlar İngiltere'ye girebilir, ya da Fransa teslim olursa ya da Paris ve Le Havre elden giderse.

Çarşamba, 29 Mayıs – Önemli bir şey yok, kuşatılan birliklerin umutsuzca mücadelesi sürüyor. Narwik ele geçirildi ama artık bunun önemi yok, bir ay kadar geç kaldı bu iş. Özyaşamöyküsü üzerinde çalışıyorum. Prusya Devrimi üzerine zekice yazılmış bir kitap okuyorum, Hitler'le II. Friedrich arasında mükemmel paralellik var, "ya-

şamdan vazgeçmek"le üstünlük sağlayan hünerlilik dogması arasındaki benzerliğin keşfedilmesi. Mükemmel bir alıntı var, II. Friedrich askerleri pataklamaya girişiyor, bir yandan da, "Kralınızı sevmeniz gerekir!" diye haykırıyor; aynı şeyi Almanlar herkesi emirleri altına alarak sağlıyorlar. Maria Theresia nasıl hakaret etmişse aynı şeyi Hitler, Benesch'e ve öteki hasımlarına yapıyor, ayrıca kadınlara karşı da iktidarsız; olağanüstü bir araştırma, tek kopyayı Behanin'e geri vermem gerekiyor; öteki kopyaların hepsi imha edilmiş. Kitaplarımın artık var olmadığı düşüncesi dehşet verici, eğer beni dehşete düşürecek bir şey kaldıysa. Yalnızca yazdıklarımı okuyamayacak olan insanların konuştuğu dilde ömür boyu yazmaya devam etmeye mahkûm olmak çok asap bozucu; benim kuşağımın öteye geçebilmesi için artık zamanın çok geç olması, kesinlikle geç olması, insanın her bakımdan yok olması çok asap bozucu.

Perşembe, 30 Mayıs – Her bakımdan. Bugün bir hükümet sözcüsü, eski Alman ya da Avusturyalılarla ilişkilerde dikkatli olunmasını duyurdu; ahlak açısından tam bir aforozlanma. İngilizlerin benim adımla telaffuz edemedikleri düşünülürse ömür boyu sürer bu aforoz; sorun, Alman olarak mı, Yahudi olarak mı daha çok nefret edileceğim; üzerimize Nessus'un gömleği gibi atılmış olan nefret konusunda tartışılmıyor bile. Bir üçüncü nokta da sınıfsal kin olabilir, ne olursa olsun sağlanmış bu. Öte yandan gitmek istediğim başka bir ülke de yok, tasımı tarağımı toplayıp bir kez daha iltica edecek gücüm yok, en kritik anda Oscar Wilde'ı pençesine almış olan o yazgısal ağırlık benim de içimde. Az önce, New York üzerinden Brezilya'ya gidebileceğim haberini aldım. Ama bunu yapmalı mıyım? Yeniden mi işimden, evimden kopacağım, bir uçuruma, belirsizliğe mi bırakacağım kendi-

mi, ruhum bedenimin içinde kaskatıyken konferanslarla, toplantılarla zaman mı harcayacağım? Dün keyif alacağım şey bugün midemi bulandırıyor. Oysa savaşın felaketi yeni yeni geliyor, İtalya da ölümlerin ırzına geçmeden önce birkaç gün daha beklemek ister gibi.

Cuma, 31 Mayıs – Haberler iyiye gitmiyor, nasıl gitsin ki! Zafer kazanılacak diye şişinip durmuş olan gazetelerin şimdi havayı değiştirmeye girişmemelerini yadırgıyorum, bana en acı veren de bu Boyun eğme olanağı yok şimdi mutlaka, oysa İtalya'ya karşı ne kadar kolay olurdu bu, 1915 yılına koşut gidiyor her şey, o zamanlar on ikinci saatte mantıklı görünenin tam üç katını on üçüncü saatte feda etmeye hazır olunurdu, oysa artık yararsız bir aşağılanmadan başka bir şey değildir bu, tıpkı Sir Cripps'in Moskova'ya gönderilmesi gibi, orada onu aşağılamışlar; Chamberlain'in iki ya da üç yılda yaptığı iki haftada telaflı edilemiyor. Geriye bakıldığında şunu söylemek gerekir ki, son yıllarda İngiltere'de olduğu gibi, bir ülke asla böylesine bir intihar politikası gütmemiş ve bu politika yüzünden tehlikeye itilmemiştir. Paris'e bakınca içime şu kuşku düşüyor: Fransa günün birinde kendisini kurtarabilir ve İngiltere'yi yan yolda bırakabilir, tıpkı İngiltere'nin Fransa'yı daha önce Ren Bölgesi'ni işgal ettiğinde yan yolda bırakması gibi. Kaderin tuhaf bir oyunu ki, tıpkı 1918 yılında Almanya'da olduğu gibi, dürüst ve becerikli insanlar iş iştenden geçtikten sonra göreve çağrılıyorlar; Chamberlain'in atadığı enformasyon bakanının acınası konuşmalarıyla karşılaştırıldığında Duff Cooper'in az ve öz konuşmaları ne kadar farklı. Umanın kader Mosley'i en basitinden ve hiç de zorlayıcı olmayan kurban konumuna getirmez, yoksa bunu diktatörlüğe geçiş için bir basamak olarak kullanırdı. Bunun Hitler'i nasıl da yücelttiğini unutmamalı.

Cumartesi, 1 Haziran – İtalya müdahale etmek üzere, bunu ancak bir mucize engelleyebilir, yoksa ben mi çok karamsarım. Bana kalırsa altı ay önce, büyük kurbanlar verilerek sağlanabilirdi bu ama şimdi daha çok kurban verilmeyecek mi? Brezilya yolculuğu da iyice tehlikeli oldu, güçleşti, ne karar vereceğimi bilmiyorum, zarları atıyorum, ne gelirse; her şeyim sağlanırsa, iyi (ya da kötü), sağlanmazsa olmaz. Kendi irademi kullanmak fazla sorumluluk gerektiriyor. Gördüğüm üç-beş kişi ya budala gibi geliyor bana ya da dürüst olmadıklarını düşünüyorum, yoksa hiçbir şey hissetmeyecek kadar iyimserler mi? Yoksa ben mi sonuçları çok ağır sanıyorum? Elbette, birkaç yıla varmaz her şey, en kötü şeyler bile telafi edilir ama 1940'taki birkaç yıl benim için 1918'deki gibi değil. Keşke çalışmak için biraz daha huzur bulabilseydim ama hazırlıklar dikkatimi dağıtıyor, bir o kadar da şu iğrenç günler.

Pazar, 2 – İnsan kafasını nasıl da sıradan, yararsız şeylerle meşgul ediyor; günün yirmi dört saatinden olsa olsa bir saatinde dikkatimizi çalışmaya verebiliyoruz. Otografileri ne yapacağım, çizimleri göndermeli miyim, diye düşünmek, zar zor sağlayabildiğim düzeni yeniden bozmak. Fransa'nın yenilgisinden sonra buraya gerçekten bir çıkartma yapılırsa insan, özellikle de ben, en kötü olasılığı düşünmek zorunda. Bu adamların eline canlı olarak düşmek istemem. Bu arada da şu düşünceden kurtulamıyorum: Hiç böyle bir dönem yaşanmış mıydı, özellikle de benim gibi üzerinde Yahudilik lanetini –çünkü bu bir suç değil– taşıyan biri için. İnsanın altmışına yaklaşırken bir cani gibi kovalanacağını gençliğimde ve içinde yaşadığımız yüzyılın övüncü içinde hayal bile edemedim. Devlete karşı görevlerle ilgili bütün düşüncelerden sıyrılmalıyız; çünkü devletin bize karşı görevlerini yerine

getireceğinin bir garantisi yok; Mosley'cilerin herhangi bir biçimde iktidarı ellerine geçirdiklerini görebiliyorum, öyle bir şey olursa, eski Alman vatandaşları ya da Yahudi olarak biz burada yedinci sınıf vatandaş olacağız, vatandaşlığımızın geri alınması olasılığını da göz ardı etmiyorum. Ötekiler için sona erse bile bizim için her şeyin nasıl sona ereceğini henüz ~~alamın~~ edemiyoruz, güvencilikte olma çağının artık geçtiğini ve alın yazımıza boyun eğmemiz gerektiğini özyaşamöykümde ifade etmeye çalıştıysam da, bu çabam yazınsal sapmalara fırsat veriyor, içsel eğitime değil. Ama sağa sola baktığımızda, bu güvencenin onda birine bile sahip olmayan ama kaygısızca ya da tevekkül içinde yaşayan insanlar görüyorum; yaşamlarının neye dayandığını bilmeden sadece yaşamak isteyen ve sağlıkları için mücadele eden Victor gibi Yahudiler bile var.

Pazartesi, 3 – Londra. Yol daha uzun sürüyor, rahatsız bir yolculuk, altı saat ayakta kalacağımızı tahmin edebiliyorum. Bakanlıkta hazır olan şeyleri hallettim, ayın 12'sinin söz konusu olmaması işime geliyor, çünkü iyice karsızım. İtalya savaşa girerse bu yolculuk iki kat hatta beş kat daha riskli olur. Yine de işlemler yürüyor. Eismann'la nakliye konusunda konuştum. Dişim ağrıyor, ayrıca da yorgunum, beni karar vermekten âciz kılacak olan bu yorgunluk en korktuğum şey. Güce, kararlılığa, azme ihtiyacım var, oysa ne kadar az sahibim bunlara.

Salı, 4 Haziran – İtalya savaş ılan etmek üzere. Acaba hâlâ bir mucize olabilir mi? Bu durumun Fransa'nın sınırlarını iyice çökertmesinden korkuyorum, önemli bölümleri işgal edilmiş bir ülke uğruna böylesine güçlü bir devletle ciddi olarak savaş istemek çılgınlık olur. Beni İngiltere'nin inatçılığı korkutuyor, bu ulusun bildiğinden

şaşmazlığı benzeri olmayan, umarsız bir savaşa neden olabilir, tıpkı Kartaca ile Roma arasındaki savaş gibi. O zaman Avrupa'da yaşanabilir mi? Başka nerede yaşanabilir; bugün her şey eskisine göre çok daha büyük bir hızla gelişiyor. Mayıs 1915'te de her şeyin birkaç hafta süreceğini sanmıştım ama bu yüzden önüne geçilebildi mi? Bize yardımı dokunabilecek birini göremiyorum, Amerika gelse de geç olur, Rusya da öyle.

Çarşamba, Perşembe, 5-6 Haziran – Haberler ne yazık ki pek hoş değil, görünüşe bakılırsa, dur durak bilmeden Dieppe, Rouen yönünde ilerlemekte olan baskı karşısında Fransızlar çözülmek zorunda kalacaklar, böylece sanayiden, yani kömürden sonra gıda temini de kösteklenecek Fransa'nın; teslim olmalarından korkuyorum, belki de bu, İtalya'nın saldırısından daha iyidir. Yavaş yavaş duygularımız köreliyor, dünyanın bundan sonra nasıl dehşet verici bir yer olacağını belli belirsiz algılıyoruz. Biyografiyi dikte ettim, *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar*'da da Suter üzerinde çalıştım.

Cuma, 7 Haziran – İyiye doğru bir gidiş yok, dünyamız hızla mahvoluyor. Bizim için nasıl sonuçlanacağını bilmek olanaksız. Akşam Desmond Flower geldi bize, başlık konusunda fikir verdi.

Cumartesi, 8; Pazar, 9 – Londra'dan haber yok. Son zamanlarda hep olduğu gibi sanırım yine geç kaldım, öyleyse, inşallah! Şu sırada bir yolculuğa çıkmak da pek güvenli olmazdı. Suter'in metnini Desmond'la gözden geçirdik, oysa artık hiçbir şeyin anlamı yok. Ama devam ettiriyoruz. Büyük bir olasılıkla yarın yeniden Londra'ya gitmem gerekecek, ne olursa olsun dayatacağım. Salı günü sürenin gerçekten sonu, İtalya her an müdahale edebilir.

Pazartesi, 10 Haziran – Kara bir gün, daha şu Volpone olayında tatsızlık başladı; insana sahtekârca eziyet etmek için bu adamlar bastırıp duruyorlar. Saat 6'da ise yıldırım düştü: İtalya savaş ilan etti. Bunu uzun süredir biliyorduk ama içgüdüsel olarak umut da besliyorduk. Öte yandan Somme'deki yenilgi, Almanların Norveç'te karada ve denizdeki zaferleri; bana kalırsa her insan boşu boşuna kurban ediliyor artık, gerçek bir başarı kazanmak olanaksız, öte yandan karşı tarafın çöküşü de asla düşünülemez. Avusturya yalnızca bir başlangıçtı. Brezilya işim de olmuyor, burada da başlangıçta olduğu gibi galiba yine bir saat geç kaldım. Artık isteğim de kalmadı. Bu hayatın asla düzene girmeyeceğini biliyorum, tahrip olmuş bir Fransa'nın, bana düşman –Alman ya da Yahudi olarak– bir İngiltere'nin yer aldığı bir hayatın artık hiç anlamı yok; edebiyat konusunda yapabileceğim her şey de, dikkatimi toplayamamam yüzünden yıllarca yapılamadan kalacak, zaten altmışında biri olarak çöktüm, işim bitmiş sayılır Artık gücüm kalmadı, ne var ki bu arzumu uygulamaya koymaya tereddüt ediyorum, ama dışarıdan yardım edilecek bana. Başkalarının sezemedikleri ağır şeylerin geldiğini görüyorum ben. Üstelik son dakikada evde de bir felaket oldu, Frau Kahn'ın, tıpkı öteki Almanlar ve Avusturyalılar gibi üç gün içinde kenti terk etmesi istendi, burası koruma alanı oldu çünkü. Tanrım, insanlara ne biçim davranıyorlar! Elinde kalan son parayla evini döşemiş olan ve bir gece içinde her şeyi bırakıp gitmek zorunda kalan dış doktoru! Ve binlercesi, Fransa'da da. Ya gerçekten hava saldırıları ya da öteki güçlükler başlarsa ne olacak? Düşünemiyorum bile! Oysa başka bir şey de düşünemiyorum aslında, bu düşünme dürtüsüne saplandım kaldım, eskiden verimli hayaller üreten şimdiyse her tomurcuklanmayı ve yaratıcılığı bozan bu düşünme dürtüsüne. Kara bir gün!

Salı, 11 Haziran – Öğleden önce Martha Kahn yüzünden polise gittim, sonra da avukata. Gazetede korkutğum haberi okudum: Paris boşaltılıyor. Almanlar otuz mil uzaktalarmış. Bütün sanayi bölgesi zaten işgal edilmiş olduğu için Paris'in de düşmesiyle¹ uzun süreli bir direnmeolasılığında tümüyle ortadankalkacak. Fransa'nın tamamının ister istemez teslim olması gerekecek kanısındayım çünkü karşı koymaları demek kan dökülmesi ve yakıp yıkma anlamına gelecek; İngilizlerin büyük çaplı bir ordu daha çıkarması beklenemez, İspanya da gözüme asla güvenli görünmüyor. İngiltere'nin dirençliğinden ise ne beklenebileceğini bilmiyorum; Hitler olağan bir galip olsaydı anlayış beklenebilirdi; ama yirmi yıl boyunca Versailles'in haksızlığından söz ettikten sonra, yanında Brest-Litowsk'un çocuk oyuncağı kalacağı koşullar öne sürecek olan bu nefret dolu adamdan böyle bir şey asla beklenemez. Düşünemiyorum bile, duygularım gerçekten kurudu, uzuvlarım tutuldu; felce uğramış gibiyim bütün bu olanlardan, en korkuncunun korkuncu gelecek; Amerika'yı hesaba katamayız, savaşa girmeye karar verse bile bu oldukça geç olacak. Öğleden sonra Mr. Vachell'e gittim, sandığımdan da yaşlıymış, yetmiş dokuz yaşında ama tam bir İngiliz tutuculuğu içinde, sportif ve rahat bir yaşam sürmüş biri. İyi bir aileden gelme yaşlı, soylu bir albaya benziyor. Evi rahat ve zevkli döşenmiş, kendisi de eski kuşağın kültürüyle yetişmiş. Akşam kaçak Arbé ile birlikteydim, onu da yurtdışına sürmüşler; sonra Dickens okudum çünkü yeni ve ağır bir şey okuyamıyorum artık, radyo da dinlemiyorum. Dikkatleri önemli olandan çekmek için önemsiz şeyleri dölölayıp budaklandırıran bu tür şeylere katlanamıyorum artık.

1. Paris 14 Haziran'da Almanlar tarafından işgal edildi. 22 Haziran'da da iki ülke arasında ateşkes imzalandı. (Ç.N.)

Çarşamba, 12 – Hâlâ bir haber yok, ben de ısrar etmiyorum artık. Paris cehenneme dönmüş, halkın büyük bir bölümü ayrılmış, Fransa'ya ve dostlarıma neler olacağını düşünemiyorum. Ordunun büyük bölümü de bağlantısı kesilmiş durumda galiba, böylece çöküş kaçınılmaz. Acaba teslim olacaklar mı? Avunç verecek tek şey, her an buna bir son verebileceğim düşüncesi. Burada Bath'ta bile hemen hemen her gün Nazi sempatizanlarına karşı yürüyüşler yapılıyor, bu da Almanların buradaki faşistlerle işbirliği yaptığını ortaya koyuyor. Bu insanlar savaştan sonra gözaltına alındıkları yerlerden başlarının çevresinde şehitlik halesiyle ortaya çıktıklarında ne olacak peki? Nazi ideolojisi öfkeli insanlar üzerinde hep etkili olmuştur, burada İngiltere'de en çok etkilenenler de evlenmemiş kadınlar; buradaki ortadireğe, küçük rantiyeye de Almanya'dakilerin başına gelen gelirse burada da benzeri sonuçlar yaşanabilir, öyle ki Avrupa'daki olası devrimlerin ölçüsünü bilemeyiz bile. Bugün bildirileceği sözü verilen karardan haber çıkmadığına göre belli ki benim edebiyat dünyasındaki konumumun farkında değil kimse, zaten Fransa yolculuğumda belli olmuştu bu. Öte yandan bunun hoş yanları da olabilir, ünlü olmaktan bıktım, son yıllarda bu, rahatsızlıktan başka bir şey vermedi bana.

Perşembe, 13 – Paris'in kaderi belli oldu, olsa olsa birkaç gün sonra tarihteki en korkunç dönüm noktalarından biri yaşanacak. Şunu sormalıyım şimdi kendime: Ne için düşüneceğim artık? Bu savaş, bütün varlığımızın dayandığı bir ilke uğrunaydı; bu ilke yok olursa bütün varlığımız da yok olur. O zaman ne için ve nerede yaşayacağımı bilemem. Sürekli bir kaçışa dönüşür yaşamım, suyun üstünde kalabilme isteğine; ama benim yaşımda yerleşebileceğim bir ülke göremiyorum. Kibirlik nedir bilme-

diğimden çok şeyi güçlük çekmeden feda etmesini bil-
dim; ama çevremde sürekli guvensizlik ve nefret görme-
ye dayanamam, bundan bıktım usandım. Hep eğilmek,
hep kendimi suçlu hissetmek; böyle bir duruma birkaç
hafta katlanabilirim ama yaşama biçimi olarak kabulle-
nemem. Hiçbir zaman bu kadar karamsar, bu kadar umar-
sız olmamıştım çünkü çoktan kaybettiğimiz mücadele
artık onur için girişilen bir şey, zafer gibi somut olasılık-
lar için değil. Bize karşı olan guvensizliğin her gün nasıl
tırmadığını hissediyorum, Almanlara karşı da olabilir
Nereye gidebilirim?

Cuma, 14 – Yeniden Londra'ya. Tipik bir gün, daha son-
raki biyografim için daha etraflıca anlatıyorum. Sabah
7'de kalktım, trende artık okumaya ya da yazmaya cesa-
ret edemiyorum (yolculuk boyunca benzin istasyonları-
nı not etti diye Profesör Isaacs'ı bir polis memuru sorgu-
ya çekmiş). Saat 11 15'te Brezilya Konsolosluğu'na var-
dım. Ama saat 12'de açıldığını öğrendim. Ben de Şili
ortaelçisine gittim ama yerinde yoktu. Artık görevde
değilmiş. Yeniden Brezilya Ortaelçiliği'ne gittim, bir şey-
ler konuştum. Yemek yedikten sonra konsolosluğa geri
döndüm. Fotoğraflarımı kabul etmediler. Beyaz fon uze-
rine olanını istediler. Fotoğrafçıya gittim. Yine yirmi daki-
ka bekledim. Birkaç gün surermiş, pasaportları saat 3'te
alacağım için orada bırakamadım. Saat 3'te Enformas-
yon Bakanlığı'na gittim. Saat 3 30'da geleceklerini söyle-
diler. Kırk beş dakika amaçsızca dolaştım. 3.45'te geri
döndüm ama hava saldırısı provası yapıldığı için binaya
giremedim. 4'te girdim, bu kez de pasaportlar yoktu. 5'e
kadar bekledim. Gemide yer ayırtmadım. Önce vizeleri
görmek istiyorlar. Bugunluk yapacak bir şey kalmamıştı,
aynca yorgunluktan bitmişim. Akşam Isaacs'la her şeyi
konuştuk.

Cumartesi, 15 – Sabah erkenden Amerikan Konsoloslu-
ğu'na gittim. On gün önce bana ziyaretçi vizesini hemen
vereceğini söyleyen konsolos bugün yeni bir emir geldiği-
ni, artık vize verilmediğini, yalnızca transit vizesi verildi-
ğini söyledi. Tamam. Ama bunun için de kendisine Brezil-
ya biletimi göstermemi istedi. Ne yapacağım? Cunard
Line'a gittim. Kimse yoktu. Birkaç dakika beklememi
söylediler. Saat 10'dan 11.30'a kadar bekledim. Sonra bir
bey gelip bana önce vize almamı, yoksa bilet veremeyece-
ğini söyledi. Tamam, pazartesi günü Brezilya vizem ola-
cak. Hayır, Amerikan vizesini de görmek istedi. Ama
Amerikan vizesini ancak biletim olunca alabilecektim,
daha önce değil. Maalesef! Hem de oldukça kaba. Yine de
Brezilya Konsolosluğu'na gittim. Her şey hazırды. Mr.
Egerton'a bir mektup yazdım, sonra –günlerden cumarte-
si, bürolar kapalı– Bath'a döndüm. En ufak bir şey elde
edemedim, ne olacağını bilemiyorum, bir şey olacaksa ta-
bii, zaman kaybetmekten başka bir işe yaramadı. Sinirle-
rim bozuldu, bir dakika bile aklımı başıma toplayamıyo-
rum. Üstüne üstlük insanı kahreden haberler, Eiffel Kule-
si'nde gamalı haçlı bayraklar! Zafer Takı'nın önünde nö-
bet tutan Hitler'in askerleri. Hayat artık yaşanmaya değ-
miyor. Neredeyse elli dokuz yaşımdayım, önümdeki yıllar
korkunç olacak; bu aşağılanmalara niye katlanayım ki.

Pazar, 16 Haziran – Verdun ve Saarbrücken, Almanların
elinde, Roosevelt'in daha fazla malzeme gönderme öne-
risi kanımca çok geç kaldı. Hitler'in burada bir Mosley
hükümeti hazırladığı ve arkasından burada Almanya ve
Hitler olacağı çok açık; ama ne olursa olsun mahvolduk,
hayatlarımız on yıllarca düzelmeyecek, benim önümdey-
se on yıllar yok, olmasını da *istemiyorum* – huzursuz edi-
ci bir işaret: Bordeaux'dan öğlen bir, akşam bir bakanlık
danışmanı geliyor, bunun ne anlama geldiğini hemen an-

lıyorum, Fransa'nın teslim olması yakın. Petain'in başa geçmesi çok şey ifade ediyor. Bitti. Avrupa'nın işi bitti, dünyamız çökertildi. İşte şimdi tam anlamıyla vatansızız.

Pazartesi – Yine Londra. Aynı işlemler. Önce aşı kaydı, sonra Jenkins'e gittim, bir buçuk saat bekledim, sonunda hiçbir şey elde edemediğini öğrendim. Cortesao ile öğle yemeği yedim. Saat 2'de Fransızların teslim olduğu haberi geldi. Sonunda Brezilya vizesini verdiler, gemi biletlerini almaya gittim; Cunard Line'da iki saat bekledikten sonra yer ayırılmadığını öğrendik. Bitmek bilmeyen bir bekleyişten ve sağa sola telefon edildikten sonra yarın sabah yine gelmemizi, bir şeyler yapmaya çalışacaklarını ama hiçbir söz veremeyeceklerini gönülsüzce söylediler. Bitkin bir biçimde Grosvenor Oteli'ne gidiyoruz. Miss Egerton telefon ettikten ve konsolos onayını bildirdikten sonra bu son darbeyi yedik; uzun süre bir başka gemi kalkmayacak, temmuz sonuna kadar bütün gemiler dolu. Grosvenor Oteli'nde Eisemann, Filistin seyahat acentesinde çalışan kuzenini harekete geçirme sözü verdi. Yıkıldım. Fransa, Avrupa'nın bu sevimli ülkesi mahvoldu, yıkılışı yüzyıllarca düzelmeyecek, kimin için yazacağım, ne için yaşayacağım. Burada da durum gün geçtikçe gerginleşiyor, vatandaşlığa alınmama karşın dışlandığımı, hatta şu sırada can sıkıcı biri olarak görüldüğümü hissediyorum çünkü insanları dikkatli olmaya zorluyorum.

Salı, 18 – Sabah erkenden Filistin seyahat bürosuna gittim. Orada umut verdiler bize, üçüncü sınıfta Brezilya'ya gidebilirsiniz, dediler. Genç adam çok ilgilendi bizimle, saat 2'de her şey hazır olur, dedi, o zaman konsolos bulabilir, her şeyi halleder ve geri dönebilirmişiz. Öğleden önce bankaya da gidip her şeyi düzenledim; Eise-

mann, Sotheby'ye gitti. Postaneye ve Wilmot'a gittim, saat 2'de büroya döndüm; saat 3'te olacağını söylediler. Saat 3.30 oldu, sonunda genç adam koşarak geldi, üçüncü sınıfta yer bulabilmiş, ayın 22'sine doğru gidebilecekmışiz (daha iyi). Bir gün kazanmak için saat 3.45'te Amerikan Konsoloslugu'na koştuk çünkü saat 4'te kapanıyor orası. Bereket bizi içeri aldılar, kapıdaki güzel kız okurummuş, bir saat bekledik, işimiz görüldü, trene koştuk. Ama sevinç duyamıyordum, Fransa'da olup bitenler, burada olacaklar çok korkunç, öfke içinde her türlü direnişe kararlı herkes. Eve dönünce mektupları, kâğıtları düzenledim.

Çarşamba, 19 – Eşyalarımı topladım, hazırlandım. Şimdi emir gelene kadar iki-üç gün bekleyeceğiz. Burada her şey günden güne daha da zorlaşıyor bizim için. Frau Kahn elimizden alındı, öteki kızı da Yugoslav olmasına karşın çalıştıramıyoruz. William da İrlandalı olduğu için kalamıyor, komşular hoşlanmıyor ondan; yeni bir kız bulamıyoruz, bulsak da "düşmanlara" gelmezler; çünkü bizi artık böyle görmeye başladılar. Huzursuzluk kendini belli ediyor, nefrete dönüşecek mutlaka, olacaklar karşısında savunmasızız, İngilizlerin kararlılığı bütün doğalarını değiştirecek. Hareketimiz salı günü olarak belirlendi; ama ben buna inanamıyorum.

Stefan Zweig

GÜNLÜKLER



Yüzyılımızın önde gelen düşünür ve yazarlarından *Stefan Zweig*’ın Türkçede ilk kez yayınlanan *Günlükler*’i, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının acılarına tanık olmuş, bu acıları derinden yaşamış bu duyarlı insanın, yaşadığı dönemle ilgili düşüncelerini, iç dünyasını açıkça ortaya koyan birer belge niteliğinde. Yaşamının son yıllarını önce İngiltere’de, sonra da Brezilya’da gönüllü sürgünde geçiren, sevdiği insanlardan, alıştığı çevreden uzak düşen, dünyanın çöküşüne, inandığı, değer verdiği kavramların yıkılışına, bozuluşuna daha fazla katlanamayacağını düşünerek karısıyla birlikte 1942 yılında intihar eden *Zweig*, özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında, asla onaylamadığı, nefret ettiği Hitler’in ırkından gelmenin acısını taşımak yanında, dünyanın içine sürüklendiği felaket ortamına dayanamadığı için de melankoli sınırlarına dayanan bir karamsarlığa düştü. *Stefan Zweig*’ın terekesinde bulunan dokuz defterden oluşan bu günlük, ilk kez 1988 yılında Almanya’da yayımlandı. Bu büyük yazarın iç dünyasına ve özel yaşamının perde arkasına ışık tutan *Günlükler*’in, kendisini tanımamıza ve yapıtlarını besleyen temeli değerlendirmemize yardımcı olacağına kuşku yok.

ISBN 975-510-756-8

Kapaktaki resim: DAVID MONTIEL



KDV İÇİNDEDİR